

ANNA KONTULA JA MARIA HÖYSSÄ (TOIM.)

MAAILMAN- KUVAN MUUTOS

EDUSKUNNAN TULEVAISUUSVALIOKUNNAN JULKAISU 1 | 2026

TULEVAISUUSVALIOKUNTA ENNAKOI YHTEISKUNNAN KEHITYSTÄ

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on yksi eduskunnan seitsemästätoista valiokunnasta.

Tulevaisuusvaliokunta hankkii lisätietoa päätöksentekoa varten esimerkiksi kuulemalla asiantuntijoita ja toteuttamalla omia selvityshankkeita.

Tulevaisuusvaliokunta käsittelee

- valtioneuvoston tulevaisuusselontekoa ja laatii siitä mietinnön,
- tulevaisuuden kehitystekijöitä ja kehitysmalleja,
- kestäväää kehitystä,
- tulevaisuudentutkimusta ja sen menetelmiä sekä
- teknologiakehitystä ja sen yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Valiokunta järjestää myös julkisia kuulemisia, ja sillä on oma julkaisusarja.

Lisätietoa tulevaisuusvaliokunnasta:

<https://www.eduskunta.fi/FI/valiokunnat/tulevaisuusvaliokunta/Sivut/default.aspx>

Tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja:

<https://www.eduskunta.fi/FI/valiokunnat/tulevaisuusvaliokunta/julkaisut/Sivut/default.aspx>

EDUSKUNNAN TULEVAISUUSVALIOKUNNAN JULKAISU 1 | 2026

ISSN 2342-6594 (PAINETTU) ISBN 978-951-53-3842-6 (NID)

ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU) ISBN 978-951-53-3843-3 (PDF)

ANNA KONTULA JA MARIA HÖYSSÄ (TOIM.)

MAAILMAN- KUVAN MUUTOS

Sisällys

OSA I	
MISTÄ ON MAAILMANKUVAT TEHTY?	8
Johdanto	9
Kun maailma muuttuu	13
Pertti Haapala	
Aluksi: tulevaisuus on tuntematon	14
Maailman kuva	15
Mikä muuttuu, kun maailma muuttuu?	16
Kun maailma muuttuu, sen kuva muuttuu	20
Kertomus alusta ja lopusta	22
Historian peilissä nyt	26
Lopuksi: Tulevaisuus tulee	29
Kirjallisuus	31
Kirjallisuuden merkitys tulevaisuutta kuviteltaessa	35
Toni Lahtinen	
Mitä on kirjallisuus?	37
Mitä on dystopiakirjallisuus?	38
Dystopiat pelon kulttuurissa	39
Lopuksi	43
Kirjallisuus	44
OSA II	
ASiantuntijoiden analyysit ja niiden kaunokirjalliset kommentit	47
Kristillisen maailman vastaus ekokatastrofin	48
Pauliina Kainulainen	
Johdanto	49
Kirkkojen ekumeeninen yhteistyö	51
Ortodoksinen kirkko	52
Katolinen kirkko	53
Protestanttiset kirkot	56
Anglikaaninen kirkko	58

Alkuperäiskansojen näkökulmia	59
Heikkoja signaaleita	60
Kirjallisuus	63
Varjeluksia	66
Selja Ahava	
Oikeutta kaikille tuntoisille – muiden eläinten kanssa jaettu planeetta	76
Salla Tuomivaara	
Lähtökohta	77
Eläinten kunnioittamisen taustoista	78
Eläimiä koskevan tieteellisen tiedon kasvu	79
Eron korostamisesta jaetun ymmärtämiseen	81
Jaettu eläimyys – ruumiilliset ja rajalliset, kukoistavat ja haavoittuvat olennot	82
Ristiriitaisten eläinsuhteiden ylläpitäminen ja purkaminen	84
Kohti erillisyyttä vai vastavuoroisuutta?	86
Lajienvälinen oikeudenmukaisuus tulevaisuuden yhteiskunnassa – kohti laajempaa empatiaa	87
Kirjallisuus	89
Tuhkan ja sumun välillä	92
Laura Gustafsson	
Äärioikeiston ontologiset taustaoletukset	98
Tommi Kotonen	
Johdanto	99
Äärioikeiston käsite ja ilmiö	99
Äärioikeiston ideaaliyhteisöt	100
Äärioikeiston luonto	103
Äärioikeiston aika	104
Äärioikeiston ontologia ja käytäntö	106
Kirjallisuus	107
Virranjakajat	110
Veronica Pimenoff	

<i>The Future, Mr. Gittes. Vanha ja uusi käsitys työstä</i>	120
Eetu Viren	
Johdanto	121
Vanha käsitys työstä: palkkatyö teollisen yhteiskunnan hegemonisena taloudellisen toiminnan muotona	123
Palkkatyöyhteiskunnan kriisi	125
Mikä muuttaa maailmaa: työ vai siitä kieltäytyminen?	127
Kieltäytymisen etiikka ja ontologia	131
Kirjallisuus	133
Vieroitusoireita	135
Pontus Purokuru	
Miten teknologia voi muuttaa käsitystä ihmisyydestä ja intiimeistä suhteista?	146
Johanna Kukka & Pekka Sauri	
Teknologia muuttuu apuvälineestä toimijaksi	147
Ihmisen ja tekoälyn tietoisuus	148
Inhimillisen ja ei-inhimillisen hämärtyvä raja – kytkentä kirjallisuuteen	149
Inhimillisen suhde ei-inhimilliseen	150
Perusolettamukset läheisyydestä ja intiimeistä suhteista murroksessa	151
Yksinäisyys tekoälykumppanien yleistymisen keskeisenä ajurina	153
Transhumanismi ja posthumanismi intiimiyden muutoksen viitekehyksenä	155
Kirjallisuus	158
Mooren laki	160
Risto Isomäki	

OSA I

MISTÄ ON
MAAILMANKUVAT
TEHTY?

Johdanto

Käynnissä on suuria asioita. Ekokatastrofi pakottaa sopeuttamaan yhteiskuntia ekologisiin rajoihin ja niiden ylittämisestä aiheutuviin muutoksiin. Tekoälyn kannustama teknologian kehitys jännittyy loikkaan. Edellisten aiheuttama epävarmuus on piristänyt asevarustelua hankalasti juuri nyt, kun resursseja tarvittaisiin siviili-infrastruktuurien kestävään siirtymään.

Suomen kehitykseen vaikuttaa myös koko joukko paikallisia virtauksia. On vanhe-neva ja monikulttuuristuva väestö, on julkisen talouden epätasapaino sekä alueiden ja elämäntapojen eriytyminen. On historiallisen alhainen syntyvyys ja työmarkkinoiden murros. Yhdessä globaalin kehityksen kanssa nämä tekijät ovat muokkaamassa elinympäristöämme radikaalisti ja historiallisessa katsannossa nopeasti.

Tämä kaikki luultavasti tarkoittaa, että myös ajattelumme on muuttumassa. Ihmisten käsitys maailmasta ja omasta paikastaan siinä on ilmeisellä tavalla sidoksissa siihen materiaaliseen ja sosiaaliseen ympäristöön, jossa he sattuvat elämään. Niinpä olosuhteiden muuttuminen vaikuttaa myös oletuksiin ja arvoihin – kenties viiveellä ja odottamattomin tavoin, mutta kuitenkin.

Tai ainakin näin ajattelee eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan Maailmankuva-ohjausryhmä, joka perustettiin tarkastelemaan tällaisia muutoksia.

Tulevaisuusvaliokunta on valiokuntainstituution villikko, jonka tehtäviin tavanomaisen valiokuntatyön lisäksi kuuluu toimia eräänlaisena eduskunnan ajatushautomona. Se pyrkii katsomaan päivänpolitiikan ja hallituskausien yli sellaisia kehityskulkuja ja ilmiöitä, jotka luonteensa vuoksi jäisivät päätöksenteossa muuten huomiotta.

Eduskuntakaudella 2023–2027 valiokunta on tätä tehtävää varten perustanut ohjausryhmiä, jotka keskittyvät kukin valitsemaansa teemaan parhaaksi katsomillaan työtapoilla: on kuultu asiantuntijoita, tilattu raportteja, järjestetty seminaareja, osallistuttu verkostoihin, laadittu aloitteita tai mihin tehtävä kulloinkin vie.

Maailmankuva-ohjausryhmään kuuluvat lisäksi kansanedustajat Eeva-Johanna Eloranta, Kaisa Garedeu, Terhi Koulumies, Niina Malm ja Päivi Räsänen. Tämä kirja on ohjausryhmän loppuraportti. Siinä arvaillaan, miten ihmisten ajattelun perusasetukset saattavat olla muuttumassa.

Maailmankuvalla tarkoitetaan tässä oletuksia, jotka koskevat esimerkiksi maailmaa, luontoa, ihmistä ja ihmisten suhdetta toisiinsa ja ympäristöönsä tai sitä, millaisena aika ja historia ymmärretään. Kyse on siis ontologisista perusoletuksista, jotka yhdistävät monia tiettyä aikana tietyssä paikassa eläviä ihmisiä, vaikka näiden välillä olisi asenne- ja arvotasolla merkittäväkin vaihtelua. Esimerkiksi kysymys siitä, selittykö hulluus demonien riivauksella vai rankoilla lapsuuskokemuksilla, on maailmankuvallinen. Tai onko aika jana vai ympyrä.

Tulevaisuuden ennakkoinnissa aihe on lähes neitseellinen, ja projektin kuluessa hoksasimme, miksi. Erilaisia lyhyen aikavälin mielipidetrendejä kartoittavia tutkimuksia mahtuu kyllä kolmetoista tusinaan, mutta niiden taustalla lipuviin aikalaismääräyksen syvävirtoihin kajotaan harvoin. Olemme oppineet, että niiden hahmottaminen onkin hyvin vaikeaa. Vaikka tunnistaissimme nykyajassa kiinnostavia kehityskulkuja, mikään ei takaa niiden lineaarista jatkuvuutta – esimerkiksi eläinoikeusliike ja äärioikeisto korostavat kumpikin ihmistä eläimenä muiden joukossa, mutta kiinnittävät tämän oletuksen aivan erilaisiin konteksteihin. Siinä missä eläinoikeusliike johtaa tästä kaltaisuudesta vaatimuksen ”inhimillisen” etiikan ulottamisesta jossain määrin myös muihin eläimiin, äärioikeistossa kytkös oikeuttaa ja velvoittaa ihmisille muusta lajistosta tunnettuja toimintatapoja.

Tulevaisuuteen vaikuttamisen näkökulmasta aihe on kuitenkin tärkeä. Käsityksilämme todellisuuden luonteesta on nimittäin suuri merkitys siihen, miten tulkitsemme ympäristöämme, miten määrittelemme ongelmat ja niiden ratkaisut sekä millaisia toimintamalleja ylipäätään pidämme mahdollisina. Oletuksemme muokautuvat historiallisessa muutoksessa mutta vaikuttavat toisaalta siihen, millaisia valintoja näiden muutosten keskellä teemme ja mitä kulloinkin pidetään viisaana tai ylipäätään mahdollisena. Tässä mielessä ne asettavat vapaan valintamme rajat.

Koska suuria maailmankuvallisia muutoksia on pohdittu erityisesti historiatieteessä, historian professori emeritus Pertti Haapala avaa pelin artikkelilla maailmankuvallisen muutoksen ja sen tarkastelun ehdoista. Toisessa tekstissä yliopistonlehtori, kotimaisen kirjallisuuden dosentti Toni Lahtinen perkaa kirjallisuuden ja yhteiskuntakehityksen välistä suhdetta. Lahtisen artikkeli pohjustaa valintaamme yhdistää tässä raportissa tieto- ja kaunokirjallista ainesta.

Johdanto-osaa seuraavat teema-artikkelit on koottu oletuksella, että uudelta tuntuvat asiat harvoin ovat läpikotaisin uutta. Pikemminkin on kyse ennalta tutun toisenlaisesta sekoituksesta yhdistyneenä uudenlaisiin olosuhteisiin. Siten ainakin osa huomisen maailmankuvallisista aineksista on keskuudessamme jo tänään, kunhan osaamme ne nähdä. Julkaisun temaattinen osa esittelee viisi nykyistä valtavirta-ajattelua jollakin tapaa huojuuttavaa perinnettä. Ennen teemojen valikoimista ohjausryhmä kuuli asiantuntijoita ja päättyi siihen, että keskustelut uskonnosta, eläimistä, äärioikeistosta, työstä ja teknologiasta resonoivat kysymykseemme ainakin siltä osin, että niissä on parhaillaan nähtävissä kiinnostavaa kuplintaa.

Niinpä tietokirjailija Pauliina Kainulainen kartoittaa kristillisen ekoteologian keskusteluja ihmisestä, luonnosta ja Jumalasta. Sosiologi Salla Tuomivaara arvioi, millä tavoin suhteemme muihin eläimiin on ristiriitainen ja kenties radikaalisti muuttumassa. Yliopistotutkija Tommi Kotonen kuvaa äärioikeiston käsityksiä yhteisöstä, luonnosta ja ajasta. Tutkija Eetu Viren perustelee, miksi vain työn ajattelemisen uudestaan voi pysäyttää ilmastonmuutoksen ja luontokadon, ja tietokirjailijat Johanna Kukka ja Pekka Sauri puolestaan kysyvät, millaisiin suuntiin teknologia voi muuttaa käsitystämme ihmisyydestä.

Jokaista tekstiä seuraa kaunokirjallinen kommentaari, joita tekemään kutsuttiin kirjailijat Selja Ahava, Laura Gustafsson, Veronica Pimenoff, Pontus Purokuru ja Risto Isomäki. He saivat kukin yhden artikkelin luettavakseen, mutta muuten vapaat kädet. Iloksemme tätä vapautta on myös siekailematta käytetty.

Kun pohditaan tulevaisuutta, ollaan aina tekemisissä olemattoman kanssa. Määritelmällisesti tulevaisuus on jotakin, mikä ei ole vielä tapahtunut ja josta tietoa on olemassa rajallisesti. Tämä on lähtökohtaisesti hieno asia, sillä mikäli tulevaisuus olisi ennalta määrätty, ei valinnoillamme ja tekemisillämme olisi merkitystä ja me poliitikot jäisimme työttömiksi. Mutta se myös tarkoittaa, että vaikka tulevaisuuden aavistelu lähteekin liikkeelle nykypäivästä ja siinä saatavilla olevasta tiedosta, se edellyttää aina kuvittelua.

Tässä julkaisussa kokeiltiin asiantuntijanäkemyksen rikastamista kuvittelun ammattilaisten avulla. Kirjallisuuden lahja tulevaisuuskeskustelulle on sen kyky laajentaa mahdollisuuden tajua. Fiktio kautta voidaan yhdistellä tieteellistä tietoa lukijan henkilökohtaisiin kokemuksiin maailmasta. Tällöin on helpompi hahmottaa, mitä kuvattut kehityskulut kenties käytännössä tarkoittaisivat ja millaisin keinoin niihin kenties voidaan vaikuttaa. Kirjallisuus avaa näköaloja maailmoihin, jotka muistuttavat omiamme vain osittain, jotka saattavat olla vasta muodostumassa tai jo kadotettuja.

Ohjausryhmän työskentelystä olemme oppineet, että vaikka tulevaisuuden ennustaminen on yleisesti vaikeaa, maailmankuvia ja niiden muutosta on kuitenkin erityisen hankala ennakoida tai edes tunnistaa, koska kyse on siitä ajattelumme osasta, jossa itsestäänselvyydet majailevat. Yleensä nämä ajattelun syvärakenteiden muutokset käynnistyvät silloin kun kaikki muukin on liikkeessä, eikä ole helppoa erottaa, mitkä kuohut kantavat uuteen aikaan, mikä taas osoittautuu akanvirraksi. Kokonaiskuva muodostuu ehkä vasta vuosikymmeniä tai vuosisatoja jälkikäteen.

Kaikki arvaukset ovat siis lähtökohtaisesti väärä, mutta eivät yhtä väärä. Huolellisella tarkastelulla on erotettavissa enemmän ja vähemmän todennäköisiä kehityskulkuja tai niiden osia. Toivon, että tämä kirja houkuttelee katsomaan myös sellaisiin suuntiin, joita ei ehkä muuten tulisi ajatelleeksi.

Lopuksi haluan kiittää kaikkia tähän julkaisuun kirjoittaneita asiantuntijoita ja kirjailijoita kiinnostavasta työstä näiden uusien suuntien avaamiseksi. Kiitokset myös valiokunnan pysyvälle asiantuntijalle Maria Höyssälle, joka avusti minua tämän kirjan toimittamisessa.

ANNA KONTULA

Maailmankuva-ohjausryhmän puheenjohtaja

Kun maailma muuttuu

PERTTI HAAPALA

historian professori emeritus

Tampereen yliopisto

Aluksi: tulevaisuus on tuntematon

Tämä kirjoitus käsittelee tulevaisuuden hahmottamisen vaikeutta. Lopputulema on itsestään selvä: se on vaikeata. Mutta oleellista onkin miettiä, miksi ja millä tavalla se on vaikeata. Ratkaisevaa on, millaisilla maailmankuvallisilla eli ontologisilla oletuksilla ja tiedoilla tulkitsee maailmaa ja ennakoi tulevaa. Tässä kirjoituksessa aineistona ovat pitkän aikavälin yhteiskunnalliset muutokset ja niihin kytkeytyvät mahdolliset maailmankuvan muutokset. Lähestymistapaa voi sanoa yhteiskunta-historiaksi (ks. esim. Haapala, Harjula & Kokko 2023). Kysymys on: auttaako historia ymmärtämään nykymaailmaa ja tulevaisuutta? Vastaus on: varmasti se auttaa, mutta ei silti kerro tulevaisuutta.

Instituutiot hahmottelevat yhteistä tulevaisuutta yksilöiden odotusten lisäksi. Tällöin taustalla on käsitys siitä, millainen yhteiskunnan tulisi olla. Modernissa valtiossa yhteiskuntasuunnittelulla onkin merkittävä rooli, jota se toteuttaa lainsäädännöllä ja resurssien kohdentamisella. Tulevaisuutta pyritään ennakoimaan yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden – siis myös arvojen ja ihanteiden – mukaisesti. Ne ovat pitkälti ideologisia ja poliittisia valintoja.

Verrattain uusi ilmiö on tulevaisuuden tieteellinen ennakointi, jota on harrastettu varsinkin yhteiskuntatieteissä 1950-luvulta alkaen. Visioita tai ennustuksia tulevaisuudesta ei puutu: Osa on huolella laskettuja todennäköisiä muutokuvauksia, kuten väestöä, taloutta tai ympäristöä koskevia ennusteita. Osa on tekniikan, politiikan tai elämäntavan kehityssuuntien arviointia (ks. Wilenius 2015). Oma lukunsa on suurelle yleisölle tarjoiltu *populaari futurologia*, jolla on yleensä poliittinen sanoma.¹ Tulevaisuuskuvia hallitsee tavallisesti ajatus murroksesta tai mullistuksesta, ja keskeinen väite on, että elämämme on muuttumassa jollakin oleellisella tavalla. Tuleva muutos aiheuttaa iloa tai herättää pelkoa. Tarve hahmottaa tulevaisuus kuuluu moderniin yhteiskuntaan, jolle on ominaista jatkuva muutos.

Tätä nopeata muutosta kutsutaan niin sanotuissa kehittyneissä maissa modernisaatioksi. Modernisaatiota on selitetty useimmin talouskasvulla, jonka taustatekijöinä on nähty tekniikan edistys ja markkinoiden kasvu. Nykyään puhutaan laajemmin innovaatioista muutoksen moottoreina. Toinen suosittu, jo varhainen selitys on ollut maailmankuvallinen muutos, erityisesti rationaalinen ajattelu, joka tuotti modernin tieteen. Näitä yleistäviä selitysmalleja ei ole tuulesta temmattu, mutta ne ovat kovin yksiuolotteisia. Yhdessä ne ovat kuitenkin hyvä kysymys: muuttaako maailmankuva maailmaa vai toisin päin? Kun ajattelee tulevaisuutta, kysymys kuuluu: muuttuuko maailma vasta, kun maailmankuvat muuttuvat vai, toisin päin, seuraavatko maailmankuvat jo tapahtuneita muutoksia?

1 Esim. Naisbitt ja Aburdene julkaisivat 1990 tunnetun teoksen *Megatrends*, joka ennusti amerikkalaisen kriisin keskellä pohjoismaisen hyvinvointivaltion loppua.

Asetelma on yksinkertaistettu ja muistuttaa 1800-luvun kiistaa materialistisen ja idealistisen eli uskonnollisen historianselityksen kesken. Tarkemmin ajateltuna kysymys on kuitenkin relevantti, kun ajatellaan, mistä tulevaisuus tai muutos alkaa ja miten siihen voi vaikuttaa. Ja ennen kaikkea: mitä vaihtoehtoja on, ja miten ne voi nähdä? Puran kysymystä alempana kysymällä edelleen: mikä muuttuu, kun maailma muuttuu, ja mitä tulevasta voi sen perusteella tietää?

Kirjoituksen tarkoitus on antaa lukijalle problematisoitu yleiskuva siitä, miten maailmankuvat ovat muuttuneet ja missä tilanteessa olemme nyt. Tai haastavammin sanottuna: mitä tehdä, kun tilanne on epäselvä. Ratkon kysymystä historian tutkimuksen avulla, mutta tässä ei kerrata maailman – eikä edes Suomen – historiaa. Artikkeliki keskittyy sen sijaan sellaisiin syy-yhteyksiin ja analogioihin, jotka ovat hyödyllisiä sekä nykymaailman että nykyisen Suomen tulevaisuuden kannalta. Samalla artikkeli joutuu kysymään, mitä maailmankuva oikeastaan on, mitä sillä tarkoitetaan ja voiko sillä selittää jo tapahtunutta tai tulevaa. Lopuksi artikkeli esittää positiivisen yhteenvedon tulevaisuuden näkemisen ja tekemisen vaikeudesta.

Maailman kuva

Maailmankuva on ajatuksellinen kuva maailmasta, käsitys. Useimmin maailmankuvalla tarkoitetaan jotakin kiteytynyttä ja ilmeisen vaikuttavaa ajatustapaa siitä, miten asiat ”todella” ovat. Maailmankuva samaistetaan useimmiten myytteihin, uskontoon, ideologiaan ja muihin universaalsiin määrittelyihin todellisuudesta. Niiden seurauksena ihmisillä on erilaisia käsityksiä itsestään ja suhteestaan luontoon sekä erilaisia sosiaalisen elämän normeja, arvoja, rooleja ja toimintamalleja.²

Yhdenmukaista maailmankuvaa ei ole, ei ihmisten kesken eikä kulttuurien kesken. Sen sijaan on yhteisiä käsityksiä, jotka tekevät elämän ylipäänsä mahdolliseksi perheessä, yhteisössä, valtioissa tai globaalisti. Maailmankuvista puhutaan usein, kun ihmisillä on erilaisia moraalikoodeja ja kansallisia tai etnisiä identiteettejä. Ne liittyvät kuitenkin yleensä poliittisiin tilanteisiin ja tavoitteisiin. Siksi niitä ei kannata analysoida lähtökohtaisesti maailmankuvina vaan konkreettisesti ja historiallisesti: miten nämä käsitykset ovat syntyneet, ja mikä paikka niillä on ihmisten elämässä. Maailmankuva on ehkä hyvä tutkimuskohde, mutta huono selitysmalli. Maailmankuvaa ei ole syytä hyväksyä selitykseksi asioille vain siksi, että joku vetoaa siihen. Tällöin pitää kysyä miksi siihen vedotaan.

Tunnettuja ja toistettuja historiallisia esimerkkejä maailmankuvan muutoksista ovat kopernikaaninen vallankumous, luonnontieteiden synty, maallistuminen, rationalismi, individualismi, modernisaatio ja ympäristötietoisuus. Maailma on siis käsitetty eri tavoin. Tieteellisen maailmankuvan synty on yleinen tapa selittää ihmiskunnan suuria edistysaskeleita. On totta, että maapallon kiertäminen ei ollut ajatuksellisesti mahdollista ilman Kopernikuksen teoriaa, mutta käytännössä se

² Käsitteestä filosofiassa ks. Niiniluoto (1984).

oli. On totta, että vasta bakteriologian kehitys auttoi vähentämään tartuntatauteja 1880-luvulta alkaen, mutta siihen tarvittiin muitakin resursseja. Samoin nykyaikana useimmat lupaavat löydöt jäävät toteutumatta. Tämä ei tarkoita, että tutkimus olisi hyödytöntä. Päinvastoin se etenee – mutta vain yrityksen ja erehdyksen kautta.

Maailmankuvalla on pyritty selittämään kokonaisten kulttuurien muutoksia. Ongelma on kuitenkin se, että maailmankuva on kovin liukas abstraktio. Sen selitysarvo niin sanotun reaalimaailman kuvaamisessa on kyseenalainen. Johtuiko Ranskan vallankumous valistuksen filosofiasta tai Venäjän vallankumous sosialismin keksimisestä? Tuskin, mutta noista aatteista saatiin ideologista ja paljolti uskonvaraista käyttövoimaa, kun yhteiskunnan valtarakenteet murenivat muista syistä. Näissä tapauksissa parempia selityksiä ovat sosiaaliset erot, intressit ja konfliktit, joiden ratkaisuyritys puettiin maailmankuvallisiin perusteluihin. Suomessakin varhainen sosialismi oli houkutteleva idea, koska se nojasi niin pitkälle Raamatun retoriikkaan eli aikalaisille yhteiseen kristinuskon diskurssiin eli puhetapaan ja käsitykseen yhteiskunnasta ja yksilön paikasta.³

Maailmankuva on siis hyödyllinen käsite, mutta sen käyttöön liittyy älyllisiä sudenkuoppia. Sellainen on oletus siitä, että jokin maailmankuva ohjaa muutosta. Tähän niin sanottuun idealistiseen selitykseen uskottiin vielä 1800-luvulla, mutta nykyinen historiantutkimus näkee asian toisin päin. Maailma muuttuu, ja ihmisten käsitykset ovat osa tuota prosessia, useammin seuraus kuin syy.

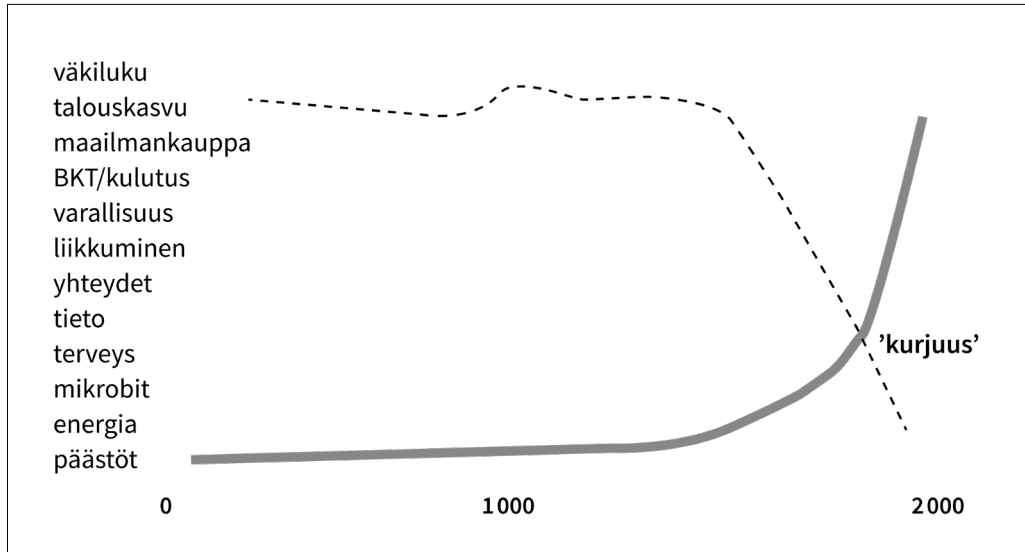
Maailmankuva on reaalihistorian tuottama *kuva maailmasta*, joka voidaan purkaa. On tärkeää nähdä, mistä se on tehty, eli mitä tavoitteita ja arvoja se pitää sisällään ja miten se perustelee itsensä. Ilman tätä purkamista siitä ei ole apuneuvoksi tulevaisuuden käsittämisessä. Maailmankuvan sijaan onkin parempi käyttää konkreettisempia nimityksiä, kuten tietty uskonto tai yhteiskuntakäsitys. Ne sisältävät maailmankuvallisia elementtejä, mutta niillä on erityinen sisältönsä, merkityksensä ja tehtävänsä. Usein se on sosiaalinen järjestys. Jumalan tahto, luonnonmukainen järjestys tai historian tarkoitus ovat olleet loogisia ja jopa uskottavia ideoita. Niihin vedotaan edelleen, koska ne ovat omassa kontekstissaan järkeviä ajatuksia.

Mikä muuttuu, kun maailma muuttuu?

Ihmiskunnan – ja Suomen – historia on täynnä suuria muutoksia, kun asiaa katsoo riittävän kaukaa. Muutos asutuksen alusta nykyajan infrastruktuuriin on suuri, mutta pitkä on aikakin. Muutos on siis ollut monella tapaa myös hidas, varsinkin ihmisen biologiassa ja sosiaalisen elämän peruspiirteissä. Toisaalta pienet ja yksinkertaisetkin innovaatiot ovat voineet muuttaa arkielämän perusteita yhdessä sukupolvessa. Tällaisia innovaatioita ovat esimerkiksi tervan tai puun viennin alku, ensimmäiset tehtaot, rautatie, sähkö, siirtolaisuus ja niin edelleen.

³ Ranskasta ks. esim. Sewell (2005) ja Venäjästä ja Suomesta ks. Berger & Weinbauer (2023).

Modernin yhteiskunnan historia on kuitenkin hämmästyttävän lyhyt. Sitä voidaan kuvata niin sanotulla jääkiekkomailakäyrällä (kuvio 1). Käyrä kertoo, miten dramaattisesti elinolot ovat muuttuneet koko maapallolla viimeisen 200 vuoden aikana – ja eniten vasta toisen maailmansodan jälkeen. Vaikka kuvaaja on tässä yksinkertaistettu, grafiikka perustuu vankkaan tilastoaineistoon (van Zanden & al 2014).

KUVIO 1. Modernisaation muuttujat

Ratkaisevat muutokset ovat olleet väestönkasvu ja siihen kytkeytynyt talouden, kaupan, liikkumisen ja varallisuuden kasvu. Toinen suuri muutos on ollut biologinen eli ihmisten eliniän nousu ja terveyden ja elinolojen kohentuminen. Nytemmin tutkimuksessa on korostettu myös tiedon eli tutkimuksen, koulutuksen ja osaamisen merkitystä. Asiat opitaan siis tekemään paremmin. Tästä seuraa tuottavuuden kasvu. Sata vuotta sitten ihmiselämän kulttuurinen puoli samaistettiin vielä epämääräisesti sivistykseen, aatteisiin ja maallistumiseen, jotka nähtiin tyypillisinä johtavalle kulttuurille eli länsimaille.

Globaalissa mittakaavassa suuri taite (*great transformation*) osuu 1800-lukuun. Silloin alkoivat useat sellaiset väestöä, taloutta, yhteiskuntaa ja käsityksiä koskevat muutokset, joista tuli nykymaailman peruspiirteitä. Toki muutos ei tapahtunut yhtenä mullistuksena, eikä selvästi nähtävää kehityskulkua (*path dependence*) tien-nyt kukaan etukäteen. Muutos oli paitsi nopea myös kovin myöhäinen. Maailma ennen 1800-lukua näyttäisi olleen todellakin erilainen, vaikka ei sinänsä staattinen, kuten Braudel ja monet muut ovat korostaneet (Braudel 1981–1984; Rostow 1960;

Roy & Riello 2016; Polanyi 1944).⁴ Suuri muutos koskee ainakin aineellista vaurautta, ihmisten määrää, teknologiaa ja luonnon hyväksikäyttöä. Mikä selittää näin nopean muutoksen? Uskottavin selitys on lukuisten materiaalien tekijöiden yhteisvaikutus ja se, miten ne ovat ruokkineet toisiaan. Ajatustavatkin muuttuivat, mutta niitä on vaikea osoittaa primaariksi tekijäksi. Tämä päätelmä on ainakin hyvä ajatuskoe.

Elinolojen muutokset liittyvät toisiinsa. Ne ovat kulkeneet käsi kädessä – varsinkin väkiluvun kasvu, talouskasvu, ympäristömuutos, yhteisöjen kasvu ja niiden eriytyminen. Myös käsitykset muuttuivat niiden mukana, tosin usein jälkijunassa. Kaikkea muutoksia on lisäksi aina myös vastustettu. Teollistumisen tuomat muutokset koettiin kuitenkin pääsääntöisesti edistyneenä. Kritiikki tuli useimmin sivistyneistöstä ja niiltä, joita asia ei suoraan koskettanut. Monet saivat työtä, liikkumisen ja ajattelun vapauden ja pidemmän päälle terveyttä, elinvuosia, hyvinvointia ja tasa-arvoa. Tämä on nykytutkimuksen yleiskuva teollisen vallankumouksen välittömästä ja kahden sukupolven mittaisesta kokemuksesta. Ympäristöongelmia ei puuttunut, mutta ne eivät aina näkyneet heti tai olivat paikallisia, kuten maaperän, vesien ja ilman likaantuminen.

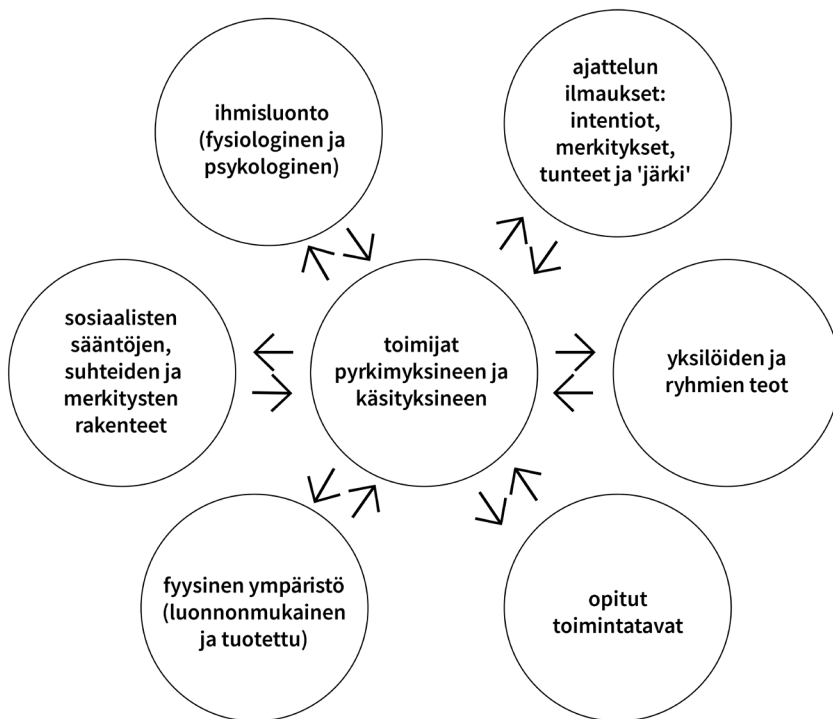
Muutostekijöiden kausaalisuhteista eli siitä, mikä johtui mistäkin, on keskusteltu paljon. Demografisia ja taloudellisia muutoksia on usein pidetty omalakisina, vaikka ne liittyvät kiinteästi toisiinsa, vieläpä niin päin, että väestönkasvu yleensä synnyttää talouskasvua eikä toisinpäin. Toki kehittyneissä maissa ajateltiin pitkään, että köyhien maiden väestönkasvu jarrutti talouskasvua niin 1800-luvun Suomessa kuin 1900-luvun Afrikassa. Melko uusi ja vallitsevaksi tullut tulkinta talouskasvusta on, että sitä ovat edistäneet eritoten institutionaaliset tekijät, kuten lainsäädäntö, vakaat poliittiset olot, koulutus ja niin edelleen. Tätä ovat korostaneet monet taloustieteen viimeaikaiset nobelistit (Douglas North, Robert Fogel, Amarty Sen, Daren Acemoglu, James Robinson, Simon Johnson ja Joel Mokyr). Fogel on korostanut, miten maailma on edistynyt, kun ihmisten terveys on parantunut riittävän ravinnon ja tautien torjunnan ja siis pidemmän elämän ansiosta (Fogel 2003).

Biohistoria (*Deep History*) on uudehko tutkimusala, jossa ihmisen biologia on kytkeyty sosiaalisiin tekijöihin (Schryck & Smail 2011; Koponen & Saaritsa 2019). Varsinkin tulevaisuuden kannalta on hyvä nähdä, miten demografiset ja taloudelliset tekijät liittyvät lääketieteelliseen tietoon ja interventioihin eli yhteiskunnan aktiiviseen puuttumiseen. Tämä yhteys ei ole uusi asia. Sitä ei ole kuitenkaan usein havaittu, koska myös historiantutkimus oli pitkään kovin sektorimaista, valtiokeskeistä tai eliitin kulttuurihistoriaa (vrt. Braudel 1981–1984).

Esitetty kuva suuresta muutoksesta antaa paljon painoa niin sanotuille kovalle faktoille eli ilmiöille, joita voidaan mitata. Ne ovat elämisen aineelliset raamit (*material life*). Kun kuvaan otetaan mukaan ihmisten toimijuus (kuvio 2), mukaan tulevat myös niin sanotut pehmeät faktat eli ajatustavat, normit, tavoitteet eli intentiot ja

⁴ Pomeranz (2000) on analysoinut, miten 1800-luvulla tapahtui ”suuri eriytyminen” (*great divergence*), jossa maailma jakautui nopean kasvun teollistuviin yhteiskuntiin (länteen) ja ”perinteisiin” yhteiskuntiin (itään ja etelään).

uudet ideat eli innovaatiot. Aineellinen ja henkinen sfääri on tapana erottaa toisistaan, vaikka nämä kaksi maailmaa elävät toisistaan. Ihmisen maailman hahmottamisessa ja analyysissä rakenteet, kulttuuri ja toimijat kuuluvat yhteen. Syy-yhteydet ja riippuvuudet ovat osin suoria ja osin monimutkaisesti välittyneitä. Lisäksi ihmiset tekevät samoista faktoista erilaisia päätelmiä, eli reaali maailma ei näytä kaikille samalta. Kun toimijuus on mukana selitysmallissa, samassa analyysissä joutuu käyttämään – tai saa tilaisuuden käyttää – sekä laadullista aineistoa (esim. maailman kuva) että mitattavaa aineistoa (esim. syntyvyys). Näin voidaan ymmärtää asioiden yhteys.⁵

KUVIO 2. Rakenteet ja toimijuus

Edellä kuvattu maailman muutoshistoria painottaa rakenteellisia tekijöitä. Modernisaatio on tapahtunut erilaisissa kulttuuriympäristöissä ilman samaa esiymmärrystä. Esimerkiksi Aasian nopea teollistuminen ja modernisaatio eivät liity paljoakaan eurooppalaisen maailmankuvan historiaan. Toki vuorovaikutuksen roolia voi korostaa, mutta sekin on tapahtunut pääosin aineellisella puolella (McNeill & McNeill 2005; Roy & Riello 2019).

⁵ Kulttuurintutkijan näkökulmasta ks. Lehtonen (2014).

Kun maailma muuttuu, sen kuva muuttuu

Yhteiskunnan muutos muuttaa kuvaa maailmasta. Voisi olettaa, että suuri muutos muuttaa kuvaa paljon. Vanhimpia käsityksiä maailmasta sanotaan nykyisin *myyttisiksi*. Ne ovat loogisesti ehyitä kertomuksia luonnosta ja ihmisestä sekä menneen ja tulevan suhteesta. Nykyaajan tieteellinen mytologia osaa selittää, miten noilla käsityksillä oli yhteisöä koossa pitävä tehtävä. Ne olivat siis relevanttia tietoa, vaikkakin uskomuksenomaisia. Sittemmin uskonnot olivat järjestyneen ja hierarkkisen yhteiskunnan maailmankuva ja samalla sääntökokoelma. Tämän tyyppiset maailmankuvat olivat tyypillisiä pienille populaatioille.

Varhaisissa keskitetyissä valtioissa oleellista oli suuremman väestön, alueen ja resurssien hallinta. Maailmankuvasta tuli vallankäytön julkinen, kirjoitettu perustelu. Lainsäädännössä hallitsijan valtaa ja alamaisten oikeuksia perusteltiin korkeammalla auktoriteetilla. Säädetty järjestys näkyi vielä esimerkiksi Ruotsin valtakunnanlaissa (1734), joka oli Suomessa käytössä osin vielä 1900-luvulla. Kansallistalvot esitettiin kristikunnan historian jatkumona vielä 1800-luvulla (Haapala 2021). Tämä selittää sen, että poliittiset kiistat saivat usein uskonnollisen sisällön – tai ainakin uskontoa käytettiin perusteluna. Edelleen eniten käytetyt maailmankuvalliset, ideaaliset argumentit tulevat politiikkaan uskonnoista, olipa kysymys arjen normeista tai autoritaarisuuden tai tasa-arvon puolustamisesta.

Nykyaikaisen tieteen synty 1800-luvulla ei syrjäyttänyt uskontoja keskeisenä maailmankuvana, vaikka maalliset perustelut valtasivat tilaa arjessa ja yhteiskuntaelämässä. Myös tieteet ja erityisesti ihmistieteet painivat edelleen uskonnon kanssa, ja materialistinen maailmankuva nähtiin pitkään kirkon tai jopa valtion vastaisena. Evoluution kiistäminen on tunnettua. Yhteiskuntatieteissä niin sanotut modernit klassikot syntyivät 1800-luvulla ja vaikuttivat paljonkin 1900-luvun yhteiskuntapolitiikkaan, mutta eivät omana aikanaan mullistaneet enemmistön maailmankuvaa.

Maailman ja maailmankuvan kesken näyttää olleen kulttuurinen viive. Sellaisesta on paljon näyttöä sekä menneisyydestä että nykypäivästä. Hyvä esimerkki on siirtolaiset, jotka pyrkivät säilyttämään vanhat tapansa uudessa ympäristössä. Samalla tavalla niin sanottu kantaväestö pitää mielellään kiinni omista traditioistaan, maailmankuvastaan – ja asemastaan. Ihmisillä ei näytä olevan synnynnäistä taipumusta muuttaa ajatuksiaan aktiivisesti, vaan kunkin oma maailmankuva muuttuu omien kokemusten ja tavoitteiden mukana – jos muuttuu lainkaan. Vaikka tarjolla on uutta ja hyvin perusteltua tietoa, kaikki eivät omaksu sitä – ja heillä on siihen syynsä.

Eri ympäristöissä elävät ihmiset ja eri sukupolvet lukevat maailmaa eri tavoin omien kokemustensa, uskomustensa ja tietonsa mukaan. Maailman muuttuminen ei siis tuota yhdenmukaisia kokemuksia tai käsityksiä eikä siis yhdenmukaista maailmankuvaa. Yleinen käsitys ihmisten ajattelun maallistumisesta 1900-luvulla on tosi, mutta uskonnot eivät ole hävinneet vaan segmentoituneet vaihtoehtoisiksi totuudeksi tai supistuneet arkielämän arvoiksi ja normeiksi. Uskonto ei ole enää yleispeitevä maailmankuvallinen kaikupohja muutoksien tai tulevaisuuden arvioinnissa, ainakaan Suomessa.

Maallistumisen vastakuvana tai tuloksena esitetään usein tieteellinen maailmankuva. Siitä on kaksi versiota, luonnontieteellinen ja ihmistieteellinen. Edellinen on auttanut ihmistä luonnon muokkaamisessa, mikä näkyy parempana elinympäristönä, vaurautena, väestönkasvuna ja terveytenä. Ihmisten usko tieteen, teknologian, luonnon hyväksikäytön ja talouskasvun hyötyyn on jatkuvasti vahvistunut riippumatta takaiskuista. Tietoon perustuvasta modernisaatiosta tuli 1900-luvulla universaali malli kehitykselle ja edistykselle. Niin sanottuja ”jälkeenjääneitä” maita alettiin 1960-luvulla kutsua lupaavasti kehitysmaiksi, nytemmin kehittyviksi maiksi (Rostow 1960 ja Pomeranz 2000). Kun kehityserot alkoivat pienentyä 1900-luvun lopulla niin sanotun toisen globalisaation avittamana, se tapahtui yllättäen länsimaiden taloudellisen vallan kustannuksella. Usko lännen historialliseen ylivoimaan alkoi horjua.

Toinen tekijä, joka on murtanut johtavan tieteellisen kulttuurin omakuvaan, ovat hallitsemattomat ympäristömuutokset. Massiivinen teollistuminen ja mineraalien kaivaminen pilasivat niin maan, meren kuin ilmankin. Ympäristöongelmat olivat koettua todellisuutta jo sata vuotta sitten. Niiden globaaleista vaikutuksista on tieteellistä näyttöä jo 1950-luvulta, mutta niin kauan kuin ongelmia ei haluttu nähdä, silmät voitiin sulkea seurauksilta. Kun ilmastokriisiin oli pakko havahtua, sitä alettiin poistaa uudella tekniikalla ja vihreällä siirtymällä, eli uhraamatta taloudellisia intressejä. Tällaista maailmankuvaa voisi sanoa välinpitämättömyydeksi. Todellinen muutos olisi planetaarinen tietoisuus, jossa tärkein asia ei ole ihmislaajan menestys vaan koko ekosysteemin hyvinvointi. Se on syntynyt pitkällä viiveellä eli jälkijunnassa ympäristön muutoksiin, eikä se ole vielä vakiintunut ajattelutapa. Se on vakavasti otettava tieteellinen paradigma, mutta laajemmassa julkisuudessa ja politiikassa se on vasta fossiiliyhteiskunnan haaste (McNeill & Engelke 2014; ks. myös Kuusi & Rouhinen & al 2024).

Ihmiskeskeisen maailmankuvan juurena pidetään 1700-luvun valistusajattelua, joka alkoi kristillisen ajattelun ja itsevaltiuden filosofisesta kritiikistä. Sitten sen on katsottu legitimoineen ihmisen ylivaltaa luonnosta. 1800-luvun lopun Suomessa Topelius laitto *Maamme kirjassa* koululaisen sanomaan: ”Tahdon olla luonnon herra, en sen poikapuoli” (Topelius 1985 [1898], 563). Eurooppalaisen maailmanvalloituksen menestystarinaa kuuluu luonnon ja vieraiden kulttuurien ”jalostaminen” – eli alistaminen – mutta tuskinpa sitä voi lukea filosofien tai humanistisen maailmankuvan syyksi. Samat ilmiöt ovat tuttuja muualtakin sekä ennen että jälkeen valistuksen. Parempi selitys on ihmisten vallanhalu ja ylimielisyys, jolle keksittiin hyväksi perusteluksi oma ylemmyys. Valloituksesta tuli normi ja ihanne, kun sitä tarpeeksi toistettiin ja opetettiin. Ennen kaikkea sen avulla saavutettiin jotakin, nimittäin valtaa ja vaurautta.⁶

Humanismin taakka on toki tiedostettu, ja ihmistieteelliseen maailmankuvaan on kuulunut alusta alkaen myös kriittinen asenne ihmisen – sekä lajin että yksilöiden

⁶ Scheidel (2017) esittää hyvin perustellun kuvan siitä, miten vaurastuminen ja väkivalta kuuluvat yhteen.

– kaikkivoipaisuuteen ja sen yhteen seuraukseen, eriarvoisuuteen. Läntisen sivistyksen kritiikki on elänyt 1800-luvulta alkaen nimenomaan tieteen ja taiteen maailmassa. Valloitushalu, ahneus, itsekkyyden ja tietämättömyys ovat olleet jatkuvia teemoja ja kulttuurisen pettymyksen aiheita. Maailman eniten luetut kirjailijat, kuten Leo Tolstoi, ja historian tutkijat Oswald Spengler ja Arnold Toynbee näkivät läntisen kulttuurin rappeutuvan jo lähes sata vuotta sitten. Suomessa G.H. von Wright jatkoi teemaa 50 vuotta sitten ja sai aikaan vilkkaan mielipiteenvaihdon. Hänen kulttuuripessimismistään pidettiin elitistisenä, kun hän sanoi, että ”kaksi modernin yhteiskunnan vitsausta ovat yksityisautoilu ja massaturismi” (von Wright 1995, 327). Hän tarjosi nimenomaan ympäristövaikutuksia mutta myös ihmisen sokeata itsekkyyttä. Samoin kävi Pentti Linkolan varoituksille (Kylänpää 2017). Kun katsoo jälkikäteen, pessimistit olivat oikeassa, mutta he olivat väärässä paikassa väärään aikaan.

Edellä on todettu, miten maailma on muuttunut paljon ilman että tarvitaan välttämättä maailmankuvaa sen selittämiseksi. Muutosta ovat edistäneet tietyt ajattelutavat, mutta ne ovat pikemminkin syntyneet tehdessä kuin olleet ennalta tiedettyjä. Yleinen mutta melko heikko argumentti on selittää maailman muutosta maailmankuvalla. Sen sijaan voi sanoa, että maailmankuvalliset elementit voivat olla tavoitteiden ja toiminnan motiivi ja perustelut. Toimijuus ja käsitykset ovat kuitenkin osa laajempaa kontekstia (ks. kuvio 2 edellä). On myös erotettava, millainen funktio maailmankuvalla kulloinkin on: onko se henkilökohtaista harkintaa omassa pienessä tekemisessä, vai onko se esimerkiksi poliittisen vallankäytön perustelu, jolloin se kohdistuu muihin ihmisiin. Yleistävä ajatus siitä, että maailmankuva saa ihmiset tekemään jotakin, on väärä, vaikka aatteellinen kollektiivinen toiminta onkin yleistä. On myös ainakin lievää itsepetosta puhua kollektiivisesta harhasta, kun vältellään vastuuta ikävistä asioista, esimerkiksi kolonialismista, lähetystyöstä, eugeniikasta, sodasta tai ympäristökriisistä. Sen sijaan voi puhua väärästä tiedosta – ja miettiä, miksi siihen vedotaan.

Maailman ja sen kuvan muuttumisen logiikan voi tiivistää seuraavasti: Maailma muuttuu, kun sen rakenteet eli yksilön ulkoiset tekijät muuttuvat. Muutoksen syy on luonnonhistoria tai ihmisen teot. Ihminen sopeutuu muutokseen eli muuttaa käyttäytymistään tai pyrkii muuttamaan olosuhteita. Seurauksena maailma taas muuttuu. Tässä kiertoliikkeessä ihmisen käsitys maailmastaan, sekä historiastaan että tulevaisuudestaan muuttuu. Luonnolla tai historialla ei ole ’tarkoitusta’ eli merkityksellistä päämäärää, mutta ihmisillä on.

Kertomus alusta ja lopusta

Niin menneen kuin tulevan käsittäminen edellyttää jonkinlaista jatkumoa, kertomusta. Välttämätön looginen rakenne syntyy kytkemällä toisiinsa mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus. Tämä on tyypillinen ajallisen kertomuksen rakenne eli *narratiivi* (Haapala 2023b; Simon & Deile 2025). Se on tapa kirjoittaa ja selittää historiaa ja ennustaa tulevaa. Dramaattisesti vaikuttavimpia ovat aina olleet kertomukset maailman alusta ja lopusta. Maallisen elämän vaivojen vastaparina on ollut lupaus tai vaasta. Nykymaailmassa suosiosta kilpailevat utopiat ja dystopiat.

Historian sanotaan kokoavan meille aikaisempien sukupolvien kokemuksen tai jopa toistavan itseään. Tulevaisuuden kannalta hedelmällisempi näkökulma on nähdä historia kertomuksina menneiden ihmisten pyrkimyksistä eli heidän tulevaisuus-kertomuksinaan. Kertomuksen punainen lanka syntyy siitä, että tiedämme loppu-tuloksen. Kuten kertomuksen tutkija Louis Mink on kiteyttänyt: kertomuksilla ei ole alkuja ilman loppuja (Haapala 2024, 19). Muutoin kertomus olisikin tavallaan järje-tön (Meretoja 2018).

Edellisten lukujen realismi kertoo, että tulevaisuus on ankkuroitunut siihen, mitä nyt on. Toisin sanoen tulevaisuus on valinnainen tietyissä rajoissa, jotka ovat varsin tiukat. Mutta tilanne ei ole koskaan uusi ja ennen näkemätön, kuten filosofityö-ryhmä päätteli laman iskettyä Suomeen 1990-luvun alussa (Niiniluoto & Löppönen 1994, 28). Vastaavia tilanteita oli ollut ennenkin. 1990-luvun yllätys kertookin enem-män siitä, miten luotettiin historian lineaariseen – tai toivottuun – kehitykseen. Taloudellinen kurimus oli yllätys yhteiskunnassa, joka oli tottunut vaurastumiseen (Haapala 2017, 232–233).

On luontevaa, että historiasta tehtyjä yleistyksiä käytetään paljon tulevaisuuden kuvittelussa. Meillä ovat syvässä tajunnassamme suuret kertomukset siitä, miten nykyinen maailma on syntynyt ja mihin se siis voisi olla menossa. Suuret kerto-mukset ovat aina hallinneet historiankirjoitusta ja legitimoineet kulloistakin valtaa ja maailmanjärjestystä. Samalla ne ovat myös peittäneet näkyvistä historian vaihtoetoja. Perinnettä, jossa koko maailmanhistoria sidottiin eurooppalaiseen sivistyskertomukseen, alettiin kritisoida erityisesti 1980-luvulta alkaen. Tällöin kyseen-alastettiin niin sanottu valkoisen miehen historia eli eurosentrinen ja kansallinen historiankirjoitus eli metodologinen nationalismi. Uusi historia – mukaan lukien monet ”unohdetut historiat” – korjasi terveellä tavalla kuvaa läntisen yhteiskunnan kehitystiestä ja modernisaatiosta.

Juuri kun tämä moniarvoisempi, tasapuolisempi, globaalimpi ja ekologisempi historiakuva yleistyi ja tuli hallitsevaksi akateemisessa maailmassa, alkoi politiikassa ja mediassa 2000-luvulla saada jalansijaa myös päinvastainen, yksiarvoinen histo-riapuhe, jossa etsittiin syyllisiä omiin pettymyksiin. Syypäitä olivat paitsi väärät ihmiset myös väärä tutkimus. Tutkimuksen idea on kuitenkin päinvastainen: ”miksi tehdä asioista yksinkertaisia, kun niistä voi tehdä monimutkaisia” (Levi 1991, 110). Toisin sanoen: ymmärrämme menneestä ja tulevasta enemmän, kun näemme sen kompleksisuuden. Uudempi tutkimus on korvannut Eurooppa-keskeisen historiaku-van globaaleilla ja monikulttuurisilla näkökulmilla. Se ei muutu nopeasti yleiseksi ymmärrykseksi, mutta se on yksi avain tulevan ymmärtämiseen.

Seuraavassa käsittelen vain yhtä suurta kertomusta, nimittäin teollisen yhteiskun-nan alkua ja loppua. Miten selvitä ihmiskunnan tähän asti suurimman saavutuksen eli teollisen yhteiskunnan seurauksista? Jatkaako se voittokulkuaan uuden teknolo-gian avulla, vai onko maailmanloppu viimeinkin ovella?

Moderni taloustiede ja käsitys kapitalismista, Amerikan ja Ranskan vallankumoukset ja teollinen vallankumous osuivat samaan aikaan eli 1700-luvun loppuun. Tätä aikaa on pidetty taitteena kohti modernia teollista ja sittemmin demokraattista yhteiskuntaa. Maailma ei asettunut hetkessä uuteen asentoon, vaan nuo mullistukset olivat pääosin erillisiä, paljolti paikallisia, ja kullakin oli omat syynsä. Teollinen vallankumous tunnetaan muutamasta teknisestä keksinnöstä, kuten höyrykoneesta, kehruukoneesta ja tehtaasta. Ne olivat itse asiassa melko vaatimattomia ihmeitä. Tekstiiliteollisuuden kasvun tärkeimmät edellytykset olivat perinteistä kolonialistista liiketoimintaa: puuvillan viljelyn aloittaminen Yhdysvalloissa, jalostus Englannissa, halpa työvoima, uudet markkinat Intiassa ja Euroopan kaupungeissa, pankit rahoittajina ja tykkivenediplomatia. Puuvillaimperiumi oli rahamiesten ja hallitusten verkosto, joka laajeni Britanniasta ja Yhdysvalloista Eurooppaan ja Venäjälle. Väestönkasvu ja aggressiivinen tullipolitiikka takasivat kankaille markkinat lähes 200 vuotta (Beckert 2015; Fogel 1989; Mokyr 1993).

Puuvillateollisuus oli ensimmäinen globaali teollisuudenala, joka menestyi tavaroitten ja pääomien liikkuvuuden ansiosta. Teknisesti se muuttui hitaasti, vaikka tuottavuus nousikin jatkuvasti. Muut teollisuudenalat, kuten koneenrakennus sekä puu-, hiili-, teräs-, kemia- ja öljyteollisuus, seurasivat mallia mutta kasvoivat hitaammin, koska ne vaativat suurempia investointeja ja markkinat olivat rajallisemmat. Teollisen vallankumouksen suhteellista nopeutta selittävät paitsi tekninen kehitys varsinkin uudet fossiiliset raaka-aineet ja institutionaaliset tekijät eli lainsäädäntö, tullipolitiikka ja rahajärjestelmä. Näin syntyi niin sanottu vapaa markkinatalous, joka oli itse asiassa nimenomaan säädeltyä. Oleellista oli, että markkinat kasvoivat väestönkasvun ja ihmisten ennennäkemättömän liikkuvuuden ansiosta. Todellinen teollistumisen vuosisata oli kuitenkin vasta 1900-luku, jolloin maailman tuotanto 20-kertaistui (Stearns 2018; O'Rourke & Williamson 2017; Beckert 2025).

Teollisen yhteiskunnan synty oli siis ennen kaikkea talousilmiö, joka liittyi väestönkasvuun ja vauhditti sitä. Teollinen yhteiskunta synnytti aivan uuden ilmiön, talouskasvun, josta tuli itseään ruokkiva mekanismi, vaikka itse käsitettä ei tuolloin tunnettu (Mokyr 2016; Borowy & Schmelzer 2017; Mikkonen 2023). Tuon ajan ympäristöajattelua oli luonnon hyväksikäytön maksimoiminen. Ympäristöongelmat olivat todellisia mutta paikallisia, kuten vesien ja ilman saastuminen. (Radkau 2008; Turner & al 1990; Hughes 2008.) Tyypillinen ajattelutapa oli Suomessakin tunnettu ”raha haisee.” Tuoksu ei ollut niin paha, kun vaihtoehtona oli köyhyys.

Teollisella yhteiskunnalla on myös käsityshistoriansa, joka voidaan jakaa neljään jaksoon (Haapala 2003):

1. Teollinen yhteiskunta tulevaisuutena ja utopiana (1800–1920)
2. Teollinen yhteiskunta vaurauden maailmana (1920–1975)
3. Teollinen yhteiskunta yhteiskunnallisena kriisinä (1975–2000)
4. Teollinen yhteiskunta ympäristökriisinä (2000–2050).

1800-luvun puolivälistä alkaen teollistumisen nähtiin nostavan elintasoa ja tarjoavan mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun. Näin ajateltiin eniten Yhdysvalloissa mutta myös Euroopassa ja Suomessa. Teollistuminen oli lupaus paremmasta tulevaisuudesta (Ojala, Eloranta & Jalava 2006; Haapala 2018). Kuvaan kuuluivat myös tekniikan ihailu ja utopia tasa-arvosta. Teollistumisen aineelliset ja henkiset hedelmät kypsyivät 1900-luvulla, jolloin läntisistä yhteiskunnista tuli tekniikkavetoisia ja kasvuhakuisia teollisuusyhteiskuntia. Runsauden yhteiskunta (*affluent society*) legitimoit itse itsensä, kun ihmisten elinolot, terveys ja vaikutusmahdollisuudet paraniivat. Teollinen modernisaatio oli kehitystie, jota kaikkien kannatti seurata kohti kypsää teollista yhteiskuntaa. Se oli myös kehitysmaiden tulevaisuus. Jatkuva tekninen edistys nähtiin kehityksen veturina. Siihen liittynyt suunnitteluoptimismi levisi koko yhteiskunnan hallintaan (Galbraith 1958; Rostow 1960; Haapala 2003).

Tämä ”valmis yhteiskunta” alkoi paikoin kriisiytyä 1970-luvulla, ensin Britannian ja Yhdysvaltojen vanhoilla teollisuusalueilla. Nimitys *Rust Belt* kuvasi kirjaimellisesti ruostuvia tehtaita ja kurjistuvaa ympäristöä. Yhteistä näille alueille oli hiili, teräs ja massatuotanto – ja usein myös reaali-palkkojen lasku. Kriisin keskeinen syy oli kiristynyt kilpailu ja heikko tuottavuus. Varsinkin Yhdysvalloissa tämä havaittiin vasta jälkikäteen, kun eurooppalaiset ja aasialaiset jo valtasivat markkinoita (Hoerr 1986; Dertouzos, Lester & Solow 1989; Warren, Stephenson & Wistow 2021). Suomessa taite oli 1990-luvun alun lama, mutta tuolloin hyvinvointivaltio pelasti ihmiset ja yhteiskuntarauhan (Haapala 2023).

Kun perinteinen teollisuus alkoi taantua, alettiin puhua *deindustrialisaatiosta* ja teollisen yhteiskunnan lopusta. Niiden perilliseksi julistettiin jo 1970-luvulla *jälkiteollinen yhteiskunta* (Bell 1973; Toffler 1981). Sen teoreetikkoja ei otettu heti vakavasti, mutta sittemmin ajatus automaatioon ja tietotekniikkaan perustuvasta uudesta, vapaammasta ja inhimillisemmästä teollisesta maailmasta kasvoi uudeksi utopiaksi. Se oli teollinen yhteiskunta, joka oli riisuttu raskaasta työstä, luokkajaosta ja saasteista. Kriitikot tosin varoittivat työpaikkojen häviämisestä ja uudesta luokkajaosta (Gorz 1985; Beck 1986). Visio jälkiteollisesta yhteiskunnasta sokaisi tulevaisuuskuvalla, jossa usko uuteen tekniikkaan peitti muut vaihtoehdot. Vaikutelmaa vahvisti Neuvostoliiton romahdus. Tiedettiin toki, että monet kehitysmaat mukaan lukien Kiina teollistuivat nopeasti, mutta niitä ei nähty haastajiksi tieteessä ja teknologian tasossa vaan uusina markkina-alueina (O’Rourke & Williamson 2017).

Suomessa tekno-utopiasta innostuttiin Nokian menestyksen vanavedessä. Manuel Castellsin visio siitä, miten *verkostoyhteiskunnassa* verkostot, digitalisaatio ja globalisaatio voidaan yhdistää tuhoamatta työtä ja yhteisöllisyyttä, alkoi näyttää uskottavalta Suomen tietoyhteiskuntamallilta (Castells 1996; Castells & Himanen 2001). Se olisi uudenlainen, luovuutta palkitseva ja vapautta edistävä jälkiteollinen yhteiskunta, jossa hyvinvointivaltion suojaverkko suojaisi suomalaisia globaalilta kilpailulta. Suomen mallin yhteiskuntafilosofinen huipennus oli *Sininen kirja*, jonka valtioneuvosto julkaisi vuonna 2012. Kirjassa otettiin tavoitteeksi arvokas elämä kaikille – tekniikan vapauttamana ihmisyytenä (Castells & Himanen 2013; vrt. Saari 2013). Tästä teoksesta päättyi eduskunnan hyväksymään tulevaisuusselontekoon

kaunis virke: ”Vuonna 2030 kaikkien Suomessa on hyvä elää arvokasta ja merkityksellistä elämää” (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko 2013, 12). Digitalisaatioon alettiin investoida merkittävästi. Tässä tulevaisuuskuvassa yhdistyivät vapausaatteet ja teknologiausko kuin Karl Marxin ajatuksissa aikanaan (Haapala 2017, 217–223).

Rinnakkain tekno- ja digiutopian kanssa kehittyi uusi dystopia, ilmastokriisi. Nyt on jo todettu, että kyseessä on *antroposeeni* eli uusi kausi maapallon historiassa, jolloin ihmisen toiminta muokkaa elämää koko maapallolla peruuttamattomasti. Se on uuden mittaluokan uhka verrattuna aikaisempiin eli saastumiseen, väestönkasvuun, tauteihin ja köyhyyteen. Yllättävää on, että tähänkin havahduttiin vasta 2000-luvulla, vaikka asiasta oli ollut tieteellistä näyttöä jo vuosikymmeniä (Thomas et al 1956; Kasvun rajat 1973; Turner & al 1990). Jälkiteollinen yhteiskunta, jonka piti ratkaista teollisen yhteiskunnan ongelmat, ei vähentänyt vahinkoja vaan lisäsi niitä ennätysvauhtia (McNeill & Engelke 2014).

Tähän umpikujaan vaikutti ilman muuta yksi maailmankuvallinen idea, joka vertautuu Raamatun luomiskertomukseen ja uskoon ikuisesta elämästä. Se on ajatus, että ihmisen tehtäväksi on annettu luonnonvalloitus. Luonnon hyväksikäyttö oli ihmisille elinehto 1800-luvulla, ja siksi maanraivaus oli sananmukaisesti kulttuurista ja elämän parantamista. Seuraavalla vuosisadalla se oli ryöstöviljelyä, jota edistettiin aktiivisesti myös tieteen keinoin. Ympäristötietoisuus alkoi viritä vasta, kun ongelmat alkoivat häiritä hyväosaisiakin. Euroopassa syntyi vihreä liike, ja taloustieteessä kehiteltiin nollakasvun mallia. Nollakasvu tarkoittaa strategiaa, jossa taloutta ohjattaisiin luonnon kannalta kestäväksi (Borowy & Schmelzer 2017). Vaikka käsitys kestävästä kehityksestä sittemmin yleistyi, nollakasvu unohtui. Tilalle tuli 2000-luvulla uusi pelastusoppi, jossa vihreä siirtymä luo uutta liiketoimintaa ja maksaa laskun. Tavoite on hieno, mutta ekologisen tiedon ja historian perusteella ajatus, että luonnotuho estetään talouskasvulla ja teknologialla eikä käyttäytymisen ja ajattelun muuttamisella, vaikuttaa myös itsepetokselta (Lindholm 2024).⁷ Siksi 2000-luvun alun tulevaisuusnarratiiviin on pakko lisätä ikäväkin vaihtoehto: syvenevä kriisi ja katastrofi. Se ei ole vain teoreettinen vaan yhtä todennäköinen mahdollisuus kuin onnellinen loppu. Ihmiskunnan historia on seurannut sykliä, jossa vaurastumiseen liittynyt eriarvoisuuden kasvu on tasaantunut vasta romahduksessa. Viimeisen 50 vuoden kehitys ennustaa sitä. (Scheidel 2017, erit. luvut 15 ja 16.)

Historian peilissä nyt

Onko nykyajassa merkkejä maailmankuvallisesta muutoksesta, joka kertoisi jotakin siitä, millainen tulevaisuus on mahdollinen? Edellä on kuvattu joitakin suuria muutoksia, jotka auttavat arvioimaan sitä, missä olemme nyt. Voi pohtia, voiko sama kehitys jatkua. Ilmeisesti ei. 1900-luvun ihmisten tavoitteet ja yhteiskunnalliset uudistukset tähtäsivät parempaan elämään, joka tarkoitti ennustettavuutta ja turvalli-

⁷ Kuusi & Rouhinen & al (2025) esittävät tilanteesta optimistisemmän mutta myös tietoisesti ristiriitaisen näkemyksen.

suutta. Moderni yhteiskunta ja sen kasvava talous pystyivät paljolti vastaamaan näihin toiveisiin. 2000-luvun alun globalisaatio näytti lupaavalta sekä talouden että globaalien tasa-arvon ja kansainvälisen yhteistyön kannalta. Samaa lupasi uusi teknologia, erityisesti digitalisaatio, joka helpotti elämää sekä yhdisti ja pienensi maailmaa. Vuonna 2015 tehtiin vihdoinkin ilmastopöytäkirja, jossa maailmanyhteisö päätti pelastaa maapallon. Nyt 10 vuotta myöhemmin tilanne on päinvastainen kuin uskottiin (Scheidel 2017; Piketty 2016; McNeill & Engelke 2014). Suuret lupaukset ovat muuttuneet myös uhkatekijöiksi. Ennen kaikkea näyttää, että yhteiskuntien ja maailmanyhteisön kyky ratkaista ongelmia on murenemassa. Juuri sen historioitsija Paul Kennedy esitti vuonna 1993 tulevan vuosituhannen vaikeimmaksi haasteeksi, kun hän oli käynyt ensin läpi talouteen, ympäristöön, väestöön, tekniikkaan ja terveyteen liittyvät globaalit ongelmat – ne samat, jotka odottavat edelleen ratkaisuaan (Kennedy 1993, erit. 344–349).

Edellä on todettu, miten maailmanmenoa eivät ole ennenkään määränneet suuret ideat tai historian lait. Miksi niin olisi tulevaisuudessa? Toisin sanoen: jos historiassa on ollut vaihtoehtoja, niin miksi niitä ei olisi nyt? Ensimmäinen askel hahmottaa vaihtoehtoja on torjua suuret lupaukset – tätä myös von Wright korosti pessimistisessä tulevaisuuskuvassaan. Ne vievät väärille poluille, kuten vaikkapa Suomen historia osoittaa (Vilstrand & Karonen 2017). Suuri lupaus on useimmin tarkoittanut poliittiselle tai henkisellet auctoriteetille alistumista. Sanotaan, että autoritaariset maailmankuvat ovat hävinneet ja tilalle on tullut relativismi. Tämä on totta, mutta vain osatotuus. Kovin monia viehättävät edelleen deterministiset ideat, joissa tulevaisuuden suunta tiedetään. Sen tunnettuja ilmentymiä ovat nationalismi, imperiaalisuus ja uskonnollinen ja ideologinen fanatismi. Nämä lupaukset eivät milloinkaan ratkaise konkreettisia ongelmia, vaan käyttävät niitä hyväkseen tarjotessaan mielenkuvan suuresta ratkaisusta.

Maltillisempaa, käytännöllisempää ja laajemmin hyväksyttyä determinismia ovat usko talouskasvuun ja teknologiausko. Kumpaakin on kyseenalaistettu vuosikymmeniä – jälkikäteen katsoen hyvin perustein – mutta yleinen vaurastuminen on peittänyt kritiikin. Nollakasvu ja analoginen maailma ovat enää kansanperinnettä (Borowy & Schmelzer 2017). Uuden polven teknologian mallimaana on mainostettu eritoten Suomea, jossa tosin asuu alle promille maailman väestöstä. Ensimmäinen oli mobiiliverkot, sitten esineiden internet ja arjen digitalisaatio ja nyt tekoäly. 2000-luvun alussa uskottiin todella, että teknologinen etevyys pelastaa ainakin Suomen myös globalisaation haitoilta (Haapala 2017). Edelleen nähdään, että tulevat tekniset innovaatiot ovat ratkaisu ilmastokriisiin, talouskasvuun ja terveydenhuoltoon, jopa turvallisuushäiriöihin. Tämä utopia vaikuttaa jopa uskottavalta, sillä onhan se selvä vastaus todellisiin ongelmiin. Tässä ei arvioida, miten realistinen tuo vaihtoehto on. Oleellista on sen sisältämä ajatusmalli, jossa tulevaisuuden ”ajureita” on vain yksi. Nopea teknologinen muutos on kiistaton tosiasia. Vision perspektiivi on kuitenkin kapea, sillä se työntää sivuun muut tekijät, ikään kuin tie tulevaisuuteen olisi jo aurattu. Ihmelliset ja sosiaaliset riskit toki usein mainitaan, mutta näitä reuna-alueita ei analysoida. Ihmisen tehtävä on sopeutua teknologiseen murrokseen,

joka näyttää tulevan joka tapauksessa. Entä muut mullistukset? (Ks. Linturi & Kuusi 2018; Björkroth & al 2025.)

Nyt ei ole ilmassa maailmankuvaa tai utopiaa, joka laajasti jaettaisiin tai olisi edes innostava – ellei sellainen ole juuri teknologiausko. Sen sijaan aikamme suuret yhteiset ongelmat on helppo luetella. Kaikkiin on keksitty myös ratkaisut, mutta ne eivät näytä toteutuvan. Kysymys ei siis ole tiedon tai ymmärryksen puutteesta. Epävarma tilannekuva on synnyttänyt pessimistisen tulevaisuuskuvan juuri kun ihmiskunta näyttää saavuttaneen enemmän kuin koskaan on uskallettu toivoa. Utopiat ovat vaihtuneet dystopioiksi sekä tutkimuksessa että mediassa ja populaarikulttuurissa. Tätä yleistä huolta on vaikea korvata millään vaikuttavalla idealla uudesta maailmasta, jollaista lähdettiin optimistisesti rakentamaan ensin 1800-luvulla ja sitten kahden maailmansodan jälkeen.

Yhteiskuntaelämä perustuu viime kädessä toimijuuteen ja se maailman käsittämiseen. Vastuu on siis viime kädessä meillä itsellä. Tämä on ylevästi sanottu, mutta se on myös realistinen näkökulma ja ainoa mahdollinen eettinen perustelu maailman parantamiselle. Kun historiasta – vaikka vain kokeeksi – pyyhitään pois suuret ideat, suuret teot ja suuret miehet – jäljelle jäävät tavallisten ihmisten teot, heidän arkensa ja ajattelunsa. Voisiko tämä olla maailmankuvallinen idea? Ainakin se on realiteetti, sillä arkinen tekeminen on ollut historiankulun ratkaiseva moottori ennenkin. Tätä kirkastaa Väinö Voionmaan kuvaus vuoden 1905 suurlakosta Suomessa: ”kymmenet tuhannet kädet olivat irtautuneet omista pienistä askareistaan toimittaakseen suuria valtion ja yhteiskunnan tehtäviä”. Ilman tätä ”heräämistä” Suomeen ei olisi tullut eduskuntaa. Mutta idea vapaudesta ja tasa-arvosta eli osallisuudesta omaan elämään ei ollut hetken valaistus eikä historian laki eikä sattumakaan, vaan pitkään miehlissä kypsynyt ajatus oikeudenmukaisuudesta. Se oli niin sanottu suuri idea, mutta ennen kaikkea se oli mielekkään elämän moraalikoodi, arjen ihmisoikeus (suurlakon sielunmaisemasta ks. Haapala, Löytty, Kukku & Melkas 2008).

Arjen utopia on sekin, että ratkaistaan ne ongelmat, jotka jo tiedetään. Hyvinvointivaltio oli sellainen, ja se on pitkälti toteutunutkin. Nyt ihmisiä voisi yhdistää laajasti ympäristötietoisuus, mutta niin ei ole käynyt. Edes kulutuksen rajoittaminen ja talouskasvun hillitseminen (*degrowth*) eivät näytä olevan talouspoliittinen vaihtoehto missään valtiossa. Hyviä ja paljon toistettuja ideoita ovat tasapainoinen talouskehitys, kansainväliset sopimukset ja demokratian ja ihmisoikeuksien edistäminen. Ne edellyttävät vakaita ja toimivia yhteiskuntia ja yhteistä käsitystä tulevasta. Mutta juuri sitä ei näytä löytyvän. Yhteiskunta ei siis näytä toimivan kuten toivotaan ja odotetaan. Tätä ongelmaa ei taida mikään korkeampi voima hoitaa.

Positiivisille visioille on ikävä esittää huonompia vaihtoehtoja. Silti on pakko kysyä myös: onko muu maailma valmis tai kykenevä sellaiseen muutokseen, joka olisi meille hyvä? Ympäristökriisiltä, pandemialta tai sodalta voi yrittää suojautua, mutta on todella vaikeata edistää sellaisia globaaleja muutoksia, jotka voisivat poistaa nuo vaarat. Tähän liittyen voi kysyä esimerkiksi: haluammeko, että meitä jo pian palve-

levat inhimilliset robotit vai muualta muuttaneet ihmiset (ks. Björkroth & al 2025)? Tai lisääkö turvallisuutta se, että asumme sähköaidan sisällä ja amerikkalaisen ”kultakupolin” alla.⁸

Lopuksi: Tulevaisuus tulee

Se, joka ei tunne historiaa, joutuu elämään sen uudelleen, on filosofi George Santayanan tuttu ja suosittu opetus. Tarkemmin ajateltuna se on kuitenkin epätosi. Historia ei toista itseään, mutta analogiat voivat olla opettavia. Utopistisimmatkin kuvitelmat, visiot tai lasketut skenaariot on jo nähty. Uudetkin skenaariot perustuvat siihen, mitä jo tapahtuneen perusteella voi kuvitella (Simon & Deile 2025).

Historia on sikäli analogista, että ihmiset tekevät aina historiaa juuri pohtimalla omaa tulevaisuuttaan. He arvioivat tilanteensa, omat ja muiden tavoitteet, miettivät vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia ja toimivat tietonsa, taitonsa ja uskonsa mukaan. Ilman kulloistakin tulevaisuushorisonttia ei voi ymmärtää tai selittää ihmisten valintoja, ei voitu ennen eikä voida nyt. Tulevaisuuksia on periaatteessa aina monta, eikä ajattelua pidä lukita yhteen vaihtoehtoon. Paul Feyerabendia mukaillen vain yksiarvoinen yhteiskunta tuottaa yksilotteisen menneisyyden ja tulevaisuuden (Feyerabend 2010). Toisin sanoen vain moniarvoisella yhteiskunnalla on lähtökohtaisesti monta mahdollista historiaa ja tulevaisuutta. Tämä on keskeinen maailmankuvallinen tai poliittinen reunaehto tulevan käsittämiseksi.

Historia opettaa, että tulevaisuutta ei voi tietää. On viisasta ottaa tämä raja vakavasti – suurempien virheiden välttämiseksi. Sen sijaan on järkevää ja tarpeen pohtia jonkinlaiseen aineistoon perustuvia vaihtoehtoja ja niiden todennäköisyyttä, perusteltuja skenaarioita. Ongelmana on se, mistä saada validi aineisto ja mitä siitä voi lukea.⁹ Kaikki aineistot näkevät vain taaksepäin, ja on uskaliaasta olettaa, että trendit jatkuvat. Muutos ei ole ollut ennenkään lineaarista vaan ennakoimatonta – myös silloin, kun on käynyt hyvin. Miksi jatkossa olisi toisin?

Erityisen hankalasti ennakoitavaa on yhteiskunnan muutos, sen instituutiot, sosiaaliset suhteet, yksilöiden tavoitteet perheestä urakehitykseen, onnellisuuteen ja niin edelleen. Näihin tekijöihin ihmiset haluavat vaikuttaa ja ovat yleensä melko konservatiivisia tai turvallisuushakuisia. Miten nämä tavoitteet sovitetaan rakenteellisiin tekijöihin tai ulkoisiin pakkoihin? Juuri tästä syntyvät yhteiskunnalliset kriisit. Tästä näkökulmasta katsottuna kaikkein tärkein tulevaisuussuunnitelma olisi sosiaalisen koheesion ja toimintakyvyn ylläpito. Se on sitä vaikeampaa, mitä monimutkaisempi, suurempi, hajanaisempi ja enemmän ulkoisten tekijöiden uhkaama yhteisö on. Pohjoismaissa on pitkään ajateltu, että hyvinvointivaltio on paras tie tulevaan. Siitä tuli 1960-luvulta alkaen lähes kansalaisuskonto, johon myös suoma-

⁸ Ks. www.csis.org/analysis/americas-golden-dome-explained.

⁹ Hyvä johdatus ongelmaan on Ahvenharjun, Pouru-Mikkolan, Minkkisen ja Ahlqvistin *Tulevaisuustiedon lähteillä* (2020). Tosin aineistojen analyysi on paljon helpompaa kuin reaalisten sosiaalisten prosessien analyysi.

lainen politiikka ankkuroitui, varsinkin kun takana oli nopea ja ristiriitainen rakennemuutos, joka purki agraariyhteiskunnan (Haapala 2006; Kettunen 2006; Haapala 2023). Hyvinvointivaltion idea solidaarisesta yhteiskunnasta on nyttemmin kyseenalaistettu jo sisältäkin päin, eikä pohjoismaista mallia ole muualla juuri seurattu, vaikka sitä arvostetaankin. On myös osoitettu miten kaukana toisistaan tutkimustieto ja poliittisesti väritetty niin sanottu yleinen tieto voivat olla (Lloyd & Hannikainen 2022; vrt. Saari 2025).

Yhteiskuntien moninaisuus ja erilaisuus ovat yhtä todellisia kuin ennenkin. Erot ovat kuitenkin nykyään näkyvämpiä, ja ne ovat tulleet osaksi useampien ihmisten elämää ja vaikutusmahdollisuuksia. Tämä näyttäisi lisäävän mahdollisuuksia paikallisen, kansallisen ja globaalin yhteisön vahvistumiselle. Näin ei ole kuitenkaan käynyt. Se tuskin johtuu maailmankuvista tai sosiaalisen median vallasta, vaan arjen ja politiikan ongelmista niin paikallisesti kuin maailman mitassa. Käsissämme on ristiriita: globalisaatio on mahdollistanut laajan kansainvälisen sopimusjärjestelmän ja idean yhteisestä vastuusta, mutta sen toteuttaminen ei ole välttämättä helpompaa kuin ennen. Onnistuminen edellyttää itsekkyyden rajoittamista ja kulttuurisotien hillintää niin kansakuntien kesken kuin niiden sisällä (Huntington 1996; Sen 2011). Tämä on itsestäänselvyys, jonka kaikki myöntävät. Ongelma on – kuten aina ennenkin – se, mitä asialle voi tehdä. Silti ainoa ratkaisu on toimiva yhteiskunta, joka koetaan sosiaalisesti yhteisöksi ja joka hillitsee niin autoritaarisuutta ja vallan keskittymistä kuin liiallista individualismia. Sellainen on aina syntynyt ikään kuin orgaanisesti alhaalta päin, lupaa kysymättä. Kiinalaisen sananlaskun mukaan ”suuret asiat on tehty pienistä asioista”. Viisautta ei ole sitoutuminen vahvaan maailmankuvaan vaan kyky reflektoida omaa ajattelua ja suhdetta muihin. Koska yhtä maailmankuvaa tai yhtä kokemusta ei ole, ainoa mielekäs tavoite on erilaisten tavoitteiden näkeminen ja sovittaminen – tai edes hyvä yritys. Maailmanparantaja Pentti Linkolan sanoin: ”Totuus ei ole minkään arvoinen, jos sillä ei ole kannattajia. Jäljellä on enää oikeassa olemisen yksinäinen kirous.”¹⁰

10 Linkolan teksti on laina Erno Paasilinnan teoksesta *Musta aukko* (Otava, 1977).

Kirjallisuus

(Luettelo on kirjoituksen sisällön kannalta suppea ja rajoittuu historiaan. Kirjoittajan omissa julkaisuissa on enemmän viitteitä julkaisuihin, joihin tämä teksti perustuu.)

Acemoglu, Darren & Robinson, James A (2013) *Miksi maat kaatuvat. Vallan, vaurauden ja varattomuuden synty*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.

Ahvenharju, Sanna, Pouru-Mikkola, Laura, Minkkinen, Matti & Ahlqvist, Toni (2020) *Tulevaisuustiedon lähteillä. Analyysi ennakointiraporteista ja tulevaisuuden ilmiöistä*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 6/2020.

Beck, Ulrich (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beckert, Sven (2015) *Empire of Cotton. A Global History*. New York: Alfred A Knopf.

Beckert, Sven (2025) *Capitalism. A Global History*. London: Allen Lane.

Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

Berger, Stefan & Weinbauer, Klaus (toim.) (2023) *Rethinking Revolutions from 1905 to 1934*. Palgrave Macmillan.

Björkroth, Frans & al (2025) Humanoid Robots from now to 2040's – AI assisted societal impact analysis using radical technology inquirer methodology. *Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2025*.

Borowy, Iris & Schmelzer, Matthias (toim.) (2017) *History of the Future of Economic Growth. Historical Roots of the Current Debates on Sustainable Degrowth*. Abingdon; New York: Routledge.

Braudel, Fernand (1981–1982) *Civilization and Capitalism 15th – 18th Century*, Vols 1-3. New York: Harper & Row.

Castells, Manuel (1996) *The Rise of the Network Society. The Information Age. Economy, Society and Culture. Vol. 1*. Cambridge: Blackwell.

Castells, Manuel ja Pekka Himanen (toim) (2013) *Kestävän kasvun malli: globaali näkökulma. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 22/2013*. Suom. Tuija Tuomaala.

Castells, Manuel ja Pekka Himanen (2001) *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Helsinki: WSOY.

Dertouzos, Michael L., Lester, Richard K. & Solow Robert M. (1989) *Made in America: Regaining the Productive Edge*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Feyerabend, Paul (2010) *Against Method*. London: Verso.

Fogel, Robert W. (2004) *The Escape from Hunger and Premature Death 1700-2100: Europe, America and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fogel, Robert W. (1989) *Without Consent or Contract: The Rise and Fall of American Slavery*. New York: Norton.

Galbraith, John Kenneth (1958) *The Affluent Society*. London: Houghton Mifflin.

Gorz, André (1985) *Paths to Paradise. On the Liberation from Work*. London: Pluto Press.

Haapala, Pertti (2003) *The Rise and Fall of 'Industrial Society': Views and Beliefs in the 19th and 20th Century*. Teoksessa: Marjaana Niemi & Ville Vuolanto (toim.) *Reclaiming the City. Innovation, Culture, Experience*. Helsinki: Finnish Literature Society, 80–95.

- Haapala, Pertti (2006) *Suomalainen rakennemuutos*. Teoksessa: Juho Saari (toim.), *Historiallinen käänne*. Helsinki: Gaudeamus, 91–124.
- Haapala, Pertti (2017) *Suomen tulevaisuuden historia*. Teoksessa: Nils Erik Villstrand ja Petri Karonen (toim.) *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*. Helsinki: Gaudeamus 2017, 204–237.
- Haapala, Pertti (2021) *Lived Historiography: National History as a Script to the Past*. Teoksessa: Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki, Tanja Vahtikari (toim.) *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Haapala, Pertti (2023) *The Experience (and Constitution) of Society in Postwar and Post-Industrial Finland, 1960–2020*. Teoksessa: Pertti Haapala, Minna Harjula & Heikki Kokko (toim.) *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Cham: Palgrave Macmillan, 347–372.
- Haapala Pertti (2023b) *Historian kirjoittaminen*. Teoksessa: Ida Henritius, Olli Löytty & Anne Mäntynen (toim.) *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haapala, Pertti (2024) *Experience and Explanation: What the History of Experiences Can Add to Historical Understanding*. *Cultural History, Vol 13*, 10–34.
- Haapala, Pertti, Olli Löytty, Kukku Melkas ja Marko Tikka (2008) *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Helsinki: Teos.
- Haapala, Pertti & Harjula, Minna & Kokko, Heikki (toim.) (2023) *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Hoerr, John (1988) *And the Wolf Finally Came. The Decline of the American Steel Industry*. Pittsburgh PA: University of Pittsburgh Press.
- Hughes, Donald J., Saikku, Mikko, Vainonen, Jyrki (2008), *Maaailman ympäristöhistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York NY: Simon & Schuster.
- Kasvun rajat*. Tammi 1973. Alkuteos: *The Limits to Growth – A Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind*. By Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randoers, William Behrens. New York: Universe Books 1972.
- Kennedy, Paul (1993) *Preparing for the Twenty-First Century*. New York: Random House.
- Kettunen, Pauli (2006) *Pohjoismaisen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana*. Teoksessa: Saari, Juho (toim.), *Historiallinen käänne*. Helsinki: Gaudeamus, 217–256.
- Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) (2019) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuusi, Osmo & Rouhinen, Sauli & al. (2024) *Uusi eloonjäämisoppi*. Helsinki: Into.
- Kylänpää, Riitta (2017) *Pentti Linkola – Ihminen ja legenda*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Lehtonen, Mikko (2014) *Maa-ilma – Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Levi, Giovanni (1992) *On Microhistory*. Teoksessa: Peter Burke (toim.) *New Perspectives on Historical Writing*. University Park (PA): Pennsylvania State University Press.

- Linturi, Risto & Kuusi, Osmo (2018) Suomen sata uutta mahdollisuutta 2018–2037. Yhteiskunnan toimintamallit uudistava radikaali teknologia. *Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2018*.
- Lloyd, Christopher (1986) *Explanation in Social History*. Oxford: Basil Blackwell.
- Naisbitt, John & Aburdene, Patricia (1990) *Megatrends 2000: Ten New Directions for the 1990's*. New York: Morrow.
- McNeill, J.R & McNeill, William (2005) *Verkottunut ihmiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- McNeill, J.R. & Engelke, Peter (2014) *The Great Acceleration. An Environmental History of the Anthropocene since 1945*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Meretoja, Hanna (2018) *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. New York, NY: Oxford University Press.
- Mikkonen, Heikki (2025) *National Wealth, Income and the History of Economic Growth Finland from the Late 19th Century until the Second World War*. New York: Routledge.
- Mokyr, Joel (toim.) (1993), *The British Industrial Revolution. An Economic Perspective*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Mokyr, Joel (2016) *A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Niiniluoto, Ilkka (1984) *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus: Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka & Löppönen, Paavo (1994) *Suomen tila ja henkinen tulevaisuus*. Helsinki: WSOY.
- O'Rourke, Kevin & Williamson, Jeffrey (toim.) (2017) *The Spread of Modern Industry to the Periphery since 1871*. Oxford: Oxford University Press.
- Piketty, Thomas (2016) *Pääoma 2000-luvulla*. Helsinki: Into.
- Polanyi, Karl (2009) *Suuri Murros. Aikakautemme taloudelliset ja poliittiset juuret*. Alkuteos 1944. Tampere: Vastapaino 2009.
- Pomeranz, Kenneth (2000) *The Great Divergence. China, Europe and the Making of the Modern World Economy*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Radkau, Joachim (2008) *Nature and Power. A Global History of the Environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ojala, Jari, Jari Eloranta & Jukka Jalava (2006) *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roy, Tirthankar & Riello, Giorgio (toim.) (2019) *Global Economic History*. London: Bloomsbury.
- Rostow, W.W. (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saari, Juho (toim) (2013) *Suomen sillat tulevaisuuteen*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Saari, Juho (toim) (2025) *Hyviä uutisia Suomesta. Menestyvän yhteiskunnan tilannekuva*. Tampere: Vastapaino.
- Scheidel, Walter (2017) *The Great Leveler. Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the twenty-first century*. Princeton: Princeton University Press.

- Schryock, Andrew & Smail, Daniel Lord & Earle, Timothy K. (2011) *Deep History. The Architecture of Past and Present*. Berkeley: University of California Press.
- Sen, Amartya (2011) *The Idea of Justice*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Sewell, William Jr. (2005) *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stearns, Peter N. (2018) *Industrial Revolution in World History*. New York: Routledge.
- Haapala, Pertti (toim.) (2018) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino.
- Thomas, William L., Sauer, Carl O., Bates, Marston & Mumford, Lewis (toim.) (1956) *Man's Role in Changing the Face of the Earth*. Chicago: University of Chicago.
- Toffler, Alvin (1981). *The Third Wave*. London: Pan Books.
- Topelius, Z., *Maamme kirja* (1985). Porvoo: WSOY. 16. suomenkielinen painos, alkuteos 1875.
- Turner, B.L. II (1990) *The Earth as Transformed by Human Action: Global and regional changes in the biosphere over the past 300 years*. Cambridge: Cambridge University Press with Clarck University.
- Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia.*
Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2013.
- Villstrand, Nils Erik ja Petri Karonen (toim.) (2017) *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilenius, Markku (2015) *Tulevaisuuskirja. Metodi seuraavan aikakauden ymmärtämiseen*. Helsinki: Otava.
- Warren, Jon, Stephenson, Carol & Wistow, Jonathan (toim.) (2021) *After Industry – the Economic and Social Consequences of Deindustrialization*. Lausanne: Frontiers Media.
- Wright, Georg Henrik von (1996) Viimeisistä ajoista. Ajatusleikki.
Teoksessa: von Wright, *Ihminen kulttuurin murroksessa*. Helsinki: Otava, 322–350.
- Zanden, Jan Luiten van & al. (toim.) (2014) *How Was Life since 1820? Global Well-Being since 1820*. Paris: OECD.

Kirjallisuuden merkitys tulevaisuutta kuviteltaessa

TONI LAHTINEN

kotimaisen kirjallisuuden dosentti, yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

Kaunokirjallisuutta hyödynnetään monin tavoin: ihmiset lukevat viihtyäkseen tai lumoutuakseen, joskus sivistyäkseen tai oppiakseen, kenties saadakseen apua, kun he kohtaavat todellisen elämän ongelmia tai haluavat paeta niitä (katso esimerkiksi Felski 2024). Luetaanpa mihin nälkään tahansa, kirjallisuus on merkittävä inhimillisen itseymmärryksen muoto, joka voi laajentaa lukijan ymmärrystä maailmasta. Kaunokirjallisuuden kautta lukija rakentaa – huomaamattakin – maailmankuvaansa eli jäsentää suhdettaan muihin ihmisiin, lajeihin, ympäristöön, yhteiskuntaan ja yli-inhimilliseen.

Etiikkaa ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta pohtiva kirjallisuus on näytellyt merkittävää osaa monien maailmankuvien murroksissa. Kirjallisuushistoriasta löytyy esimerkkejä siitä, miten kirjallisuus on osallistunut kansallisten identiteettien ja historioiden muovautumiseen (esimerkiksi Väinö Linna: *Tuntematon sotilas*, 1954), orjuuden lakkauttamiseen (esimerkiksi Harriet Beecher Stowe: *Setä-Tuomon tupa*, 1852), eläinoikeuksien vahvistumiseen (esimerkiksi Anne Sewell: *Uljas musta*, 1877) tai modernin ympäristöliikkeen syntyyn (esimerkiksi Rachel Carson: *Äänetön kevät*, 1962). Etenkin 1900-luvulla, jolloin yhteiskunnallinen muutos oli ennennäkemättömän nopeaa, kuviteltiin erilaisia tulevaisuuden yhteiskuntia, niin ihannevaltioita (esimerkiksi H. G. Wells: *Nykyaikainen utopia*, 1905) kuin kansalaisiaan sortavia tyrannioita (esimerkiksi George Orwell: *Vuonna 1984*, 1949).

Vaikka digitaalinen ajanviete ja verkkotekstit vaativat alati kasvavaa osaa ajastamme, kaunokirjallisuudella ja siihen pohjautuvilla sovituksilla on yhä merkittävä vaikutus siihen, miten koko ihmiskunta kuvittelee omaa tulevaisuuttaan ja mahdollisia maailmoja. 2000-luvun alussa synkistä tulevaisuuden kuvauksista kasvoi länsimaissa kulttuuriteollinen ilmiö, jota hallitsevat kuvitelmat sortuneista yhteiskunnista ja yksilöiden eloonjäämiskamppailusta. Maailmanlaajuiseen suosioon nousseen katas-trofikirjallisuuden ja -viihteen ympärille on kasvanut kokonainen tuotannon haara: kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta, elokuvia, dokumentteja, teatteria, sarjakuvia, pelejä. Näiden teosten kuvitteellisissa maailmoissa nousee esiin teemoja, jotka koskevat energiapolitiikkaa, geeni- ja tietoteknologiaa, terrorismia, ilmastonmuutosta, ilmastopakolaisuutta, rajojen militarisoitumista ja kuudetta sukupuuttoaaltoa. (Esimerkiksi Isomaa & Lahtinen 2017; Lahtinen 2025.)

Tässä luvussa tarkastelen kaunokirjallisuuden merkitystä tulevaisuuden kuvittelemisessä kirjallisuudentutkimuksen ja erityisesti dystopiakirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Kommentoin maailmankuvien muutoksia nykykirjallisuudessa aikaisemman tutkimustyöni pohjalta kolmessa eri tutkimushankkeessa: *Synkistyvät tulevaisuudenkuvat: Dystooppinen fiktio nykykirjallisuudessa* (Koneen Säätiö 2015–2019); *Ympäristöriskit, dystopiat ja myytit nykykirjallisuudessa* (Suomen Akatemia 2017–2020) sekä *Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella* (Koneen Säätiö 2021–2025). Näissä hankkeissa on tarkasteltu paitsi nykykirjallisuuden tapoja hahmottaa tulevaisuutta myös näiden tulevaisuuden kuvausten vaikutusta lukijoihinsa.

Mitä on kirjallisuus?

Kaunokirjallisuudeksi määriteltujen tekstien joukko on historiallisesti vaihdellut. Nykymääritelmien mukaan kaunokirjallisuudeksi luetaan erilaisia tekstilajeja aina suullisesta kansanperinteestä visuaalisiin runoihin ja meemeihin. Aikamme kirjallisuuskeskustelulle keskeinen kysymys on ollut digitaalisen kulttuurin vaikutus lukutaitoon ja erilaisten lukijayhteisöjen syntyyn, kirjallisten esitystapojen siirtymisen uusiin tekstilajeihin sekä faktan ja fiktion sekoittuminen. Monissa muodoissaan kaunokirjallisuus on tärkeä osa laajempaa kulttuurista kuvittelukykyä, jolla yksilön ja yhteisön toimintaa sekä inhimillisten mahdollisuuksien rajoja hahmotetaan.

Kaunokirjallisuus on aina palvellut ihmisyyttä. Kirjallisuuden alkujuuret, yhteisen tarinankerronnan synty, on sijoitettu metsästyskulttuuriin ja nuotioilla jaettuun kertomuksiin, joilla on ollut yhteisössä sekä viihdyttävä että opettava tehtävä. Erilaisilla kertomuksilla on jaettu tärkeää tietoa moraalinormeista ja yhteisön perusasioista kuten pariutumisesta, metsästystavoista sekä ruoan jakamisesta. (Smith et al. 2017, 2.) Varhaisista kulttuureista asti kertomukset ovat siis toimineet vuorovaikutuksen muotona, joka pyrkii ohjaamaan yhteisöjen jäsenten toimintaa. Myös muinaiset myytit, joita kirjallisuus yhä kierrättää, ovat pohjimmiltaan kasvatavia tarinoita, jotka ohjeistavat käyttäytymään joko nykyisyydessä tai tulevaisuudessa, tämänpuoleisessa tai tuonpuoleisessa. (Armstrong 2005, 7–9, 119; Lahtinen 2025, 25–26.)

Samanlaisia sosiaalisia tehtäviä toimittaa nykykirjallisuus. Se voi auttaa meitä kohtaamaan ja käsittelemään erilaisia asioita tulkitsemalla menneisyyttä, dramatisoimalla nykyisyyttä tai kuvittelemalla mahdollisia tulevaisuuksia. Kirjallisuus merkityksellistää ja kehystää uusia ilmiöitä sekä simuloi erilaisia näkökulmia, joiden kautta lukija voi laajentaa identiteettiään, kohdentaa tunteitaan ja arvioida uuden itsensä ja toisen rajoja. Eettinen ymmärrys edellyttää myötätuntoa, joka taas perustuu arviolle toisen kärsimyksistä sekä siitä, miten toinen liittyy yksilön omiin odotuksiin. (Goodbody & Butra 2019, 7–9; Lahtinen & Löytty 2022, 14.) Mielikuvi- tus siis edeltää etiikkaa, kuten moraalifilosofiassa on usein esitetty, sillä sen avulla ihminen voi pohtia tekojensa mahdollisia seurauksia ja niiden oikeutusta (katso Kouki 2023, 280–283). Kaunokirjallisuuden avulla voimme ennakoida myös laajempia yhteiskunnallisia kehityskulkuja ja niiden eri ihmisryhmille tai lajeille tuottamaa kärsimystä. Esimerkiksi nykykirjallisuudessa on pohdittu niin tehotuotannon eläimille aiheuttamia kärsimyksiä kuin sitä, tuleeko tulevaisuudessa myöntää roboteille kansalaisoikeudet.

Etenkin nykykirjallisuuden kuvitteellisissa yhteiskuntajärjestelmissä, niin toiveikkaissa kuin pelokkaissa, merkittävää osaa näyttelee juuri tulevaisuuden teknologia. Kuvitteelliset kertomukset ovat muovanneet voimakkaasti paitsi tavallisten lukijoiden myös tieteentekijöiden käsityksiä siitä, minkälaista teknologiaa tulisi luoda. Toisinaan tieteiskirjallisuus on jopa onnistunut ennakoimaan teknologisia saavutuksia: esimerkiksi robotit, itseohjautuvat autot, internet, virtuaalitodellisuus tai erilaiset älylaitteet on kuviteltu kaunokirjallisuudessa jo ennen niiden kehittämistä.

Vaikka tieteiskirjallisuuden tulevaisuudenvisiot pyrkivät uskottavuuteen nykytieteen valossa, teknologisten innovaatioiden realistisuutta olennaisempaa tieteiskirjallisuudessa ja -elokuvassa on kuitenkin ollut punnita niiden mahdollista vaikutusta ihmisten elämään, yhteiskuntaan ja ympäristöön. (Hakli & Kokkonen 2025, 125–127.)

Ideologisten lukutapojen yleistyessä viime vuosina on keskusteltu paljonkin kaunokirjallisuuden tiedosta ja todenvastaavuudesta. Onkin kuitenkin syytä muistaa, etteivät kaunokirjallisuuden kuvaamat maailmat muodosta suoraa vastaavuussuhdetta todellisuuteen vaan vertaussuhteen, jonka kautta kuvitteellinen maailma voi toimia tulkintana todellisesta maailmasta tai sen tulevaisuudesta. Niinpä kaunokirjallisia kuvauksia ei tulisi lukea yksinkertaisesti erilaisten tieteellisten, filosofisten tai ideologisten maailmankuvien tai teorioiden toisintoina vaan enemmänkin esityksinä, joiden arvo piilee niiden ainutlaatuisuudessa ja monimerkityksellisyydessä. (Esimerkiksi Envall 1989, 128–142, 151–152; Lahtinen 2013a, 11–12.) Toisin kuin tietokirjallisuus kaunokirjallisuus perustuu siis erilaisten tulkintojen avoimuudelle.

Mitä on dystopiakirjallisuus?

Niin sanottu dystopiakirjallisuus kuvittelee utopian, ihanneyhteiskunnan, kääntöpuolta eli ei-toivottuja yhteiskuntia. Dystopialla viitataan eräänlaiseen varoituskirjallisuuteen: eettisesti ja poliittisesti valvetuneet lähitulevaisuuden kuvaukset toimivat ennakoiteina tai aavistuksina todellisista yhteiskunnallisista, taloudellisista, ympäristöllisistä tai tieteellisistä kehityssuunnista, jotka saattavat mullistaa tai raunioittaa maailmamme. (Baccolini & Moylan 2003, 1–2.) Dystopioissa, jotka tyypillisesti kuvaavat autoritaarista yhteiskuntaa, yksilön kärsimys ei ole eksistentiaalinen vaan poliittinen kysymys: se ei ole seuraus yksilöiden teoista vaan eettisesti kieroutuneesta yhteiskuntajärjestelmästä ja sen systemaattisesti harjoittamasta julmuudesta tai väkivallasta (esimerkiksi Kivistö 2020; 2023, 25).

Kaunokirjallisia dystopioita ei kuitenkaan pidä sekoittaa tulevaisuuden ennustamiseen, eikä kirjallisuus ole koskaan onnistunut kuvittelemaan alati muuttuvaa tulevaisuutta juuri sellaisena kuin millaiseksi se on lopulta muodostunut. Dystopia ei siis lähtökohtaisesti pyri ennustamaan tulevaisuutta mahdollisimman realistisesti vaan paljastaa nykyajassa piilevät tuhon siemenet ja yrittää näin estää pahimpien mahdollisten tulevaisuuksien toteutumisen. Dystopiakirjallisuus muistuttaa niin sanottua tendenssikirjallisuutta, joka avoimesti yrittää muokata lukijoiden asenteita ja vaikuttaa yhteiskunnallisiin oloihin tai moraalikäsitteisiin ja näin osaltaan muovata tulevaisuutta.

Kaunokirjallisissa dystopioissa on olennaista tulevaisuuden odotuksiin kytkeytyvät yleiset mielialat. Erilaiset tulevaisuuden kuvaukset perustuvat aina sekä aikakautemme tieteellisiin käsityksiin että laajasti jaettuihin toiveisiin ja pelkoihin. Muiden taiteenlajien tavoin kaunokirjallisuus asettuu väistämättä osaksi aikansa keskustelua, tunnerakenteita ja maailmankuvia. Näin myös muutosta ajavat dystopiat ovat

eräänlainen kooste oman aikansa kokemuksista, joita ohjaavat kulttuuriset käsitykset, vallitsevat olosuhteet ja historialliset mielentilat. (Brax 2017, 41–42; Lahtinen 2025, 21–22.) Esimerkiksi Yhdysvaltain presidentin Donald Trumpin molemmat valinnat presidentiksi ja virkaanastujaiset nostivat klassisia ja feministisiä yhteiskuntadystopioita jopa kärkipaikoille kansainvälisissä myyntitilastoissa (esimerkiksi Isomaa & Lahtinen 2017, 7).

Kehityspessimististen dystopioiden suosiota on tulkittu myös varoitukseksi siitä, että kirjailijoilla ja toimittajilla on käytössään jo liian toivoton keinovalikoima maailmanlaajuisten ongelmien käsittelemiseksi. Dystooppiset tulevaisuuden kuvaukset pyrkivät herättämään tai lietsomaan tunteita, jotka innostavat lukijaa toimimaan paremman tulevaisuuden puolesta. Yhdysvalloissa vuonna 2001 tapahtuneiden syyskuun 11. päivän terroritekojen jälkeen mediatutkijat ovat kuitenkin keskustelleet myötätuntouupumuksesta (*compassion fatigue*) ja tuomiopäivän uupumuksesta (*doomsday fatigue*, *apocalypse fatigue*). Käsitteillä viitataan tunteilla kaavamaisesti mässäilevään kulttuuriteollisuuteen ja uutisointiin, joka synnyttää yleisössä avuttomuutta, väsymystä tai toivottomuutta tulevaisuudenuskon tai toiminnan sijaan. (Katso Ismail 2022; Moeller 2002.) Miten voisimme rakentaa toiveikkaampaa tulevaisuutta, jos pystymme kuvittelemaan vain tuhoja?

Dystopiat pelon kulttuurissa

Dystopiakirjallisuuden viimeaikaista suosiota voidaan tulkita osaksi maailman-kuvallista murrosta, jota sosiologi Frank Furedi kutsuu pelon kulttuuriksi (*culture of fear*). 1900-luvun loppupuolella oli nähtävissä kehitys, jossa jatkuvan uhan alla elämisestä tuli hallitseva näkökulma yhteiskunnalliseen keskusteluun. Furedin mukaan länsimaisen nykykulttuurin keskeisimpiä piirteitä on koko ihmiskunnan olemassaolon vaarantavien tuhovoimien pelko, joka on hämärtänyt arkitodellisuuden ja tieteiskirjallisuuden välistä rajaa sekä kaventanut mielikuvitustamme näkemään teknologisessa kehityksessä ennen kaikkea riskejä mahdollisten ratkaisujen sijaan. Samalla tämä on siirtänyt huomiota pois siitä, että uusia teknologioita suurempi ongelma on – ajasta toiseen – ihmisen toimintaa motivoiva viha ja itsetuhoisuus. (Furedi 1997/2002.)

Etenkin toisen maailmasodan jälkeen länsimaisessa kulttuurissa on syntynyt eskatologista eli maailmanlopun ajattelua, joka ylittää kaunokirjallisuuden tai viihdeteollisuuden katastrofikertomukset. Hiroshiman ja Nagasakin pommitusten myötä ihmiskunnan on katsottu siirtyneen uuteen aikaan dramaattisemmin kuin koskaan aikaisemmin. Atomipommien pudottamisen jälkeen länsimaiseen mielikuvitukseen syntyi uudenlainen tuhokuva maailmanlaajuisesta hävityksestä, jonka ihminen itse suunnittelee, rakentaa ja toteuttaa. (Dewey 1991, 8–9; Lahtinen 2025, 37–38.) Tässä suhteessa nykydystopiaa on luonnehdittu jälkikristilliseksi kirjallisuudeksi: yhteiskunnan tai ihmiskunnan tulevaisuuden ratkaisee ihmisen oma oikeudenmukaisuuden tunto eikä jumalallinen väliintulo (Gottlieb 2001, 3).

Toista maailmansotaa seurasi ainutlaatuinen teollinen kehitys, jonka pian huomattiin edustavan biosfäärille ja ihmiskunnan olemassaololle yhtä perusteellista uhkaa kuin ydinsota. Niin sanottuja myöhäismoderneja riskiyhteiskuntia määrittävät voimakkaasti nykyteknologian tuottamat laaja-alaiset riskit, jotka syntyvät hyvinvoinnin ja arjen sivutuotteina. Eri teollisuudenalat tuottavat vaurauden ohella mittakaavaltaan ikään kuin ilmestyskirjallisia uhkia, kuten kemianteollisuuden tuotteet, ydinvoima tai kasvihuonepäästöt, joita yhteiskunnat pyrkivät säätelemään ja hallitsemaan. Kenties kirjallisuuden ja viihdeteollisuuden dystopioiden suosiota selittääkin se, että katastrofeja ja onnettomuuksia taukoamatta ennakoivat länsimaat ovat nyt keskittyneet tulevaisuuteen enemmän kuin koskaan aikaisemmin. (Esimerkiksi Beck 1991; Clark 2015, 1–3; Lahtinen 2025, 42–44.)

Kansallisvaltioiden rajoja kunnioittamattomilla riskeillä on ollut huomattava vaikutus sekä suomalaiseen identiteettiin että kirjallisuuteen. Esimerkiksi Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus, liittyminen Euroopan unioniin, syyskuun 11. päivän terroriteot, geen- ja tietoteknologinen kehitys sekä globaalit ympäristöongelmat ovat synkistäneet sitä, millä keinoilla suomalaiset kuvittelevat lähitulevaisuuttaan ja mil-laiseksi odottavat sen kehittyvän. 2000-luvulla dystopiat ovat siirtyneet suomalaisen kirjallisuuden marginaalista valtavirtaan, ja ne ovat horjuttaneet osaltaan kansallista ainutlaatuisuuden tuntoa ja siihen sisältyvää lintukoto-ajattelua – onhan Suomea pidetty kansainvälisestäkin jopa demokraattisena ja ekologisenä utopiana muiden pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden tapaan. Kotimaisen dystopian horisontteja tuskin kirkastavat viime vuosien levottomuudet Euroopassa tai Suomen liittyminen puolustusliitto Natoon vuonna 2022.

DYSTOPIAT NUORTEN KULTTUURISSA

Vuosituhaten alusta lähtien myös nuorten dystopiakirjallisuus (*young adult dystopian fiction*) on saavuttaneet maailmanlaajuisia suosiota. Pohjoismaisen nuortenkirjallisuuden yhteydessä puhutaan jopa idyllikammosta, jolla viitataan vahvistuneeseen suuntaukseen, jossa vältellään arkisia aiheita ja keskitytään synkkiin kuvauksiin ongelmien kanssa kamppailevista nuorista. Nuorten dystopiat voidaan kytkeä 1990-luvulla käynnistyneeseen nuortenkirjallisuuden ja nuorisokulttuurin kehityslinjaan, jossa yleinen pessimismi on voimistunut ja kuvaukset äärimmäisen raskaista olosuhteista ovat lisääntyneet. (Österlund 2003, 130; Lahtinen 2025, 274–275.) Monet ovat epäilleet arkistuneiden dystopioiden muuttuneen nuorille ahdistaviksi, joskin romahtaneiden yhteiskuntien rauniot saattavat yhtä lailla tarjota eskapismia liian kuormittavasta todellisuudesta (katso Basu, Broad & Hintz 2014, 2–6).

Nuortenkirjallisuuden dystopiamuodin alkupiste on sijoitettu syyskuun 11. päivän terroritekojen aiheuttamaan yhteisölliseen shokkiin. Terrori-iskujen jälkeistä traumaa on hoidettu apokalyptisilla tarinoilla, joiden avulla vaikeita tunteita on käsitelty. Ne ovat tehostaneet pelon ilmapiiriä, jossa lähes profeettallinen retoriikka lähestyvistä tuhoista on juurtunut niin poliittiseen puheeseen kuin uutisointiin. 2000-luvulla syntyneet nuoret ovat kasvaneet ympärivuorokautisten uutisvirtojen ja sosiaalisen median kulttuurissa, jossa he törmäävät jatkuvasti terrorismin, ääri liik-

keiden ja väkivallan kuvauksiin. (Esimerkiksi Ames 2013, 3–8.) Nuorten dystopialle keskeinen aihe onkin ollut aikuistuminen – etenkin naiseksi varttuminen – monimutkaistuvassa ja teknologisoituvassa maailmassa, jossa nuoret seikkailevat tuhoisan menneisyyden ja epäselvän tulevaisuuden välitulassa (Day, Green-Barteet & Montz 2014, 7).

Uuden nuorten dystopian on nähty kytkeytyvän myös kaipuuseen luontoon ja kasvavaan pelkoon siitä, että ympäristön tuhoutuessa menetämme myös korvaamattoman osan ihmisyyttä. Tutkimukset osoittavat, että 15–29-vuotiaiden nuorten odotuksia tulevaisuutta kohtaan varjostaa selkeimmin ilmastonmuutos, josta on tullut eniten epävarmuutta ja turvattomuutta aiheuttava ilmiö. (Esimerkiksi Piispa & Myllyniemi 2019, 63–65; Lahtinen, Grünthal & Värri 2022, 51–53.) Ilmastonmuutoksen ja -ahdistuksen yhteydessä on puhuttu jopa sukupolvikokemuksesta eli massamuotoisesta avainkokemuksesta, joka määrittelee kokonaista sukupolvea sodan, kaupungistumisen tai laman tavoin (esimerkiksi Piispa & Pihkala 2020, 4–5). Tämä maailmankuvallinen murros heijastuu laajasti lapsille ja nuorille suunnatussa kirjallisuudessa: viime vuosina on julkaistu huomattava määrä ympäristötietoista kaukokirjallisuutta, joka soveltuu ympäristö- tai ilmastokasvatuksen välineeksi päiväkotien ja koulujen lukemistoina. (Esimerkiksi Lahtinen 2013b, 102–104; Rönkä 2020; Oziewicz & Saguigag 2021; Lahtinen, Grünthal & Värri 2022, 54–56.)

Dystopiakirjallisuutta on pidetty erinomaisena opetusvälineenä yhteiskunnallisen tasa-arvon ja teknologian merkitysten pohtimiseen, mutta kirjallisuutta ei suinkaan lueta aina kasvattajien tarkoituksperien mukaisesti. Tutkijat ovat esimerkiksi huomanneet, että dystopiat voivat yhtä lailla auttaa nuoria hahmottamaan yhteiskunnallista muutosta kuin tehdä poliittisesta väkivallasta hyväksyttävämpää. (Esimerkiksi Jones & Paris 2018; Helle, Lahtinen, Löytty & Pihkala 2024, 28–30.) Kuten aikuiset, nuoret lukijat voivat siis omaksua teoksen välittämän maailmankuvan tai hylätä heille tarjotut arvot ja opetukset. Ympäristöpedagogisesta näkökulmasta katsottuna on kuitenkin hedelmällistä, että opetustilanteissa dystopioita käsitellään yhdessä siten, ettei ainakaan lamauttava pessimismi jää nuoren lukijan päällimmäiseksi tunteeksi. (Esimerkiksi Lahtinen, Grünthal & Värri 2022, 58–59.) On myös ehdotettu, että dystopioihin voisi soveltaa enemmän lukutapoja, jotka korostavat toivoa ja elämän kauneutta ja ruokkivat lukijan halua jatkaa tai lisätä tätä kauneutta todellisessa maailmassa (Kivistö 2023, 25–26).

DYSTOPIAT JA LUKUTAITO

Monissa dystopioissa totalitaristinen yhteiskunta perustuu historian ja tiedon manipulointiin sekä tosiasioiden peittelyyn. Yksilöä alistavalle tyrannialle vastavoiman tarjoaa kirjallisuus, joka edustaa korkeampia arvoja ja totuuksia eli ihmisen moraalisen toiminnan perustaa. Klassisessa dystopiassa kirjoittaminen, lukeminen ja kirjallisuus liittyvät toistuvasti tietoon, kapinointiin ja toimijuuteen. (Booker 1994, 1–2; McDonough & Wagner 2014, 162, 164.) Tämä muistuttaa siitä, että lukutaito ja lukemisen vapaus ovat demokraattisen yhteiskunnan ja kansalaisvaikuttamisen peruspilareita. Kirjallisuuden opetusta, jossa tutustutaan mahdollisimman laajaan teksti-

lajien kirjoon, onkin usein pidetty paremman maailman rakentamisena sekä kasvattamisena tasa-arvoisen yhteiskunnan jäseneksi (esimerkiksi Kouki 2023, 279). Etenkin varhaisessa iässä luetun kaunokirjallisuuden on nähty kehittävän maailmankuvaa; parantavan kykyä hahmottaa asioiden monimutkaisia yhteyksiä, lisäävän psykologista ymmärrystä sekä vähentävän uskoa eriarvoisuuden oikeutukseen (esimerkiksi Buttrick, Westgate & Oishi, Shigehiro 2022; ks. myös Helle, Lahtinen, Löytty & Pihkala 2024 & 2025).

Suomalaisten lukutaidossa ja -harrastuksessa on kuitenkin tapahtunut merkittäviä muutoksia, joiden myötävaikutuksesta kuvitellun ja toden totunnaiset rajat ovat hämärtyneet. Nuorten lukutaito, jonka puutteet ovat yleensä olleet suorassa yhteydessä yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen, on heikentynyt hälyttävästi kaikissa sosio-economisissa ryhmissä. Kun nuoret lukevat ensisijaisesti silmäilemällä lyhyitä verkkotekstejä, on syventymistä ja tulkintaa vaativan kaunokirjallisuuden lukeminen käynyt yhä useammalle ylivoimaiseksi. Esimerkiksi PISA 2018 -tutkimuksessa jopa 63 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista suomalaisista pojista kertoi lukevansa kaunokirjallisuutta ainoastaan pakotettuina. Tämä vastahakoisuus voidaan tulkita myös muutokseksi lukemisen arvostuksessa yhä nopeammin digitalisoituvassa yhteiskunnassa ja mediaympäristössä. (Lahtinen, Grünthal & Värri 2022, 57–59. Helle, Lahtinen, Löytty & Pihkala 2025, 282.)

Samaan aikaan mediassa hyödynnetään entistä ahkerammin juuri kaunokirjallisuudesta periytyviä esittämistapoja. Esimerkiksi dramaattisten tapahtumien tai ilmiöiden uutisoinnissa lainataan usein retorisia malleja dystopia- tai tieteiskirjallisuudesta ja populaarikulttuurista (esimerkiksi Huxford 2000, 187–189). Esimerkiksi vuonna 2004 bestselleriksi noussutta Yhdysvaltain hallituksen selontekoa *9/11 Commission Report* kiiteltiin kaunokirjallisesta tyylistään ja mukaansatempaavasta proosastaan (esimerkiksi Warren 2007). Uutisoinnin viihteellistymisen on kuitenkin pelätty ruokkivan sekä suuren yleisön jännityksen nälkää että salaliittoteorioita (esimerkiksi Warren 2007). Onkin usein luonnehdittu, että olemme siirtyneet totuuden jälkeiseen aikaan, jossa suuret tunteet ovat tosiasioita tärkeämpiä.

Näiden yhteiskunnallisten murrosten keskellä kaunokirjallisuudelta on sen sijaan ryhdytty odottamaan samanlaisia tiedollisia takeita ja vastuita kuin tietokirjallisuudelta. Keskusteluun kaunokirjallisuuden lähdekritiikistä on osaltaan vaikuttanut nykykirjailijoiden, etenkin rikos- ja dystopiakirjailijoiden, yleistynyt taipumus hyödyntää kuvitelmissaan tieto- ja tutkimuskirjallisuutta (Mäntynen, Löytty & Henrius 2023, 29–30). Tämä tietopohjainen ajattelu, jota digitaalinen lukemisen kulttuuri vahvistaa, saattaa heikentää monimerkityksellisen kaunokirjallisuuden roolia tulevaisuuden muokkaamisessa: tietoa korostavat ja yksinkertaistavat lukutavat ovat alkaneet korvata romaanitaiteelle ominaisia ajattelun ja kuvittelun muotoja, joihin liittyy kyky tunnistaa ja kehitellä uusia mahdollisuuksia (Birkets 2015).

Lopuksi

1900-luvun alussa länsimaisen kaunokirjallisuuden suurimmat tulevaisuuden uhkakuvat liittyivät modernisaation ja kaupungistumisen rapauttamiin arvoihin ja maailmankuviin. Vuosisadan mittaan esimerkiksi totalitaaristen valtioiden synty Eurooppaan, maailmansodat ja globaalit ympäristöongelmat horjuttivat ihmiskunnan uskoa rationalismiin ja teknologian turvaamaan tulevaisuuteen. 2000-luvun länsimaisessa kirjallisuudessa ja elokuvassa pessimistiset tulevaisuuden kuvaukset ovat sisältäneet erityistä maailmankuvallista ja poliittista voimaa. (Katso Isomaa & Lahtinen 2017, 7–10.) Nykydystopia ilmentää ihmiskunnan uudenlaista *haavoittuvaisuuden tunnetta*, joka kumpuaa ihmiskeskeisen maailmankuvan järkkymisestä ja teknologiapohjaisista peloista, jotka liittyvät koko biosfäärin tuhoutumiseen (Lahtinen 2025, 288). Samanlainen jaettu huoli läpäisee koko kaunokirjallisuuden aina arkirealistisesta romaanista kokeelliseen runouteen.

Lukutaidon heikentyessä ja lukuharrastuksen vähetessä kaunokirjallisuuden merkitystä on usein perusteltu sen jalostavilla vaikutuksilla. Kaunokirjallisuus voi auttaa kuvittelemaan tulevaisuuden yhteiskuntia tai yhteiskunnallista muutosta, mutta lukemisen syvempi vaikutus esimerkiksi lukijoiden empatiakyvyn kehitykseen ei ole suinkaan itsestäänselvyys saati yleistettävissä. Lukututkimukset viittaavat toisinaan empatian voimistumiseen mutta myös lukukokemusten vaikutusten hetkellisyteen ja empatian valikoitumiseen. (Katso Lahtinen & Löytty 2022, 17–20; Rossi 2023, 23–24.) Myös kysymys jalostavasta vaikutussuhteesta on käännetty nurin: tuleeko empaattisista ihmisistä hyviä lukijoita vai hyvistä lukijoista empaattisia ihmisiä? (Keen 2007, xv.) Vähintään yhtä ristiriitaisia tuloksia on saatu suomalaisen dystopian lukemisesta: epädemokraattisten yhteiskuntien ja luonnonmullistusten sijoittaminen kotimaiseen miljööseen saattaa niin lisätä kuin heikentää teoksen uskottavuutta lukijoiden silmissä (Helle, Lahtinen, Löytty & Pihkala 2024, 30–33).

Vaikka utopiat kuvaavat yleensä voimakkaasti idealisoituja yhteiskuntia, kirjailijat ja tutkijat ovat esittäneet toiveita siitä, että nykykirjallisuus kuvittelisi passivoivien tuhkuvien sijaan useammin tulevaisuuksia, jotka voivat luoda optimismia tai innostavat etsimään ratkaisuja yhteiskunnallisiin ongelmiin. Kenties vielä tärkeämpää olisi kehittää kykyä lukea ja ymmärtää monimerkityksellisiä tekstejä sekä muodostaa niistä kriittisiä ja itsenäisiä tulkintoja. Hyvän lukutaidon avulla ei vain tulkita hienosyisemmin sepitteitä, vaan sillä syvennetään ymmärrystä erilaisten ihmis- ja yhteiskuntakäsitysten sekä tieteellisten ja historiallisten tulkintojen muuttuvuudesta. Parempi lukutaito on tulevaisuudessakin selviytymiskeino, jonka avulla voi oppia tuntemaan ympäröivän todellisuuden lisäksi niitä vaikutuskeinoja, joita yksilöllä on maailman muuttamiseen ja muutoksiin sopeutumiseen.

Kirjallisuus

- Ames, Melissa (2013) Engaging ‘Apolitical’ Adolescents: Analyzing the Popularity and Educational Potential of Dystopian Literature Post-9/11. *The High School Journal* 97(1): 3–20.
- Armstrong, Karen (2015) *Myyttien lyhyt historia*. Suom. Marja Haapio. Helsinki: Tammi.
- Baccolini, Raffaella & Tom Moylan (2003) Introduction. Dystopia and Histories. Teoksessa Raffaella Baccolini & Tom Moylan (toim.) *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*. Lontoo: Routledge, 1–12.
- Beck, Ulrich (1991) *Riskiyhteiskunnan vastamyrykät*. Tampere: Vastapaino.
- Birkerts, Sven (2015) *Changing the Subject. Art and Attention in the Internet Age*. Minneapolis: Graywolf Press.
- Booker, Keith M. (1994) *Dystopian Literature. A Theory and Research Guide*. Westport: Greenwood Press.
- Brax, Klaus (2017) Sata vuotta ilmastonmuutoksen uhkaa: H. G. Wellsin ja Ronald Wrightin tieteelliset romanssit aikansa pelkojen kuvastimina. Teoksessa Merja Polvinen, Maria Salenius, Howard Sklar (toim.) *Mielikuvituksen maailmat. Tieteidenvälisiä kirjoituksia kirjallisuudesta*. Turku: Eetos, 40–61.
- Buttrick, Nicholas, Westgate, Erin C., & Oishi, Shigehiro (2022). Reading Literary Fiction Is Associated With a More Complex Worldview. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 49(9), 1408–1420.
- Clark, Timothy (2015) Ecocriticism on the Edge. *The Anthropocene as a Threshold Concept*. Lontoo: Bloomsbury.
- Day, Sara K.; Green-Barteet, Miranda A. & Montz, Amy L. (2014) Introduction: From “New Woman” to “Future Girl”: The Roots and the Rise of Female Protagonist in Contemporary Young Adult Dystopias. Teoksessa Sara K. Day, Miranda A. Green-Barteet & Amy L. Montz (toim.) *Female Rebellion in Young Adult Dystopian Fiction*. Lontoo: Routledge, 1–16.
- Dewey, Joseph (1990) *In a Dark Time. The Apocalyptic Temper in the American Novel of the Nuclear Age*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Envall, Markku (1989) Kirjallisuus ja maailmankuva. Teoksessa Juha Manninen, Markku Envall & Seppo Knuuttila (toim.) *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia*. Pohjoinen: Oulu, 113–164.
- Felski, Rita (2024) *Kirjallisuuden hyödyllisyys*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Furedi, Frank (1997/2002) *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. Toinen päivitetty laitos. Lontoo: Cassells.
- Goodbody, Axel & Johns-Putra, Adeline (2019) Introduction. Teoksessa Axel Goodbody & Adeline Johns-Putra (toim.) *Cli-fi. A Companion*. Bern: Peter Lang, 1–18.
- Gottlieb, Erika (2001) *Dystopian Fiction East and West. Universe of Terror and Trial*. Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Hakli, Raul & Kokkonen, Tomi (2025) Kirjallisuuden ja elokuvien teknologiset tulevaisuuskuvat. Teoksessa Toni Lahtinen *Maailmanlopun alkuja. Myytit ja ympäristöhistoria nykykirjallisuudessa*. Tampere: Vastapaino, 125–131.

- Helle, Anna; Lahtinen, Toni; Löytty, Olli & Pihkala, Panu (2024) Lukiolaiset Teemestarin kirjaa lukemassa: Ilmastokirjallisuuden herättämiä ajatuksia ja tunteita. *Kulttuurintutkimus*, 41(3), 22–37.
- Helle, Anna; Lahtinen, Toni; Löytty, Olli & Pihkala, Panu (2025) Lukeminen auttaa ymmärtämään katastrofaalisia kehityskulkuja. Teoksessa Toni Lahtinen *Maailmanlopun alkuja. Myytit ja ympäristöhistoria nykykirjallisuudessa*. Tampere: Vastapaino, 279–283.
- Huxford, John (2000) Framing the Future: science fiction frames and the press coverage of cloning. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, Vol. 14, No. 2, 2000, 187–199.
- Ismail, Sherif H. (2022) On Why Less is More in Climate Fiction. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 31, Issue 2, Summer 2024, 248–267.
- Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni (2017) Kotimaisen nykydystopian monet muodot. Teoksessa Saija Isomaa & Toni Lahtinen (toim.) *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Joutsen / Svanen erikoisjulkaisuja 2., 7–16.
- Jones, Calvert W. & Paris, Celia (2018) It's the End of the World and They Know It: How Dystopian Fiction Shapes Political Attitudes. *Perspectives on Politics* Volume 16, Issue 4 December 2018, 969–989.
- Keen, Suzanne (2007) *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.
- Kivistö, Sari (2020) "Pain and suffering in classical dystopian fiction: case Orwell." Saija Isomaa, Jyrki Korpua & Jouni Teittinen (toim.), *New Perspectives on Dystopian Fiction in Literature and Other Media*. Newcastle.
- Kivistö, Sari (2023) Orwellin paino. *niin & näin* 3/2023, 25–29.
- Kouki, Elina (2023) Kirjallisuudenopetus ja eettinen mielikuvitus. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.) *Lukemisen kulttuurit*. Helsinki: Gaudeamus, 279–292.
- Lahtinen, Toni (2013a) *Maan höyryävässä sylissä. Ihminen, yhteiskunta ja luonto Timo K. Mukan tuotannossa*. Helsinki: WSOY.
- Lahtinen, Toni (2013b) Ilmastonmuutos lintukodossa. Teoksessa Mika Hallila et al. (toim.) *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: SKS, 95–106.
- Lahtinen, Toni (2025) *Maailmanlopun alkuja. Myytit ja ympäristöhistoria nykykirjallisuudessa*. Tampere: Vastapaino.
- Lahtinen, Toni & Löytty, Olli (2022) Kirjallisuus ilmastomuutoksen aikakautena. Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin. Teoksessa Toni Lahtinen & Olli Löytty (toim.) *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*, 12–30.
- Lahtinen, Toni; Grünthal, Satu & Värri, Veli-Matti (2022) Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa. Teoksessa Toni Lahtinen & Olli Löytty (toim.) *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*, 51–66.
- McDonough, Megan & Wagner, Katherine A. (2014) *Rebellious Natures: The Role of Nature in Young Adult Dystopian Female Protagonists' Awakenings and Agency*. Teoksessa Sara K. Day, Miranda A. Green-Barteet, & Amy L. Montz (toim.) *Female Rebellion in Young Adult Dystopian Fiction*. Lontoo: Routledge, 157–170.
- Moeller, Susan D. (2002) *Compassion fatigue: How the media sell disease, famine, war and death*. Lontoo: Routledge.

Mäntynen, Anne; Löytty, Olli & Henritius, Ida (2023) Lähtökohtia tietokirjallisuuden lajien tutkimukseen. Teoksessa Ida Henritius, Olli Löytty & Anne Mäntynen (toim.) *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat*. Helsinki: Gaudeamus, 7–31.

Oziewicz, Marek & Saguisag, Lara (2021) Introduction: Children's Literature and Climate Change. *The Lion and the Unicorn*, vol 45 no. 2, 2021, vx-iv.

Piispa, Mikko & Myllyniemi, Sami (2019) Nuoret ja ilmastonmuutos. Tiedot, huoli ja toiminta Nuorisobarometrien valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2019):1, 61–69.

Piispa, Mikko & Pihkala, Panu (2020) Onko ilmastonmuutos sukupolvikysymys? *Tieteessä tapahtuu* 38 (4), 3–7.

Rossi, Riikka (2023) Kaunokirjallisuuden lukeminen ja yhteisöllinen empatia. Teoksessa (toim.) Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen *Lukemisen kulttuurit*. Helsinki: Gaudeamus, 23–41.

Rönkä, Mia (2020) Kotimme on tulossa. Ympäristöaiheet ovat jo valtavirtaa myös lastenkirjoissa. *Onnimanni* 3/2020, 4–8.

Sicher, Efraim and Natalia Skradol (2006) A World Neither Brave nor New: Reading Dystopian Fiction after 9/11. *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas*, vol. 4 no. 1, 151–179.

Smith, Daniel et al. (2017) "Cooperation and the evolution of hunter-gatherer storytelling." *Nature Communications* volume 8, Article number: 1853 (2017), 1–8.

Warren, Graig A. (2007) "It Reads Like a Novel": The 9/11 Commission Report and the American Reading Public. *Journal of American Studies* Vol 41, Issue 3 (Dec 2007), 533–556.

Österlund, Mia (2003) Valonarkaa toimintaa. Yhteiskuntakritiikkiä Peter Pohlin nuortenromaanissa *Man kan inte säga allt*. Teoksessa Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisa Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 120–145.

OSA II

ASIAANTUNTIJOIDEN ANALYYSIT JA NIIDEN KAUNOKIRJALLISET KOMMENTIT

Kristillisen maailman vastaus ekokatastrofiin

PAULIINA KAINULAINEN

teologian tohtori, tietokirjailija

Johdanto

”Ilmastonmuutos on oire moraalisesta ja hengellisestä häiriötilasta.” Näin lausui Konstantinopolin ekumeeninen patriarkka Bartolomeos Montrealin ilmastokokouksen alla vuonna 2005. Patriarkka on maailman ortodoksien merkittävin hengellinen johtaja. Hänet tunnetaan ”Vihreänä patriarkkana” pitkäaikaisen ympäristökriisiin liittyvän vaikuttamistyönsä ansiosta.

Kyseinen lause sisältää näkemyksen siitä, että ilmastonmuutos – ja ekokatastrofi kokonaisuudessaan – on oire, eikä ole riittävää keskittyä oireiden hoitoon. On puu-tuttava juurisyihin. Tällöin liikutaan filosofian ja teologian alueella eli maailmanku-van syvärakenteiden kysymyksissä.

Monet kristilliset kirkot jakavat näkemyksen, että ihmiskunta tarvitsee siirtymän maailmankuvassaan, jotta se selviytyy. Sellainen siirtymä mahdollistaa uudenlaisia hyvän elämän malleja, jotka toteutuisivat maapallon ekologisissa rajoissa.

Tarkoitan tässä maailmankuvalla kulttuurin syvärakenteiden oletuksia olemisen, ajan ja paikan luonteesta, ihmisyydestä sekä ihmisen paikasta luonnon kokonai-suudessa. Myös käsitys jumaluudesta sekä tiedon luonteesta sisältyy perinteisesti maailmankuvaan. Maailmankuvan voi luonnehtia olevan ihmistä, luontoa ja yhteis-kuntaa koskevien oletusten tai tietojen kokonaisuus. Yksi sen synonyymi on todelli-suuskäsitys.

Maailmankuvan tason siirtymä on välttämätön, kun tavoitteena on yhteiskunnalli-nen siirtymä kestävään elämäntapaan. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto eli Sitra toteaa raportissaan *Ihminen osana elonkirjoa* (2021), että käytännöllisillä eli käyttäy-tymisen ja teknologian muutoksilla voimme jossain määrin vaikuttaa kestävyyskrii-siin. Tätä vaikuttavampia ovat muutokset poliittisella eli yhteiskuntajärjestelmien ja rakenteiden tasolla. Raportti pitää ”uskomusten, arvojen, maailmankuvien ja para-digmojen” tasoa kaikkein vaikuttavimpana tasona. Muutokset sillä mahdollistavat perustavanlaatuiset ja pitkäkestoiset siirtymät myös muilla tasoilla.

Raportti konkretisoi: ”Esimerkiksi globaali talousjärjestelmämme perustuu osaltaan uskomukselle ikuisen kasvun mahdollisuudesta. Nykyisen talouden rakenteet näke-vät luonnon lähinnä resurssina ja arvokkaana taloudellisen arvon kautta. Tämä hei-jastuu ihmisten kuluttamiseen ja muuhun käyttäytymiseen.” (Sitra 2021.) Tällaisten uskomusten haastaminen ja vaihtoehtojen tarjoaminen on juurisyihin puuttumista.

Maailman väestöstä reilut kaksi miljardia ihmistä kuuluu kristillisiin kirkkoihin. Jos kirkot osallistuvat maailmankuvallisen siirtymän mahdollistamiseen, vaikutus voi olla merkittävä (Kallinen ja Pesonen 2025). Kirkkojen kannanotot ekokatastrofiin nousevat niiden teologiasta eli uskonperinnön tulkinnoista. Tällainen työskentely sisältää pyhien kirjoitusten tulkintaa, eettisiä johtopäätöksiä ja hengellisen syvätra-dition tarkastelua vaihtuvissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Tässä artikkelissa kes-kityn kirkkojen hengelliseen opetukseen, joka sisältää maailmankuvaan ja teologiaan liittyviä painotuksia. Kirkkojen käytännön toimenpiteet ekologisesti kestävä tulevai-

suuden puolesta konkretisoivat periaatteita ja antavat kannanotoille uskottavuutta, mutta ne on rajattu tämän raportin ulkopuolelle.

Kirkkojen teologinen työskentely on erityyppistä kuin akateeminen teologia, jolla tarkoitetaan nykyisen tieteenihanteen rajoissa toimivaa tutkimusta. Akateemisen teologian menetelmät heijastelevat eri ihmistieteitä. Ne ilmentävät tieteenihannetta, jota valistusfilosofia on muokannut. Tällaiseen tieteelliseen työskentelyyn ei sisälly esimerkiksi hengellistä ulottuvuutta. Akateeminen tutkimus ja kirkkojen teologisointi tapahtuvat kuitenkin usein tärkeässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.

Kirkkojen maailmankuvaan ja teologiaan liittyvät linjaukset ovat usein kirkkojen johtajien tai johtavien hallintoelinten virallisia lausumia. Tässä raportissa näkökulmaa on kuitenkin laajennettu niin, että se sisältää muitakin aiheeseen kytkeytyviä teologisia keskusteluja. Keskustelut ovat potentiaalisesti merkittäviä tulevaisuuteen suuntautuvan pohdinnan kannalta, vaikka ne eivät olisi mukana virallisissa linjauksissa.

Vaikka kristinuskon perinteessä on aina esiintynyt ihmisen luontosuhteeseen liittyviä teemoja, havahtuminen ihmisen kiihdyttämään ympäristökrisiin sai kristityt paneutumaan näihin kysymyksiin uudella tavalla 1960-luvulta alkaen. Kristinuskon joutui vastaamaan syytökseen, että se olisi itse pääsyyllisiä ympäristön tasapainon järkkymiseen. Yhdysvaltalainen aatehistorioitsija Lynn White Jr. nosti esiin juutalais-kristillisen tradition kielteisen vaikutuksen ihmisten luontosuhteeseen vaikutusvaltaisessa artikkelissaan vuonna 1967. Hänen mukaansa tähän ovat johtaneet erityisesti perinteen ihmiskeskeisyys ja se, että perinteen tulkinnoissa on korostettu ihmisen ehdotonta hallintavaltaa muuhun luontoon. Sama painotus on siirtynyt koko länsimaisen filosofian pohjaksi (Veikkola 1992; Pesonen 1999). Kritiikki herätti kirkkoissa laajan keskustelun ja sen myötä suurelta osin myös itsekriittisen, perustettiin pyrkivän teologisen uudistustyön. Tällaisesta eri mantereilla tapahtuvasta työskentelystä käytetään usein nimitystä *ekoteologia* (Conradie 2023).

Ekologisen näkökulman vaikutus on ollut vaihteleva eri kirkkoissa. On myös kirkkokuntia, jotka suhtautuvat tällaisiin painotuksiin varauksella, esimerkiksi Yhdysvaltojen konservatiiviset evankelikaaliset suuntaukset. Seuraavissa luvuissa käsitellään eri kirkkojen reaktioita ekokatastrofiin. Selkeyden vuoksi jaottelen analyysin kirkkokuntien mukaan, vaikka kirkkokuntarajat eivät korostu ekokatastrofin tapaisten kysymysten kohdalla. Vakavat globaalit ongelmat vahvistavat kirkkojen yhteistyötä. Viimeisessä luvussa arvioin heikkoja signaaleja siitä, mitä nämä muutokset kirkkojen itseymmärryksessä mahdollisesti merkitsevät tulevaisuudessa.

Kirkkojen ekumeeninen yhteistyö

Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN) on tärkein ekumeeninen eli kirkkojenvälinen yhteistyöelin. Siinä toimivat lukuisat maailman protestanttiset ja ortodoksiset kirkot. Se nosti esiin ekologista näkökulmaa keskusteluissa jo 1950-luvulla (Pihkala 2014), mutta varsinaisesti teema sai painoarvoa pari vuosikymmentä myöhemmin. Kirkkojen maailmanneuvosto halusi vastata yhtä aikaa sekä inhimillisen hädän ja köyhyyden että ympäristön turmeltumisen haasteisiin 1970-luvulla. Tämä oli lähtökohta ohjelmalle *Oikeudenmukainen, osallistuva ja elinkelpoinen yhteiskunta*. Kyseessä oli pyrkimys tulkita kristillistä luomiskäsitystä niin, että samalla tehdään oikeutta nykyajan tieteen perustelluille käsityksille (Veikkola 2007).

Rauhan teema integroitiin ohjelmaan seuraavassa hankkeessa 1980-luvulla, kun Kirkkojen maailmanneuvosto lanseerasi *Oikeudenmukaisuus, rauha ja luomakunnan eheys* -prosessin. Euroopan kirkkojen ekumeeninen yleiskokous liittyi tähän ORLE-prosessiin vuonna 1989. Oli merkittävää, että tällöin saavutettiin laaja konsensus myös katolisen kirkon kanssa. ORLE-prosessin merkitys heikkeni 1990-luvun aikana, mutta ekologiset teemat ovat silti olleet esillä kaikissa suurissa ekumeenisissa kokoontumisissa.

Sisällöllisesti Kirkkojen maailmanneuvoston keskusteluissa tärkeä teema on ollut luomiskäsitteen tulkinta, joka korostaa ihmisen vastuullisuutta luomakunnan taloudenhoitajana, ei luonnon pidäkkeettömänä hallitsijana. Toinen keskeinen keskustelunaihe on ollut jumalakäsitys, jonka yhteydessä on pyritty nostamaan ekologisesti merkittäviä painotuksia marginaalista keskemälle. Tällainen käsitys jumaluudesta on esimerkiksi pan-en-teismi, jonka mukaan Jumala on sekä tämän- että tuonpuoleinen. Luominen on jatkuva prosessi, jossa Jumala toimii elämää ja olemassaoloa ylläpitäen ja uudistaen. Hän on läheisesti läsnä kaikessa olevassa mutta samalla myös sen tuolla puolen, luomakuntaansa suurempi ja käsittämättömämpi.

Kirkot ovat esittäneet kritiikkiä sellaiselle edistysuskolle, joka pohjautuu rajattoman taloudellisen kasvun ajatukseen. Kirkkojen maailmanneuvostossa tärkeässä roolissa on ollut *eko-oikeudenmukaisuuden* painotus, joka huomioi globaalin epätasa-arvon kysymykset. Kirkkojen maailmanneuvostoa on myös kritisoitu siitä, että sen ekologiset lausumat painottuvat liian sosiaalieettisesti eivätkä näin onnistu inspiroimaan kirkkojen elämää ruohonjuuritasolla. Kirkkojen käytännöissä painottuvat usein edelleen melko ihmiskeskeiset käsitykset, ja luomakunnan varjelemisen teemat jäävät sivuosaan. Tämä lienee seurausta muun muassa siitä, että kirkot eivät ole arvioineet tarpeeksi perusteellisesti läntisen maailman vallitsevaa maailmankuvaa teologisessa työskentelyssään. Läntinen maailmankuva perustuu pitkälti valistusajattelun ja mekanistiseen eli konemaiseen käsitykseen maailmasta (Kainulainen 2005).

Ajatus ihmisistä luomakunnan taloudenhoitajina eli niin kutsuttu tilanhoitajaetiikka on keskeinen ekoteologinen lähtökohta monissa kirkkokunnissa (Pihkala 2025). Tätä ajatusta kuitenkin kritisoidaan yhä laajemmin siitä, että se säilyttää hierarkkisen asetelman ihmisestä luonnon yläpuolella ja erillisenä muusta olevasta. Tästä lähtö-

kohdasta todellista siirtymää ekologisempiin elämänmuotoihin ei tapahdu. Hierarkisia lähtökohтия Kirkkojen maailmannneuvoston keskusteluissa haastavat esimerkiksi alkuperäiskansojen edustajat.

Ortodoksinen kirkko

Itäinen eli ortodoksinen kirkko on pitkälti sivuuttanut läntiset valistuksen aatevirtauksset opetuksessaan ja teologiassaan. Luontosuhteen kannalta tämä on mahdollistanut sen, että ortodoksisessa teologiassa lähtökohdat ovat säilyneet kokonaisvaltaisempina ja kosmisempina. Esimerkiksi varhaiset kirkon opettajat eli kirkkoisät ajattelevat, että maailma on sakramentaalinen eli pyhä. Tämä tulee lähelle edellä mainittua panenteistista käsitystä, jossa persoonallinen jumalakäsitys on yhdistettävissä kosmiseen. Ortodoksisessa teologiassa arvostetaan edelleen suuresti varhaisien opettajien ja kirkolliskokousten näkemyksiä, joita pyritään soveltamaan nykyajan kysymyksiin (Chryssavgis 2006; Theokritoff 2022).

Ympäristökysymykset eivät ole aktiivisesti esillä kaikissa ortodoksikirkkoissa. Niitä ei korosteta esimerkiksi Venäjän ortodoksisessa kirkossa tällä hetkellä. Sen sijaan Konstantinopolin ekumeeninen patriarkaatti on toiminut erittäin määrätietoisesti ympäristökysymysten parissa viime vuosikymmeninä erityisesti nykyisen patriarkan Bartolomeoksen johtamana. Suomen ortodoksinen kirkko toimii Konstantinopolin patriarkaatin alaisuudessa.

Yhteistyöorganisaatio *Religion, Science and Environment* perustettiin Ateenassa 1995. Se on järjestänyt sarjan symposiumeja, joiden kautta pyritään edistämään muun muassa uskontojen, tiedeyhteisöjen, ympäristöliikkeiden ja taloudellisten toimijoiden yhteistyötä ympäristönsuojelussa. Maapallon eri vesialueilla on järjestetty kahdeksan symposiumia, esimerkiksi vuonna 1995 Egeanmerellä, 2003 Itämerellä, 2006 Amazon-joella, 2007 Grönlannissa ja viimeisimpänä 2009 New Orleansissa otsikolla *Restoring Balance: The Great Mississippi River* (Kiiveri 2007; Chryssavgis (toim.) 2009).

Patriarkka Bartolomeoksen keskeisiä painoituksia ekologisten haasteiden äärellä ovat kehoitus ekologiseen kääntymykseen, eukaristinen asenne ja askeettinen elämäntapa. Ekologisen kääntymyksen korostus liittyy suoraan Jeesus Nasaretilaisen julistuksen ytimeen, johon kuului kehoitus kääntymykseen eli mielenmuutokseen. Nykyajassa kääntymys saa myös maailmankuvallisen ja luontosuhteeseen liittyvän lisäulottuvuuden. Patriarkan sanoin:

Ympäristöön liittyvä problematiikka ei ole luonteeltaan ensisijaisesti eettistä. Kyseessä on ontologinen asia, joka vaatii uuden käyttäytymismallin lisäksi uutta olemisen tapaa. Katumus viittaa juuri radikaaliin kääntymykseen, uuteen näköalaan ja visioon. Kreikan katumusta merkitsevä sana metanoia, joka tarkoittaa sisäistä muutosta, pitää poikkeuksetta sisällään ajatuksen ihmisen koko maailmankuvan muuttumisesta (Bartolomeos 2009, 160).

Ortodoksinen kirkko tarjoaa mekanistisen ja ihmisen hyötyä korostavan ajattelun vaihtoehtoksi maailmankuvan, jonka mukaan luonnonympäristössä kaikella on mittakaavasta riippumatta merkityksensä osana maailmankaikkeutta. Ihmisen tulee pitää itseään Jumalan edessä vastuullisena jokaisesta elävästä olennot. Koko luomakuntaa on kohdeltava asianmukaisella rakkaudella ja hellyydellä (mts. 162). Eukaristinen asenne viittaa siihen, että ehtoollisen kiitosateria eli eukaristia heijastaa aineellisen maailman hyvyyttä ja pyhyyttä. Ortodoksikirkkojen teologia kietoutuu kirkkojen liturgiseen elämään. Esimerkiksi vedenpyhitys on rituaali, joka ilmentää veden perustavaa pyhyyttä ja merkityksellisuutta. Teologi Elisabeth Theokritoffin mukaan eukaristia on ”totuuden hetki”, jossa kristitty näkee maailman Kristuksessa. Vedenpyhitys muuttaa maailman ja koko luomakunnan ”alkuperäiseksi, sellaiseksi kuin se oli maailman alussa” (Theokritoff 2022, 231). Rituaalin tarkoitus on myös vahvistaa kristittyjä pitämään huolta maailman vesistä.

Askeettinen elämäntapa merkitsee kurinalaista pyrkimystä suojella luomakunnan lahjaa. Se on kamppailua itsehillinnän saavuttamiseksi ja elämäntavan kohtuullistamiseksi (Bartolomeos 2009, 145). Uusimpana ortodoksisena kannanottona yhteiskunnallisiin kysymyksiin toimii asiakirja *Maailman elämän edestä*, joka julkaistiin vuonna 2020. Se sisältää luvun Tiede, teknologia ja luonnollinen ympäristö. Luvussa otetaan pääosin hyvin myönteinen kanta teknologiseen kehitykseen mutta muistutetaan myös ihmisen vastuusta luomakunnan tasapainon palauttamisessa. Eläinlökulma on selkeästi mukana.

Ortodoksisen teologian syvällisestä hengellisestä annista huolimatta ortodoksisia kirkkoja on arvosteltu siitä, että niiden teologia ei useinkaan johda käytännön ekologiseen toimintaan. Kenties ortodoksisen ekologisen ajattelun vaikuttavuutta vähentää sen tietty patriarkalisuus eli ajattelun miesvaltaisuus sekä hierarkisuus. Kirkkoisien ajattelu ammensi paljon aikansa hellenistisestä filosofiasta, jonka yhteensovittaminen vaikkapa Raamatun syntyajan maailmankuvan kanssa ei ole ongelmatonta. Kirkon varhaisten opettajien ajatuksia joutuu ajoittain valikoimaan, avaamaan ja selittämään melko paljon, ennen kuin niiden ydin avautuu omassa ajassamme.

Katolinen kirkko

Katolisen kirkon profiili ympäristöasioissa oli korkea edellisen paavi Franciscuksen aikana. Paavi valitsi nimensäkin pyhän Franciscus Assisilaisen (1181–1226) mukaan, joka tunnetaan erityisesti läheisestä yhteydestään köyhiin, eläimiin ja koko luomakuntaan. Franciscus Assisilaisen elämä tarjoo kristillisille kirkkoille esikuvan ei-hierarkkisesta yhteydestä muuhun luontoon, minä-sinä-suhteesta kaiken olevan kanssa.

Paavin yhteistyö patriarkka Bartolomeoksen kanssa oli ympäristöteemoissa lämmenhenkistä. On kuitenkin hyvä huomioda, että katolisessa maailmassa on kuullut tärkeitä ääniä jo pitkään hieman toiselta suunnalta, naisten taholta.

Yhdysvaltalainen Rosemary Radford Ruether (1936–2022) tarkasteli kristillistä traditiota sekä globaalista naisnäkökulmasta että ekologisesta perspektiivistä jo 1970-luvulla. Kyse on siis ekofeministisestä teologiasta, jota Ruether kehitti eteenpäin teoksessaan *Gaia & God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing* (Ruether 1993).

Samoin 1970-luvulta alkaen Latinalaisessa Amerikassa on ennen muuta katolisen kirkon parissa syntynyt merkittävää teologista ajattelua, niin kutsuttua vapautuksen teologiaa. Siinä traditiota tulkitaan köyhien näkökulmasta, mutta viime vuosikymmeninä tulkintahorisontti on laajentunut myös ekologisiin kysymyksiin.

Brasilialainen Ivone Gebara (s. 1944) vie ekofeministisessä ajattelussaan keskustelua maailmankuvien kysymyksiin. Hän etsii kokonaisvaltaisempaa maailmankuvallista lähtökohtaa uskontulkinnolle kuin se, minkä mekanistinen malli tarjoaa. Vaihtoehto on orgaaninen ja holistinen, eli maailma mielletään elävänä kokonaisuutena, jossa kaikki osat ovat riippuvaisia toisistaan. Gebaran tietokäsitys on integroiva: koska globaalit ongelmat kietoutuvat toisiinsa, tiedon ja ekologisen teologiankin tulee olla moniulotteisia. Gebaran teologiassa tulevat yhteen köyhien naisten näkökulmat, ekologiset kysymykset erityisesti kaupunkiolosuhteissa sekä syvän hengellisyiden kysymykset (Kainulainen 2005).

Katolisen kirkon johdon suhtautuminen vapautuksen teologiaan ja ekofeministiseen teologiaan on ollut ajoittain varauksellinen. Edellinen, argentiinalaissyntyinen paavi Franciscus suosi monia vapautuksen teologian painotuksia sekä mantereen uusinta, alkuperäiskansojen tuottamaa teologista ajattelua, jossa luontoyhteys on merkittävä lähtökohta. Tähän aiheeseen palataan myöhemmin tässä artikkelissa.

Paavi Franciscus julkaisi arvovaltaisen ensyklikan eli kiertokirjeen *Laudato si'* ('Ole ylistetty') vuonna 2015. Kiertokirje keskittyy kulttuuriseen ja teologiseen analyysiin ympäristökriisin syistä. Lisäksi siinä pohditaan, mihin suuntaan ihmiskunnan tulee suunnata kulttuurista muutosta. Tekstin otsikko on kunnianosoitus Franciscus Assisilaisen tunnetulle hymnille.

Laudato si' esittää vetoomuksen kaikille kristityille sekä kaikille ”hyvän tahdon ihmisille” ympäri maapalloa. Kyseessä on ”kiireellinen haaste suojella yhteistä kotiamme”. Paavi kutsuu vuoropuheluun, jonka teemoja ovat muun muassa seuraavat:

...läheinen yhteys köyhien ja maapallon haurauden välillä; vakaumus, että kaikki maailmassa liittyy läheisesti yhteen; kritiikki teknologiasta johtuvia uusia paradigmoja ja vallan muotoja kohtaan; kehoitus etsiä uusia tapoja talouselämän ja edistytyn ymmärtämiseen; jokaisen luodun oma arvo; ekologian inhimillinen merkitys; vilpittömien ja rehellisten keskustelujen tärkeys; kansainvälisen ja paikallisen politiikan vakava vastuu; kertakäyttökulttuuri ja uusi elämäntapa. (Laudato si', § 16)

Paavi liittyy heihin, jotka pitävät kateettomana luottamusta siihen, että ekokatastrofin voi ratkaista pelkästään uusilla teknologioilla. Hän analysoi perusteellisesti nykyistä teknologiasuhdetta, jota hän kutsuu *teknokraattiseksi paradigmaksi*. Teknologian päämääristä on muodostunut ymmärrysmalli, jolla on valtaa ehdollistaa

ihmisten elämää ja yhteiskunnan toimintaa. Kritiikki liittyy esimerkiksi siihen, että teknologian erikoistuminen ja tiedon sirpaloituminen tekevät vaikeaksi saada kokonaiskuvaa maailman tilasta. Globalisoituva teknologia samanlaistaa kulttuureita ja köyhdyttää näin ihmiskunnan näkökulmia. Jatkuvien teknologisten uutuuksien kasautuminen vie ihmismieltä kohti pinnallisuutta sekä vaikeuttaa pysähtymistä ja elämän syvällisyyden löytämistä. ”Päätöksentekokyky, autenttinen vapaus ja tila yksilöiden itsenäiselle luovuudelle vähenevät.” (§ 106–114) Vastapainoksi paavi kaipa erilaista katsomistapaa, ajattelua, politiikkaa, kasvatusta, elämäntapaa ja hengellisyttä, jotka auttavat ihmiskuntaa asettamaan rajat ja opettavat välttämätöntä itsehillintää (engl. *clear-minded self-restraint*, §105).

Rajojen asettaminen liittyy kristillisen luostaritradition ihanteeseen kohtuullisesta, yksinkertaisesta elämästä. Kristillinen hengellisyys tarjoaa toisenlaisen tavan ymmärtää, mitä elämänlaatu on, ja rohkaisee ”profeetalliseen ja mietiskelevään elämään, kykyyn iloita syvästi pitämättä kulutusta pakkomielteenä” (§ 222). Paavi-kin käyttää *ekologisen kääntymyksen* käsitettä. Se sisältää myös ”yhteiskunnallisen rakkauden” ulottuvuuden. Tämä innoittaa ajattelemaan suuria strategioita, jotka pysäyttävät ympäristömme tuhoutumisen (§ 231).

Paavi Franciscuksen teksti on herättänyt maailmanlaajaa huomiota, ja keskustelu teemoista on jatkunut. Lisäksi paavi julkaisi kannanottonsa *Laudate Deum* kannattelevaan keskustelua vuonna 2023, Dubain ilmastokokouksen (COP28) alla. Kyseinen teksti lähinnä kertoo *Laudato si'*n keskeisiä painotuksia. On merkittävää, että kristillisten kirkkojen vaikutusvaltaisimmat johtajat, paavi Franciscus ja patriarkka Bartolomeos, käyttävät sananvaltaansa ekokatastrofin hillitsemiseksi. Kuitenkaan kaivatua laajaa kulttuurista muutosta ei toistaiseksi ole selkeästi nähtävissä.

Suomessa katolisen kirkon jäsen, esseisti Antti Nylén on arvioinut paavi Franciscuksen kannanottoja esseessään *Huutavan ääni Pietarinkirkossa* (2016). Nylén arvostaa paavin otetta, ja hän kommentoi *Laudato si'* tä muun muassa seuraavasti: ”Kierto- kirje on suoraviivainen hätä- ja taisteluhuuto.” Nylénin mielestä teksti ei ole erityisen filosofista tai teologista, sillä peruslähtökohdat ovat ”selviä asioita”, kuten kaikkien olentojen itseisarvo Jumalan luotuina. Kuitenkin Nylén näkee paavin kannanotossa myös merkittäviä heikkouksia, jotka liittyvät ensinnäkin kyvyttömyyteen nähdä patriarkaalisuus perustavana ongelmana: ”Kirkon, kuten kaikkien valtainstituutioiden, hierarkkiset ja eriarvoistavat käytännöt tuottavat sortoa ja alistavia rakenteita maailmassa, kaukanakin itse instituutioista.”(Nylén 2016, 137, alaviite 16.) Toinen suuri puute kirjoittajan mukaan on se, ”...ettei paavi suoraan sano kehota vauraan lännen ihmisiä ryhtymään kasvissyöjiksi”(mts.). Nylén itse on profiloitunut eläinkysymyksissä.

Paavi Franciscuksen ja sitä kautta koko nykyisen katolisen kirkon hengellisessä ope- tuksessa on monia merkittäviä painotuksia. Näyttää kuitenkin siltä, ettei kaivattu ekologinen kääntymys vaikuta riittävän syvästi kirkon oman teologian syväraken- teiden tasolla. Franciscus Assisilaisen tai katolisten naisteologiiden avaamia mahdol- lisuuksia ei ole hyödynnetty. Esimerkiksi *Laudato si'* ei selkeästi käsittele luonnon pyhyiden tai luonnonhallinnasta irtautumisen teemoja.

Protestanttiset kirkot

REFORMOIDUT JA HELLUNTAIKIRKOT

Reformoiduilla kirkkoilla viitataan muun muassa kalvinistisiin kirkkokuntiin, jotka syntyivät 1500-luvun eurooppalaisessa reformaatiossa luterilaisuuden rinnalla. Monet läntisessä Euroopassa vaikuttavat reformoidut kirkot ottavat ajattelussaan vakavasti yhteiskunnalliset kysymykset.

Tässä yhteydessä on mainittava sveitsiläinen teologi Jürgen Moltmann (1926–2024), joka julkaisi teoksen *Gott in der Schöpfung* Jumalasta ja luomakunnasta vuonna 1985. Ekoteologisessa teoksessaan hän tarttui teologisiin ydinkysymyksiin ja pyrki laajentamaan kristillistä ymmärrystä pelastuksen luonteesta. Hänen mukaansa pelastus ei ole vain jotain ihmisyyksilöä koskevaa tai vain kuoleman jälkeistä todellisuutta vaan käsitys pelastuksesta näyttäytyy kokonaisvaltaisempana jo varhaiskirkon ajattelussa. Pelastuksella on myös tämänpuoleinen, yhteiskunnallinen ja luomakunnan eheyttä koskeva ulottuvuutensa. Moltmann kirjoittaa muun muassa kaiken elämän pyhydestä ja loukkaamattomuudesta. Pelastus toteutuu siinäkin, kun ihmiset pyrkivät säilyttämään, suojelemaan ja hoivaamaan kolmiyhteisen Jumalan luomaa elämää (Kärkkäinen 2022).

Tällaisen teologian vahvistuminen tuo kirkkojen ruohonjuuritasolle painetta pitää ekologiset kysymykset toiminnan ytimessä eikä jonain kehällisenä ja valinnanvaraisena näkökulmana. Protestanttien kirkkojen tradition tulkinnat ovat olleet huomattavan ihmiskeskeisiä. Moltmannin teologia on siirtänyt painopistettä siihen suuntaan, että pelastuksen teemat kietoutuvat yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja luonnon vaalimisen teemoihin.

Reformoitujen kirkkojen ”perillisiä” ovat lisäksi monet varsinkin Yhdysvalloissa vahvasti vaikuttavat niin kutsutut evankelikaaliset kirkot. Niiden suhtautumista ympäristökriisiin värittää usein teeman sivuuttaminen tai lopunajallisen suuren käänteeseen odottaminen. Sellaisen universaalin kriisin äärellä katsotaan, että ihmisten teoilla ei ole merkitystä. Evankelikaalisissa kirkkoissa aiemmin orastanut ympäristövastuullinen teologia on vaihtunut pitkälti ilmastodenialismiksi eli ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen kiistämiseksi 1990-luvulta alkaen (Pogue 2023; Pihkala 2025).

Latinalaisessa Amerikassa katolisen kirkon jäsenmäärä ja vaikutus vähenevät. Tilalle on noussut protestanttisia helluntaikirkkoja, joiden pelastuskäsitys on yleensä melko yksilö- ja ihmiskeskeinen.

LUTERILAISET KIRKOT

Luterilaisista näkökulmista ihmisen luontosuhteen kysymyksiin voi mainita varhaisen yhdysvaltalaisen ekoteologin Joseph Sittlerin (1904–1987) ajattelun. Yhdessä muutamien ortodoksiteologioiden kanssa Sittler nosti luontoteeman Kirkkojen maailmannuuvoston esityslistalle jo 1950-luvulla. Hän halusi laajentaa ihmiskeskeistä

ajattelua kosmisemmaksi ja puhui muun muassa ”kosmisesta Kristuksesta” (Bouma-Prediger 2012).

Yhdysvaltalainen H. Paul Santmire on kehittänyt ekologista näkökulmaa myöhemässä luterilaisessa teologiassa. Hänen tuotannossaan ovat vahvasti mukana myös hengelliset sekä liturgiset eli rituaaleihin ja kirkon jumalanpalveluselämään liittyvät painotukset. Australialainen raamatuntutkija Normal Habel on toimittanut ekologisesta raamatuntulkinnasta teossarjan, jota on pidetty melko radikaalisti ajattelua uudistavana. Yhdysvaltalainen Larry Rasmussen on soveltanut luterilaisuudelle tärkeää niin kutsuttua *ristin teologiaa* luonnon kärsimykseen. Kyse on ajatuksesta, että Jumala on läsnä myös luontokappaleiden kärsimyksessä ja että ydinsanoma pelastuksesta ja ylösnousemuksesta koskee luontoakin (Pihkala 2016).

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on vakavasti havahduttu ympäristökriisin haasteeseen 1980- ja 1990-luvuilla. Tuolloin julkaistiin käytännöllisiä ekologisen elämäntavan oppaita. Lisäksi teologi Juhani Veikkola pohti periaatteellisia kysymyksiä teoksessaan *Yhdessä luomakunnan kanssa* (1992). Kirkon oma ympäristödiplomijärjestelmä perustettiin vuonna 2001.

Uskontotieteilijä Heikki Pesonen väitteli kirkosta ympäristötoimijana otsikolla *Vihertyvä kirkko* vuonna 2004. Teologi Pauliina Kainulainen väitteli Ivone Gebaran ekofeministisestä tietokäsityksestä ja teologiasta vuonna 2005. Myös teologi Panu Pihkala on väitellyt ekoteologisesta aiheesta sekä nostanut suomalaisen keskusteluun ympäristötunteiden näkökulmaa.

Kirkon teologisesti vahvin kannanotto ekologisiin kysymyksiin on vuonna 2008 julkaistu *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma*. Sen teologis-hengellisissä lähtökohdissa analysoidaan ilmastokriisin kulttuurihistoriallisia lähtökohtia, kuten läntisen maailmankuvan yksipuolista järjen ja hyödyn korostusta, mutta myös kristinuskon kaksijakoista vaikutusta luontosuhteen kysymyksissä. Sen jälkeen ilmasto-ohjelma käsittelee Raamatun antia ”ympäristövastuun ja muutosvoiman lähteenä” sekä etenee ”teologisiin ja eettisiin perusteisiin.”

Otsikko tiivistää kolme keskeistä lähtökohtaa kirkon ympäristövastuulle. Kiitollisuus ja kunnioitus nousevat Jumalan armossaan antamista lahjoista. Kiitollisuus saa ihmisen toimimaan luonnon hyväksi, ja kunnioitus rajoittaa ihmisen ahnetta taipumusta riistää luonnon lahjoja. Käytännössä nämä periaatteet johtavat pyrkimykseen kohtuullistaa elämäntapaa olennaisesti. Kirkon ilmasto-ohjelma esittää viimeisessä pääosiossaan runsaasti konkreettisia suosituksia seurakunnille ja niiden jäsenille. Lisäksi ilmasto-ohjelma painottaa, että kirkon tulee käyttää vaikutusvaltaansa eli ”profeetallista ääntään” ja yhdistää voimansa myös muiden uskontojen edustajien kanssa.

Olennaisin teologinen linjanveto liittyy siihen, miten kunnioitus nousee luomakunnan pyhyyden tunnistamisesta. Luomakunta on pyhä, koska ”kolmiyhteinen Jumala on läsnä luodussaan”. Tällainen panenteistinen jumalakäsitys esiintyy jo reformaat-

tori Martti Lutherin teologiassa, ja ilmasto-ohjelma nostaa sen esiin osaksi nykykir-
kon virallista opetusta.

Vuonna 2019 ilmasto-ohjelma sai rinnalleen kirkon ilmasto- ja energiastrategian *Hiilineutraali kirkko 2030*. Ohjelma painottuu käytäntöön, ja teologiset perusteet säilyivät samoina kuin ilmasto-ohjelmassa.

Kirkon sisällä toimi myös merkittävä runoilija-teologi Anna-Maija Raittila (1928–2012). Hänen luonnosta ammentava ajattelunsa on vaikuttanut huomattavasti esi-
merkiksi nykyiseen virsikirjaan sekä niin kutsuttuun hiljaisuuden liikkeeseen, joka on olemukseltaan hengellinen uudistusliike. Raittilan jalanjäljissä Pauliina Kainu-
lainen on teologisessa työskentelyssään pyrkinyt viemään keskustelua maailman-
kuvien tasolle. Hän esittää, että yksi maailmankuvallinen vaihtoehto on huomion
kiinnittäminen suomalaisen kulttuurin itämerensuomalaiseen kerrostumaan ja sen
ekologisesti ajankohtaisiin piirteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi tasapainon ihanne
jatkuvan ja rajattoman kasvun sijaan, kohtuullisuus sekä kunnioittava, mahdoli-
simman epähierarkkinen suhde eläimiin läheisinä sukulaisina (Kainulainen 2013).

Uusin vaihe kirkon ekologisessa työskentelyssä liittyy eläinsuhteeseen. Keskuste-
lulle antoi sykäyksen pappi Kari Kuulan kolumni, joka herätti värikkään keskuste-
lun. Kirkkohallitus julkaisi aihepiiristä artikkelikokoelman *Eläinteologia ja eläin-
oikeudet kirkon kysymyksenä* vuonna 2023 (Latvus ja Pesonen, toim. 2023).

Protestanttisten kirkkojen vahvuus on käytännön ekologisten toimien määrätietoi-
nen kehittäminen. Tavoitteet eivät kuitenkaan aina toteudu kirkkojen ruohonjuuritason
ratkaisuissa. Esimerkiksi Suomen luterilaisten seurakuntien suhtautuminen met-
siensä käsittelyyn on jatkuvasti kiistanalaista. Seurakunnissa pääpaino on metsien
taloudellisessa arvossa, vaikka teologiset periaatteet kehottavat vaalimaan metsien
muitakin arvoja. Muutos moniarvoisempaan tarkastelutapaan on käynnissä, mutta
hitaasti.

Protestanttisuus on opetuksessaan melko avointa tradition soveltamiseen yhä
uusissa tilanteissa. Monissa protestanttisissa kirkoissa on otettu askelia esimer-
kiksi naisten tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvien täyden ihmisarvon ja toiminta-
mahdollisuuksien tunnustamiseen. Tästä huolimatta myös näiden kirkkojen opetus
näyttyy monille jäykkänä ja vieraannuttavana. Tällä hetkellä perinteiset protes-
tanttiset kirkot länsimaissa hiipuvat, mikä vaikuttaa myös niiden painoarvoon eko-
logisina toimijoina.

Anglikaaninen kirkko

Anglikaanisen kirkkokunnan suhdetta ekokatastrofin teemoihin värittää pitkälti
käytännönläheisyys. Monet teologit ovat panostaneet luonnontieteiden ja teologian
väliseen dialogiin (Conradie 2023). Merkittävä ekofeministinen anglikaaniteologi
Sallie McFague on tarkastellut uskonnollisen kielen metaforien merkitystä: millaisia
voivat olla ei-hierarkkiset ja ekologisessa keskustelussa mielekkäät jumalakäsityk-

set, jotka irrottautuvat patriarkaalisesta painolastista? McFaguen tunnetuin teos on *The Body of God* (1993). Hän on käsitellyt tuotannossaan teologisesti myös ekologisen talousajattelun teemoja (Montfoort 2022).

Anglikaanikirkosta kannattaa huomioida sen parissa syntynyt *eläinteologia*, joka on antanut sytykkeitä eläinnäkökulman vahvistumiseen eri kirkkokunnissa. Merkittävin yksittäinen tämän suuntauksen edustaja on brittiteologi Andrew Linzey (s. 1952). Linzeyn mukaan useat kristityt pitävät eläimiä vain Jumalan luomina ihmisen käyttötavaroina eivätkä itseisarvoisina olentoina. Linzey haastaa kirkot mukaan kamppailuun eläinten kärsimyksen minimoimiseksi ja perustelee sitä teologisesti. Eläinten kärsimyksen ohittamisen voi ajatella Kristuksen ohittamiseksi (Witick 2023).

Ihmisten eläinsuhteen teema on pitkään ollut epäkiinnostava ja marginaalinen kirkkojen elämässä. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, ja teologian ihmiskeskeisyys on tässä suhteessa vähentynyt eri puolilla maailmaa (Laitila 2007).

Alkuperäiskansojen näkökulmia

Maailman alkuperäiskansojen kulttuurit ovat moninaisia, mutta niissä on samansuuntaisia painotuksia, jotka ovat ekokatastrofin keskellä arvokkaita. Eri kirkkokuntien sisällä alkuperäiskansoihin kuuluvat ihmiset ovat tuottaneet ajattelua ja rituaaleja, joilla voi olla annettavaa koko ihmiskunnalle. Alkuperäiskansojen filosofit ja teologit tuovat yhteen oman kulttuurinsa ja globaalin valtakulttuurin vahvuuksia. He edellyttävät samalla luopumista siitä, että eurooppalaisen ajattelun perinteiset kriteerit määrittelevät, mikä on nykytilanteessa merkittävää pohdintaa ja mikä ei.

Bolivian aimaraintiaanin María Chavez Quispen ja Norjan saamelaisen Tore Johnsenin teologiset näkemykset palvelevat tässä kahtena suppeana esimerkkinä alkuperäiskansojen ajattelusta. Chavez Quispe (1975–2012) lähti ajattelussaan liikkeelle luonnon pyhyiden käsityksestä ja maan keskeisestä hengellisestä merkityksestä kansansa maailmankuvassa. Hän ymmärsi maan elävänä todellisuutena, joten maan ja ihmisen molemminpuolisen, vastavuoroisen huolenpidon suhteet ovat mahdollisia. Rituaalit palauttavat sekä ihmisen sisäisen tasapainon että hänen tasapainoisen suhteensa Äiti maahan ja ylläpitävät niitä. Jumala ymmärretään paitsi Luojana myös elämän tasapainon Ylläpitäjänä. Maa osallistuu Jumalan pelastavaan työhön omien tasapainottavien mekanismiensä kautta. Aimaroiden teologiassa maailmankuva ei ole mekanistinen vaan orgaaninen, ja Chavez Quispe kritisoi kultuskeskeistä valistuksen rationaliteettia (Chavez Quispe 2012).

Luterilaisen Tore Johnsenin (s. 1969) teologinen pääteos on *Sámi Nature-Centered Christianity in the European Arctic. Indigenous Theology beyond Hierarchical World-making* (2022). Kuten otsikko kertoo, Johnsen löytää oman kansansa maailmankuvasta vaihtoehdon kirkkoisä Augustinuksen ja Lutherin paaluttamalle hierarkkiselle maailmanymmärrykselle. Johnsenin teologia haastaa ajattelurakenteet, jotka tänäkin päivänä mahdollistavat muiden ihmisryhmien ja luonnon kolonisaatiota. Alkuperäiskansojen ajattelussa on aineksia, joiden myötä irtautuminen luonnon-

hallinnan korostuksesta mahdollistuu. Toistaiseksi alkuperäiskansojen ääni kuuluu globaalissa keskustelussa kuitenkin melko heikosti.

Heikkoja signaaleita

Millaisia heikkoja signaaleita eli ensioireita merkittävistä muutoksista yllä hahmoteltu suppea kokonaiskuva maailman kristillisten kirkkojen reaktioista ympäristökriisiin sisältää? Heikot signaalit tuntuvat usein yllättäviltä, ehkä naurettavilta tai epärealistisilta, mutta juuri sellaisina ne saattavat väläyttää jotain vaikeasti ennakoitavasta tulevaisuudesta.

MAAILMANKUVA MUUTTUU KOKONAISETTAISEMMAKSI

Millaisilla toimilla voi olla vaikuttavuutta muuttaa ihmiskunnan itsetuhoista kulttuurista suuntaa? Sitran (2021) mukaan muutosta kaivataan ennen muuta maailmankuvien ja uskomusten tasolla. Uskonnot liikkuvat tällä tasolla, vaikka vallitseva länsimainen – valistuksen jälkeinen – maailmankuva pyrkii aliarvioimaan hengellisyden ulottuvuutta.

Uskonnonfilosofi Sami Pihlström näkee valistusajattelun monet puolet: ”...vaikka valistuksen tieteellis-teknologinen edistys on ollut ihmiselle tavattoman siunauksellista, sillä on myös kääntöpuolensa: ihmisjärjen ja inhimillisen sivilisaation itsensä syvä mielekkyys- ja legitimaatiokriisi” (Pihlström 2024, 322). Pihlström toteaa, ettei maailmankatsomuksellisissa tai ekologisissa kohtalonkysymyksissä ole helppoja ratkaisuja. Silti hän sitoutuu valistuksen perintöön eli näkemykseen siitä, ettei maailmassa ole tieteellisen tarkastelutavan tuolla puolen havaittavaa ”taikaa” tai ”lumousta” (mts. 323).

Kristilliset kirkot haastavat valistuksen maailmankuvan ytimen, kun ne puhuvat maailman sakramentaalisuudesta ja pyhydestä eli lumosta. Tämä on välttämätön maailmankuvallinen laajennus, jos halutaan, että ihmiskunta löytää teitä sellaiseen kulttuuriin, joka kykenee selkeäjärkiseen itsensä rajoittamiseen. Luonnon pyhyden tunto tuo mukanaan syvän kunnioituksen ja rajan tajun siinä, miten pitkälle ihminen voi hyödyntää muuta luontoa. Luonnon pyhyden teema on noussut tärkeäksi esimerkiksi kansainvälisessä ortodoksisessa keskustelussa ja heikkona signaalina myös suomalaisten kirkkojen elämässä.

Kokonaisvaltaisempi maailmankuva, joka sisältää käsityksen luonnon pyhydestä, on edellytys sille, että kristillinen teologia todella irtautuu ihmiskeskeisyydestä ja luonnonhallinnan korostuksesta. Jos kirkot kulkevat tähän suuntaan, ne voivat vaikuttaa myös laajemmin modernin globalisoituneen maailmankuvan muutokseen kokonaisemmaksi. Monet kyseenalaistavat edistyksen ”tavattoman siunauksellisuuden” nykymuodossaan ja etsivät uudenlaista, ekologisesti kestävästä edistyksen määritelmää. Heikkoja signaaleja toisenlaisista tavoista ymmärtää hyvä elämä on havaittavissa erityisesti siinä, miten alkuperäiskansojen viisautta nostetaan esiin sekä kirkoissa että niiden ulkopuolisessa keskustelussa (West 2021).

TEKNOLOGIA JA KYKY RAJOITTA ITSEÄÄN

Israelilainen historioitsija Yuval Noah Harari käsittelee uusimmassa teoksessaan *Nexus* (2024) ihmisen luomia tietoverkkoja, erityisesti tekoälyn olemusta ja merkitystä jo tällä hetkellä esimerkiksi totalitarististen hallintojen valvontakoneistoille. Hararin mukaan olemme luoneet ei-tietoisien, mutta hyvin voimakkaan vieraan älyn. Ihmisten on luovuttava omahyväisyydestä ja kyettävä luomaan tasapainoisia tietoverkkoja, jotka hillitsevät omaa voimaansa. Muuten vieras äly voi riistäytyä hallinnastamme ja vaarantaa oman lajimme lisäksi lukuisia muita elämänmuotoja (Harari 2024).

Harari tunnustautuu uskonnottomaksi ja ennustaa uskontojen näivettyvän teknologian valtaamassa maailmassa. Herää kysymys, mistä sitten löytyy vastavoima potentiaalisesti erittäin vaaralliselle, tekoälyn valtaan liittyvälle kehityssuunnalle. Hararin teos ei juurikaan osoita suuntaa. Kristillisissä kirkkoissa näkyy heikkoja signaaleja siitä, että ”teknokraattiselle paradigmalle” etsitään tietoisesti vaihtoehtoisia malleja ja että kirkot voivat osoittaa johtajuutta tässä tilanteessa. Erityisesti paavi Francis-cuksen kiertokirje *Laudato si’* on huomionarvoinen.

Myös maailman alkuperäiskansat tarjoavat vaihtoehtoisia maailmankuvallisia lähtökohtia, jotka ammentavat yhteydestä pyhänä kunnioitettavaan maahan. Elämän merkityksellisyys ei liity teknologiaan vaan pyrkimykseen elää luonnon rajoja kunnioittaen, vuodenaikojen ja elinkeinojen omassa rytmissä. Maailmakuva voi olla sekä-että-luonteinen, eli siinä valikoidaan elämää kunnioittavia piirteitä sekä valistuksen perinnöstä että perinteisestä ekologisesta tiedosta.

KOHTUULLISTAMINEN

Kirkkojen hengellisessä opetuksessa toistuu kohtuullistamisen tavoite tienä hyvään elämään. Teema yhdistää kristillisiä kirkkoja myös muihin uskontoihin ja kansalaisliikkeisiin, joissa sama ihanne nähdään tärkeänä. Esimerkiksi niin kutsuttu vihreä siirtymä fossiilisista polttoaineista uusiutuviin osoittautuu itsepetokseksi, ellei samalla energian ja raaka-aineiden tarvetta olennaisesti kohtuullisteta. Lukemattomat uudet tuuli- ja aurinkovoimalat, sähköautot ja älylaitteet sekä niiden käyttäminen vaativat koko ajan valtavasti raaka-aineita, luonnon aarteita.

Kirkkojen anti ylikulutuksesta irtautumiseen kumpuaa niiden hengellisestä opetuksesta, joka kehottaa irti päästämisen asenteeseen ja sisäisen vapauden tavoitteeseen. Sisäinen vapaus ja merkityksellisuuden tunne täyttävät sitä tyhjiötä, jota moni valistuksen jälkeisessä maailmassa yrittää täyttää kuluttamalla. Heikkona signaalina näyttäytyy se, miten kirkkojen vanhaa mietiskelyperinnettä sovelletaan kohtamaan tällaiset ylikuluttavan ajan kysymykset (Kainulainen 2019).

KOHTI KUNNIOITTAVAA ELÄINSUHDETTA

Kirkkojen ajattelun muutos ihmisen ja muiden eläinten suhteen määrittelyssä on vasta pääsemässä vauhtiin. Siirtymä näyttäytyy heikkona signaalina, sillä esimerkiksi monille nuorille eläinsuhteen kysymykset ovat yhä suuremmassa määrin ohit-

tamattomia. Nykymaailmassa niin kutsuttujen tuotantoeläinten määrä on valtava ja eettiset ongelmat eläinten kasvattamisessa ihmisten ruoaksi ovat massiivisia. Samalla eläintuotantoon liittyy suuria ilmastovaikutuksia. Kun asiaa tarkastelee 25 vuoden perspektiivillä, on selvää, että ruoantuotannon rakenteet tulevat muuttumaan suuresti.

Kohtuullistamisen teema liittyy vaikkapa siirtymään lihansyönnistä kasvispainotteisempaan suuntaan. Tällainen heikko signaali näkyy esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelmassa *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus*. Metsien ja soiden käsittely liittyy villien eläinten elinmahdollisuuksien turvaamiseen tässä ajassa, jota leimaa ihmisen kiihdyttämä luontokato. Heikkona signaalina nostettakoon tästä teemasta Ruotsin luterilaisen kirkon seurakunnan liittyminen kansalaisliikkeiden kamppailuun tärkeiden soiden suojelemiseksi: kirkko vietti jumalanpalvelusta uhatun suon reunalla (Johansson 2024).

Kirkoissa mystiikan eli hengellisen syvätason arvostuksen kasvu liittyy myös eläinsuhteeseen, sillä perinteisesti monet pyhät miehet ja naiset ovat olleet tunnettuja harmonisesta yhteydestään eläimiin. Vastavuoroiset ystävyiden siteet ihmisen ja esimerkiksi leijonan tai karhun välillä on nähty esikuvana tavoiteltavasta ”paratiisin kaltaisesta” elämänmuodosta.

HILJAISUUDEN VOIMA

Kirkkokuntarajat eivät painotu mystiikan syvätasolla, vaan hengelliset aarteet ovat yhteisiä. Perinteisesti katsotaan, että hiljainen, mietiskelevä rukous johtaa myös konkreettiseen toimintaan oikeudenmukaisemman maailman puolesta, joskus radikaaleinkin tavoin.

Selkeänä tämän hetken trendinä näkyy, että vakavien globaalien kriisien keskellä monissa kirkkokunnissa korostuvat konservatiivisuus ja sisäänpäin kääntyneisyys. Heikkona signaalina voi kuitenkin havaita myös profeettallisen ulottuvuuden vahvistumista. Se ilmenee vaikkapa siinä, miten hiljaisuudesta ammennetaan voimaa muuttaa maailmankuvaa, teologiaa ja toimintaa.

Suomessa eräs tällainen heikko signaali on luontohengellisyyden painotus, joka vaikuttaa hiljaisuuden liikkeen sisällä. Painotus sisältää aineksia uudentyyppiseen ajatteluun, jossa luonto itse halutaan kokea teologian tekijänä. Luontohengellisyyden näkökulmasta on mielekästä viedä esimerkiksi seurakunnan toiminta ulkoilmaan, luomakunnan keskelle aina, kun se on mahdollista. Tämä tuo uusia ulottuvuuksia esimerkiksi diakoniatyöhön päihdeongelmaisten kanssa, lapsi- ja nuorisotyöhön ja jumalanpalveluselämään. Pyhiinvaellusten suosio on kasvussa protestanttisessakin maailmassa. Tradition ilmaisemiseen etsitään uudenlaista, epähierarkkista, kehoallista ja luontolähtöistä kieltä, joka olisi ymmärrettävää niillekin, joita vallitseva kieli vieraannuttaa. Hengellisyys saa erityisesti länsimaissa myös uskonnottomia muotoja, mitä ei tarvitse kokea kirkkojenkaan kannalta ongelmana, vaan sen voi nähdä luontevana yhteistyön pohjana (Jokela 2021; Halík 2025).

Maaailman eri uskonnoilla on enemmän yhtymäkohtia hengellisellä syvätasolla kuin opillisella ylätasolla. Hiljainen mietiskely avaa teitä uskontojen tiiviimpään verkostoitumiseen ympäristökriisin keskellä, jossa kaivataan vastavoimaa ”teknokraattiselle paradigmalle”.

Ilmastonmuutos ja muut ekologiset ongelmat muuttavat ihmisten elinolosuhteita voimakkaasti 25 vuoden perspektiivissä. Tästä seuraa konflikteja ja siirtolaisvirtoja. Teknologian kehitys on niin nopeaa, ettei ihmisen mielen hidas evoluutio pysty siihen mielekkäästi sopeutumaan. Tästä on jo nyt näkyvissä oireita esimerkiksi nuorten ahdistusepidemiana. Heikkona signaalina on kuitenkin havaittavissa pyrkimyksiä löytää keinoja varjella ihmisen mielen vapautta ja tasapainoa – esimerkiksi hakeutumalla hiljaisuuteen ja fyysiseen luontoyhteyteen.

Viimeaikaiset kyselytutkimukset antavat viitteitä, että nuorten kiinnostus kristinuskon sisällöllisiin kysymyksiin on vähitellen kasvamassa. Nähtäväksi jää, yhdistyykö tämä nuorten ekologiseen aktivismiin. Todennäköisesti nuoret turvautuvat tulevaisuuden maailmassa yhä enemmän myös suoraan toimintaan. Jos kirkot ottavat ekologiset kysymykset vakavasti, ne voivat tukea nuoria siihen suuntaan, että toiminta toteutuu väkivallattomana vastarintana.

Hengellisyiden traditiosta voivat kaikenikäiset löytää keinoja säilyttää mielen toimintakyky kaoottisissakin olosuhteissa. Vanhojen valtarakennelmien mureneminen avaa teitä toisenlaisen, mielekkäämmän yhteisöllisyyden rakentamiseen. Kirkkojen vastaus ekokatastrofiin ja painopisteiden muutokset niiden opetuksessa ovat kokonaisuudessaan vielä melko heikko signaali, mutta merkitykseltään kasvava.

Kirjallisuus

Bartolomeos, patriarkka (2009) *Mysterien kohtaaminen. Ortodoksinen usko nykymaailmassa*. Suom. Ari Koponen. Alkup. 2008. Helsinki: Maahenki.

Bouma-Prediger, Steven (2012) Joseph Sittler (1904-1987) – The Cosmic Christ. Teoksessa Ernst M. Conradie (toim.) *Creation and Salvation, Vol. 2: A Companion on Recent Theological Movements*. Studies in Religion and the Environment, Vol 6. Zürich: LIT, 305–309.

Chavez Quispe, María (2012) Land as Mother: An Indigenous Theology Perspective. Teoksessa Ernst M. Conradie (toim.) *Creation and Salvation, Vol. 2: A Companion on Recent Theological Movements*. Studies in Religion and the Environment, Vol 6. Zürich: LIT, 305–309.

Chrysavgis, John (2006) The Earth as Sacrament. Insights from Orthodox Christian Theology and Spirituality. Teoksessa Roger S. Gottlieb (toim.) *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*. Oxford: Oxford University Press, 92–114.

Chrysavgis, John (2009, toim.) *Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew*. Revised edition. With a Foreword of Metropolitan John (Zizioulas) of Pergamon. Grand Rapids, Michigan & Cambridge, U.K.: Eerdmans.

Conradie, Ernst (2023) Ecotheology. 12.2023. Ecotheology – St Andrews Encyclopaedia of Theology <https://www.saet.ac.uk/Christianity/Ecotheology> (viitattu 5.12.2025).

Franciscus, paavi (2015) *Paavi Franciscuksen kiertokirje Laudato si' (Ole ylistetty)* 24.5.2015. Suomenkielinen laitos Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus. Alkuperäistekstin englannin-kielinen versio: <https://katolinen.fi/wp-content/uploads/2024/09/Laudato-si-1p.pdf> (viitattu 5.12.2025).

Halík, Tomáš (2025) *The Afternoon of Christianity. The Courage to Change*. Kääntänyt englanniksi Gerard Turner. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Harari, Yuval Noah (2024) *Nexus. Tietoverkkojen lyhyt historia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Bazar.

Johansson, Miro (2024) *Kun Ruotsissa nostetaan turvetta, asialla on useimmiten suomalainen valtionyhtiö, joka kohtaa nyt ennennäkemätöntä vastarintaa*. 25.9.2024. <https://voima.fi/artikkeli/2024/kun-ruotsissa-nostetaan-turvetta-asialla-on-useimmiten-suomalainen-valtionyhtio-joka-kohtaa-nyt-ennennakematonta-vastarintaa>/Kun Ruotsissa nostetaan turvetta, asialla on useimmiten suomalainen valtionyhtiö, joka kohtaa nyt ennennäkemätöntä vastarintaa – Voima (viitattu 5.12.2025).

Johnsen, Tore (2022) *Sámi Nature-Centered Christianity in the European Arctic. Indigenous Theology beyond Hierarchical Worldmaking*. Lanham: Lexington Books.

Jokela, Eero (2021) Uskonnoton hengellisyys – kirkko jälkisekulaarissa yhteiskunnassa. Teoksessa Aulikki Mäkinen (toim.) *Tulevaisuuden sanat. Kirkko kolmannella vuosituhannella*. Helsinki: Kirjapaja, 49–60.

Kainulainen, Pauliina (2005) *Maan viisaus. Ivone Gebaran ekofeministinen käsitys tietämisestä ja teologiasta*. Joensuu: Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 13.

Kainulainen, Pauliina (2013) *Metsän teologia*. Helsinki: Kirjapaja.

Kainulainen, Pauliina (2019) *Suuren järven syvä hengitys. Luontosuhde ja kokonainen mieli*. Helsinki: Kirjapaja.

Kallinen, Timo ja Pesonen, Heikki (2025) Ympäristöongelmien maailman-katsomuksellinen luonne. Teoksessa Heikki Pesonen ja Timo Kallinen (toim.) *Henkipuita ja tilanhoitoa. Uskonnot ympäristökriisien aikakaudella*. Turku: Eetos, 7–25.

Kiiveri, Ville (2007) Vihreä patriarkka ja ortodoksinen ympäristötyö. Teoksessa Pauliina Kainulainen (toim.) *Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsinki: Kirjapaja 240–256.

Kärkkäinen, Veli-Matti (2022) Pelastus ekumeenisessa teologiassa. Teoksessa Niko Huttunen et al. (toim.) *Pelastus. Synodaalikirja 2022*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja, Kirkko ja toiminta 120. Helsinki: Kirkkohallitus/Piispainkokous, 70–94.

Laitila, Teuvo (2007) Eläinteologia. Kohti rakastamisen viisautta ihmisen ja eläimen suhteessa. Teoksessa Pauliina Kainulainen (toim.) *Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsinki: Kirjapaja, 183–197.

Latvus, Kari ja Pesonen, Heikki (2023, toim.) *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 140. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus.

Maailman elämän edestä (2020). Suom. Ari Koponen. Alkuperäisteksti 2019. <https://ort.fi/wp-content/uploads/2024/04/Maailman-ela%CC%88ma%CC%88n-edesta%CC%88-Kohti-ortodoksisen-kirkon-sosiaalielämästä.pdf> (viitattu 5.12.2025).

McFague, Sallie (1993) *The Body of God. An Ecological Theology*. London: SCM Press.

Moltmann, Jürgen (1991) *God in Creation. A New Theology of Creation and the Spirit of God*. (alkuperäisteos *Gott in der Schöpfung*, 1985). San Francisco: HarperSanFrancisco.

Montfoort, Trees van (2022) *Green Theology. An eco-feminist and ecumenical perspective*. London: Darton, Longman and Todd.

Nylén, Antti (2016) Huutavan ääni Pietarinkirkossa. Teoksessa *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseet*. Turku: Savukeidas, 111–142.

Pesonen, Heikki (1999) Kristinuskon ja ympäristökriisin ”syylliset”. Teoksessa Heikki Pesonen (toim.) *Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa*. Jyväskylä: Atena, 13–32.

Pesonen, Heikki (2004) *Vihertyvä kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko ympäristötoimijana*. Helsinki: Suomen tiedeseura.

Pihkala, Panu (2014) *Joseph Sittler and Early Ecotheology*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Pihkala, Panu (2016) Luonto ja luterilaisuus. Teoksessa Anna-Kaisa Inkala ja Jyri Komulainen (toim.) *Armon horisontit. Huomisen luterilaisuus*. Helsinki: Kirjapaja, 103–132.

Pihkala, Panu (2025) Kristinuskon. Teoksessa Heikki Pesonen ja Timo Kallinen (toim.) *Henkipuita ja tilanhoitoa. Uskonnot ympäristökriisin aikakaudella*. Turku: Eetos, 108–131.

Pihlström, Sami (2024) Taiasta vapautettu maailma – valistuksen merkitys nykyfilosofiassa. Teoksessa Hemmo Laiho ja Olli Koistinen (toim.) *Valistuksen haaste. Kirjoituksia järjen ja tiedon merkityksestä*. Gaudeamus, 292–325.

Pogue, Neall (2023) How evangelicals moved from supporting environmental stewardship to climate skepticism. *The Conversation* 30.1.2023. How evangelicals moved from supporting environmental stewardship to climate skepticism <https://theconversation.com/how-evangelicals-moved-from-supporting-environmental-stewardship-to-climate-skepticism-196727> (viitattu 5.12.2025).

Ruether, Rosemary Radford (1993) *Gaia & God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing*. London: SCM Press.

Sitra (2021) *Ihminen osana elonkirjoa*. 9.12.2021. <https://www.sitra.fi/julkaisut/ihminen-osana-elonkirjoa/> (viitattu 5.12.2025).

Suomen evankelis-luterilainen kirkko (2008) *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma*. Helsinki: Kirkkohallitus. https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2025/01/kh_ilmasto-ohjelma_nettil.pdf (viitattu 5.12.2025).

Theokritoff, Elisabeth (2022) *Ihminen ja luomakunta. Ortodoksisen kirkon näkökulmia ekologiaan*. Suom. Elina Lehmuskoski. Alkup. 2009. Heinävesi: Valamo Kustannus.

Veikkola, Juhani (1992) *Yhdessä luomakunnan kanssa. Ekologinen tietoisuus haasteena kristilliselle jumalakuvalle ja ihmiskäsitykselle*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Veikkola, Juhani (2007) Kristillisen ekoteologian kehitys. Teoksessa Pauliina Kainulainen (toim.) *Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsinki: Kirjapaja, 21–44.

West, Helga (2021) *Climate Change as a Spiritual Crisis*. Goethe Institut. Climate Change as a Spiritual Crisis - Goethe-Institut Canada <https://www.goethe.de/ins/ca/en/kul/kue/rbc/tra/22265873.html> (viitattu 5.12.2025).

Witick, Limppu (2023) Kristittyjen vastuu eläimistä Andrew Linzeyn mukaan. Teoksessa *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 140. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus, 136–161.

Varjeluksia

SELJA AHAVA

1.

Muistisairas äiti istuu saaren uloimmalla niemellä, kallion reunalla. Ranta ropisee ympärillä kivenmurikoina Suomenlahteen. Jääkauden hiomat kalliot, meren ja vuosien silottamat kivet, joita talven jäät silloin tällöin kaatavat kumoon ja puskevat sitten taas jonain toisena vuonna pystyyn. Siinä äiti istuu, autuaana naama aurin-gossa ja liekihattu päässä ja antaa aallokon nuoleskella varpaitaan. Hän on tullut kahdeksi yöksi saareen, vain kahdeksi, elämä on jo sen verran huteraa, että enempi ei onnistu. Mutta mitä ovat yöt, öitä ja kesiä ja vuosia on ollut niin monia, ja tässä ne kaikki ovat. Tuossa selän takana on sammakkolammikko. Sen ympärillä on kukin leikkinyt vuorollaan, vaari ja äiti ja tytär ja tyttären poika, ilmankos nimet menevät sekaisin. Kukin vuorollaan on leikkinyt, kukin vuorollaan on käynyt saarella viimeisen kerran.

Hetki sitten vaari jäi kontalleen saunarannan vesirajaan, ja äidin piti käydä auttamassa tämä ylös. Se oli vaarin viimeinen saarireissu, vasta hetki sitten. Vasta hetki sitten sai isoäiti sydänkipuja ja veneellä ajettiin hänetkin kaupunkiin. Kun vene kääntyi niemen ympäri ja saunaranta katosi näkyvistä, isoäiti purskahti itkuun.

Hetki sitten oli kaikki se.

Mutta äitiä ei vielä tarvitse nostella.

Äiti istuu auringossa ja kuuntelee meren kohinaa. Kynttilä on unohtunut mökin pöydälle palamaan, syksyn viimeinen ruokakassi on unohtunut maakellariin mätänemään, mutta kaikki se on jo takana päin. Onhan noita maailmassa, kynttilöitä ja kasseja, ja joskus ne lipsahtavat mielestä, mutta onneksi kynttilänjalat ovat metallia ja kassit vesitiivistä muovia, sitä paitsi itse äiti jälkensä siivoaa, hän siivoaa maakel-

larin ja yöpotan ja muistihoitajan tehtävämonisteet. Ne ovat omia asioita, vielä.

Aurinko paistaa, kallio jalkojen alla lämpenee, vanha loppipariskunta lepää rantakivillä. Ne seisovat kumpikin omalla pyöreällä kivellään ja painavat välillä mahansa lämpimään kiveen. Niiden nokat on käännetty kohti horisonttia. Samaa horisonttia katsovat lokit ja lierihattuinen äiti.

Tytär kävelee kalliota alas kukkakimppu kädessään. Kimpussa on mesianger-voa, rantakukkaa, hiirenvirnaa ja puna-ailakkia. Kukin sukupolvi on kerännyt lajit omaan kasvioonsa, aina on samat nimet opeteltu, talvella unohdettu ja keväällä taas opeteltu, hiirenvirna, ranta-alpi, mitä näitä on, virmajuuri, rantatädyke, mak-saruoho. Vaarin kuoltua latinalaiset nimet ovat kadonneet, mutta kasvit on kerätty, lehdet prässätty, päivämäärät merkitty kasvioon. Kun poika halusi tehdä omansa kännykällä, tytär tuhahti pah älä kuvittelekaan! Nyt pussi ja sakset mukaan, hyttysmyrkkyä selkään, sukat punttien päälle etteivät punkit tartu, ja menoksi!

– Nukuitko hyvin?

– Ainahan täällä nukkuu hyvin, huokaa äiti nyt ja katselee loppivanhuksia, katselee niiden nokkia ja horisonttia. Yksinäinen öljytankkeri siellä liikkuu, horisontin viivaa pitkin lipuen.

– Ne parittelivat vielä alkukesästä, mutta eivät ne jaksaneet pesää rakentaa, sanoo tytär.

– Ovat niin vanhoja.

Tytär vilkaisee sitten kimppua kädessään. – Ajattelin, että voidaan illalla mennä haudan kautta.

– Minä en kuule kirkoista enkä virsistä välitä, äiti sanoo äkkiä. – Enkä hautausmaista. Että voitte tähän kaataa sitten vaan tuhkat kun kuolen. Tämä on minun paratiisi ja alttari ja meditaatio tämä niemi.

– Äiti, sulta unohtui taas kynttilä pöydälle palamaan, tytär sanoo.

– Niin niin.

– Ei vaan nyt juuri. Se oli palanut ihan loppuun, oli ihan kuumana se kynttilän-jalka siinä vahakankaalla.

– Jaa, vastaa äiti. – Vaan kyllä on kuule ihanaa. Sain kesän parhaimmat päivät.

Tytär on töissä pankissa, ei hän mieti paljonkaan Jumalaa. Paitsi saaren kalliolla. Jostain syystä se ei tule mieleen muualla, tai miksi tulisi, Jumala on pieni ja kaukana ja sullottu tyhjiin rakennuksiin. Mutta saarella, joskus yksin niemenpäässä istuessa maisema äkkiä avautuu kaikessa äärettömyydessään ja on kuin joku yrittäisi sanoa jotain, mitä se on, ei tytär saa selvää. Maisema on mykkä, sen hiljaisuus melkein pelottaa. Tytär katsoo iltavalon värjäämiä pilviä eikä ymmärrä siitä mitään. Sille asialle ei löydy nimeä kasviosta, se ei puhu tätä kieltä, se on iso ja sanomaton.

Muiden kuullen hän ei mainitse Jumalaa, sillä silloin muistisairas äiti aloittaa tuhahtelun ja tuhahtelua seuraa moneen kertaan kuultu tarina. Hän kertoo, kertoo sen taas, hän kertoo sen aina kun tulee puhe seurakunnasta, miten kamalaa oli rip-pikoulussa vuonna 62. (Se oli kuule kamalaa! Toivottavasti ei sellaista enää ole kel-lään!) Se saa ihan puistatuksen aikaan, ja sen jälkeen äiti ei ole jumalia ajatellut. Hän sanoo vain: – Tänne varistatte sitten tuhkat.

Ja tytär ajattelee, että ei. En halua uida äidin tuhkissa. En halua, että tämä mai-sema nimetään kenekään kuolemalla.

Mutta meri on jo kuollut.

2.

Lapsena tytär makasi sammakkolammikon edustalla laakealla kalliolla. Meri kohisi ympärillä, lämmin suola haisi posken alla, taivas kohosi korkeuksiin ja äänteli lokkeina, vikloina, rantaharakoina. Hän levitti kädet kallion yli ja yritti saada kivistä otteen. Tytär ajatteli, että Jumala on tällainen. No, ehkä hän oli kuitenkin jo teini-ikäinen. Hän ajatteli: Jumala on tällainen, liian iso ja laakea. Lämmin, ilmeetön ja sileä. Ei siitä saa otetta. Voi vain luottaa, ettei se kallistu ja kippaa minua mereen. Hän oli tekosyvällinen ja vakava teini, annettakoon se anteeksi. Hän ajatteli tällaisia ja kirjoitti ajatuksiaan päiväkirjaan, ja taivaanranta värjäytyi ympärillä dramaattisen purppuraksi.

– Katsos kun tämä niemi on meidän paratiisi, sanoi isoäiti ääni väristen ja loi tyttäreen paheksuvan katseen. Se tarkoitti, että teinit eivät voi tuoda poikaystäviään saareen. Se tarkoitti, että teini oli alaikäinen eikä sellainen sopinut seksin ja paratiisin kanssa samaan kuvaan. Sinä kesänä isoäiti ja vaari saivat jäädä paratiisiinsa ilman teiniä. Teini vietti kesän poikaystävän luona kaupungissa, hän oli kuusitoista ja kas, kaupungissahan oli muitakin, miksei kukaan ollut kertonut, että ihminen saattoi jäädä kesäksi myös kotiin? Hän oli kuusitoista ja luuli, että jokainen osaa soutaa.

Mutta kului vuosi, ja tytär palasi saareen. Sillä poikaystävät katoavat, saari pysyy. Ja hän oppi sen saman aina uudestaan:

Asunnot vaihtuvat ja lapset syntyvät,
Vaarit ja isoäidit kuolevat,
Avioliitot kaatuvat ja työpaikat muuttuvat,
Muisti haurastuu,
Tarinat kiertävät kehää,
saari pysyy.

Ja kului vuosi, ja aika tosiaan kului, yöt ja kesät ja vuodet vaihtuivat, ensin isoäidin sydän alkoi temppuilla ja sitten vaari kumartui vesirajaan käsiä pesemään eikä pystynyt enää nousemaan jaloilleen. Syntyi uusia lapsia sammakkolammikon kiville leikkimään, vaikka sammakonpojat katosivat ja lammikon vesi alkoi kasvaa levää

– Kerroinko mä sen jo? Kysyi muistisairas äiti ja kertoi taas, kertoi aina uudestaan.

Näin sukupolvet liikahtavat, kukin vuorollaan askeleen eteenpäin. Taas on kaivettu kirkollinen sanasto esiin. Tämä on minun alttarini, sanoo rippikouluja inhoava äiti ja viittoo kädellä maisemaan. Onko hän haltioissaan vai kauhuissaan, tytär ei ole varma. Sulautuuko äiti meditoiden maisemaan vai tarttuuko hän kallion reunaan raivoissaan, koska mistään muusta ei saa enää otetta? *Tämä maisema on minun, sekö se viesti on, minua ette saa täältä irti? Minä loiskin tuhkana näihin kiviin vielä sittenkin, kun aika minusta jättää!* Mutta vielä hän ei tarvitse apua,

kädet irti,
hän siivoaa sotkunsa itse,
hän pesee maakellarin,
hän nousee itse, kun on valmis!

3.

– Evoluution ymmärtää koskelonpoikia laskemalla, selitti metsänhoitajavaari tyttärelle aikanaan. Suurin osa niistä kuolee, ja näin sen kuuluukin olla.

– Koskeloemon alle mahtuu yhdeksän muna, jatkoi vaari. – Kun poikue lähtee veteen, saattaa yksi kuoriutumaton muna jäädä vielä pesään ja varikset käyvät sen syömässä. Kaksi hidasta nappaa harmaalokki, neljäs eksyy aallokossa pesueesta, viidennen varastaa toinen emo.

– Ai se, jolla on kolmekymmentäkaksi poikasta? kysyy tytär.

– Esimerkiksi se. – Montako poikasta sitten jää jäljelle?

– Kesän lopulla on jäljellä ehkä kolme, ja yksi niistä kuolee muuttomatkalla. Sitten on tasapaino, sanoo vaari. Vaari osaa selittää saaren ja meren, vaari osaa latinalaiset nimet ja ymmärtää tuulen suunnat ja tietää, missä merenselän syvyyksissä aukeaa kalahauta. He laskevat verkkonsa iltaisin kalahautaan. Veneen mitta hellistää etelään, siitä linjassa salmen ja limppukiven kohdalta ulos. Kukaan ei ymmärrä vaarin soutuohjeita – tuulen alle, nyt ulospäin, huopaa, toppaa toppaa eikun keula tuuleen! Isoäiti tuhahtelee ja soutaa, vaari katsoo maisemaa aalloilla keinuvan soutuvene penkiltä ja yrittää olla neuvomatta liikaa.

Kun tuuli kääntyy yön aikana ja verkko ajautuu pois kalahaudasta, se on vakava paikka. Verkko on sotkeutunut kiviin, ei irtoa, uhkaa revetä. Vaari pitää kiinni puikkarista, katselee saaria ja ilmansuuntia, ja vene pyörii syvyyksiin vetävän paulan ympärillä kuin ankkuriköyteen sidottu alus. Vaari vetää verkon yläpaulaa yhteen suuntaan ja sitten toiseen ja komentaa isoäitiä kääntämään keulaa milloin itään, milloin etelään. Hän varoo repimästä liian lujaa, sillä revennyt verkko on suuri häpeä saarella syntyneelle. Aina se verkko lopulta irtoaa, mutta koko paluumatkan vaaria harmittaa. Hän soimaa itseään, että meni laskemaan verkot kalahautaan, vaikka tiesi tuulen yöllä kääntävän suuntaa.

Isoäitiä ei evoluutio lohduta. Hän seisoo kalliolla karahka kädessään ja yrittää pitää kuria harmaaloikeille. Joka kerran, kun koskeloemo alkaa räksyttää rannassa, isoäiti nappaa karahkan ja ryntää rantaan kiroamaan: – Senkin rontti-rötkäle, rosvo-rohjake, me täytetään särki rautanauiloilla ja syötetään se sinulle, jos tulet tänne vielä viattomia poikasia napsimaan... Näin raivosi isoäiti aikanaan, ja nyt on äidin vuoro jatkaa samaa kiirousta: – Hus hanhet tänne kakkaamasta! Syököön minkki teidän munat, menkää mereen siitä, mikä hirveä sotku kalliolla teidän yövuoronne jälkeen, hus! Myös tyttärellä on tappolistansa: – Tapa se hämähäkki, liiskaa se, paina ja pyöritä, en nuku jos nuo juoksevat seinillä!

Heistä kukin rakastaa vuorollaan niemeä omanaan ja haluaa vuorollaan päättää, ketkä tapetaan.

Venäjän öljytankkerit matkaavat horisontissa. Niistä kertovat rantaan ajelehtivät vieraskieliset suolakeksien kääreet. Kerran hän löytää rantakaislasta muovisen, kädettömän nukan, jonka sisällä on muurahaispesä. Se on hänen ihanin aarteensa.

4.

Metsänhoitajavaari syntyi naapurisaarella. Talvisin hän hiihti mantereelle oppikouluun, maanantaina kaupunkiin ja perjantaina laivaväylän jäädyttyä takaisin saareen.

Kertoessaan hän näyttää, miten koputteli suksisauvalla väylän pintaa, joko sitä uskalsi ylittää? Mantereella asui lapseton sukulaistäti, jonka keittiön sohvalla nuori vaari viikot nukkui. Eräänä iltana sukulaistäti teki nuorelle vaarille tarjouksen: hän maksaa opinnot, jos vaari lähtee teologiaa opiskelemaan.

– Ai papiksi vai? nuori vaari ihmetteli.

– Onhan sinulla lukupäätä, täti perusteli, – ja olet tuollainen rauhallinen poika.

Ja nuori vaari hiihti takaisin saareen ja mietti tädin tarjousta. Hän tunnusteli sisintään ja epäröi. Hän koputteli laivaväylän ohutta jäätä ja mietti: Onko minusta papiksi? Millainen määrä uskoa sellaiseen tarvitaan? Paljonko minusta löytyy?

Kotisaaren tuvassa todettiin, että jos ei opiskelu kiinnosta, mene metsätöihin. Ja niin nuori vaari lähti metsätöihin, ja niille teille hän jäi. Läpi kuusikymmentäluvun vaari ajoi kuplavalokkareilla ympäri Suomen metsiä, istutti puita riviin, kaivoi ojia ja myrkytti mökkiä DDT:llä.

– Kuule, kukaan ei rakasta luontoa niin kuin vaari, sanoi isoäiti aina uhmakaasti, hyökkäävästi etukenossa, eikä tytär koskaan oikein ymmärtänyt, ketä ja mitä vastaan hän sillä lauseella hyökkäsi. Kuusikymmenvuotislahjaksi vaari sai punaisen moottorisahan.

Kun tuuli alkoi nousta, vaarin askel reipastui. Niin kuin myrsky olisi saanut vaarin eloon. Hän käveli tuulimittari kädessä niemenpäähän ja seisoj vasten ukkospilvien rintamaa. Hän katseli pilviä ja puiden latvojen taipumista, sitten hän meni liiteriin ja haki varaköydet esiin. Niemen männyt alkoivat kohista, ja maisema painui pimeyteen. Sitten salama halkaisi taivaan, se löi taivaasta maahan kuin kirves ja jakoi merenselän kahtia.

He vetivät sadetakit päälleen ja kumisaappaat jalkaan ja juoksivat isompaan mökkiin, jossa ovella olivat vastassa pelokas isoäiti ja levoton vaari. Samalla hetkellä kun he astuivat sisään, vaari livisti rantaan veneen luo, hän oli kuin levoton koira, joka karkasi nyt omilleen, venettä pelastamaan. Hetken päästä äiti lähti hänen avukseen. Isoäiti riisui tyttären sadevaatteista, niiden ripustelu antoi hänelle tekemistä, vaikka uusi ukkosen jyräys saikin isoäidin polvet aina niaamaan. Pöytä oli täynnä kynttilöitä, se loisti kirkkaana ja sai ulos laskeutuneen pimeyden näyttämään ikkunaruuuissa vielä pimeämmältä. Merenlahti erottui vain salaman hetkellä. Sen pinta oli kuin nopeutukselle laitettu filmi.

Isoäiti pelkäsi. Ukkonen oli vakava paikka, ei saanut kiroilla eikä kiljähdellä, ei pelata korttia eikä nauraa. Isoäiti pelkäsi ukkosta kuin Jumalaa, vaikka ei hän sellaiseen uskonut, mutta mistä sen tiesi, ehkä ukonilma oli kuitenkin rangaistus.

He yrittivät nähdä salaman valossa rantaan ja laiturille. Myöhemmin he kuulsivat, ettei laituria enää ollut. Osa varaköysistäkin oli napsahtanut poikki. He kuulsivat, miten vaari seisoj meressä, kädet veneen laitaa pidellen, painoi voimallaan aaltoja vastaan, suojeli venettä niin ettei se iskenyt kallioon. Ja kun neljäkymmentä vuotta myöhemmin tytär ja poika seisosivat samalla kalliolla omaa venettään pelastamassa, myrskyaaltojen liikettä vastaan painamassa, tytär muisti miten elossa vaari oli sinä yönä ollut. Niin kuin hänet olisi luotu sellaisia hetkiä varten, se oli hänen todellinen tarkoituksensa maailmassa. Tytär muisti, kun vaari ilmestyi pimeydestä mökin ovi-

aukkoon, litimärkänä ja reippaana, ukkosen jyrynä hartioittensa takana, silmälasit roiskeissa, mutta niin elossa, niin elossa. Ja hän sanoi: ”Ei mitään hätää.” Ei mitään hätää. Niin hän sanoi.

5.

Meri on kuollut. Lämpiminä päivänä se haisee. Levät kertyvät ensin yhteen lahteen, sitten toiseen. He kiertävät ämpäreineen niemeä ympäri, rannalta toiselle ja etsivät tiskivettä. Kunnes eräänä päivänä levä on joka puolella. On tyyni, mikään ei liiku, on niin kauniin vaaleanpunainen lämmin ilta ja meri on valkoinen, taivas korkea ja ilma lempeä, mutta kun veteen katsoo tarkemmin, se on vihreää hippua sakeana. Joutsenperhe lipuu vihreän veden halki, aikuiset upottavat valkoiset päänsä leväiseen veteen, he seuraavat rannalta, miten niiden kaulat ojentuvat alas päin, näkymättömiin. He kulkevat niemen rantaviivaa ämpäreineen ja etsivät puhdasta kohtaa. Kivi lämmittää jalkojen alla, sen punainen, laakea pinta luovuttaa päivän lämpöä vielä auringon laskiessakin.

– Kaikki hajooa, itkee muistisairas äiti mökissä.

Helle jatkuu. He menevät uimaan ja saavat ihottuman. On pakko tiskata. On pakko pestä. He suodattavat vettä kankaan läpi ja täyttävät sillä kuumavesialtaan. He toivovat suodatinkankaan toimivan, sillä kuumennettuna levästä nousee myrkyllisiä höyryjä. Taivas on edelleen täynnä pilvien ja lentokoneiden piirtämiä raitoja, illan ja aamun värejä, korkeuksiin kaartelevia lintuja. Kalalokki, viklo, rantaharakka. Meri on tyyni ja kaunis, kesän ihanimmat päivät, mutta illan matalassa valossa näkyy, miten levä kukkii pinnan alla ja rikkoo röpelöllään lahden peilin.

He seisovat niemenpäässä ja katsovat merta epäröiden. He tuntevat, miten maisemaan liittyneet mielikuvat ja sanat liikahtelevat paikoiltaan. Meri on tyyni, avara – ja kuollut.

– Miksi on niin hiljaista? kysyy poika hämillään.

– Kun ei tuule, tytär vastaa.

– En mä tarkoita tuulta. Erilailla.

– Ehkä kuumuus tekee linnut laiskoiksi.

– En mä tarkoita lintuja.

– No mitä sä sitten tarkoitat?

– Unohda.

Illalla saunan hämärässä poika jatkaa: – Missä me uidaan ensi kesänä? Missä me pestään ja tiskataan?

Ennen nukkumaanmenoa he käyvät vielä niemenpäässä. Auringonlasku värjää maiseman purppuraksi, ja poika haluaa mennä uimaan. – Mene vaan, tytär sanoo, vaikka se tarkoittaa, että täytyy kävellä vielä saunalle hakemaan huuhteluvettä, vaaletava poika, pestävä meri hänestä pois.

6.

Mikä jää heiltä näkemättä?

Taivas, tähdet, kuu.

Kesäisin niemen yllä aukeava avaruus on piilossa, mutta elokuussa tähdet nousevat merestä ja kiertyvät niemen ympärille. Pimeä taivas jatkuu pyöräyttäviin korkeuksiin. Kuu nousee kirkkaana, sen valkoinen valo synnyttää vieraat varjot. Kuu valvoo kallion viilenemistä. Lopulta kallio on kylmä, ja niemi vaipuu talveen.

Kallio, meri, taivas.

Männyt, lammikot, lammikoissa patsaina seisovat kivenmurikat. Meri vaihtaa väriä tuulen mukaan, sammalmatto kellastuu, sen reunat käpristyvät irti maasta ja hanhet nokkivat sen palasiksi, syksyn sateet painavat sen taas kallioon. Sitten hanhet lähtevät.

Syksy, talvi, kevät.

Mäntyjen oksat ovat kiertyneet hitaille ja sitkeille kiemuroille, niiden latvat ovat kuin tuuleen jäykistynyt tukka. Niiden juuret ovat paksut ja oksiakin sitkeämmät, ne luikertavat kivien väleissä ja tarttuvat mihin pystyvät. Tulee talvi, joka pyyhkii juurakosta kaiken hiekan pois, tulee toinen, joka työntää sen taas takaisin.

Jää puristuu rantakiviä vasten. Jää nousee kivien ja hellien kohdalla jylhiksi patsaiksi.

Talven äänettömyys, jään liikkumattomuus, kuuttoman yön pimeys.

Tämä kaikki jää heiltä näkemättä, sillä he odottavat kaupungissa kesää.

7.

He heräävät aamulla uutisiin: öljytankkeri on ajanut karille. On kevät, pesintäaika on vasta alkamassa, he eivät ole käyneet edes laituria vielä rakentamassa ja nyt saari palaa heidän eteensä uutiskuvina. Vieraana ja tutuna, oma maisema televisiossa.

He joutuvat odottamaan, että myrsky rauhoittuu. Televisio näyttää, miten öljyntorjunta-aluksien väliin avautuva puomi kasvaa pituutta ja keikkuu punaisena aallokossa. Öljy keikkuu aallokossa, tutut aallot pirstaloivat lauttaa, he kuvittelevat tutun rannan. Television animaatiossa öljylautta on värjätty kartalle violetiksi, he seuraavat avuttomina lautan liikettä ja kuuntelevat meteorologin ennustetta tuulen suunnista. Muistisairas äiti soittaa kolmannen kerran saman puhelun, hän on valvonut koko yön (Voi tavaton mä olen itkenyt täällä vaan, hain jo mökkirepun esiin, milloin ajattelitte että lähdetään?)

– En minä tiedä vielä, tytär vastaa taas, vastaa kolmannen kerran. – Kunhan vähän tyyntyy.

– Sanotte vaan, hain mökkirepun jo esiin, tuossa se heiluttaa häntää jo kun tietää, että mennään, kohta mennään.

Äiti on alkanut puhua mökkirepustaan niin kuin se olisi koira. Hetken hänen äänensä kirkastuu, reppu saa sen aikaan, hän ja reppu ja koira ovat aina keväisin niin innoissaan. Paitsi että koira kuoli jo kaksikymmentä vuotta sitten.

– Anna meidän nyt vaan mennä ensin kahdestaan. Sä et voi tehdä siellä oikein mi...

– Älä yritä! äiti puuskahtaa. – Mä olen valvonut täällä vaan, mitä mä täällä, varmasti on jotain missä voin olla, kuule mä vain valvon ja ihan itku pääsi.

Äiti hypistelee saarirepun vetoketjuja, avaa ja sulkee kuin jotain etsiäkseen, hän tulee mukaan, hänen on nähtävä, taskulamppu ja aurinkolasit, kuivat tulitikut ja puhtaat alusvaatteet, hänen on päästävä heti saareen. Sitä paitsi hänhän sen vielä omistaa.

Tytär haluaisi syyttää jotakuta, hän haluaisi syyttää äitiä, joka ei ole vuosikautsiin pitänyt saaresta huolta. Mökin hirret lahoavat pohjoisnurkasta, sen hän haluaisi huutaa juuri nyt, kaikki on päästetty rempalleen, koko niemi ränsistyy ja puut kasvavat miten sattuu, vesilinnut vähenevät ja levätilanne pahenee, sammal kasvaa, ja nyt vielä tämä violetti kammottava animaatio, joka pyyhkäisee epäselvänä läikkänä heidän saarensa yli. Hän haluaa syyllisen! Hän haluaa jonkun vastuuseen!

8.

Puiden lehdet ovat vielä niin pienet, että saaren niemistä näkee läpi. Edellisvuoden vaaleankeltaiset kaislat makaavat jään ja myrskyjen painamina lahdenpohjassa. On pesintäaika, mutta nyt on vastassa loppukesän hiljaisuus.

Äidin saaminen veneestä rantakalliolle vie aikaa, mutta äiti on miettinyt yöllä askeliaan ja harjoitellut koreografiaa. Jalka, keppi, jalka, kaide, ponnistus. Hän on muistellut saunakallion muotoa ja veneen kyljen kaiteita, hänellä on keppi ja iso-äidiltä peritty päättäväisyys apunaan. Kolmannella yrittämällä hänet saadaan kalliolle, ja hän huokaa tyytyväisenä. Hän katsoo ensin horisonttiin, sitten alas rantaveteen.

– Ei tämä ainakaan tässä näytä niin pahalta...

– Joo. Ei se ole tähän ajautunut. Luulen, että se on enemmän tuolla niemenpään suunnalla.

Tytär ja poika pukevat päälleen sadevaatteet. He teippaavat puntit teipillä saappaisiin, he teippaavat muovikäsiineet sadetakin hihoihin. Tytär katsoo vakavaa lastaan, sadeasuista poikastaan, joka seisoo nyt reunoista huurustunut silmikko kasvoilla ja odottaa.

Miten tämä tapahtui?

Hän katsoo mukana tuotuja muovisäkkejä, ämpäreitä, harjoja, saaveja, muovipusseja, pressuja, kertakäyttöhansikkaita, eri kokoisia lapioida, ilmastointiteippirullia, kertakäyttöliinoja. He eivät ole koskaan neljässä sukupolvessa tuoneet saareen näin paljon muovia mukanaan. Se on kaikki väärin, tämä on kaikki väärin ja maailma on jengoiltaan. Veneen valkoiset kyljet ovat öljyssä.

– Saanko olla huomennakin koulusta pois? kysyy poika silmikkonsa takaa.

– Koko viikon? Kauanko me siivotaan?

Tytär mittaa rantaa silmillään. Öljyläikkä näkyy hiekassa, rantamättäillä, kivikossa.

– En tiedä, tytär vastaa.

Sitten he kävelevät rantaan ämpärit, lapiot ja muovisäkit mukanaan. He levittävät pressun maahan tuulelta suojassa olevaan paikkaan ja asettavat välineensä sen päälle. He vuoraavat ämpärit muovipusseilla ja nimeävät saavit puhtaisiin ja saastuneisiin.

Öljy lepää tummana mattona rantahiekassa. Heille on kerrottu, että hiekasta on helpoin aloittaa. He lapioivat öljyä ja hiekkaa, nosteleivat sitä jätesäkkiin lapiollinen

kerrallaan. Hiekkaa on helppo lapioida, se on vain painavaa, ja muovipusseja tuhlaantuu. Pussit täyttyvät yksi kerrallaan. Se on kaikki väärin. Eihän kokonaisen niemen rantaviivaa voi lapioida jätessäkkeihin, miettii tytär. Ei niemeä voi pussittaa ja kantaa palasina kaatopaikalle.

Sitä paitsi hiekkaa on niemellä vähän, kivikkoa paljon.

He alkavat puhdistaa kivikkoa, he harjaavat sitä juuriharjalla yksi kivi kerrallaan. Kivi kerrallaan työ tuntuu mahdolliselta, sillä öljy irtoaa harjaan ja harja vedetään lastan avulla puhtaaksi. Mutta kuka vain tajuaa, että kiviä on liikaa, ja osa niistä on liian painavia kääntää. Kivien alle jää onkaloita, joissa vesi läikkyy ja öljy kiiltelee. Pyöreillä murikoilla tasapainoilu on sappaat jalassa vaikeaa, ja poika aneleemoneen kertaan, että saisi jo riisua saappaat ja sukat pois. Tytär muistaa äkkiä pienen paljasjalkaisen poikasen, joka juoksi kivikon yli, niin ketterästi ja vikkelästi, ruskettuneet sääret viipotellessa. Hän pelkää, että se keveys on nyt menetetty. Kumisaappaiden raskaus on tullut poikaan eikä lähde enää pois.

– Pestäänkö me nämä kaikki? poika kysyy ja nostaa katsettaan epäuskoisena lahdenpohjan suuntaan. – Kuka naapuriniemen pesee?

9.

– Kaikki hajoaa, itkee muistisairas äiti mökissä, sillä kalliolla liikkuminen kolottaa hänen polviaan. Hän pesee kaasulieden metallista pintaa, hänestä ei ole mustaa, tahmaista kalliota puhdistamaan, mutta jotain pitää ihmisen tehdä käsillään, jotain varten ne ovat kuitenkin olemassa, mitä se oli. Pesusieni hajoaa, laiva halkeaa, muisti pyyhkii vanhoja öljytahroja kaasuliedestä, ja reppu, reppu, reppukin on tuossa, ollaan lähdössä tai tulossa vai kuka se menikään. Äiti menee repun luo, avaa sen taskujen vetoketjuja yksi kerrallaan, käsi käy taskuissa ja tunnustelee niiden sisältöä. Taskulamppu, puhtaat alusvaatteet, aurinkolasit, taskulamppu, mutta missä ne aurinkolasit olivatkaan, jäivätkö ne kotiin? Yhdessä taskussa on rikkinäinen öljyinen rätti ja vetoketju jää jumiin. Äiti purskahtaa taas itkuun. Tulisipa vedenpaisumus, hän ajattelee. Tulisipa vedenpaisumus ja pyyhkisi kaiken tämän pois.

10.

On kolmannen päivän ilta. Muistisairas äiti istuu saunan löylyssä ja poika pitää vahvia rantakalliolla. He yrittävät hoitaa vahtimisen vaivihkaa, ettei äidin ylpeys kärsi. Poika istuu hieman sivussa ja pelaa kännykkäpeliä mutta kuitenkin niin lähellä, että jos mummi horjahtaa lauteilla, hän kuulee huudon.

Tytär ei ole vielä valmis saunaan. Hän kyykkii hikisenä niemenpäässä eikä pysty lopettamaan, edelleen kuitukankaiseen haalariin pukeutuneena mutta monet puhtaussäännöt jo rikkoneena. Juomapullo on öljytahroissa, sillä ei hän voi jokaista vesihörppyä varten riisua muovihanskoja pois. Saavissa, käytettyjen muovihanskojen ja öljyisten rättien seassa makaa kuollut lintu. Öljyn läpi on vaikea tunnistaa lajia. Tumma klöntti, josta sojottavat pitkät kahlaajan jalat. Hän on peittänyt linnun niin, ettei poika joudu näkemään sitä.

Ei saa itkeä, ettei mene silmikko taas huuruun.

Tytär kääntelee öljyistä kiveä käsissään. Se on pyöreä, aikojen hioma murikka, ja vaikka sen pinta on sileä, ei harja tee siitä enää puhdasta. Öljy liikkuu kiven pin-

nassa edestakaisin. On liikaa sotkua, liikaa muovia, liikaa kaikkea tätä.

Tytär repii teipit irti ranteistaan ja riisuu hanskat. Sitten hän irrottaa saappaat punteista, riisuu haalarin ja ruttaa sen päivän päätteeksi jätesäkkiin. Hän pyyhkii saappaat rätillä, kuivaa niskaa ja kasvoja pyyhkeellä, hörppää pullosta vettä ja istuu kalliolle. Hän istuu hetken kuten ennen, istuu niemenpään kalliolle merta katsomaan, yrittää hetken katsella keväistä iltaa ihan muuten vain.

Niin kuin silloin, kun pieni ruskeasäärinen poika vielä hyppeli kiviä pitkin, sellaisella vauhdilla, että sitä tuskin uskalsi katsoa.

Ja nyt, vasta nyt, siinä kevääseen sopimattomassa hiljaisuudessa, vasta nyt kallio hänen allaan kuiskaa.

Se sanoo: – Minä olen täällä. Minä pysyn täällä sinun jälkeesikin.

Sinä katoat pois, sinun lapsesi katoavat, kukin kerrallaan te putoatte polvillenne ettekä pääse enää omin avuin ylös. Teidän tuhkanne hajoavat rannan vesiin.

Mutta minä jään.

Et sinä tipu, et sinä vieri alas.

Sinun kätesi eivät riitä saamaan minusta otetta, ne eivät riitä näitä kiviä ja mättäitä pesemään.

Mutta ensi kesänä kuoriutuvat uudet linnut.

Ne lähtevät pesästä ja kävelevät kalliolle, ne nokkivat sammaleen rikki ja sammal – se kasvaa niin hitaasti!, mutta sammaleella on aikaa, sinun aikasi on lyhyt.

Et sinä tipu, et sinä vieri alas.

Putoa polvillesi, anna sammaleen kasvaa.

Taivas kohooa, meri vaihtaa väriä ja tuuli suuntaa, kallio lämpenee ja jäätyy, kastuu ja kuivuu,

minä olen ja pysyn jälkeesikin.

Oikeutta kaikille tuntoisille – muiden eläinten kanssa jaettu planeetta

SALLA TUOMIVAARA

yhteiskuntatieteiden tohtori

Lähtökohta

Eläinten hyvä kohtelu on yleisesti hyväksytty suomalaisen yhteiskunnan arvo. Emme arvosta ihmistä, joka kertoo aiheuttavansa mielellään kipua eläimille. Hyväksymme kuitenkin merkittävän määrän eläimiin kohdistuvaa väkivaltaa, myös lainsäädännön tasolla, kunhan väkivalta tapahtuu taloudellisen hyödyn tai muun ihmiskeskeisen edun tavoittelemiseksi ja se toteutetaan totunnaissessa muodossa. Eläimille kipua ja kärsimystä aiheuttava toiminta oikeutetaan lainsäädännössä yhä uudelleen, eli tämä toiminta arvioidaan lainsäädännössä tarpeelliseksi kärsimykseksi (ks. Koponen 2025, 178–180, 226–227).

Ihmiset kokevat muunlaisia eläimiä kohtaan empatiaa ja haluavat kohdella eläimiä hyvin, mutta yhteiskuntamme on rakennettu ihmiskeskeisille arvoille. Tämän seurauksena eläinsuhteemme on hyvin ristiriitainen. Eläinoikeusliike haluaa muuttaa – tai palauttaa – ajattelutapamme myös muita lajeja ja niiden yksilöitä arvostavaksi. Samalla halutaan purkaa eläinsuhteidemme ristiriitaisimpia piirteitä: sitä, että suomme toisille eläimille paljonkin huolenpitoa ja kohtelemme samaan aikaan toisia eläimiä hyvin julmasti. Tällainen tilanne aiheuttaa ihmisille kognitiivista dissonanssia. Esimerkiksi kun eläimistä välittävä ihminen syö eläimiä, vaikka tietää, miten julmasti heitä kohdellaan teurastamoilla, kognitioiden välinen epäjohtonmukaisuus aiheuttaa epämiellyttävän tunteen, josta ihminen pyrkii eroon. Eroon pyrkiminen tapahtuu esimerkiksi kieltäytymällä ajattelemasta lainkaan toista puolta asiasta – kuten eläimiin kohdistuvaa väkivaltaa – tai vaihtoehtoisesti korjaamalla ja yhdenmukaistamalla käsityksiään.

Sekä kielenkäytössä että käytännön eläinasiavaikuttamisessa eläinsuojelu ja eläinten oikeudet usein sekoittuvat ja kietoutuvat toisiinsa. Kun halutaan kieltää esimerkiksi porsaiden kipua aiheuttava kastratio, on kyse eläinsuojelullisesta tavoitteesta. Maailmankuvallisella tasolla eläinsuojelu- ja eläinoikeusajattelu eroavat kuitenkin toisistaan: Eläinsuojeluajattelussa ei kyseenalaisteta ihmisen oikeutta käyttää hyväkseen muita eläinlajeja, mutta ei hyväksytä, että eläinten käyttö aiheuttaa eläimille turhaa kipua tai kärsimystä. Eläinoikeusajattelu puolestaan kyseenalaistaa oikeutuksemme hyväksikäyttää ja tappaa muita eläimiä. Vahvemman oikeutta tai edes älykkäämmän oikeutta ei pidetä hyvänä perusteluna toisten tuntevien olentojen elämän tai vapauden riistämiseksi, ei myöskään pelkkää ihmislajiin kuulumista. Perusteluksi ei riitä myöskään se, että monet muutkin eläinlajit tappavat toisiaan. Muut lajit toimivat monin sellaisin tavoin, joita ihmisyhteiskunnissa ei etenkään tätä nykyä hyväksytä. Eläinoikeusajattelussa korostetaan, että kun muiden eläinten tappaminen ja hyväksikäyttö ei ole millään muotoa välttämätöntä, silloin sitä ei ole mahdollista moraalisesti kestäväällä tavalla tehdä. (Ks. esim. Bekoff 2007, 70–73.)

Eläinten kunnioittamisen taustoista

Muunlajisia eläimiä arvostavilla ja eläinten tappamisen kyseenalaistavilla ajatuksilla on hyvin pitkä historia. Ehkä ihmislajin olemassaolon mittainen. Tällaista ajattelua tunnetaan niin antiikin Kreikasta kuin itäisten uskontojen vanhoista teksteistä.¹¹ Eläinten oikeuksia tai yleisemmin eläinten arvoa, hyvää kohtelua ja oikeutta elämään ovat korostaneet keskenään hyvin erilaisten ajatusperinteiden edustajat. Muunlajisten eläinten kohtelun kritiikki ja toisaalta heidän elämänsä kunnioitus voivat kummuta keskenään varsin erilaisista teoriaperinteistä ja käytännön kokemuksista.

Ihmisten toisia eläimiä kohtaan tuntemalla myötätunnolla ja ymmärryksellä on evolutiivinen tausta. Meille on ollut hyötyä siitä, että olemme ymmärtäneet, miten muunlajiset eläimet tuntevat ja toimivat. Evoluution ymmärtämisen myötä käsityksemme siitä, ettemme vain sattumalta koe myötätuntoa muita eläinlajeja kohtaan, vaan olemme sukua heille ja olennaisilta osin samankaltaisia, on syventynyt. Keskinäiseen sukulaisuuteen ihmisen ja ainakin tiettyjen eläinlajien välillä ovat usonneet useat kansat jo kauan ennen evoluutioteorian esittämistä. Tunnistamme kaltaisemme – toiset elävät, tuntevat ja toimivat olennot. Muissa lajeissa on nähty lukuisissa kulttuureissa myös jumaluutta. Muut eläinlajit eivät ole siis aina näyttäneet ihmisille alempina, vähempiarvoisina tai rajattomasti hyväksikäytettävänä. (Ks. esim. Serpell 1996, 176–177.)

Tappaminen ei ole ihmiselle täysin ongelmaton. Metsästämiseen ja tappamiseen on liitetty tarkkoja metsästyksen suorittamista, saaliseläinten ja saaliin kunnioittamista sekä lihan tai muiden eläinten osien käyttöä koskevia sääntöjä ja anteeksi pyytämistä. Eläimet hahmotetaan keräilijä-metsästäjäkulttuureissa usein ajatteleviksi ja tunteviksi olennoiksi, jotka eivät ole saalistuksen passiivisia uhreja, vaan omasta kuolemastaan vastaavia ja ihmisten kanssa tasavertaisia toimijoita. Keräilijä-metsästäjäkulttuureissa on saatettu selittää metsästettävän eläimen vapaaehtoisesti antautuvan saalista kunnioittaville metsästäjille. Eläimen tappaminen on saatettu myös vierittää jonkun muun niskoilille ja pyritty näin vähentämään metsästäjän omaa vastuuta eläimen tappamisesta. (Ks. esim. Ilomäki & Lauhakangas 2002, 18–19; Järvinen 2000, 98–101; Lehikoinen 2007, 283–292; Serpell 1996, 175–185; Ylimaunu 2002, 116–118.)

Eläinsuhteidemme ja eläinkäsitystemme suurena murroskohtana pidetään maanviljelyskulttuurin ja karjatalouden kehittymistä. Keräilijä-metsästäjien usein animistisen maailmankuvan tilalle vaihtui pikkuhiljaa antroposentrinen (eli ihmiskeskeinen) ja hierarkkinen idea ihmisen ylemmyydestä, petoviha ja usko etenkin domestikoitujen, kokonaan ihmisen vallan alla elävien eläinten alemmuuteen. Paikallaan pysyvä karjankasvatus loi myös pohjan eläinten hyvinvoinnin laajamittaisille ongelmille. (Esim. Serpell 1996, 9.)

11 Antiikin eläinten kohtelua ja vegetarismia käsitteleviä tekstejä on suomennettu useita: Plutarkhos: Lihansyönnistä (2004) ja Eläinten älykkyydestä ja muita kirjoituksia (2015) sekä Porfyrios: Sielullisten vahingoittamista vastaan (2022). Idän uskontojen eläinkäsityksistä esim. Kemmerer 2012; Cao 2015.

Elinkeinot ja elinympäristö, talous ja uskonnot, koko yhteiskuntajärjestelmä ja kulttuuri vaikuttavat vallitseviin elämäntapoihin ja myös siihen, millaisina eläinempaatiset ajatukset kulloinkin nousevat esiin. Nyky-yhteiskuntamme kannalta keskeinen eläinoikeudellisten ajatusten nousu tapahtui Isossa-Britanniassa ja muualla Euroopassa 1800-luvun loppupuolelta lähtien, samaan aikaan kun karjatalous alkoi saada tehotuotannon piirteitä ja esimerkiksi turkistarhaus alana keksittiin. (Esim. Franklin 1999; Kean 1998.)

Englannissa vuonna 1892 julkaistussa teoksessaan *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress* sosiaalireformisti Henry S. Salt kirjoitti eläinten oikeuksista ja niiden perusteluista muodossa, joka on osin hyvin lähellä edelleen käytössä olevia tapoja puhua eläinten oikeuksista. Salt esitti, että eläimet tuntevina olentoina ansaitsevat tiettyjä moraalisia ja laillisia oikeuksia, kuten oikeuden elää ”luonnollista” elämää vapaana turhasta kärsimyksestä. Hän kritisoi erilaisia aikansa eläinten hyväksikäytön muotoja, puhui kasvissyönnin puolesta ja piti eläinten oikeuksien tunnustamista osana laajempaa yhteiskunnallista edistystä ja sivilisaatiota. Esimerkiksi Mahatma Gandhi kertoi saaneensa vaikutteita vegetarismilleen nimenomaan Saltilta. (Gandhi 1949.)

Eläimiä koskevan tieteellisen tiedon kasvu

1800-luvun loppu oli voimakasta tieteen kehityksen ja samalla myös eläinkokeiden kasvun aikaa. Seuranneiden reilun sadan vuoden aikana muita eläinlajeja koskeva tutkimus on edennyt monien erilaisten vaiheiden kautta. Perustavimmin elämäntapoihimme lienee muokannut Charles Darwinin muotoilema evoluutioteoria, joka osoitti sukulaisuutemme muiden eläinlajien kanssa. Toisissa teoksissaan Darwin keskittyi esimerkiksi jaettuuihin tunteisiin ihmisen ja muiden eläinten välillä.¹² 1900-luvun mittaan kehittyivät niin etologia ja kognitiivinen etologia (eli eläinten käyttäytymisen ja kognitiivisten kykyjen tutkimus), eläinfilosofia ja eläinetiikka, kädellisten tutkimus eli primatologia ja soveltava etologia eli kotieläinten käyttäytymistiede. Lopulta 1900-luvun viimeisistä vuosista alkaen myös ihmisessä tiukasti katseensa pitäneet ihmistieteet – humanistiset ja yhteiskuntatieteet sekä esimerkiksi oikeus- ja kasvatustieteet – alkoivat suunnata katsettaan siihen, että elämme monilajisessa maailmassa, jossa muunlaisten merkitys niin taloudellisesti, kulttuurisesti kuin sosiaalisesti on valtava. Tällä vuosituhannella ihmisten ja muiden eläinten välisiin valtasuhteisiin keskittyvä ja ihmisen ylivaltaa kriittisesti tarkasteleva kriittinen eläintutkimus on lähtenyt kasvuun laajemman ihmistieteellisen eläintutkimuksen kentän sisällä.¹³

12 Darwinin teos *The Expression of the Emotions in Man and Animals* ilmestyi 1872 ja se on suomennettu nimellä *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä* (2009).

13 Englannin kielessä monitieteinen eläintutkimuksen kenttä tunnetaan erityisesti käsitteellä human-animal studies ja kriittinen eläintutkimus kulkee nimellä critical animal studies (esim. Marvin & McHugh 2014; Taylor & Twine 2014).

Eläimiä koskeva tutkimus on heijastunut eläinoikeusajattelun kehittymiseen. Toisaalta myös se, että teollinen eläintuotanto sekä muut eläinten hyväksikäytön muodot ovat voimistuneet ja sitä kautta nousseet entistä enemmän esiin, on synnyttänyt yhteiskunnallista liikehdintää, joka on heijastunut takaisin tutkimuskentälle. 1970–1980-luvuilla länsimaissa kasvuun lähteneestä eläinoikeusliikkeestä on vaikea kirjoittaa mainitsematta Tom Regania ja Peter Singeriä. Australialaisen Singerin vuonna 1975 julkaistu utilitaristista filosofiaa edustava *Animal Liberation* ja yhdysvaltalaisen Reganin vuonna 1983 ilmestynyt varsinaista eläinoikeusteoriaa käsitellyt *The Case for Animal Rights* olivat omalta osaltaan luomassa liikettä, joka kyseenalaisti tapamme hyväksikäyttää muita eläinlajeja ja teki eläinten asemasta yhteiskunnallisen kiistakysymyksen. Näiden teosten jälkeen eläimiä käsittelevä sekä filosofinen että muu ihmistieteellinen tutkimus on lisääntynyt voimakkaasti.

Singerin *Animal Liberation* on julkaistu suomeksi nimellä *Oikeutta eläimille* (1991). Nimi on jossain määrin harhaanjohtava, sillä kyse ei ole varsinaisesta oikeusteoriasta. Singerin ajattelu tässä teoksessa edustaa preferenssiutilitarismia, jossa teko, joka täyttää mahdollisimman monen tuntoisen olennon preferenssit/intressit, on moraalisesti oikein. Eli Singerin mukaan kaikkien tilanteeseen liittyvien tuntoisten olentojen vastaavat intressit on otettava huomioon samanarvoisina; ketun kärsimyksellä on yhtäläinen moraalinen painoarvo kuin ihmisen kärsimyksellä. Muuten kyseessä on lajisorto. Samoin muunlajisen eläimen – kuten ketun – ensisijaiset tarpeet, esimerkiksi tarve elää, voivat mennä ihmisen toissijaisten tarpeiden, kuten rahan hankkimisen tai takin tekemisen edelle.

Reganin deontologisessa teoriassa kritisoidaan Singerin utilitarismia siitä, että keskittyttäessä tuntoisten olentojen kokemuksiin yksilöiden itseisarvo unohtuu. Reganin mukaan kaikilla tietoisilla olennoilla on itseisarvo, jota ei voi alistaa muiden intressien toteuttamiselle. Hänen ajattelussaan eläinten tappaminen on väärin, vaikka se tapahtuisi kivuttomasti. Reganin mukaan olennot, joilla on tietynlaisia kognitiivisia kykyjä, kuten haluja ja uskomuksia ja kyky kokea elämänsä jonkinlaisena, ovat ”oman elämänsä subjekteja” ja täten itseisarvoisia olentoja, joilla on moraalisia oikeuksia, joita tulee kunnioittaa.

Missään vaiheessa eläinoikeusliikkeellä ei ole ollut yhtenäistä eläinoikeusteoriaa, jonka kaikki eläinten oikeuksien puolesta toimivat tai niitä kannattavat ihmiset allekirjoittaisivat. Ajattelusuuntauksia on paljon. Niin kutsuttu eläinoikeusajattelu syntyy arvostuksesta eläimiä kohtaan, eli kokemuksesta niiden kärsimyskykyisyydestä ja yksilöydestä, ja niiden kaltoinkohtelun – tai heidän kaltoinkohtelunsa – herättämästä paheksunnasta.¹⁴ Jokainen rakentaa kuitenkin käsityksensä eläinten oikeuk-

14 Myös kielelliset kysymykset jakavat eläinten oikeuksien puolesta toimivia ihmisiä: Pitäisikö myös muunlajisista eläimistä käyttää sanoja hän ja he? Pitäisikö puhua muun- vai toisenlajisista? Voiko puhua edelleen ihmisistä ja eläimistä vai pitääkö aina muistaa lisätä sana ”muut” eläinten eteen? Entä olisiko lemmikkieläin-sanasta syytä luopua kokonaan ja pidättäytyä tuho- ja vieraseläin-sanojen käytöstä? – Kysymykset voivat tuntua hiusten halkomiselta, mutta kielellä on väliä. Se vaikuttaa ajatteluamme. Olkaamme kuitenkin toisillemme armollisia kielenkäytön kehittyessä. – Tiesitkö muuten, että Aleksis Kivi käytti teksteissään muunlajisista eläimistä hän-pronominia? (Tuominen 2021).

sista osaksi omaa yksilöllistä maailmankuvaansa, ja henkilökohtaiset perustelut ajatukselle eläinten oikeuksista voivat olla keskenään hyvinkin erilaisia. Keskeistä ja jaettua on esimerkiksi käsitys tuntoisuuden merkityksestä, jaetusta kyvystä kärsiä.

Eron korostamisesta jaetun ymmärtämiseen

Kaikilla eläinlajeilla on keskenään erilaisia kykyjä ja ominaisuuksia, mutta lajeilla on keskenään myös paljon jaettua. Tälle jatkumolle, näille samuuksille, perustuu eläinoikeusajattelu. Ihminen ei ole ainoa tunteva ja tietoinen eläin, vaan maapallolla on lukemattomia kärsimys- ja nautintokykyisiä lajeja, jotka toimivat ja kokevat, usein olennaisesti saman kaltaisilla tavoilla kuin me. (Esim. Nussbaum 2013, 138–140; Goodall & Bekoff 2003, 1–18.) Eläinoikeusajattelussa muistutetaan myös siitä jo kauan tunnetusta tosiasiasta, että evoluutiossa ei ole kyse tikapuista. Ihminen ei ole ylin askelma. Samankaltaisia ja toisaalta radikaalisti toisistaan poikkeavia kykyjä ja ominaisuuksia on kehittynyt evoluutiossa useita kertoja. Emme ole evoluution huipentuma tai korkein muoto. Häviämme monessa kyvyssä muille lajeille. Kyvykkyys ei ole myöskään moraalisen merkityksen mitta, ei ihmislajin sisällä eikä lajien välillä.

Eläinoikeusajattelussa kritisoidaan muiden eläinten kärsimyskykyisyyden ja toisaalta nautintokykyisyyden sivuuttamista – sen ohittamista, että myös muut eläimet ovat tietoisia ja toimivia olentoja, joiden elämä on niille arvokas kokemus. Oma tekstini rakentuu tieteellisen maailmankuvan ympärille, mutta myös erilaiset uskonnot ja uskomusjärjestelmät voivat tarjota pohjan eläinoikeusajattelulle. Suomessa monien eläinsuojelujattelun varhaisten vaikuttajien ajattelu perustui kristilliseen maailmankuvaan. Varhaisen eläinsuojelutoimintamme merkittävin hahmo, satusetä Zacharias Topelius kirjoitti vuonna 1894 seuraavasti: ”Miten saatamme yht’aikaa harjoittaa oikeutta ihmisiä ja vääryyttä eläimiä kohtaan? Rakentuuhan kaikkalainen onnellisuus, kaikkalainen kristillinen usko ja kaikkalainen omantunnon rauha siihen, että tehdään oikeutta kaikille.” (Topelius 1894 teoksessa Topelius 1898.)

Topelius vaatii oikeudenmukaisuutta kaikkia, myös muunlaisia, kohtaan. Hän suhtautui varauksellisesti myös esimerkiksi lääketieteeseen sen tutkimuksen nimissä harjoittaman ”eläinten leikkelyn” vuoksi. ”Alemman lajin” ei hänen mielestään pitänyt kärsiä ”korkeamman” vuoksi. (Kirstinä 2011, 58.) Vaikka kristilliseen maailmankuvaan kuuluu ajatus, että eläinten ja jumalan kuvaksi luodun ihmisen välillä on selkeä ero, on kuitenkin myös kristillisiä ajattelijaita – Franciscus Assisilaisesta lähtien – joille ihmisten ja eläinten samankaltaisuudet ja tätä kautta myös eläinten kärsimyskyky ja merkityksellisyys ovat ilmeisiä.¹⁵

15 Kristinuskoa ja eläineettisiä kysymyksiä on käsitellyt hyvin paljon esimerkiksi Andrew Linzey, joka on anglikaanipastori ja eläinteologi, joka toimii perustamansa Oxford Centre for Animal Ethicsin johdossa. Esim. Linzey 1995.

Eläinoikeusajattelun taustalla on siis lajien välisen olemuksellisen yhteyden tunnustaminen. Siitä, että merkittävä osa ominaisuuksistamme on ainakin osin jaettu muiden eläinten kanssa, seuraa ajatus, että muutkin lajit ovat moraalisesti merkityksellisiä. Eläinoikeusajattelun näkökulmasta meillä on velvollisuus huomioida myös muiden tuntoisten ja tietoisten olentojen intressit.

Tavat, joilla eläimiä on pitkään kuvattu, eivät ole juurikaan antaneet tilaa eläinten mielelle, toimijuudelle, tunteille tai ylipäättään eläinten perspektiiville. Kognitiivisen eläintieteen ja muiden eläinten käyttäytymistä tutkivien tieteenalojen viime vuosikymmeninä tuottama tieto on kuitenkin tehnyt selväksi, että merkittävä osa eläimistä on tietoisia toimijoita. Muiden eläinlajien keskuudessa on havaittu piirteitä, jotka pitkään yritettiin määrittää ihmisen yksinoikeudeksi: altruismia, itsetietoisuutta, suunnitelmallisuutta, työkalujen ja symbolien käyttöä, empatiaa, kieltä ja niin edelleen. (Esim. de Waal 2016.)

Muut eläinlajit omaavat myös sellaisia kykyjä, joita ihmisellä ei ole, tai niiden aistit voivat esimerkiksi olla tarkempia kuin meillä. Toisaalta muilta lajeilta puuttuu tai niillä on erilaisessa muodossa tai erilaisessa määrin kykyjä, joita ihmisellä on. Eläinoikeusajattelu vaatiikin kaikkien lajien kohtelemista niiden lajille ominaisten ja toisaalta myös yksilöllisten ominaisuuksien mukaisesti. Muille lajeille ei vaadita ihmisoikeuksia, mutta niille voidaan vaatia esimerkiksi tiettyjä perusoikeuksia, kuten myös Suomessa on esitetty vuonna 2023 eduskuntaan lähetetyssä Eläinten oikeudet perustuslakiin -kansalaisaloitteessa. Monissa maissa tällaisia oikeuksia on myönnettykin. Eläimiä suojataan perustuslain tasolla jo esimerkiksi Saksassa, Brasiiliassa, Itävallassa, Sveitsissä ja Intiassa. (Kurki 2024; Le Bot 2024.)

Jaettu eläimyys – ruumiilliset ja rajalliset, kukoistavat ja haavoittuvat olennot

Eläintutkimuksen monitieteistä etenemistä ja sen seurauksia on alettu kutsua termillä eläinkäänne (animal turn). Eläinkäänne kytkeytyy osaksi posthumanistisen ajattelun nousua, jossa vaaditaan elämän laajempaa kunnioittamista sen sijaan, että antroposentrisesti ja humanistisesti nostetaan ihmisen arvo muiden yli. Kyse ei ole pelkästä katseen siirtämisestä (muihin) eläimiin ja (ihmisen) eläimyyteen, vaan myös esimerkiksi kehollisuuden merkityksen korostumisesta kielikeskeisyyden jälkeen. Kaikki ei olekaan kieltä, kuten esimerkiksi sosiaalitieteissä vielä hetki sitten saatettiin esittää. Kyseessä ei ole kielen merkityksen kiistäminen, vaan kielen rajoittaman katseen ongelmallisuuden huomioiminen. Kieli ei ole kaiken mitta. (Salzani 2017.)

Eläimen ohella esiin ovat nousseet ruumiillisuus, olioisuus/elollisuus, monilajiset verkostot ja jaettu haavoittuvuus. Eläinkäänne on osa valistuksen ideaalien ja humanistisen ihmisen idean uudelleen arviointia, esimerkiksi sen pohtimista voiko ihminen olla eläin sen sijaan, että hän olisi eläimen vastakohta. Eläinkäänne liittyy samoihin keskusteluihin, joissa postkoloniaali, feministinen ja posthumanistinen

teoria sekä esimerkiksi vammaistutkimus ovat haastaneet vallinneita ihmistieteellisiä ajattelutapoja. Kyse on kritiikistä dualistista perinnettä kohtaan, jossa mieli, ihmisyyys, mieheys, kulttuuri ja rationaalisuus on asetettu alemman ja toiseuden vastakohdaksi. Alempina olemisen muotoina ovat esiintyneet ruumis/keho, eläin, nainen, luonto ja ei-rationaali. Hyvin usein tämä jako on tehty myös länsimaisen ja valkoisen ja ”primitiivin”, ei-länsimaisen ja värillisen välille. (Ks. esim. McDonell 2013, 1; DeKoven & Lundblad 2012, 2–4.)

Nämä erilaiset toiseuttamisen muodot kietoutuvat yhteen ja rakentavat toisiaan. Toiseuttamisen menetelmät ovat keskeisiä vallankäytön menetelmiä. (Salzani 2017.) Toisen olennon eläimellistäminen riistää toiselta (yksilö)arvon ja tekee hänestä hyväksikäytettävän, jopa tapettavan/teurastettavan. Tästä löytyy ihmisen historiasta surullisen paljon esimerkkejä, esimerkiksi orjuutta, siirtomaavaltioissa tapahtuneita julmuuksia, vammaisten kohtelua ja noitavainoja. Viimeisen kahden vuoden aikana Israel on harjoittanut ministeritasoa myöten harvinaisen avointa palestiinalaisten eläimellistämistä. (Esim. Högbäck, Karhu, Kauppinen & Ääri 2023.)

Selkeää ihmisen ja eläinten välistä rajaa puolustetaan usein ihmisoikeuksien turvaamisella, ehdottomasta ihmisarvosta kiinni pitämisellä. Eläinoikeusajattelusta käsin on perusteltua kysyä, mitä eläinten kohtelu todellisuudessa meille aiheuttaa. Yhä useammin esitetään, että tapamme kohdella muunlaisia eläimiä näyttää meille jatkuvasti mallia alistamisesta ja toiseuttamisesta, normalisoi niitä. Nähdään, että eläinten kohtelu osoittaa meille, että toisia voi kohdella kaltoin, vaikka he ovat tuntevia, tietoisia ja monella tavoin älykkäitä. Eläimen kategorian voimaa ajattelussamme voi kuvata ilmaisulla: ”jos olet (tarpeeksi) eläin, sinut saa tappaa.” Mikäli maailmankuvassamme korostuisivat erilaisten olentojen väliset olemukselliset ja moraaliset jatkumot ja yhteydet, tällaista täydellisen toiseuttamisen mahdollisuutta ei olisi. Mikäli myönnämme olevamme olennaisella tavalla samaa, teemme mahdolltomaksi kiistää toiselta oikeudet kaikkeen elämälle olennaiseen. Samuuden korostaminen tuo olentoja samankaltaisen moraalisen huomioon piiriin, tai lähemmäs sitä. Toisaalta samanlaisuuden merkitys moraalisen huomioon lähtökohtana myös kiistetään: kaltaisuutemme – ihmismäisyyden – ei pitäisi olla ainoa moraalisen merkityksen lähtökohta. On erilaisia tapoja olla tunteva, kokeva, kognitiivisesti kykenevä ja intressejä omaava olento.

Ruumiillisuutemme ja muiden lajien huomiointi kääntää huomion olennaiseen yhteiseen piirteeseemme: että olemme haavoittuvia, kehollisia olentoja. Ajatus haavoittuvuudesta jäljitetään usein 1700-luvun utilitaristiin Jeremy Benthamiin. Bentham kirjoitti, että olennaista oikeuksien kohdalla ei ole se, ovatko eläimet älykkäitä tai kykenevätkö he puhumaan, vaan kärsivätkö he. Myös Jacques Derrida kirjoittaa myötätunnon kautta löytyvästä elävien olentojen jaetusta kärsimyksestä. Elävä olento on ennen kaikkea elävä keho: materiaalinen, ajallinen eli kuoleva, ja haavoittuva. Haavoittuvan olennon kohtaaminen tuo esiin hoivan tarpeen – sen ohella, että haavoittuvuuden äärellä on aina olemassa myös väkivallan mahdollisuus. Empatian kautta tunnustamme toisten olentojen riippuvuuden ja haavoittuvuuden. (Derrida 2019, 48; Pick 2011, 5; Weil 2019, 120; Taylor 2017.)

Jaetun haavoittuvuuden, kivun, kärsimyksen ja rajallisuuden ohella on viime aikojen eläinoikeusajattelussa puhuttu enemmän myös jaetusta kyvystä nautintoon – ja kukoistamiseen. Hyvinvointi ei tarkoita vain kivun tai kärsimyksen poissaoloa, vaan yhtä lailla mahdollisuutta myönteisiin kokemuksiin. Muunlaisella eläimellä ei ole vain oikeutta olla elossa, vailla turhaa kipua, vaan sen elämisen on oltava elämisen arvoista. Toimintamahdollisuusteoria, jota filosofi Martha Nussbaum on soveltanut erilaisten ihmisryhmien ohella myös eläimiin, on tapa jäsentää erilaisten olentojen hyvän elämän edellytyksiä. Toimintamahdollisuusteoriaan nojaten voidaan esittää, että kaikilla eläimillä on oltava mahdollisuudet toteuttaa lajilleen tyypillistä ja kyseiselle yksilölle mahdollista elämää. Heillä on oltava mahdollisuudet ”kukoistaa”, kykyjensä mukaan. (Nussbaum 2006; 2024.)

Ristiriitaisten eläinsuhteiden ylläpitäminen ja purkaminen

Eläinoikeusajattelussa kysytään toistuvasti, miksi eläinten laajamittainen väkivaltaisen kohtelu yhä sallitaan. Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen tuottamat vastaukset tähän ovat moninaisia, mutta keskeinen osa vastausta on, että kykenemme unohtamaan sen mitä emme näe. Arjessa suurimmalle osalle meistä nyky-yhteiskunnissa elävistä ovat elävinä läsnä lähinnä ne eläimet, joihin kohdistamme rakkautta ja huolenpitoa. Hyväksikäytettäviä eläimiä emme kohtaa juuri lainkaan tai kohtaamme ne kuolleina, tuotteina. Eläinten hyväksikäytön arki on useimpien silmille vierasta toimintaa. Kuluttajalle tarjolla olevasta, vakuumiin pakatusta paloitellusta eläimestä on puolestaan riisuttu elävän eläimen merkit: silmät, turkki, sorkat, häntä, korvat, sisäelimet. Kohtaamme yhteiskuntamme suurimmat eläinryhmät lähinnä lihana tai muina tuotteina. Kuollut tuote herättää harvassa meistä empatiaa. Mutta elävä, yksilönä näyttäytyvä eläin tekee niin. Suuri osa ihmisistä pyrkii auttamaan, jos näkee eläimen hädässä. Syömme broilereita kiihtyvällä vauhdilla, vaikka tiedämme tuotannon olevan eettisesti hyvin ongelmallista, mutta moni meistä soittaa poliisille tai eläinsuojeluyhdistykseen nähdessään jalkansa vahingoittaneen lokin.¹⁶

Keskeinen keino, jolla ristiriitaisia eläinsuhteita ylläpidetään, on läheisyyden ja näkyvyyden säätely. Hyväksikäyttö mahdollistuu lyhyiden ja etäisten kohtaamisten tai jopa täydellisen näkymättömyyden kautta. Broilerin suosio ravintona kasvaa, mutta äärimmäisen pieni osa suomalaisista on koskaan tavannut elävää broileria. Siksi mielikuvamme eläimistä, joita syömme, eivät perustu realistisille näyille, ja mainonta vahvistaa näitä mielikuvia entisestään. Eläinoikeustoiminta on puolestaan vuosikymmenten ajan pyrkinyt tekemään eläinten hyödyntämistä näkyväksi. (Ks. esim. Kupsala 2018.)

¹⁶ Elävän eläimen häivyttämisestä lihasta kirjoittavat mm. Fiddes 1991; Franklin 1999, 153–155; Thomas 1983, 299–300; Vialles 1994; ks. myös Tuomivaara 2010.

Taloudellisen ja muun ihmisille koituvan hyödyn nimissä eläinten välineellinen ja väkivaltainenkin käyttö on hyväksyttyä ja lailla suojattua. Ristiriitaisen eläinsuhteen ylläpitämistä auttavat etäisyyden säätelyn ohella muun muassa kulttuuriset eläinluokittelut. Esimerkiksi suurina määrinä ravinnoksi tuotetuilta eläimiltä eli niin kutsutuilta tuotantoeläimiltä puretaan yksilöllisyys, kyvyt ja tunteet – eläimestä tehdään esineen kaltaista materiaa. He näyttäytyvät resurssina. Lemmikkieläimiin puolestaan liitetään yksilöarvo, yksilöllisyys ja kyky tunteisiin. Samoin monilta luonnonvaraisilta eläimiltä, esimerkiksi vieraslajeihin kuuluvilta niin kutsutuilta haittaeläimiltä, pyritään poistamaan yksilöarvo ja tuntoisuuden merkitys. Sen perusteella, että eläinlaji on jollakin tietyllä alueella ekologisesti haitaksi, aletaan lajia ja sen yksilöitä pitää ominaislaadultaan esimerkiksi julmana tai petomaisena. Todellisuudessa lajin haitallisuus juontuu ihmisen toiminnasta, esimerkiksi lajin tuomisesta alueelle, jonka muut lajisto ei ole uuteen lajiin sopeutunut. (Ks. esim. Kupsala & Tuomivaara 2004.)

Eläinsuojelulakia¹⁷ myöten määrittelemme, että saman lajin yksilöistä osalle saa aiheuttaa huomattavaa kipua ja kärsimystä, kun taas toisille ei. Eläintarhassa kettu tai minkki on pidettävä satoja kertoja turkistarhan häkkiä suuremmissa tiloissa. Lainsäädäntömme on äärimmäisen ihmiskeskeistä. Keskeistä on tapamme käyttää ja luokitella eläin, eivät sen omat lajityypilliset ominaisuudet ja tarpeet. Kulttuuriset luokittelut luonnollistuvat helposti, ja huonon kohtelun perusteeksi voidaan nimetä se, että kyse on tuotanto- tai koe-eläimestä, jota kuuluu kohdella tietyllä tavalla. Eläinyksilön tuntemukset eivät kuitenkaan muutu ihmisen antaman luokituksen vaihtuessa. Esimerkiksi tuotantoeläin on ihmisen luoma kielellinen kategoria, ei mitään eläinyksilöstä johdettavissa olevaa.

Käyttötarkoituksen määrittämisen kohtelun ohella syrjimme tiettyjä lajeja. Spesismien käsitteellä viitataan lajisortoon tai lajisyrjintään. Spesismi tarkoittaa jonkin olennon pitämistä moraalisesti arvokkaampana kuin toista vain sillä perusteella, että kyseinen olento kuuluu tiettyyn lajiin. Yleinen lajisyrjinnän muoto on ihmisen perustetun vahvan erityisaseman verrattuna kaikkiin muihin lajeihin. Myös muita eläimiä asetetaan keskenään eriarvoiseen asemaan sillä perusteella, että ne edustavat eri lajeja, vaikka niiden intressejä voidaan pitää keskenään hyvin samankaltaisina. Käytännön esimerkki tästä on se, että koiria kohdellaan huomattavasti paremmin kuin sikoja, vaikka lajit ovat tarpeiltaan hyvin samankaltaisia. Sikojen ominaisuuksista ei ole johdettavissa, että niitä voisi kohdella heikommin kuin koiria, vaan kyse on ihmisen tavasta luokitella ja arvottaa sika.

Kohti erillisyyttä vai vastavuoroisuutta?

Millainen maailma eläinoikeusajattelun seuraamisesta seuraisi? Eläinoikeusajattelussa kyseenalaistetaan tuntoisten lajien tappaminen muussa kuin itsepuolustus-tarkoituksessa ja eläinten hyväksikäytön oikeutus. Usein kyseenalaiseksi asetetaan

¹⁷ Nykyisin virallisesti Laki eläinten hyvinvoinnista. 693/2023.

myös eläinten omistaminen. Kaikkien tuntoisten lajien yksilöille nähdään kuuluvan oikeus vapauteen tai vähintään oikeus mahdollisimman omaehtoiseen elämään. Ne lajit ja yksilöt, jotka ihmisen toiminnan seurauksena eivät ole kykeneviä selviämään luonnonvaraisena, ovat oikeutettuja ihmisten huolenpitoon, mutta sisältäen mahdollisimman laajan toimintavapauden. Myös muiden lajien laajamittainen lisääntyttäminen kyseenalaistetaan. Tämä tarkoittaa myös lemmikkieläinten tuotannon kritiikkiä. Sekä lemmikki- että tuotantoeläinten valtavien tuotantomäärien nähdään olevan yhteydessä niiden kohtelun ongelmiin. Lisäksi muita eläimiä tuotetaan niin tuotanto- kuin lemmikkieläinten ravinnoksi ja tätä kautta syvennetään sekä lajika-toa että ilmastonmuutosta.

Niin kutsutussa abolitionistisessa eläinoikeusajattelussa tähdätään siihen, että ihminen jättää muut eläimet pitkälti rauhaan. Abolitionismin nimekkäin edustaja, filosofi ja oikeustieteilijä Gary Francione on esittänyt, että kaikille eläimille riittää yksi ainoa oikeus: oikeus olla olematta omaisuutta.¹⁸ Toiset eläinoikeusajattelijat ja eläintutkijat ovat ehdottaneet, ettei ihmisten ja muiden eläinten välinen vuorovaikutus välttämättä ole luonteeltaan alistavaa tai hyväksikäyttävää. Esimerkiksi Will Kymlicka ja Sue Donaldson esittelevät *Zoopolis*-teoksessaan (2011) ihmisten ja muiden lajien välisten suhteiden muotoja, jotka voi nähdä vastavuoroisina. He esittävät, etteivät eläinoikeusajattelun abolitionistiset muodot voi koskaan saavuttaa laajaa suosiota, sillä ihmiset kokevat läheiset suhteet muunlajisten kanssa niin merkityksellisinä, ettei niistä haluta luopua, ja saattavat torjua abolitionismin perusteella koko eläinoikeusajattelun.

Vegaaninen elämäntapa voidaan nähdä osana abolitionistista perinnettä – onhan se kieltäytymistä muunlajisten eläinten kaikesta hyödyntämisestä. Veganismi voi kuitenkin olla osa myös vastavuoroisia lajien välisiä suhteita. Voimme elää rinnakkain käyttämättä tai hyödyntämättä toista. Voimme keskittyä vuorovaikutukseen ilman pakkoa, yritykseen ymmärtää muunlajista eläintä ja hänen elämäänsä.

Veganismin rajat ovat aina jossain määrin huokoiset. Yleisen määritelmän mukaan vegaani pyrkii sulkemaan eläinten hyväksikäytön elämästään niin pitkälle kuin se on mahdollista. Täydellinen veganismi on mahdottomuus, mikäli veganismin nähdään koskevan koko eläinkuntaa. Suuri osa eläinkuntaan kuuluvista lajeista on niin pieniä, ettemme edes havaitse niitä aisteillamme, vaan ainoastaan teknisten laitteiden avulla. Käytännössä myöskään eläinsuojelulaki ei koske tällaisia lajeja. Vedenpuhdistamot tappavat lukemattomia eläinkunnan edustajia. Heitä murskautuu allemme ja rakennustyömaillamme. Kaikessa mitä teemme, murskautuu elämää, myös eläinkunnan edustajia. Käytännössä veganismissa on kuitenkin keskeistä tuntoisuus – ja mainittu mahdollisuuksien rajoissa toimiminen. Tieteessäkään ei valitse selkeää ja pysyvää käsitystä eläinkunnan rajoista eikä sen paremmin tuntoisuudenkaan rajoista. Selvääkin selvempää sen sijaan on, että nykyisillä elintavoillamme tuhoamme valtavan määrän varmasti tuntoisia eläimiä aiheuttaen suurta kärsi-

18 Francione 1996. Francionen ristiriitoja herättänyt hahmo on muuttunut entistä epäsuositummaksi hänen ryhtyttyään aktiiviseksi anti-gender-liikkeen ääneksi 2020-luvulla. Abolitionismista ja sen herättämästä keskustelusta ja kritiikistä esim. Francione & Garner 2010; Torres 2007, 93–94.

mystä. Eläinoikeusajattelussa korostetaan, että tämä tuho olisi täysin vältettävissä. Tähän veganismi ja eläinoikeusliike pyrkii: luopumaan turhan ja vältettävissä olevan kärsimyksen aiheuttamisesta ja sallimaan muunlajisille eläimille oikeuden omaan, jokaiselle ainoaan, elämäänsä.

Lajienvälinen oikeudenmukaisuus tulevaisuuden yhteiskunnassa – kohti laajempaa empatiaa

Eläinoikeusajattelussa etsitään reittejä yhteiskuntaan, joka perustuu lajienväliselle oikeudenmukaisuudelle. Lajienvälisessä oikeudenmukaisuudessa lajien välisten suhteiden tulisi olla joko vastavuoroisia tai perustua rauhaan jättämiselle. Kyse on empatian laajentamisesta ja siitä, että lajiraja ei ole syy sivuuttaa tuntoisten olentojen kärsimystä ja oikeutta elämisen arvoiseen elämään. Eläinoikeusajattelu on osa yltiöihmiskeskeisen maailmankuvan purkamista. Ihminen ei ole muista erillinen tai ainoa arvokas olemisen muoto maapallollamme.

Eläinoikeusajattelu voidaan lukea osaksi posthumanistisia ajattelusuuntauksia. Posthumanismilla ei tarkoiteta humanismin torjuntaa, eli antihumanismia, vaan yrittystä rakentaa sellaisia maailmankuvia, joissa ihmisen arvo ei nouse hänen valtasuhteestaan tai erillisyydestään muihin lajeihin – ”eläimiin” – tai luontoon nähden. Ihmisen hyväksytään olevan yksi tuntoinen ja merkityksellinen laji muiden joukossa. Posthumanistiset ajattelusuuntauukset etsivät maailmankuvaa, jossa ymmärryksemme ihmisen asemasta osana ekologisia järjestelmiä auttaa meitä rakentamaan kestävämpää tapaa elää maapallolla ja käyttää sen resursseja. Yksi osa tätä ajattelua voi olla muiden lajien näkeminen kanssakulkijoina ja merkityksellisinä yksilöinä, ei hyödynnettäväksemme luotuna materiaalisena resurssina.

Maailmalla leviää ilmiö, jonka voi nähdä pyrkimyksenä rakentaa uudentyyppisiä ihmisten ja muiden eläinten välisiä suhteita myös käytännössä: tuotantoeläinten turvakodit. Turvakotien tarkoitus on mahdollistaa elämä – ja nimenomaan elämisen arvoinen elämä – sellaisille eläimille, jotka olisivat muuten joutuneet esimerkiksi teurastetuiksi tai jotka jostain muusta syystä ovat päätyneet pois tuotantoeläinten normaalilta ja yleensä sängen lyhyeltä elinkaarelta.

Tähän eläimille tarjottavaan merkitykselliseen elämään sisältyy muun muassa mahdollisimman laaja autonomia. (Hannola 2024.) Turvakodeissa suuri yleisö voi myös tutustua eläimiin elävinä yksilöinä yksilöllisine elämäntarinoineen, ei pelkästään ruuan ainesosina, jollaisina nämä eläimet normaalisti nähdään. Turvakodit luovat mahdollisuuden seurata eläinten lajiytypillistä – ja yksilöllistä – käyttäytymistä ja verrata sitä olosuhteisiin, joissa tuotantoeläimiä normaalisti pidetään.

Tuotantoeläinten turvakoteihin kohdistuvan tutkimuksen myötä on alettu kiinnittää enenevässä määrin huomiota siihen, miten merkittäviä paikkoja turvakodit ovat myös eläinoikeusliikkeessä toimiville ihmisille. Ne muodostavat tilan, jossa utopiaa ikään kuin eletään jo todeksi, siinä määrin kuin se keskellä muunlajisten eläinten

hyväksikäytölle perustuvaa yhteiskuntaa on mahdollista. Turvakodit muodostavat eräänlaisen turvapaikan siis myös siellä työskenteleville ja vieraileville ihmisille. Vaikka turvakotityöhön sisältyy paljon eläinsurua – tuotantoeläinten jalostuksen eläimille aiheuttamia kipuja ja vammoja ja ennenaikaisia kuolemia – ne koetaan elvyttävinä ja merkityksellisinä paikkoina tarjotessaan eläimille mahdollisuuden elämisen arvoiseen elämään. (Hannola 2024.) Suomen suurimman tuotantoeläinten turvakodin perustaja ja johtaja Piia Anttonen kuitenkin muistuttaa usein, että kyse on hänen näkemyksensä mukaan vankilasta. Muunlaiset eläimet saavat mahdollisimman paljon, mutta eivät vapautta. (Ks. esim. Tuomivaara 2019, 196–197.)

Eläinoikeusajattelu peräänkuuluttaa lajien välisten jatkuvuuksien tunnistamista ja tunnustamista. Ilmastokriisin, lajikadon ja lisääntyvien zoonoottisten pandemioiden eteneminen ihmiskunnan kohtalonkysymyksiä nostaa esiin samat jatkuvuudet erilaisesta näkökulmasta. Tuotantoeläinten määrä on noussut tasolle, joka uhkaa maapallomme elinkelpoisuutta, omaa terveyttämme ja selviytymistämme.

Luonnonvaraisten ja tuotantoeläinten määriä koskevat luvut auttavat ymmärtämään, miksi ruuantuotannon rooli planeetan elinkelpoisuudessa on niin suuri. Olemme käytännössä vaihtaneet maapallon luonnonvaraiset eläimet tuotantoeläimiin. Ihmisyväestöäkin voimallisemmin maapalloa kansoittavat ruuaksi kasvattamamme muutamia äärimmäisen tuottoisiksi jalostetut tuotantoeläinrodut. Tuotantoeläinten osuus maailman maanisäkkäiden biomassasta on 60 prosenttia, ihmisten 36 prosenttia ja luonnonvaraisten eläinten osuus enää 4 prosenttia. (Bar-On, Phillips & Milo 2018.) Yksi osa tuotantoeläinten valtavaa määrää on niiden elämän lyhyys. Lähes kaikki tuotantoeläimet tapetaan nykyisin poikasikäisinä tai hyvin nuorina eläiminä. Tämän vuoksi vuoden aikana elävien tuotantoeläinten määrä on vielä niiden hetkittäistä lukumäärää huomattavasti suurempi. Esimerkiksi broileri saavuttaa yli kaksi kertaa alkuperäistä suuremman kokonsa noin viidessä viikossa, kun normaalisti kana kasvaa täyskasvuiseksi noin puolessa vuodessa. Broileritila täytetään kymmenillä tuhansilla eläimillä vuoden aikana useita kertoja.

Eläinoikeusliikkeen viesti ekokriisin maailmassa on, ettei nykyisen kaltainen eläinsuhteemme ja tapamme tuottaa muunlaisia eläimiä voi jatkua. Ihmisen erillisyyden korostamisen sijaan tarvitaan akuutisti jatkumojen ja samuuden tunnistamista. Eläinoikeusliike esittää, saaden tukea merkittävältä osalta aikamme tutkimusta, että elinympäristöjen, ihmisten ja muiden eläinlajien välinen keskinäisriippuvuus – jaettu hyvinvointi – on tunnustettava. Lajienväliseen oikeudenmukaisuuteen ja nykyistä laajempaan, monilajiseen empatiaan perustuva yhteiskunta olisi myös ekologisesti kestävämpi yhteiskunta. Planetaarisen kestävyuden ohella eläinoikeusajattelussa esitetään, että kun pystymme luopumaan itselle myöntämästämme oikeudesta hyväksikäyttää toisenlaisia tuntevia olentoja, myös ihmisoikeuksia kunnioittava yhteiskunta on aiempaa lähempänä. Tähtäimessä on empatiaan ja erilaisten ”toisten” aitoon kohtaamiseen ja kunnioittamiseen perustuva yhteiskunta.

Kirjallisuus

Bar-On, Yinon M., Phillips, Rob & Milo, Ron (2018) The biomass distribution on Earth. *PNAS* 1115:25, 6506–6511.

Bekoff, Marc (2007) *Animals matter. A biologist explains why we should treat animals with compassion and respect*. Shambhala, Boston.

Cao, Deborah (2015) *Animals in China: Law and Society*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Darwin, Charles (1988) *Lajien synty*. Karisto, Hämeenlinna.

Englanninkielinen alkuteos 1859.

Darwin, Charles (2009) *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä*.

Alkuperäisteos 1872. Suomennos Anto Leikola. Terra Cognita, Helsinki.

DeKoven, Marianne & Lundblad, Michael (2012) Introduction: Animality and Advocacy.

Teoksessa *Species Matters: Humane Advocacy and Cultural Theory* (toim. Marianne DeKoven & Michael Lundblad). Columbia University Press, New York.

de Waal, Frans (2016) *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?*

Granta Books, London.

Derrida, Jacques (2019) *Eläin joka siis olen*. Ranskankielinen alkuteos 2006

(*L'animal que donc je suis*). Suomentanut Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto, Helsinki.

Donaldson, Sue & Will Kymlicka (2011) *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*.

Oxford University Press, Oxford.

Fiddes, Nick (1991) *Meat: a natural symbol*. Routledge, London.

Francione, Gary (1996) *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement*.

Temple University Press, Philadelphia, PA.

Francione, Gary L. & Garner, Robert (2010) *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation?*

Critical Perspectives on Animals: Theory, Culture, Science, and Law. Columbia University Press, New York.

Franklin, Adrian (1999) *Animals and modern cultures*.

A Sociology of human-animal relations in modernity. Sage, London.

Gandhi, Mohandas (1949) "Vegetarianism as Moral Choice".

Teoksessa *Diet and Diet Reform*, Navajivan Publishing House, Ahmedabad, s. 35.

Goodall, Jane & Bekoff, Marc (2002) *The Ten Trusts*.

What We Must Do to Care for The Animals We Love. HarperSanFrancisco, San Francisco.

Hannola, Terhi (2024) Merkitykselliset monilajiset suhteet: Etnografinen tutkimus

maatila- ja tuotantoeläinten turvakodeissa. *Teologinen Aikakauskirja* 2024-12, 129:4.

Högbäck, Freja, Karhu, Sanna, Kauppinen, Lumi & Ääri, Helinä (2023) Israelin

kansanmurhataktiikat – havaintoja epäinhimillistämisestä, eläimellistämisestä ja vegaanipesusta. *Eläimiksi – Kriittisen eläintutkimuksen näkökulmia*, 21.11.2023.

Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.) (2002): *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Järvinen, Antero (2000) *Ihmiset ja eläimet. Humanistin eläinkirja*. WSOY, Helsinki.

Kean, Hilda (1998) *Animal rights: political and social change in Britain since 1800*.

Reaktion books, London.

Kirstinä, Leena (2011) Vattumato olemisen suuressa ketjussa. Zacharias Topelius eläinten suojelijana. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille – luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa* (toim. Laakso, Maria; Lahtinen, Toni; Heikkilä-Halttunen, Päivi). Tietolipas 235. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kemmerer, Lisa (2012) *Animals and world religions*. Oxford University Press, Oxford.

Koponen, Veera (2025) *Eläinsuojeluoikeus. Suomen eläinsuojeluoikeuden yleiset opit eurooppalaisen valtiosääntöoikeuden viitekehyksessä*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 352. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Kupsala, Saara (2018) Contesting the meat-animal link and the visibility of animals killed for food: a focus group study in Finland. *Food, Culture, and Society*, 21:2, 196–213.

Kupsala, Saara & Tuomivaara, Salla (2004). Sosiologinen eläintutkimus Eläinten yhteiskunnallinen merkitys sosiologian tutkimuskohteena. *Sosiologia*, 41:4.

Kurki, Visa (2024) Eläinten perusoikeudet – huomioita eduskunnan lehteriltä. Perustuslakiblogi. Suomen valtiosääntöoikeudellisen seuran ajankohtaispalsta. 20.3.2024.

Laki eläinten hyvinvoinnista. 693/2023.

Le Bot, Olivier (2024) ”Constitutional Animal Law: Trends and Impacts.” *IACL-AIDC Blog* (27 February 2024).

Lehikoinen, Heikki (2007) *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Teos, Helsinki.

Linzey, Andrew (1995) *Animal theology*. University of Illinois Press, Champaign, IL.

Marvin, Garry & Susan McHugh (toim.) (2014) *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*. Routledge, London.

McDonell, Jennifer (2013) Literary Studies, the Animal Turn, and the Academy. *Social Alternatives* 32:4, 4–16.

Nussbaum, Martha C. (2006) *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Nussbaum, Martha C. (2013) *Political emotions: Why love matters for justice*. Harvard University Press. Cambridge, MA.

Nussbaum Martha C. (2024) *Justice for Animals. Our Collective Responsibility*. Simon and Schuster, New York.

Pick, Anat (2011) *Creaturely poetics. Animality and vulnerability in literature and film*. Columbia University Press, New York.

Plutarkhos (2004) *Lihansyönnistä*. Suomentaneet Tua Korhonen, Antti J. Niemi ja Pia Åberg. Summa, Helsinki.

Plutarkhos (2015) *Eläinten älykkyydestä ja muita kirjoituksia*. Suomentaneet Liisa Kaski ja Tua Korhonen. Gaudeamus, Helsinki.

Porfyrios (2022) *Sielullisten vahingoittamista vastaan*. Suomentanut Liisa Kaski. Tutkijaliitto.

Regan, Tom (1983) *The Case for Animal Rights*. University of California Press.

Salt, Henry S. (1892) *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. George Bell & Sons Ltd., London.

Salzani, Carlo (2017) From Post-Human to Post-Animal. Posthumanism and the 'Animal Turn'. *Lo Sguardo – rivista di filosofia*, N. 24, 2017 (II) – Limiti e confini del postumano.

Serpell, James A. (1996) *In the company of animals: A study of human-animal relationships*. Cambridge University Press, Cambridge.

Singer, Peter (1991) *Oikeutta eläimille*. Suomentanut ja Suomea koskevin tiedoin täydentänyt Helena Tengvall. WSOY, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos *Animal liberation* 1975.

Taylor, Nik & Twine, Richard (toim.) (2014) *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*. Routledge, London & New York.

Taylor, Sunaura (2017) *Beasts of Burden. Animal and Disability Liberation*. The New Press, New York.

Thomas, Keith (1983) *Man and the natural world. A history of the modern sensibility*. Pantheon Books, New York.

Torres, Bob (2007) *Making a killing. The political economy of animal rights*. AK Press, Oakland, Edinburgh, West Virginia.

Tuominen, Anna (2021) ”Eläin on ollut hän jo kauan ennen somea.” Suomen Luonto: Blogi: Toimitukselta, 2.11.2021.

Zacharias Topelius (1894) ”Kirje Z. Topeliukselta: Maanmiehet Mäntän tehtaalla!” Julkaistu lehdessä Rättvisa mot alla – Oikeutta kaikille. Teoksessa *Mietelmiä eläinsuojeluksessa* (1898), Sylvia-yhdistyksen kehoituksesta keräillyt ja ulosantanut Uno Stadius. Suomentanut Tyko Hagman. Werner Söderström, Porvoo.

Tuomivaara, Salla (2010) Eläimet – luonnon ja yhteiskunnan rajoilla, teoksessa *Ympäristösosiologia* (toim. Jarno Valkonen), Sanoma Pro Oy.

Tuomivaara, Salla (2019) *Syötävät koirat ja sympaattiset siat – Eläinten kohtaamisesta*. Into kustannus, Helsinki.

Vialles, Noëlie (1994) *Animal to Edible*. Cambridge University Press, Cambridge. Ranskankielinen alkuteos 1987.

Weil, Kari (2019) The Animal Novel That Therefore This is Not? Teoksessa *New Approaches to the Twenty-First-Century Anglophone Novel* (toim. Baumbach & Neumann). Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland, 117–135.

Ylimaunu, Juha (2002) Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkaajina. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 115–133.

Tuhkan ja sumun välillä

LAURA GUSTAFSSON

*”On turha vaatia, että asiat olisivat kuten ennen,
sillä eivät ne silloinkaan olleet niin hyvin.”*

Joanna Macy (suom. Mette Hartonen)

Aion mennä, hän sanoo eikä hänen katseensa ole täällä enää, vaan siellä, missä ovat paiseet, ulos pullistuneet suolet, revenneet rinnat, halvaantuneet takaruumiit ja murskaksi lyödyt pienet pääät. Kaluttujen saparoiden ja poikki purtujen kypälien, kasvaimien ja tyrien luona. Siellä, missä hidas nälkäkuolema, psykoottinen masennus, ritalöiden mukaisiksi vääntyneet sorkat. Ja niin edelleen ja niin edelleen. En tahdo hyökätä enkä tuomita. Paha mieli tuottaa torjuntaa. Paha mieli ei halua parantua, vaan tehdä kaiken kaltaisekseen.

No. Joka tapauksessa! Hän kuopii lähtökuoppia. Hän on lähdössä katsomaan. Todistamaan. Todistusaineistoa keräämään, faabelia täydeksi kuromaan. Vähääkään välittämättä siitä, että on jo todistanut kaiken! Niin monimuotoisen tuskan ja kuoleman, että jos se olisi nautintoa ja elämänvimmaa, hän olisi moninkertaisesti kokenut ekstaasin. Hän olisi kokenut paratiisin.

Älä, minä pyydän ja lasken kylmät sormeni hänen käsivarrelleen.

Väitätkö, ettei sillä ole väliä, hän kysyy, vaikka hyvin tietää, etten minä niin väitä. Tietää varsin hyvin minun tarkoittavan, että jos hänen aiemmat näkynsä ja näytteensä eivät riittäneet, niin miksi tällä kertaa ihme tapahtuisi.

Tämä on viimeinen tutkimus, hän lupaa. Lupaa, vannoo ja uhkaa.

Ja toivoo.

Niinhan siinä pitäisi käydä, että tähän se päättyy. Tähän kuvaan, tähän todistus-aineistoon, tähän dokumentaatioon. Se levitetään jokaiselle mainostaululle, etusivulle ja TikTok-videoon, sitä katsotaan ja todetaan: todellakin, nyt on menty liian pitkälle, nyt perutaan koko paska. Ja yleinen mielipide on niin voimallinen, niin voimallinen ja sinnikäs ja mahdottomaan kykenevä kuin on keollinen muurahaisia. Ja markkinatalouskin taipuu, taittaa polvensa eläväisten tahdon edessä, vaihtaa ruumiit ja kohdut ja ihot ja karvat johonkin tuntemattomaan.

Tämän jälkeen se ei voi jatkua, hän sanoo kuin olisi jo elänyt tulevan.

Jos ei totuus riitä, jos se ei vielääkään riitä, minä kaappaan jonkun ja kiristän, hän uhoaa. Hajotan ja huudan. Teen terrori-iskun, tulee ihmisuhreja. Tiedätkö mitä? Minä vittu vaikka manifestoin. Kiroan ja manaan. Otan keinokseni noituuden, nostatan luonnonhenget, vedettäret, ilmattaret, hiidet, auringon pojat. Hukuttakoot alleen tämän kaiken.

Sanokoot niille kaikille: Hyvästi!

Ei siirtymäkorvauksia, ei kuulkaa todellakaan. Ei sen jälkeen kun on keulittu ohi kiehumispisteen, karkeloitu keikahduspisteestä yhä kauemmas.

Ei armaa.

Se on loppu nyt.

Sillä totuutta on jo kasattu kyllin, syvimmän kuilun täydeltä. Ei tarvita kuin pieni pyörremyrsky ja se on sitten siinä. Hukumme vereen ja sisälmyksiin. Ja samalla maa jalkojemme alla murenee hauraiden lintujen luina.

Niin hän sanoo, kerää välineensä ja lähtee matkaan kuin muuttolintu, joka tietää tiensä pään ja taitaa suorimman reitin. Hänessä on vihaa, varmasti. Vihaakin. Mutta se on vihaa, joka on myös tai ennen kaikkea rakkautta. Se ajaa häntä eteenpäin. Viha ja rakkaus ovat hyviä. Ne ruokkivat. Mutta toivo, se kuluttaa. Toivo, joka kuin luujauho varisee sormien välistä ja roiskahtaa naamalle lipeänä.

Päivä on kuten päivät ovat, normaali ja arkisuutta täynnään. Prosessointilaitokset periferioissa, kuluttajat keskustoissa. Ja kaikki ihmiset, jotka tekevät vain työtään, koska jos he eivät tekisi, joku muu tekisi, ja jos ei kukaan tekisi vapaaehtoisesti, hommaan haalittaisiin niitä, joilla ei ole vaihtoehtoja. Niin koneisto toimii.

Niin koneisto toimii, ja minä pelkään, että hän uskoo liian vähän koneistoon ja aivan liian paljon ihmiseen. Sillä ihminen on voimistaan luopunut eikä välitä paljoa muusta kuin itsestään.

Seuraan häntä. Sen verran etäältä, ettei hän huomaa, mutta miten huomaisikaan: hän on aina keskittynyt siihen, mikä hänellä on edessään, ja niin pitääkin, sillä se on ikuinen katkera kamppailu, jota, sanonpa vaan, hän ei voi voittaa.

Näen hänen vanassaan leijuvat kummitukset. Varjotalojen leirit, kasvatussäkit ja Atrian hyvät tuotantotavat. Ja niin edelleen. Asioita, joita ei tässä tarvitse toistaa, koska juuri kukaan ei niistä piittaa. Kylliksi ainakaan.

Päätäväisesti hän askeltaa. Ja minäkin, hänen varjonaan.

Kastemato keskeyttää matkantekoni. Ajattelen, että annan luonnon hoitaa: ehtii pois kiireisten askeleiden alta, jos on ehtiäkseen, muutoin linttaantuu asfalttiin. Se on madon elämä sellaista.

Mutta onko sekin luonnon tapa hoitaa, että pysähdyn ja kumarrun. Haen sormille

sopivaa asentoa, asettelen ne ensin kupiksi, sitten pinseteiksi. Mato kerii kehonsa, koko kokonaisen elävän itseytensä kiemuraiseksi, jännittyy jäykäksi kierulaksi, koettaa säilyttää henkikultansa, kalleimpansa.

Käy sääliksi. Tavalla, joka tuntuu suurelta aallolta sisällä ja johon on vaikea olla hukkumatta. Että joku niin tärkeä on niin haavoittuvainen. Ihomme värisevät hetken aikaa yhteen ääneen. Siedämme molemminpuolista inhontuntoa ja elämme sen yli. Mato matkaa omiin onkaloihinsa, maahan, joka ei vastusta ja vihaa ja kiellä kulkua sisäänsä.

Mutta minä huomaan hukanneeni hänet. Ravaan sinne ja tänne, mutta ei auta. Olen hukassa.

Kun hänen vihansa, joka ei enää aikoihin ollut ollut ihmisen vihaa vaan enemmän kuin jumalan, hänen kauhunsa, hänen toivonsa, joka oli yhtä paljon toivoa kuin jyrkänteiden reunalta alas syöksyvän saaliseläimen toivo, erkanivat minusta, kadotin suuntani.

Ajoin ajatuksiani sinne, mihin ne eivät halunneet mennä. Kuin karjaa ajetaan tai hevosta. Piiskasin niitä, vihmojin sähköllä, löin lantakolalla ja talikolla. Omin jalkoinensa pakotin ne kulkemaan sisään siihen karsinaan, josta ei lähdetä kuin turpa lattiaa viistäen tai pää irrotettuna. Sinne suljin ne ja vaivuin vuosiksi vuorten uumeisiin. Sellaisten vuorten, joita ei täällä ole eikä ehkä olekaan muualla kuin saduissa. Niiden seinille kiljuin, kalojen tapaan, ääneti. Minä vain –

Ja –

Sekä –

Sanoja ei tarvita, jos niiden ääntämiselle ei ole hyvää syytä.

Jos kukaan ei kumminkaan kuule

eikä sanoilla ole kenellekään väliä.

Minä sammutin valoni. Jäin tänne pimeään, missä mikään ei muutu. Paremmaksi ainakaan.

Makasin korva Elämän vielä lämpimällä kyljellä ja kuuntelin, kuinka sen villisti hakkaava sydän kadottaisi sykkeensä ja huohotus muuttuisi korinaksi, kunnes viimeisen henkäyksen myötä tämä meidän ihmeellisyytemme olisi vihdoin ohi, kun hän palasi. Ja kuiskasi, että nyt ei auta kuin kuvitella.

Kakistelin tavuja kuin kurkkuun juuttuneita pieniä lentäviä hyönteisiä: O-let-ko vit-tu to-sis-sa-si.

Hän painoi päänsä omani viereen ja vaikka oli selvää, että hän oli epäonnistunut tehtävässään, jostain syystä uskoin ja tottelin.

Kuvittelin, kuvittelin niin kovasti, niin ankarasti, että rystyseni valkenivat ja leukani kiristyi. Niin hellästi kuvittelin, että kuvitelmani nousi huokauksesta ilmaan kuin tuhka tai perhosen siipien hopeatomu.

Kuvitelmassani kukko oli kukko. Ei ylimääräistä ylijäämää, ei biomassaa, kilogrammoja neliömetrillä. Ja kana. Ei yhtään vähempää kuin punainen viidakon lintu.

Minä aloitin juuri kukosta, koska kukko tietää, miltä nopeasti liikkuva terä tuntuu, kun se sohii irti jalan, viiltää vatsan auki, halkaisee päästä puolet. Elävän eläimen heittäminen tehosekoittimeen on kiellettyä kaikkialla paitsi kananmunatuotannossa. Ja niin ja niin ja niin edelleen – että nämäkin sanat vielä sihisivät minussa!

Se on ohi nyt, todella, jos niin valitsemme, hän sanoi, vaikka varmasti valehteli, mutta niin päätin kuvitella ja viimeisillä voimillani puhalsin kuvitelmaani hengen, ilmanhenkäyksen, ja aivan kuin Elämän pulssi olisi rauhoittunut rahtusen.

Hengitimme. Siis olimme.

On aika jatkaa, hän määräsi. Joskus ihminen tarvitsee määräyksiä.

Me emme nousseet Elämän selkään, emme taluttaneet sitä luolasta ulos emmekä vapauttaneet, vaan päätimme kulkea sen rinnalla niin pitkään kuin se sallisi.

Päivänvaloon päästyämme hän tarkasteli ryhtiäni, jossa ei ollut hurraamista. Minäkin katsoin häntä. Hän näytti siltä, etteivät kahleet ja parret enää pystyneet häntä pitelemään. Hän näytti... joltain, mille en muistanut sanaa.

Kysyin: Missä sinä olet ollut?

Hän sanoi rakentaneensa. Rakentajalta hän ei kyllä koskaan vaikuttanut! Pikemminkin purkajalta. Mitä ihmettä hän muka olisi rakentanut?

Muistomerkkiä, hän vastasi.

Mille, kysyin.

Niille asioille, joita ihminen ei voi voittaa eikä hävittää, hän sanoi. Vain aika voi, mutta aika on hidas. Sitä on siksi kiritettävä ja kierrettävä. Sitä on joskus puijattava ja ehdittävä sen edelle.

Siispä otin haltuuni alaa, kanttiinsa niin monta syltä kuin minulla riitti. Piirsin rajat suolalla, puhdistin pahat energiat pujoa polttamalla. Panin pystyyn pyhätön, ja niin kuin pyhättöjä aina, sitäkin turvaisi pyhä koskemattomuus, päivien loppuun saakka. Siellä eivät vallitsisi ulkopuolen lait, vainoojien kirjoittamat. Sen sisällä oltaisiin immuuneja ja turvassa kuin jyhkeimmässä linnoituksessa, vaikkeivat todelliset muurit ja vallihaudat sitä ympäröi.

Mikä tärkeintä, minun pyhättöni sisällä kukaan ei olisi vain eläin. Vaikka kaikki ovatkin eläimiä, tietenkin, sillä eläimiä me olemme. Lihaa ja maailmantietoutta. Sitä on olla eläin. Silloin kun se ei ole retorista. Sillä olla eläin on tavannut olla jokseenkin retorista.

Mutta teräviksi hakatuista sanoista tai siitä, mitä on tavannut olla, meidän ei tarvitse siellä välittää, hän hihkaisi. Sillä siellä eläin on vapautettu retoriikasta, ja se, se jos mikä, olikin kaikista vankiloista viheliäisin.

Astumme paikkaan, joka epätodennäköisyydestään huolimatta *on*. Hän pyytää minua riisumaan kaunan ja katkeruuden, sillä on lajeja, jotka aistivat piiloriitaisat energiat meitä tarkemmin.

Ei minulla ole moisia loisia, haukahdan. Hän katsoo kuin vierasta silliä.

Aivan juu. Hankalampi tapaus, hän naukaisee. Sinulla on tuo ihmisyyys, se on vielä haarniska. Mutta olkoon. Pidä hyvänäsi, kunhan muistat, että aseita täällä ei sovi kanniskella.

Minullako aseita! Melkein loukkaannun, mutta ei minulla oikein ole voimia siihenkään.

Hän nuolaisee minua, toveruuden merkiksi, muuu, saan kummaa lohtua. Kysyn, onnistuiko hänen ottaa kuvansa, se viimeinen.

Hän kurtistaa kulmiaan siten kuin kesykoira kysyy. Joten minä vastaan: Silloin kun ampaisit matkaasi. Juuri ennen kuin hyökkäsit järjestystä päin ja puraisit sen kahtia ja veri sekoittui veteen ja hetken aikaa näyn on täytynyt olla maaginen. Se kuva.

Ai se, hän sirittää hetken kuin ajatuksissaan. Joo.

No missä se on, kysyn.

Hautasin lattialankkujen alle, hän sanoo. Jälkipolville nähtäväksi. Pulun tavoin luottaen, uskoen, että he tuomitsevat. Peläten kuin kyy, että he saavat vaikutteita. Sillä mistä sen tietää!

Mistä sen tietää, vinkaisen: Totisesti! Mitään takeita ei ole siitä, etteivätkö hekin aloita samaa sotaa omaa eläimyyttään vastaan, mahtikäskijänään talous tai jumala, mikä harhaolento milloinkin. Ja ihan vaan sivullisvahingoiksi kirjataan 80 miljardia lintua ja nisäkstä vuodessa eikä sekään riitä, ja entäpä merenelävät, voi niitä lukuja kukaan ei edes ymmärrä. Katkaravut!

Oi rapurukat, hän huokaa ja hetkeksi hänen katseeseensa räpistelee jotain tuntemaani. Sitten hän ravistaa sanani yltään ja jatkaa: Mutta ehkä he ovat kehittyneempiä, jälkipolvet! Sitä ei voi tässä hetkessä aavistaa, saati tietää.

Tässä hetkessä, röhkäisen, sillä aion protestoida pontevasti. Eihän voi vain tässä hetkessä märehtiä kuin ei olisi mennyttä ja tulevaa ensinkään. On otettava lukuun uhat ja mahdollisuudet, vahvuudet ja heikkoudet. Joista jok'ikistä edustaa kehitys. Sitä aina oletetaan, että kehitys on muutosta parempaan. Mutta entä kun ei ole? Joskus on saattanut aie olla vähemmän paha. Lupaillaan kaikenlaista kaunista – kymmenen miljoonaa ketunhantaa kainalossa! Kehitykseen älä luota. Se on miltei yhtä typerää kuin jos luottaisi lupauksiin. Lupauksia tekevä laji ei ole kertaakaan onnistunut niitä pitämään.

Ei, ei, ei, mäkätän ja tamppaan jalkaani tantereeseen. Myyrät syökööt ja ihrakuo-riaiset kuskoot kuvasi pilalle!

Jos ei voi toivoa, niin mitä sitten voi, hän karjaisee, heilauttaa harjaansa, paukuttaa rintaansa ja näyttää tosi isolta.

Ei voi olla tasaveroinen, jos ei luovu vallastaan, hän väliin säksättää, väliin laulaa, kuulijastahan sen määrittely lopulta on kiinni. Meidän on antauduttava heidän maailmanjärjestyksilleen, lomitettava ne omiimme. Ja silti elettävä heidän kanssaan. Meidän ja heidän – siis hetkinen, hän huudahtaa ja lurittaa:

Kuka me, ketkä ne?

Olenko jo muuttunut aivan

jakomielitautiseksi

raivotautiseksi

meritautiseksi

veritautiseksi

sillä eikö olekin, eikö niin olekin, että on vain

Ja lopun säkeistöstään hän tanssii. Sitä kieltä en vielä ymmärrä.

Hän ei halua meitä ja heitä. Eikä varsinkaan niitä, ja irvistää, kun kysyn, miten meidän on tarkoitus elää täällä. MEIDÄN on tarkoitus ELÄÄ.

Mutta, minä inisen, kun on niin monia, jotka eivät voi elää, hyvin ainakaan. Omillaan, ilman apua. On oman painonsa orjuuttamia, tuottavuutensa tuhoamia, jalon eugeniikan vammauttamia. Raajarikkoja, siipirikkoja, revenneitä eviä.

Sitten pitää antaa apuaan, hän sanoo. Ei siinä ole mitään luonnotonta. On hoivattava niin kauan kuin hoivattavaa on.

Miten hoivaaja voi olla tasaveroinen hoivattavan kanssa, sitä minä en ymmärrä. Enkä ymmärrä sitäkään, miten olla tasaveroisesti me, kun vain yksi meistä osaa sul-

kea ja avata veräjät. Ja vain yhdellä on taito lääkitä. Vain yhdellä valta valita elämän- ja kuolemankysymyksissä.

Joka elää, oppii, hän livertää, kun todistan päivä toisensa jälkeen, kuinka vapaus ja turva kalauttelevat sarviaan kuin kiivaat hirvaat rykimällä.

Onkaloissani pesii hinku hallita tätä, halu kontrolloida tuota. Ja kuva, se polttaa ajatuksiini syvää, syvänmerenelävän mustaa reikää. Salatöinäni tongin talon perustuksia, kunnes saan sen käpäliini ja – kun eivät muut aistini kovin kummoisia ole: ahnaasti katson.

Eikä se koskaan poistuisi siitä aivojeni osa-alueesta, joka taltioi näköhermojen välittämän.

Ei. Eijei eijei, totean. Taittelen sen niin pieneksi kuin pystyn, mutta ei se silti lakkaa olemasta. Päinvastoin: pienuus ei millään tavoin vähennä olevan olevaisuutta olemisen piirissä! Minä otan kuvan. Itse asiassa kerään aivan kaikki kuvat ja samaan kukkuraan pyörötän kaikki sanat. Kidutusvälineiden rakennusohjeet ja leirien pohjapiirrokset. Jokaisen lauseen lajini erityisestä jumalsuhteesta, luojan kaltaisuudesta, järjestä, älystä, viisaudesta ja vastuusta, erillissielusta, aivojen siitä ja tästä erityisosa-alueesta tai suhteellisesta koosta ja itse asiassa koko kieliopin. Kaikki nuo nahkaan poltetut kirjaimet. Sytytän pyhätön sydämeen roihuavan rovion. Sanat palavat takaisin lihaksi, lämmittävät revittyjä riistettyjä ruumiita, liekit läikkyvät verkkokalvoilla, kunnes hiipuvat unohduksen unilaitumille.

Hän nelistää paikalle, korskahtaa takajaloilleen. Nyt minä tosissani pelästyn. Oman henkeni puolesta. Ruumiini. Jos hän minua potkaisee tai vaikka tappaa. Alan itkeä.

En nähnyt muuta keinoa, piipitän. Muuta keinoa kuin unohtaa, lopullisesti ja kaikkien osalta. Mikäli koston ei kerran ryhdytä eikä sovitusta saada. Eihän tässä saada edes anteeksipyyntöä! Eikä kai anteeksiantamatonta kannata anteeksi pyytäkään. Nielköön tuli kuolemankultin, tuhkasta nouskoon uusi elämä. Niin kuin se on aina tehnyt, aikojen alusta asti, miljardeja vuosia hiilen kiertokulkua. Kuka hullu uskoisi menneistä virheistä oppimiseen. Tai lakiin. Ei! Jos laille liimaisi punaisen pisteen otsaan ja näyttäisi sille peiliä, se häpeäisi – jos osaisi, jos osaisi todella nähdä oman tyhjyytensä. Minä en usko yhteenkään ihmisteelmään, en filosofiaan. En todellakaan valistukseen. Kehitysoppiin! Enkä minä usko uskoon, en yhteenkään näkymättömään käteen.

En ole koskaan nähnyt sinun itkevän, hän kujertaa, kun liekit lämmittävät poskiamme suloisesti, kaikesta huolimatta.

Ne, jotka itkevät, pelkäävät tai toivovat, vastaan. Tai haluavat. Ne, jotka itkevät, uskovat.

Ja pettyvät.

Jonain päivänä sota on ohi, hän sanoo. Ei ole meidän asiamme päättää, mitä sen raunioille nousee. Voimme vain vaalia joitain versoja toisia hellemin. Kannustaa niitä kasvuun. Rukoilla kukoistusta. Kenties unelmoida niiden synnyttävän sankkoja metsiä, jotka saavat varttua muinaisiksi ja senkin yli.

Alusta emme pääse aloittamaan. Emmekä panemaan viimeistä pistettä.

Äärioikeiston ontologiset taustaoletukset

TOMMI KOTONEN

yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti
Jyväskylän yliopisto

Johdanto

Tässä artikkelissa käsitellään äärioikeiston ihmiskäsityksiä ja näkemyksiä ihmisen suhteesta ympäristöönsä. Koska äärioikeistossakin aktivistien joukko näkemyksineen on hyvinkin kirjava, tässä fokus on yleisemmissä aatteellisissa erityispiirteissä, muun muassa liikkeen tuottaman ja kuluttaman kirjallisuuden valossa. Tämän liikehännän maailmankatsomusta eritellään kuvaten tiiviisti sen käsityksiä yhteisöstä, ajasta ja luonnosta. Näiden yleisten teemojen tai kategorioiden kautta luodaan kuvaa ideologian perus- tai ydinkäsitteistä, eli sen *ontologiasta*.

On tietysti selvää, ettei mikään ideologia tyhjenny johonkin yksittäiseen ydinkäsitteeseen vaan muodostuu pikemminkin eri käsitteiden suhteista (vrt. Freeden 2005). Nämä käsitteet, joiden kautta selitetään ja tulkitaan maailmaa, voivat muodostaa erilaisia konstellaatioita riippuen ajallisesta ja paikallisesta kontekstista. Samat teemat voivat esiintyä myös vastakkaisina pidetyissä aatteissa, mutta eri tavalla yhdistyen.

Ulkopuolisen näkökulmasta ilmeisen ideologiset näkemykset saattavat myös olla toimijalle itselleen siinä määrin luonnollisia, ettei tämä koe tarpeelliseksi edes eritellä niitä, etenkin oman ryhmän keskuudessa puhuessaan. Ideologiat ja niihin liittyvät käsitteet muodostavat kuitenkin käyttäjälleen eräänlaisen kollektiivisen mentaalisen kartan, jonka avulla aatteen seuraaja pyrkii suunnistamaan sosiaalisessa todellisuudessa (Geertz 1973, 220). Se, onko tämä kartta sitten oikea ja tarkka kuvaus tästä todellisuudesta, on tietysti kokonaan toinen kysymys, eikä kuulu tämän artikkelin tarkastelun piiriin.

Äärioikeiston käsite ja ilmiö

Terminä äärioikeisto juontaa juurensa jo 1800-luvun alkupuolelle, jolloin myös yleisempi oikeisto–vasemmisto-jako alkoi yleistyä (Backes 2006). Pitkällä historiallisella perspektiivillä ja varsin yleisellä tasolla puhuttaessa äärioikeiston voi nähdä osana vastavallastuksen ja vastavallankumouksen aatevirtauksia. Liikehdintänä se on ilmentänyt vastareaktiota individualismille ja materialismille sekä korostanut kamppailua henkisten arvojen, traditioiden ja perinteisten yhteisöjen puolesta. (Holmes 2001; Mosse 2022). Nämä pääteemat ilmenevät eri tavoin erilaisissa ajallisissa ja poliittisissa konteksteissa, riippuen osaltaan siitä, miten yhteisöä uhkaavat tekijät on esitetty. Erilaisia alateemoja on tutkimuskirjallisuudessa löydetty kymmeniä (Mudde 2002).

Huolimatta tietyistä historiallisista jatkumoista äärioikeisto on tunnetusti ollut hankalasti määriteltävä ja kiistanalainen kokonaisuus, kuten politiikkaan kuuluvat termit usein muutenkin. Usein termejä laitaioikeisto, oikeistoradikalismi, äärioikeisto, fasismi tai uusnatsismi käytetään samassa merkityksessä, vaikka tässäkin on laajaa kirjoa. Osa analysoijista puolestaan näkee kyseisten termien välillä huomattavaa eroa, etenkin suhteessa demokratiaan ja väkivaltaan. Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista mennä näihin käsitteistöihin sen laajemmin.

Tässä voidaan tiivistäen sanoa, että huomion kohteena on tyypillisesti nykyään ulko-parlamentaarisissa radikaaleissa nationalistisissa liikkeissä esiintyvä maailman-katsomus. Kyse on liberaalin demokratian ja vallitsevan järjestelmän perusarvot kyseenalaistavista ryhmistä tai toimijoista, jotka saattavat myös hyväksyä väkivallan käytön pyrkiessään toteuttamaan visioitaan (ks. Kotonen 2023). Olennaista on myös huomioida, että viime kädessä puhumme tässä vallankumouksellisista liikkeistä. Niiden edustamat visiot eivät ole toteutettavissa ilman radikaaleja muutoksia yhteiskunnan perusrakenteisiin. Tämä pätee suurelta osin myös tässä artikkelissa viitatusiin sanotun ranskalaisen uusioikeiston ajatuksiin, vaikka se on joiltain osin pyrkinyt viemään ideologiaansa maltillisempaan suuntaan, vaikkapa puhumalla rotuoppien sijaan kulttuurisesta kamppailusta (ks. de Benoist).

Artikkelin analyysissa puhutaan luonnollisesti ”ideaalityypeistä”, eli idean mallinnuksesta, jota mikään yksittäinen ryhmä välttämättä ei edusta sen puhtaassa muodossa. Ääriajattelun kohdalla yleisemminkin on lisäksi syytä huomioida, että toimijan ”äärimmäisyys” voi ilmetä yhtä lailla niin psykologisella, ideologisella kuin toiminnankin tasolla. Aina nämä eivät ole samassa paketissa, vaan esimerkiksi ääri-ideologiaa voidaan ajaa vähemminkin äärimmäisin keinoin (Cassam 2021). Ulkopuolisten näkökulmasta ”äärimmäiseksi” tulkittu ajattelu voi lisäksi toimijalle itselleen näyttäytyä lähinnä luonnollisena ja normaalina. Määrittelyt onkin yleensä tehty suhteessa valtavirtaan ja siitä käsin.

Useimmiten äärioikeisto näyttäytyy median ohella suurelle yleisölle vain sille ominaisten rituaalien, kuten julkisten paraatien tai marssien, kautta. Rituaalit ilmentävät yhteisön perusrakenteita ja keskeisiä arvoja (Turner 2008, 6). Esimerkiksi yhtenäiseen ulkoasuun sonnustautuneet, ryhmässä marssivat joukot voivat ilmentää liikkeen militanttia luonnetta ja yhtenäisyyden vaadetta yleisemminkin. Joskus eksplisiittisestikin ilmaistuna marssien tarkoituksena on kasvattaa ”poliittisia sotilaita” tai yleisemmin vahvistaa yhteisöllisyyttä osallistujien kesken (Virchow 2007). Tässä mielessä myös liikkeen käytännöt jo osaltaan luovat heidän tavoittelemansa yhteisöä.

Radikaaleille liikkeille ominaista usein onkin niin sanottu ”prefiguratiivinen politiikka”, jossa eletään todeksi aktivismin käytäntöjen kautta sitä muutosta, jota tavoitellaan yhteiskunnassa laajemminkin (Fians 2022). Myös liikkeen estetiikan voi nähdä ilmentävän yhteisön perusarvoja (vrt. Schmid 2005).

Äärioikeiston ideaaliyhteisöt

Äärioikeistolaisen ajattelutavan ytimessä on usein varsin konservatiivinen ajatus yhteisöstä. Tämän näkemyksen mukaan ideaalinen yhteisö muodostaa orgaanisen ja kokonaisvaltaisen yhteyden yksilön ja tämän välittömän ympäristön ja paikallisyhteisön välillä (Bryant & Farrell 2024; de Benoist & Sunić 1994).

Ideaalista yhteisöä leimaa se, mistä Ranskan silloista äärioikeistoa analysoinut sosiologi Émile Durkheim puhui aikoinaan nimellä mekaaninen solidaarisuus

(Stedman-Jones 2021). Yhteisöllinen solidaarisuus rakentuu tällöin sen jäsenten keskinäisen samankaltaisuuden perustalle, ja oleellisessa roolissa yhteisön arvojen välittämisessä sukupolvelta toiselle ovat perhe, etninen ryhmä tai heimo, paikallinen yhteisö sekä esi-isien palvonta ja perinteet. Työnjaon ja individualismin myötä modernisaatio kuitenkin tuhosi nämä perinteiset yhteisölliset siteet, toisaalta ihmisten välisen ja luokkarajat ylittävän yksilöllisen vuorovaikutuksen samalla kasvaessa. (Ks. Holmes 2001; Marcel & Kemple 2024; de Benoist & Sunić 1994.)

Nykyisessä äärioikeistojattelussa ja sen globalisaatiokritiikissä voi nähdä piirteitä tästä kaivatusta paikallisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Alain de Benoist, ranskalaisen uusoikeiston johtava ajattelija, on korostanut yhteiskunnan koheesion ja kansallisen identiteetin heikentyneen individualismin ja massayhteiskunnan myötä (de Benoist & Sunić 1994). Samoin esimerkiksi filosofi Martin Heideggerin ajatuksista ammentaneen venäläisen Aleksandr Duginin mukaan globalisaatio on tasapäistävä voima, joka tuhoaa paikalliset yhteisöt ja niiden omaleimaisen olemisen muodot, ja lopulta myös niiden tarinat (Dugin 2012, 166). Kaikesta tulee markkinoiden paineessa vain ei-autenttista jäljittelyä. Tämän kehityksen vastustamiseksi Dugin (mt. 119) tarjoaa multipolaarista maailmanjärjestystä, kun pienet ja täysin paikalliset yhteisöt ovat hänen mukaansa liian heikkoja vastustamaan globaaleja voimia. Vastaavia ylikansallisia geopolittisia visioita on toki esittänyt varhemminkin moni äärioikeiston keskeinen ajattelija. Toisaalta jotkut ovat visioineet etnonationalistisista turvasatamista olemassa olevien kansallisvaltioiden sisällä (ks. esim. Robertson 1993).

Äärioikeiston omia pienryhmiä leimaavat myös usein voimakas maskuliinisuus, yhteisöllinen solidaarisuus ja kunniakäsitys sekä territoriaalisuus. Tällaisia yhteisöjä ovat olleet esimerkiksi skinheadit sekä sittemmin osaltaan esimerkiksi jotkut katupartioryhmit (ks. Clarke 1993). Jo klassisen fasismin doktriineihin kuului, että yksilön tarpeet ovat alisteisia yhteisön tarpeille (vrt. Mussolini 1932/2014), ja käsiytyesimerkiksi kunnia on siten myös yhteisöllinen. Yksilö, joka ei puolusta yhteisöään, on vaarassa menettää maineensa ja kunniansa muiden silmissä. Yksilöpsykologian tasolla tämä voimakas kiinnittyminen lähiyhteisöön voi toisaalta palvella myös modernin, massayhteiskunnasta vieraantuneen toimijan merkityksenetsintää (vrt. Kruglanski ym. 2018).

Sukupuoliroolit heijastelevat äärioikeiston ajattelussa usein perinteisiä yhteisökäsityksiä ja rooleja, joissa naisen ensisijainen tehtävä on toimia synnyttäjänä ja siten eräänlaisen biopolitiikan välikappaleena (Forchtner & Kølvråa 2017). Nykyisissä vähemmän traditionaalisissa yhteisöissä ja ryhmissä naisen rooli voi yhtenä ”kansasotureista” olla silti myös varsin aktiivinen ja liki tasaveroinkin (mt. 270–271). Johtajan roolikaan ei ole naisilta poissuljettu (vrt. Kotonen 2019).

Etenkin maltillisemmissa, populistisissa ryhmissä voi nähdä myös pyrkimyksiä korostaa naisten oikeuksia argumenttina islamia vastaan (Fangen & Lichtenberg 2021). Tämän ”femonationalismiksi” kutsutun argumentaation mukaan tasa-arvo on jo toteutunut länsimaissa mutta nyt sitä uhkaa vieras uskonto. Perinteinen ydinperhe on viime kädessä silti kansakunnan biologisen jatkuvuuden tae ja perinte-

den säilyttäjä, ”kansakunnan ydin”. Perhepolitiikka onkin äärioikeistolle keskeinen väline väestön etnisen puhtauden säilyttämiseksi. (Mt. 77–80.)

Yhteisöjä koskevat, modernisaatioon liittyvät ristiriidat voidaan hieman toisella tapaa sanoitettuna nähdä myös esimerkiksi erotteluissa paikallisen ja partikulaarisen kulttuurin sekä kosmopoliittisen ja universaalin sivilisaation välillä (Herf 1985, 46). Ensin mainitussa yhteys paikkaan, luontoon ja lähiyhteisöön sekä rotuun ja verenperimään on vielä säilynyt, ja yhteisö pyrkii toimimaan autarkian eli omavaraisuuden periaatteen mukaan. Autarkian ideaali voi heijastua myös laajemmin, vaikkapa negatiivisiin käsityksiin poliittisista liittoumista. Ylikansallisten yhteisöjen vastustuksella on siten ideologinen perustansakin. Äärimmilleen vietyinä jotkut ryhmittymät ovat pelkän visioinnin sijaan jopa luoneet omia yhteisöjään ”valkoisen separatismien” nimissä, kokonaan muusta yhteiskunnasta eristäytyneinä, ilman mitään kontaktia muihin rotuihin (Gardell 2003, 112–114).

Äärioikeiston ihmiskuvalla on tyypillistä nähdä kamppailu inhimillisen kehityksen ja yhteisön muodostuksen perustana. Liikkeen johtaviin ideologeihin kuuluva Alain de Benoist on esimerkiksi sanallistanut ajatuksen näin: ”Ristiriita on elämän moottori, halu hävittää se on toivetta kuolemasta” (de Benoist 2004, 143). Egalitarismi, täydellisen tasa-arvon merkityksessä, johtaisi kaikkien erojen ja hierarkioiden sekä lopulta merkityksen katoamiseen.

Tämän teeman kanssa rinnan myös kamppailu sisäryhmän ja ulkoryhmän, oman yhteisön ja sille vieraiden elementtien välillä, nähdään jopa eksistentiaalisena kysymyksenä (vrt. Berger 2019). Antropologisella tasolla tämä voidaan nähdä myös yleisemmin kategorioiden ja hierarkioiden ylläpitämisenä, joiden sekoittuminen uhkaa tuhota kansallisen identiteetin ja yhteisön perusarvot. Ranskalainen tutkija Pierre-André Taguieff (1990) on pitänyt tällaista ”mixofobiaa” jopa äärioikeistolaisen ajattelun kulmakivenä. Poliitiikka ja politisointi kompromissien tekemisen mielessä on kuitenkin tällaiselle ajattelulle vierasta, etenkin jos se nähdään kansakunnan ja sisäryhmän yhtenäisyyttä heikentävänä. Tällöin myös kyky kamppailla ulkoryhmiä vastaan heikentyisi.

Nämä käsitykset politiikan antagonistisesta luonteesta heijastuvat usein yleisemminkin näkemyksissä siitä, mikä on luonnollista. Joissain äärioikeiston keskuudessa suosioon nousseissa teoksissa fyysinen voima ja kamppailu on kohotettu jopa elämän ylimmäksi periaateksi (Redbeard 2012). Samoin niin sanotussa fasismin doktriinissa Mussolini ja Giovanni Gentile linjasivat elämän olevan kamppailua niin yksilön, kansan kuin ihmiskunnankin tasolla. ”Fasisti halveksuu ’helppoa’ elämää” (Mussolini 1932/2014, 306).

Tällainen näkemys politiikan kamppailuluonteesta on toki leimallista laajemminkin ääriliikkeille ideologisista etumerkeistä riippumatta (Bötticher 2017). Edellä viitattu jako sisäryhmään ja ulkoryhmään osaltaan alleviivaa myös rajojen ja luonnollisena pidettyjen yhteisöjen merkitystä.

Äärioikeiston luonto

Käsitys luonnosta ja ihmisen suhteesta siihen on tiiviisti kytköksissä äärioikeiston käsityksiin yhteisöstä. Koska äärioikeisto usein vastustaa erityisesti ympäristöliikkeiden politiikkaa, sen suhde luontoon voi näyttää kokonaan välineelliseltä, ja siinä korostuu kansallinen itsemäärääminen myös suhteessa luonnonvaroihin. Äärioikeiston luontosuhde pohjaakin heille ominaiseen aatemaailmaan: globalisaatioon ja ylikansallisiin ratkaisuihin kielteisesti suhtautuvat äärioikeistotoimijat korostavat maan ja kansan kulttuurista ja biologista yhteyttä, ja heidän luontoajattelunsa pohjaa tälle paikalliselle perspektiiville (Forchtner & Kølvrå 2015).

Saksalaisen äärioikeiston luontosuhdetta analysoinut Jonathan Olsen (2024) on jaotellut äärioikeiston luontosuhdetta kolmen keskeisen teeman kautta: Hänen tulkinsa mukaan varsin tyypillistä on pyrkimys nähdä luonto mallina myös sosiaaliselle järjestykselle. Toisaalta luonto ja yhteiskunta voidaan nähdä samanlaisina organismeina, joilla on luonnollinen kehityskulkunsa ja rappionsakin. Lisäksi poliittisella tasolla äärioikeisto voi tarjota autoritaarista politiikkaa vastauksena ympäristökriiseihin.

Käsitys luonnosta ja ihmisen roolista siinä juontuu joillakin keskeisillä äärioikeistoajattelijoihin etologiasta, eläinten käyttäytymistä koskevasta tieteestä. Kuten esimerkiksi Alain de Benoist on analysoinut, niin ihmis- kuin eläinyhteisöjäkin määrittävät niiden pyrkimys puolustaa reviiriään, yksilöiden eroista juontuva taipumus hierarkisiin rooleihin yhteisön sisällä sekä yhteisön selviytymisen kannalta välttämätön aggressiivisuus yhteisön ulkopuolisia kohtaan (Bruns ym. 2016; vrt. myös O'Meara 2013, 44–45). Luonnonjärjestys heijastuu sosiaaliin suhteisiin laajemminkin. Esimerkiksi sukupuolten välisen tasa-arvon sijaan luontoanalogiaan perustuva visio voisi tarkoittaa paluuta perinteisempiin, hierarkkisiin tai ”luonnollisiin”, kunkin taipumusten mukaisiin rooleihin.

Äärioikeiston ajattelussa ihminen nähdäänkin tyypillisesti osana luontoa ja yhtenä eläimistä. Teknologian kehityksen myötä ihmisen luontosuhde on kuitenkin vaurioitunut, ja luonnosta on tullut ihmisen päämäärien toteuttamisen väline. Holistisen näkemyksen mukaan tämä näyttäytyy myös epäterveinä yhteisöinä ja vieraantumisenä muillakin elämänaloilla. Vasemmistolainen, materialistinen tasa-arvoajattelu voidaan nähdä luonnonvastaisena ja heikkoutena (vrt. Kaczynski 2005; ks. myös Linkola 1971). Luontoanalogian mukaisesti ajatellen voidaan nähdä tällöin, että yhteiskuntaorganisaatio tai kokonainen sivilisaatio on näiden ajatusten levitessä tullut kiertokulkunsa päähän.

Niin kutsutussa ekofasismissa (ks. esim. Champion 2023) luontosuhde sekä ajatus sen korjaamisesta on korostunut erityisesti, vaikka muutkin äärioikeistotoimijat saattavat jakaa samat ajatukset. Ekofasismin yhteiskunnallinen diagnoosi korostaa, että modernia aikaa leimaa materialismi, kaupungistuminen ja teollistuminen. Myös rodut voidaan nähdä vieraslajeina, jotka järkyttävät biologista tasapainoa. Maahanmuutto voidaan nähdä uhkana paitsi siltä osin, että se itsessään aiheuttaa ympäristö-

ongelmia, myös ontologisemmalla tasolla. Koska maahanmuuttajalla ei ole luonnollista, orgaanista yhteyttä uuteen yhteisöönsä ja sen luontoon, ei hän voi antaa positiivista panostaan sen suojeluunkaan (Olsen 2024, 6).

Pyrittäessä korjaamaan tilanne tavoitteena on rajojen vahvistaminen ja luonnolliseen järjestykseen palaaminen, jolloin mennyt harmonia voidaan saavuttaa. Ekosysteemin ja sen ”immuniteetin” vahvistaminen ”palaamalla luontoon” ja suljettuihin pienyhteisöihin voisi tässä näkemyksessä tapahtua laajassa mitassa käytännössä vain autoritaarisesti, fasistisen järjestelmän puitteissa.

Äärioikeiston keskuudessa 1960-luvulla kehittynyt niin sanottu etnopluralistinen suuntaus puolestaan korostaa luontoanalogiaa pohjaten etnisten ryhmien itsemääräämisoikeutta ja niiden suojelua ylikansallisilta vaikutteilta sekä vierailta kulttuureilta (Olsen 2024, 135–136). Luonnon monimuotoisuuden suojelun ohella myös kulttuurit ja etniset ryhmät tarvitsevat siten suojelua. Radikaaleimmissa tulkinnoissa tämä moninaisuuden katoaminen on rinnastettu kansanmurhaan (mt. 136). Viime kädessä käynnissä on siten kansakuntien tai rotujen eloonjäämiskamppailu.

Äärioikeiston aika

Äärioikeiston aikakäsitystä voi, edellä esitettyjen teemojen tapaan, luonnehtia ulkonaisesti kirjavaksi. Siinä voi nähdä piirteitä niin nostalgiaista kuin futurismistakin, ja ajatus ikiaikaisesta kansasta sekoittuu vallankumoukselliseen dynamiikkaan. Joidenkin ryhmien visiot ovat *aionien* eli kokonaisten historiallisten aikakausien mitaisia, ja satanismia sekä äärioikeistoaatetta yhdistelevät ryhmät saattavat visioissaan irtaantua jopa maapallon viitekehuksesta galaksien tasolle (Shah ym. 2023). Joitakin aikakäsityksien yhteisiä peruspiirteitä voi silti huomioida näennäisten ristiiriitojen takaakin.

Jos äärioikeisto ymmärretään tämän artikkelin tapaan vallankumouksellisena liikehdintänä, on tällä myös omat seurauksensa tulkinnalle sen aikakäsityksistä. Kaikilla poliittisilla liikkeillä on tietysti tulevaisuuteen ulottuva perspektiivinsä, mutta reformistisilla ryhmillä, jotka eivät aja kaikenkattavia mullistuksia vaan parannuksia olemassa olevaan järjestelmään, tämä perspektiivi voi olla vaikka vain vaalikauden mittainen. Sitä vastoin kriisiajattelun leimaamille vallankumouksellisille ryhmille tällaiset muutokset tapaavat olla pelkkää kosmetiikkaa, ja visioiden ajallinen jännekin on siksi pidempi (vrt. Kotonen 2025; Traverso 2024).

Äärioikeiston aikakäsityksissä erityisesti niin sanottu edistyksen ajatus nähdään abstraktina ja historiattomana. Mikäli historian kulku nähdään lineaarisena ja jatkuvan edistyksen kautta, kuten omalla tavallaan niin kristillisessä, liberaalissa kuin marxilaisessakin ajattelussa, historia näyttäytyy vain nykyhetken ja tulevan negatiivisena vastinparina (O’Meara 2013; vrt. Esposito & Reichardt 2015). Muun muassa fasistisessa ajattelussa tämä lineaarinen aikakäsitys on korostetusti kritiikin kohteena. Moderni, historiaton aika nähdään edistyksen sijaan relativismin, nihilismin ja vieraantumisen leimaamana (Griffin 2015).

Äärioikeistolaisessa alakulttuurissa tavataankin varsin usein viitata tiettyihin syklisiin käsityksiin historian kulusta. Esimerkiksi hindumytologiaan pohjautuva termi *Kali Yuga* esiintyy taajaan meemeissä ja asusteissa. Sillä viitataan konfliktien ja räjähdyksen täyttämään nykyiseen aikaan, jota seuraa kukoistuksen sykli. Tämä ilmaisu viittaa samalla myös nykyajan ja edistysajattelun kritiikkiin. Nykyinen yhteiskunta on näkemyksen mukaan taantunut elinvoimaisesta kulttuurista alaspäin kiertyväksi sivilisaatioksi (ks. Kotonen 2020).

Niin sanottu perennialismi ja traditionalismi leimaavat myös osaa äärioikeiston aatteista (Sedgwick 2004). Näissä filosofioissa korostuu ajatus tiettyjen esimerkiksi ihmisluontoa koskevien totuuksien ikuisesta luonteesta ja yhtenäisestä ytimeä kaikkien uskontojen takana. Ikiaikaisen tiedon saavuttamiseksi tulisi etsiä puhdasta tiedon pariin, joka joidenkin näkemysten mukaan löytyy esikristillisestä ajasta.

Tapoja hahmottaa historiallista aikaa on luonnollisesti äärioikeistonkin yhteisöissä monenlaisia. Nationalistiselle ajattelulle kuitenkin on usein tyypillistä mieltää kansakunnat ikiaikaisiksi, luonnollisiksi ja pysyväisluontoisiksi muodostelmiksi (Smith 1998). Ajatellaan, että kansakunnilla on pitkät juuret ja että kansojen ominaislaatu näkyy niiden tavoissa, ajattelussa, kulttuurissa ja verenperimänäkin – toisin siis kuin uudemmassa nationalismin tutkimuksessa, jossa korostuu niiden konstruktivisuus.

Tyypillisesti äärioikeiston ajatteluun kytkeytyy myös tietty nostalgia. Osalle se voi tarkoittaa paluuta siihen luonnolliseen yhteisöön, joka vallitsi heidän nuoruudessaan, osalle pidempää siirtymää aina jonnekin pakanalliselle ajalle. Tämä ei silti tarkoita, että äärioikeiston aikakäsitys olisi täysin vailla tulevaisuushorisonttia, vain taaksepäin katsova. Visuaalista ilmettä myöten liikettä ilmentää usein dynaamisuus ja vitalisuus.

Esimerkiksi fasistisia liikkeitä onkin leimannut historiatietoisuuden ja -korostuksen ohella modernismi ja jopa futurismi, jossa yhdistyy sodan, teknologian ja nopeuden ihannointi. Dynaamisuutta ja eteenpäinmenoa korostaen Mussolini ilmaisikin, ettei fasismi ole puolue ”vaan anti-puolue ja liike” (Mussolini 1932/2014). Eri aikaulottuvuuksia yhdisteleviä symbiooseja luonnehtii niiden pyrkimys hakea ”vauhtia” menneestä, perustavaa laatua olevien ideoiden parista, jotta nyky-yhteiskunnan suuntaa voidaan radikaalisti muuttaa.

Kriisit itsessään ovat myös oleellisia paitsi sykliselle historiakäsitykselle ”historian moottoreina” (Faye 2001) myös liikehdinnän kehitykselle itsessään (vrt. Moffit 2015). Vain kriisin kautta ihmiset voivat lopulta hyväksyä toistaiseksi mahdottomana pidetyn äärioikeiston agendan: ”Syvenevä kriisi ja marssi kohti lisääntyvää kaaosta ovat edellytyksiä heräämiselle ja kapinalle” (Faye 2001, 30).

Kriiseistä tai niiden tuottamisesta on äärioikeiston nihilistisimmissä suuntauksissa tullut myös itsetarkoitus. Esimerkkinä tästä voi pitää niin sanottua akselerationismia (Shah ym. 2023), jonka mukaan poliittisia ratkaisuja ei yhteiskunnan suunnan muuttamiseksi enää ole. Tavoitteena olevan ja jopa kiihdytettävän yhteiskunnallisen kaaoksen ja yhteiskunnan romahduksen jälkeiset visiot ovat siinä kuitenkin vähin-

täänkin epäselviä. Vaikutelmaksi jääkin, että monelle kaaos itsessään on oleellisempaa kuin jokin uusi järjestys.

Valtalinjana voi muutoksen osalta silti nähdä pyrkimyksen edistää aatetta ”metapolitiikan” keinoin, arvoihin vaikuttamalla, jolloin tavoitteena on ”hidas mentaliteettien evoluutio arvosysteemistä toiseen” (Benoist 1979, 258).

Äärioikeiston ontologia ja käytäntö

Tässä artikkelissa on pyritty hahmottelemaan äärioikeiston ontologisia taustaoletuksia kolmen laajan käsitteen kautta. Äärioikeiston näkemykset yhteisöstä, luonnosta ja ajasta valottavat ideologian peruseräjäiteita ja niitä rakenneaineiksia, joihin myös sen toiminta osaltaan nojaa. Vaikka nämä käsitteet eivät tyhjentävästi kuvaa äärioikeistolaiseksi kutsuttua liikehdintää ja eri ryhmät painottavat näitä elementtejä eri tavoilla, antavat ne jonkinlaisen yleisperspektiivin liikehdintään.

Huomionarvoista on, että tässä käsitellyt laajat teemat vaikuttavat varsin tiiviisti yhteen kietoutuneilta. Esimerkiksi idealisoitu, nostalginenkin visio homogeenisesta paikallisyhteisöstä kytkeytyy käsitykseen luonnollisesta järjestyksestä ja luonnollisista hierarkioista (Switzer 2024, 10). Näiden eri käsitteiden yhteensulautumisen vuoksi äärioikeiston ajatusmaailmaa voi usein luonnehtia varsin holistiseksi ja organiseksi.

Artikkelissa teemoja on lähestytty myös pitkällä ajallisella jännteellä. Vaikka äärioikeiston viholliskuva on ajan myötä vaihtunut moneenkin otteeseen, juutalaisesta kommunismiin, anarkismiin tai islamiin, voi sitä silti pitää jossain määrin yhtenäisenä ja jatkuvana liikehdintänä ja vastavirtauksena erilaisille kansakuntaa ja sen yhtenäisyyttä uhkaaville aatteille ja ryhmille. Kulloinenkin vihollinen performoi viime kädessä sitä laajempaa uhkaa, yhteisön ulkopuolista ”toista”, johon äärioikeistolainen ajattelu katsoo olevansa vastaus.

Käytännön tason politiikan tekemiseen ja politikointiin äärioikeisto on tyypillisesti suhtautunut vähintäänkin varauksella, ainakin sikäli kuin politiikalla viitataan eturyhmien välisiin kiistelyihin ja toisaalta kompromisseihin (Kotonen 2018, 18–21). Utooppisena visiona on pikemminkin kansallinen yhtenäisyys, ja kansalaisten ymmärtäessä sen tärkeyden politikointi muuttuisi tarpeettomaksi.

Huomioiden joidenkin äärioikeistovirtausten, kuten fasismin, painotuksen vitalismiin ja tiettyyn pragmatismiin (ks. esim. Colasacco 2014) voi ajatella, että äärioikeiston käsitys yhteisöstäkin ilmeni sen käytännöissä ja reaali maailmassa. Pragmatismilla viitataan tässä Mussolininkin (1932/2014) ilmentämään ajatukseen, jonka mukaan ideologia muotoutuu vasta käytännön kautta, ottaen samalla vaikutteita myös muiden aatteiden elinvoimaisimmista osista. Tekemisen ja toiminnan ollessa keskiössä aate saa siten lopullisen hahmonsakin vasta käytännön kautta. On silti korostettava, että tässäkin tapauksessa ontologiset oletukset ja ajatusten käytäntöön

laittaminen ovat kaksi eri asiaa: niistä peruseriaatteista, joihin edellä on viitattu, ei vielä voida jännöksettä johtaa määrättyä yhteiskunnallista mallia, vaikka ne suunta-
viittoja antaisivatkin, eikä myöskään ääriajattelu usein johda äärimmäisiin tekoihin.

Kirjallisuus

Backes, Uwe (2006) *Politische Extreme: Eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis zur Gegenwart*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Benoist, Alain de (2004) *On Being a Pagan*. Atlanta (Ga.): Ultra.

Benoist, Alain de (1979) *Vu de droite, Anthologie critique des idées contemporaines*. Paris: Copernic.

Benoist, Alain de & Sunić, Tomislav (1994) Gemeinschaft and Gesellschaft: A sociological view of the decay of modern society. *Mankind Quarterly* 34(3), 261–270.
<https://doi.org/10.46469/mq.1994.34.3.8>

Berger, J. M. (2019) *Ekstremismi*. Helsinki: Terra Cognita.

Bruns, Julian, Kathrin Glösel & Natascha Strobl (2016) *Die Identitären. Handbuch zur Jugendbewegung der neuen Rechten in Europa*. Münster: Unrast Verlag.

Bryant, Jesse Callahan & Justin Farrell (2024) Conservatism, the far right, and the environment. *Annual Review of Sociology* 50.1 (2024), 273–296.

Bötticher, Astrid (2017) Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism. *Perspectives on Terrorism*, vol. 11, no. 4, 2017, 73–77.
<http://www.jstor.org/stable/26297896>

Campion, Kirsty (2023) Defining Ecofascism. Historical Foundations and Contemporary Interpretations in the Extreme Right. *Terrorism and Political Violence* 35(4), 926–944.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546553.2021.1987895>

Cassam, Quassim. (2021) *Extremism. A Philosophical Analysis*. Abingdon: Routledge.

Clarke, John (1993) The Skinheads and the magical recovery of community. Teoksessa S. Hall & T. Jefferson (toim.) *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain*. Oxon: Routledge, 99–102.

Colasacco, Brett (2014) From Men into Gods: American Pragmatism, Italian Proto-Fascism, and Secular Religion. *Politics, Religion & Ideology* 15(4), 541–564.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2014.959505>

Dugin, Alexander (2012) *The Fourth Political Theory*. London: Arktos.

Esposito, Fernando & Reichardt, Sven (2015) Revolution and Eternity. Introductory Remarks on Fascist Temporalities. *Journal of Modern European History* 13(1), 24–43.
https://doi.org/10.17104/1611-8944_2015_1_24

Fangen, Katrine & Lichtenberg, Lisanne (2021) Gender and family rhetoric on the German far right. *Patterns of Prejudice* 55(1), 71–93.

Faye, Guillaume (2001) *Why We Fight: Manifesto of the European Resistance*. Budapest: Arktos.

Fians, Moreira G. (2022) Prefigurative politics. Teoksessa F. Stein (toim.) *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. Cambridge University Press, 1–18.
<https://doi.org/10.29164/22prefigpolitics>

- Forchtner, Bernhard & Kølvrå, Christoffer (2017) Extreme right images of radical authenticity: Multimodal aesthetics of history, nature, and gender roles in social media. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 4(3), 252–281.
- Forchtner, Bernhard & Kølvrå, Christoffer (2015) The Nature of Nationalism: Populist Radical Right Parties on Countryside and Climate. *Nature and Culture* 10(2), 199–224. <https://doi.org/10.3167/nc.2015.100204>
- Freeden, Michael (2005) Editorial: Fundaments and foundations in ideologies. *Journal of Political Ideologies* 10:1, 1–9. doi.org/10.1080/1356931052000339505
- Gardell, Mattias (2003) *Gods of the blood: The pagan revival and white separatism*. Durham (NC): Duke University Press.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Griffin, Roger (2015) Fixing Solutions: Fascist Temporalities as Remedies for Liquid Modernity. *Journal of Modern European History* 13(1), 5–23. https://doi.org/10.17104/1611-8944_2015_1_5
- Herf, Jeffrey (1985) *Reactionary Modernism: Technology, culture, and politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, Douglas R. (2001) *Integral Europe: fast-capitalism, multiculturalism, neofascism*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Kaczynski, Theodore (2005) *Teollinen yhteiskunta ja sen tulevaisuus*. Turku: Savukeidas.
- Kotonen, Tommi (2025) ”Nyt ois sitä fasismia” – Sinimusta Liike ja sen eduskuntavaalikampanja 2023. *Politiikka* 67(1), 32–53. <https://doi.org/10.37452/politiikka.144938>
- Kotonen, Tommi (2023) Äärioikeisto ja sen määritelmät. *Politiikasta*. <https://politiikasta.fi/aarioikeisto-ja-sen-maaritelmat/> (viitattu 4.9.2025).
- Kotonen, Tommi (2020) Politics, violence and transgression in Finnish Rock Against Communism music: a cross-genre case study. *Patterns of Prejudice* 54(4), 409–432. <https://doi.org/10.1080/0031322x.2020.1800988>
- Kotonen, Tommi (2019) The Soldiers of Odin Finland: From a local movement to an international franchise. Teoksessa T. Bjørgo & M. Mareš (toim.) *Vigilantism against Migrants and Minorities*. Routledge: Routledge Studies in Fascism and the Far Right, 241–256. <https://doi.org/10.4324/9780429485619-15>
- Kruglanski, Arie, Jasko, Katarzyna, Webber, David, Chernikova, Marina, & Molinaro, Erica (2018) The Making of Violent Extremists. *Review of General Psychology* 22(1), 107–120. <https://doi.org/10.1037/gpr0000144>
- Linkola, Pentti (1971) *Unelmat paremmasta maailmasta*. Porvoo: WS.
- Marcel, Jean-Christophe & Kemple, Thomas (2024). Durkheim's war for civilization. *Journal of Classical Sociology* 24(4), 330–346. <https://doi.org/10.1177/1468795X241280708>
- Moffitt Benjamin (2015) How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism. *Government and Opposition* 2015;50(2), 189–217. <https://doi.org/10.1017/gov.2014.13>
- Mosse, George L. (2022) *The fascist revolution: Toward a general theory of fascism*. University of Wisconsin Press.
- Mudde, Cas (2002) *The ideology of the extreme right*. Manchester:

Manchester University Press.

Mussolini, Benito (1932/2014) *The Doctrine of Fascism*. Teoksessa Terence Ball, Richard Dagger & Daniel O'Neill: *Ideals and Ideologies. A Reader*. Abingdon: Routledge, 306–313.

O'Meara, Michael (2013) *New culture, new right: Anti-liberalism in postmodern Europe*. London: Arktos.

Olsen, Jonathan (2004) *Nature and Nationalism: Right-wing Ecology and the Politics of Identity in Germany*. Springer Nature.

Redbeard, Ragnar (2012) *Might is Right eli Voiman filosofia*. Turku: Vuohi.

Robertson, Wilmot (1993) *The Ethnostate*. Cape Canaveral, Florida: Howard Allen Enterprises, Inc.

Sedgwick, Mark (2004) *Against the modern world: Traditionalism and the secret intellectual history of the twentieth century*. Oxford: Oxford University Press.

Schmid, Ulrich (2005) Style versus ideology: Towards a conceptualisation of fascist aesthetics. *Totalitarian Movements and Political Religions* 6(1), 127–140.

Shah, Shanon, Cooper, Jane, & Newcombe, Suzanne (2023) Occult Beliefs and the Far Right: The Case of the Order of Nine Angles. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2023.2195065>

Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism*. Abingdon: Routledge.

Stedman-Jones, Sue. (2021) Durkheim, the Action Française and the Question of Nationalism. *Durkheimian Studies / Études Durkheimiennes* 25, 31–48. <https://www.jstor.org/stable/48769559>

Switzer, Ryan (2024) *Affective landscapes of the far right social movement: Mobilizing place and emotion in the Nordic countries*. PhD dissertation, Department of Sociology, Stockholm University.

Taguieff, Pierre-André (1990) The new cultural racism in France. *Telos* 83.1, 109–122.

Traverso, Enzo (2024) *Revolution. An intellectual history*. London: Verso.

Turner Victor (2008) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New Brunswick/London: Aldine Transaction Publishers.

Virchow, Fabian (2007). Performance, Emotion, and Ideology: On the Creation of "Collectives of Emotion" and Worldview in the Contemporary German Far Right. *Journal of Contemporary Ethnography* 36(2), 147–164. <https://doi.org/10.1177/0891241606298822>

Virranjakajat

VERONICA PIMENOFF

Vilja vilkaisi kylpyhuoneen ikkunasta tyhjälle pihalle.

– Ovat myöhässä, hän totesi puoliääneen. – Ehkä eivät tulisikaan. Se olisi hyvä.

Vaikka ei sitä tiennyt, mitä siitä seuraisi, jos eivät tulisikaan.

Vilja avasi oven eteiseen.

– Mitä sinä teet? hän kivahti Kallelle, jolla oli Viljan kalenteri kädessään.

– En mitään, Kalle sanoi ja pudotti kalenterin takaisin Viljan laukkuun.

– Nuuskit minun tavaroitani!

– Katsoin vain, olitko merkinnyt kalenteriin jotain tälle päivälle.

– Eihän siihen ole voinut merkitä mitään, kun koko päivä on varattu Kokon paluulle ja sitten äkkiä keksittiin, että se tulee tänne ja tänne tulevat liikkeen johtajat ja kaikki pienet nilviäiset sitä vastaanottamaan.

– Halusinkin nähdä, miten olit merkinnyt juhlapäivän kalenteriin, Kalle sanoi.

– Ennen valehtelit paremmin, Vilja sanoi, otti kassinsa ja meni keittiöön. – Jengi on tulossa. Ehtivätkö edes koristella salin ennen kuin Kokko tulee? Kalle huuteli perään.

– Tässä mitään koristeita tarvita. Katan kahvit ja leivät, se saa riittää, Vilja sanoi.

– Keittäisitkö kahvin? Vielä ehtisi juoda kupillisen, Kalle ehdotti.

– Keitä itse, en nyt ennätä sinua palvelemaan.

– Se on sinun tehtäväsi, Kalle totesi muttei rojhennut katsoa Viljaan päin.

– Tämän liikkeen naiset määrittävät tehtävänsä itse, Vilja sanoi eikä malttanut olla lisäämättä:

– Miksi oikeastaan menit minun kanssani naimisiin?

Vastauksen nopeus ja tyyneys yllättivät Viljan:

– Olit Kokon sisko.

Ovikello soi ja Kalle meni avaamaan. Siipeensä saanut Vilja tunnisti tulijat äänestä. Kalle oli väittänyt Viljan ottaneen sen kurissa kasvaneena hyvän perheen poikana, joka oli perinyt talon. Talosta oli tullut riesa, kun koko yhteisö alkoi pesiä siihen. Nyt ei kahviteltaisi. Viljan puolesta kaikki saivat odottaa kuivin suin Kokon tuloon asti.

Ryhmässä arvioitiin, että liikkeen asema oli nyt niin vahva, että Kokko oli ollut pakko vapauttaa tutkintavankeudesta eikä syytettä nostettu. Pian presidentti painotettaisiin armahtamaan tuomitutkin. Kokon pidättäminen ennen vaaleja oli maan poliittisen johdon viimeinen yritys estää liikkeen vaalimenestys. Keino oli toiminut muualla Euroopassa, mutta täällä se tyssäsi. Katupartiolikkeestä syntyneestä joukosta tuli eduskunnan suurin puolue! He olivat nyt tosissaan valtavirtaa, vaikka eivät vielä pääsisi muodostamaan hallitusta. Muiden ryhmien vastustus oli kova. Kun he voittivat, parlamentaariset tavat yhtäkkiä unohtuivat eduskunnassa. Vaan eipä heidänkään liikkeensä aikunut noita tapoja kauan noudattaa. Muutos vaati järeämpiä toimia. Koko Suomen kansa tuskin voisi ryhtyä elämään sellaisissa yhteisöissä kuin he, mutta kyllä sen puhdistua piti.

Vilja hämmästyi miesten saliin tuomia lippuja. Hän ei tunnistanut kaikkia niiden aikansa eläneitä symboleja. Tiesivätkö nämä miehet, missä mennään? Tykkäsivät marssia soihtukulkueessa ja haaveilla elämästä heimoyhteisössä ja nyt omin lupinensa sijoitella lippuja saliin. Ottaisivat esimerkkiä Amerikasta, jossa kaikilla oli aseita kotona, maahanmuuttajia pyydystettiin kaduilla ja karkotettiin maasta, ammattiyhdistysliike oli ahtaalla ja työväenliike lyöty. Tarvittaessa todettiin hätätila ja presidentti hääräsi ja määräsi laeista ja tuomioistuimista välittämättä. Ei sielläkään vielä voitolla oltu, vaikka miljonäärit pikapuhdistivat hallintoa, sillä vielä vastustajilla oli mahdollisuus oikeustiehen ja lakialoitteisiin ja maan tavan mukaisiin salamurhiin. Vallan kolmijaon kulssit olivat pystyssä, mutta kaupunkien kaduilla oli jo totuttu kansalliskaartin sotilaisiin. Raha näytti valtansa tiedotusvälineissä, yliopistoissa, oikeussaleissa ja lainsäätäjien valinnoissa. Joillekin toimijoille syydettiin rahaa, toisilta vietiin viimeisetkin rahat. Se ei vielä merkinnyt fasismia, olihan valtion rakenteissa yhä tilaa oppositiolle.

Vilkaistuaan kelloa Vilja meni takaisin keittiöön valmistelemaan tarjottavia. Kalle näytti hermostuvan, kun Kokon odotus pitkittyi. Vilja tunnisti Kallessa myös toisenlaisen jännityksen, tukahdetun innostuksen kuin se haluaisi lähennellä häntä.

– Jos saisimme pojan, niin minkä nimen antaisimme sille? Kalle kysyi kesken kaiken.

- Ennättäähän tuota sitten vielä miettiä.
- On mukava haaveilla jo nyt!
- Mukavaa. Ja sitten tulee tyttö.
- Onhan tyttökin tervetullut.
- Mutta siitä et haaveile niin, että pitäisi jo nimikin olla.
- Et viitsisi...
- Yrjö tietenkin!
- Mitä sanot?
- Pojan nimeksi tulisi Yrjö. Kun kerran kysyt, niin minä vastaan, että Yrjö.
- Mutta eihän se käy.
- Vai ei Yrjö sitten kävisi. Kuninkaiden nimi siinä missä Kaarlekin.

– Kyllä sinä tiedät, miksi Yrjö ei käy.

– Yrjö on Englannin ja Venäjän suojelija. Ja tietty Georgian. Jos Yrjö ei ole varuillaan, paha lohikäärme nielaisee sen. Kun se sitten kylläisenä makoilee saalista sulatellen, idän kiltti lohikäärme potkaisee sen paikaltaan.

Vilja ei itsekään tiennyt, mitä tarkoitti. Kunhan sanoi. Kunhan mykisti Kallen tungettelevat vauvapuheet. Ei hän ikinä kertoisi Kallelle, että nimi olisi bulgarialaisen Dimitroffin mukaan. Siinä olisikin Kallelle selittämistä, sillä jos joku kuului eri leiriin kuin he niin Dimitroff. Sun Tsun opin mukaan sodassa oli tunnettava vihollinen. Niinpä Vilja oli tutustunut kommunistiseen internationaaliin ja huomannut, että Dimitroff se vasta vihollisensa tunsikin. Niin hyvin, että opetti Viljallekin, että fasismin valtaanpääsy tarkoittaisi sovinistisen ja imperialistisen finanssipääoman terroristista diktatuuria. Ajatus elektronisesta rahasta kiitämässä valon nopeudella planeetan joka kolkkaan viehätti Viljaa. Raha pystyi rakentamaan ja purkamaan, ohjaamaan ja puuttumaan kaikkeen. Se hallitsi maailmaa. Raha sikisi itsestään, kun velanantajat loivat rahaa. Se lisääntyi voitoista ja paisuisi sotateollisuudessa ja jälleenrakennusbisneksessä. Se ei piilotellut valtion virastoissa vaan leveili Lontoon Cityssä ja New Yorkin Wall Streetillä. Jos sotia ei syttynyt tai ne kulkivat väärään suuntaan, se lähetti salaisen palvelun tuottamaan tarvittavat tapahtumat eri puolilla maapalloa. Se oli huikaisevaa toimintaa. Harmi, ettei suomalaisilla ollut näille kenteille asiaa. Suomi oli niin merkityksetön.

– Kai suomalainen nimi olisi parempi, Kalle keskeytti Viljan ajatukset.

– Suomenna sitten oma nimesi. Rupea vihdoin Mieheksi.

Kalle otti askeleen kohti, mutta lähtikin sitten ulos. Olohuoneesta kuului vieraiden puhetta, mietittiin marssin valmistelua nyt kun Kokko oli takaisin, melkein marttyyrina. Vilja asetteli kulhoja tarjottimelle. Häntä ei huvittanut kulkea pimeänä iltana räntäsateessa noiden saliin tuotujen lippujen perässä. Hän olisi halunnut kuulua maailmaa hallitsevien velanantajien eli pankkiirien tai tuttavallisesti roopeankkojen joukkoon, niiden, jotka korjasivat voitot planeetan joka kolkasta. Niiden, joiden ei välttämättä tarvinnut suoraan hallinnoida valtioita kunhan hallinnoivat rahavirtoja ja ymmärsivät, minkälainen Sampo sodat olivat.

Kuitenkin pelotti, kun Eurooppaan nyt pitkästä aikaa lupailtiin sota. Eurooppalaisten kurjistaminen oli sodan valmistelua. Kun nuorilla miehillä ei ollut muuta tulevaisuutta, ne joutuivat sotimaan. Ahdisti, kun ei tiennyt, tuottaisiko sota tällä kertaa voittoa, olisiko enää edes voiton jakajia.

Porvarihallitus oli jo aloittanut sotapropagandan. Vihollinen oli nimetty, eikä media säästellyt sen parhaamisessa. Vielä piti vedota väestön polttavimpiin tarpeisiin, kaikkihan sen näkivät, että maahanmuuttajat veivät suomalaisilta terveyspalvelut ja asunnot. Sisimmässään Vilja tiesi, että uutta sotaä tosissaan valmistelevat eivät välittäneet heidän liikkeestään. Eivät niissäkään maissa, joissa liike oli paljon suurempi. He olivat liikkeellä alhaalta ylös, mutta maailman finanssivoimanpesät hallitsivat säälimättä ylhäältä alas. Outoa, miten Englantikin tuolta surkealta saareltaan ilman kelpo asevoimia pelkällä Lontoon finanssipääomalla ja tiedustelupalvelulla puuttui muiden maiden ja pääoman liikkeisiin. Oma väestö värjötteli kylmissään, kun ei ollut varaa lämmitykseen hallituksen syytäessä rahaa vieraassa maassa käytävään sotaan. Siihen ei Suomessa ylletty. Pelotti, että sodan kitka hieraisi Suomen olemattomiin. Toisten käsikassaranaan sitä vain oltiin. Käsirahakassana.

Kokon lähimmät miehet vetäytyivät nojatuoleihin puhumaan keskenään hiljaisella äänellä. Yksi oli jatkuvasti puhelimessa, viittilöi lähellä istuville nyökkäileville kavereille. Vaalivalvojisissa oli jopa vähän halattu, nyt tunnelma salissa oli tyly. Toimettomina odottelevat miehet olivat tarkkoja siitä, että liput näyttivät hyvältä ja heitä itseään puhuteltiin heidän uudella nimellään. He olivat pelkkiä pellejä. Aikaansaavia olivat ne, jotka eivät edes itse mieltäneet olevansa fasisteja: velanantajat ja asetehtailijat. Eivät kantaneet lippuja tai tuhertaneet hallinnossa, sen kun juonivat ja pelasivat.

Kalle avasi oven Leenille, joka oli ajanut kovaa ehtiäkseen paikalle ennen miestänsä. Siltä kesti kauan riisua lasten haalarit eteisessä ja sitä jännitti olla ilman Kokkoa tässä seurassa, joka odotti Kokkoa saapuvaksi omiakseen sen taas heti kokonaan itselleen. Kokko oli kieltänyt tulemasta vankilaan vastaan. Lehdistölle ei kerrottu vapautumisen ajankohtaa. Kokko halusi tarkistaa tilanteen ennen julkista esiintymistä. Hänen piti varmistaa asemansa. Sitten hän pyrki vauhdittamaan vallanvaihtoa luomalla epäjärjestystä. Leeniä se pelotti. Oli melkein ollut turvallisempaa tietää Kokon olevan poliisin huostassa kuin vapaana kaikille vaaroille alttiina.

Leeni kävi lapsineen sohvaan istumaan. Lapset katselivat hiljaa miesten yritystä levittää lippu niin, että se näkyisi kokonaisuudessaan. Leenin puseron napit kiristivät. Äidin rinnat ovat vauvoja varten, se oli sanonut. Oli esikoisen synnyttyä jäänyt kotiin ja aikoi pysyäkin. Se oli jotenkin pyhä, siihen ei saanut kajota. Pysyi etäisenä jutellessakin. Hoiti omaa aluettaan, ei muusta maailmasta välittänyt.

Vilja huomasi isomman pojan paidassa merkin ja kysyi, mikä se oli. Poika painoi leuan rintaa vasten nähdäkseen paitaansa kiinnitetyn merkin. – En tiedä.

– Miksi laitat pojalle merkkejä, joista se ei tiedä mitään?

– Ei vielä ymmärtäisi, Leeni selitti.

– Mikset odota, että ymmärtää? Vilja kysyi.

– Poika kokee sen tunteen!

– Minkä tunteen?

– Että kuuluu joukkoon. Ei ole yksin, kun muut kannattelevat! Leeni nosti tuiman katseen:

– Poika sai merkin isältään.

Jopas uhmaa natoaan, Vilja ajatteli hämmentyneenä. Kuitenkin Leeni salasi Kokolta lasten Aku Ankat, vaikka niissä finanssiguru hallitsi maailmaa ja vain alkukantaiset heimot harjoittivat uskontoa. Vain jotkut vaatteettomat villielukat elivät ydinperheessä.

Vilja kaatoi kahvia. Kalle leikkasi leipää. Oli yksinkertaiset tarjottavat. Viinapullo oli varalla mutta ei esillä. Lapsille oli oman puun omenamehua, jota Leeni oli syksyllä tuonut.

Vieraat vilkuilivat puhelimiaan, kun Kokkoa ei kuulunut. Huoli hiipi isäntävaenkin mieleen. Pienemmät lapset laskeutuivat lattialle leikkimään. Vanhin seurasi valppaana miesten touhuja. Yksi vaitonaisista miehistä ilmoitti, että valtakunnallisessa digilehdessä oli maininta Kokosta otsikolla ”Äärioikeiston johtohahmo vapautettu vankilasta”. Omassa lehdessä uutista vielä pantattiin. Huomenna seuraisi varsinainen hypetys. Ilmoitus purki jännitystä ja kirvoitti sekavan kilpalaulannan.

– Mikä äärioikeisto me muka olemme? Saimme enemmän ääniä kuin mikään muu ryhmä, olemme siis kansan keskellä.

– Olemme virta, valtavirta, vallan virta! Kyy intoutui.

– Anna olla! Hallitusvallan saaminen ei vielä tarkoita, että koko hallinto on käsissämme. Virkamiehet ovat hankalia vastustajia. Näyttävät meille, jos me emme näytä niille.

– Suuri osa opettajista ja virkamiehistä äänesti meitä. Meillä on kannattajia oppilaitoksissa, virastoissa, poliisissa, armeijassa.

– Tämä on hidasta ja epävarmaa hommaa.

– Meillä on kannattajia, mutta ei isoja rahoja. Meidän pitää näkyä joka paikassa. Päiväsaikaan. Emme ole salaseura. Ihmiset äänestävät meitä. Meillä ei kuitenkaan ole sotilaita rauhoittamassa kaupunkoja ja häätämässä maahanmuuttajia. Meidän pitää saada aikaan kunnon kriisi ja hätätila.

– Ihmisiä on valvottava. Kun jokainen on hankkinut älypuhelimien ja käteinen on pian kokonaan poistettu käytöstä, ihmisten ja rahan liikkeiden seuranta onnistuu täydellisesti ja pian niiden ohjauksin. Näin Suomi otetaan haltuun. Ei ihan muinaisyhteisönä, mutta paljon paremmin ohjailtavana kuin tänään.

– Nyt kun Kokko on vapaa, pitää järjestää oikea paraatimielenosoitus! Kyy innostui.

Vilja ajatteli, ettei ollut voitettu sellaisella kriisillä kuin oli ajateltu vaan ihan vain vaaleilla ja siksi vielä aika keskeneräisesti ja pinnallisesti. Äänestäjät eivät olleet tulleet mukaan oikeaan toimintaan, tuumasivat kai, että nyt edustuksellinen demokratia toimikoon.

– Missä Kokko viipyy? Tätä kysymystä alettiin nyt toistella. Kukaan ei halunnut arvailla eikä paljastaa pahoja aavistuksiaan.

– Ei antanut tulla vastaan, Leeni sanoi. – Käski minun tulla meidän autolla tänne, jotta täällä tavataan.

– Pyysikö tuomaan jotain tiettyä?

– Ei ainakaan minulle sanonut mitään.

– Lähti varmaan taksilla. Onkohan sillä edes kännykkää?

– Ei se ainakaan kotona ole, Leeni sanoi.

– Jos Kokko on pysäytetty?

– Kuka sen voisi pysäyttää?

– Jospa ne ovat tappaneet sen, Vilja kuuli kiihtyneen Kyyn kuiskaavan Kallelle.

Kyy havitteli liikkeen johtoasemaa. Kun monet heimoutumisen hurmoksessa olivat ottaneet muka muinaissuomalaisia nimiä, Vilja oli arvannut Kyyn napanneen itselleen Vietnamista kenraalin arvon. Käärme liikkui luikerrellen, mutta Kyy liikkui kuin kroppa olisi panssari, värähtämättä, periksi antamatta, muotoaan muuttamatta kuin kone. Se väitti, että se oli pienenä piesty muotoonsa ja se osaisi hakata muut samaan kuntoon. Sen sisuksissa kun virtasi kuuma veri, jota se aina tottelisi, vaikka kuka käskisi toisin. Kyy se pälpätti, haki hurmosta kuvitteellisesta taistelusta.

Nyt Kyy vaikutti levottomalta. Nojatuoliryhmä ei päästänyt häntä joukkoonsa. Hänen oli pakko rauhoittaa itseään puhumalla niin kuin hän usein teki. Kyy katsoi ympärilleen ja äkkäsi Leenin sohvassa vanhimman pojan kanssa.

– Annapa kun kokeilen hauistasi, Kyy kurottautui kohti äitiinsä painautuvaa poikaa. – Kun harjoittelet, lihakset kasvavat. Saat itsellesi tiukan lihaspanssarin. Hallitset sitä kuin konetta liittyessäsi miesten muodostelmaan. Kun saat tulikasteen, tunnet veresi pauhun ja kehosi latautuu luodiksi kohti vihollista. Osuessasi räjähdät.

– Antaisit olla jo, Kyytä komennettiin nojatuoleihin asettuneiden ryhmästä.

Poika ojentautui äidin kainalosta: – Minä mikään luoti ole. Minä olen drone!

Joku hörähti hiljaisten miesten ryhmässä. Leeni tuijotti lattiaa.

– Tiedusteludrone vai tappajadrone? Kyy kysyi. Odottamatta vastausta hän alkoi puhua mahtailevaan tapansa:

– Kun Kokko pidätettiin, me itkimme. Mutta sisimmässämme kyyneleet muuttivat liekeiksi. Rinnassamme palaa oikeutettu viha. Kun katson Leeniä, näen hänen voimansa ja rohkeutensa. Leeni on osa myrskyisää voimaamme, jota vihollisemme ei koskaan taltuta. Olemme jo valtavirtaa, meistä on tulossa valtava virta. Tarvittiin vuosia poliittista työtä: marssimista, puhumista, protesteja ja parlamentaarista-kin työtä ennen kuin meistä tuli kaikki vastukset ja juonet voittava virta. Vielä vas-
taamme syöksyy muita virtoja, vielä kenttä ei ole kokonaan meidän.

– Olemme kaikki osa suurta tsunamia, joka murskaa järjestyksen, tuo puhdistavan kaaoksen ja uuden elämän. Me olemme jo eläneet sillä tavalla, jolla kaikki tulevat elämään. Kokko ja Leeni ovat siitä esimerkki. Verenperintö ja perityt elämäntavat ovat aiemmilta sukupolvilta, jotka selvisivät Suomen luonnossa ja rakensivat tämän maan. Leenin takana on tuhatvuotinen ketju esiäitejä, jotka kasvattivat miehiä ja kyliä, esiäitejä, jotka viljelivät maata, vaalivat karjaa ja huolsivat perheitään. He saattoivat kansan pimeydestä valoon.

Viljaa hymyilytti. Ottaessan mallia amerikkalaisista saarnaajista Kyy taas sekoitti puurot ja vellit. Tottahan Leeni ilmensi perhearvoja ja häneltä odotettiin lasten kasvatusta asekuntoiseksi sukupolveksi, joka ei sallisi rahasäkkiensä päällä lepäävien hallita itseään. Rahan siirterlykyky oli valtaa. Rahaa jonnekin, raha pois jostakin. Ihmisten siirtelykin oli valtaa. Siirreltiin kun oli tarvis, rautatiet oli keksitty. Eikä mitään liikkumisen vapautta ihmisille. Rajavalvonta oli keksitty. Woke-huorien suut tukittaisiin. Some-valvonta oli keksitty.

Kyy veti henkeä. Se ei pysynyt entisessä vauhdissaan. Oli vanhentunut, väsähti helposti. Leeni tuijotti lattiaa. Hänellä oli hätä miehestään, jota ei kuulunut. Hän oli lähtiessä sanonut lapsille, että isä tulee tänne. Aiemmin sitä ei voinut sanoa, ettei vanhin kertoisi koulussa. Hän ei ollut nähnyt miestä viikkoihin, kun johtomiehet olivat käyttäneet vankilan kaikki vierailuajat. Viljakin oli sisarena tunkenut perhevierailulle hänen ja lasten ohitse. Ehkä Vilja tiesi, miksi Kokkoa ei kuulunut. Ehkä sisar ja veli olivat keskenään sopineet harhautuksesta. Kokko oli sanonut, ettei valta vielä ollut varmistettu. Mitä hyvänsä voisi tapahtua. Kokko oli sanonut, ettei riittänyt, että vaaleissa oli voitettu ja entinen hallitus väistyi, ja selittänyt Leenille, ettei heidän liikkeensä tyytynyt pitämään valtaa samoissa rakenteissa kuin muut puolueet vaan uudenlaisessa järjestyksessä, jossa he sanelisivat kaiken. Vähempi ei riittäisi.

Perhe sai odottaa. Mitä Kokko lasten askartelemista korteista, kun valta oli varmistettava puhdistamalla hallintoa, nostamalla omia miehiä avainasemiin, turvaamalla tiedotus, tiedostot ja tiedustelukoneisto, hallitsemalla rahavirtoja. Leeni ei miettinyt, mitä kaikkea vallan kaappaamiseen kuului, mutta Kokolla oli suunnitelma.

Kyy jatkoi puhettaan Leenille:

– Vastustajamme hämmentyvät, kun me edustamme kaikkea aitoa ja hyvää eivätkä he mahda meille mitään. Heidän pahuutensa on herättänyt meidän voi-

mamme. Heidän väkivaltansa meitä kohtaan on tiivistänyt rivimme. Seisomme kuin muuri, kukaan ei pääse läpi. Marssimme murtaen kaiken vastustuksen. Sillä mitä noilla meitä vihaavilla raukoilla on? Ei mitään. Heillä ei ole yhtään mitään, paitsi kateutensa ja vihansa. He eivät ole mitään, he eivät pysty rakentamaan mitään, eivät tuottamaan mitään. Me rakennamme, joukkomme laajenee, me nostamme kansakunnan valoon. Vanhat vastustajamme pidättivät Kokon. Olisivat tappaneetkin, mutta heidän jo horjuva järjestelmänsä ei siihen pystynyt.

Vaikka Leenin pää oli painuksissa, Vilja näki sen kasvojen värähtävän. Olihan se kovilla ollut, kun Kokko joutui linnaan ja lehdet riekkuivat, naapurit vihjailivat ilkeästi ja päiväkodin tädit vaikenivat merkitsevästi. Rahaa oli vähän. Liike kuitenkin avusti. Olihan Leenillä pesällinen vesseleitä huollettavana. Siinä ne istuivat hiljaa, yksi äidin sylissä, toiset molemmin puolin äidin kylkeen painautuen. ”Älä vaadi suorituksia niiltä, joilla ei ole kykyä”, Kokko oli sanonut. Kokko ei ymmärtänyt, että jos kasvatus jätettiin äideille, lapset voisivat kääntyä liikkeen valtaa vastaan.

Leeni oli Viljan mielestä ottanut itselleen sopivan söpön nimen. Kalle oli vaikuttanut helpottuneelta, kun Vilja oli sanonut, ettei sen pitäisi ottaa uutta nimeä, riitti, että sen nimi oli Mies, germaaniksi tosin mutta kuitenkin. Viljakaan ei ajatellut itseään minään Tähkäpäänä vaan Tahto-naisena. Sen verran pakkoruotsi auttoi, mutta se piti kuitenkin hävittää ja suomenruotsalaisilta ottaa rahat parempaan käyttöön. Harmillista kyllä Maamme-laulu, Vänrikki Stoolin tarinat ja pahuksen maailmanvalloittaja Muumitkin oli kirjoitettu ruotsiksi. Raamatullisista nimistään liikkeen jäsenten ei olisi tarvinnut luopua. Jos Amerikan evankelikaalit voivat luoda fasistisen voiman, kannattaa uskovaiset huomioda Suomessakin, Vilja mietti kuunnellessaan Kyyn loputonta paasausta. Kyy oli kyllä oppinut pitämään puheita, ei vaan osannut lopettaa niitä.

– Vangittuna Kokosta tuli kaikkien tuntema sankari. Hän valtasi uutiset ja somen. Ihmiset havahtuivat ja liittyivät liikkeeseen. Hekin kantavat nyt lippuamme ja perintöämme. Se yllätti vanhan vallan. Meitä ei voinut enää torjua.

– Kokon vangitseminen herätti kansan, joka nyt kantaa häntä sydämessään ja seuraa lippuamme. Me pelastamme tämän maan. Olemme päättäväisiä ja lapsemme ovat vahvoja ja lapsenlapsemme tulevat olemaan vahvoja. Jokainen erikseen ja kaikki yhdessä olemme myrsky, joka myllää esiin uuden järjestyksen. Vastustajista ei jää jälkeäkään. Heillä ei ole jaettavana kuin katkeruutta. Meillä on valoisa visio ja voima, ja jatkamme maailman rakentamista sellaiseksi kuin sen pitää olla ja säilyä sukupolvelta toiselle. Toki häviäjät vielä harovat vastaan. Opettajat ovat hankala vastus, kun oppikirjoja ei vielä ole uusittu. Mutta jos niihin yhtäkkiä saatiin kaikkea hölynpölyä sukupuolesta, saadaan se niistä nopeasti taas hävitettyäkin. Onnistui se Amerikassakin. Riekkuva somekin saadaan kuriin. Televisioon ujutetaan vetäviä kasvoja niin että sen suosio palautuu. Me ja meidän perheemme voitamme sukupolvien ketjussa. Me olemme tällä planeetalla elämisen arvoisia.

Leenin olemus rentoutui, kun puhe vihdoin loppui. Hän oli väsynyt. Lapset olivat sairastelleet, Kokko oli ollut vankilassa ja oli nyt kateissa niin kuin oli ollut usein ennenkin. Tärkeillä keikoillaan. Ei aina käynyt kotona nukkumassakaan. Muisti kyllä aina jättää rahaa.

Edessä olivat hankalat ajat. Leeni oli joutunut luopumaan apulaisestaan, joka oli siivonnut ja ulkoiluttanut nuorinta. Uudet asetukset pakottivat apulaisen lähtemään

maasta, vaikka sillä ei ollut paikkaa minne mennä. Se oli jo haettu kotoaan. Se oli säilössä väliaikaistiloissa entisessä kauppakeskuksessa, kunnes karkotuslento järjestyi. Leeni oli aina vähän pelännyt sitä, sillä se oli kookkaampi ja vahvempi kuin hän. Oli omin lupinensa ottanut itselleen makeisen lasten pussista.

Viljakin huokaisi helpotuksesta, kun Kyy vihdoin lopetti fraasiensa latelun. Kalle tyrkytti vieraille piirakkaa, mutta piinaava odotus oli vienyt vieraiden ruokahalun. Kyyn amerikkalaistyyllisen puheen jälkeen Viljasta tuntui pahalta ymmärtää, ettei heidän liikkeensä koskaan yltäisi hallitsemaan maailmaa. Mutta kansakunnan se voisi pelastaa. Atlantin takaa oli jo sohaistu Euroopan isojen maiden vailla kannatusta olevia johtajia. Syntyisi taas kansakuntien Eurooppa. Tämä oli heidän suuri tilaisuutensa. Jos muutos vaati sotaa, tulkoon sota. Jos se vaati rauhaa, pysyköön rauha. Loistava uusi tekniikka ja huimaava nopeus sulautuisivat heidän ikimuistoiseen elämäntapaansa. Ellei tekoäly sotkisi sitäkin.

Lännen ja idän lohikäärmeet jakoivat maailman. Idän lohikäärme käytti jo omaa rahaansa ja finanssijärjestelmäänsä, omanlaistaan viestintää ja tekoälyn lähestymistapaa. Mihin Suomi liittyisi, kun yksinapainen maailma hajoaisi moninapaiseksi? Kuka sitä suojaisi, jos omat voimavarat eivät riittäneet?

Viljan puhelin soi keittiössä. Kokko ilmoitti ykskantaan, että Leenin piti tulla lasten kanssa kotiin ja muiden hajaantua odottamaan ohjeita. Vieraat lähtivät pienissä ryhmissä kiivaasti keskustellen. Arvailivat, mitä Kokko suunnitteli. Vilja auttoi pienimmän haalareihin ja saattoi Leenin autolle. Leeni kiinnitti tottuneesti kaikkien turvavyöt, moikkasi ajajan paikalta ja starttasi.

Kun Vilja tuli takaisin sisään, Kalle oli jo siivonnut astiat koneeseen. Se viittasi Viljan puhelimen suuntaan:

– Kokko soitti. Soittaa sinulle heti uudestaan. Ei kertonut, mitä asia koskee.

Kovin oli salaperäinen. Liekö radikalisoitunut vankilassa, Kalle lohkaisi.

Vilja lähti puhelin korvalla ulos. Lähimmästä risteyksestä lähti auto matelemaan häntä kohti. Vilja valmistautui hyppäämään kyytiin, mutta auto pysähtyi ja Kokko nousi siitä. Veli käveli nopein askelin hänen luokseen. Se vaikutti levänneeltä ja hyväntuuliselta, melkein halasi siskoaan.

– Pääsit kuin pääsitkin ilman syytettä pois! Vilja hihkaisi hiljaa.

– Tiedustelupalvelu auttaa aina, Kokko sanoi ja hymyili tyytyväisenä. – Sillä välin kun te kaikki olette kokoustaneet, minulla on ollut mielenkiintoinen päivä.

Sitten se puhui siskolle tapansa mukaan keskeytyksettä valmiiksi mietittyä asiaa. Pysyttäisiin suunnitelmassa. Harhautuksena ylläpidettäisiin vaikutelmaa, että oli tapahtumassa tavanomainen hallitusvastuun vaihdos. Rikkaiden luottamus saavutettaisiin turvaamalla niiden voitot ja verohelpotukset ja paapomalla suuryrityksiä. Kannattajakuntaa laajennettaisiin ja innostettaisiin jatkuvalla kampanjoinnilla. Oppositio tuhottaisiin ja säännöt muutettaisiin liikkeelle suotuisiksi. Matkan varrella kavennettaisiin ihmisten oikeuksia, kunnes kriisin tullen kaapattaisiin koko rakennelma. Eikä silloin riitä vähempi kuin tarvittaessa väkivallalla ylläpidettävä saneluvalta. Tehtävät ja roolit on jaettu, nyt aktivoidaan syytyskipinät ja vapautetaan impulssit niin että kumouksen moottori lähtee käyntiin.

Vilja kuunteli veljensä tuttua puhetta ihmetellen, miksi Kokko oli vaivautunut tulemaan, jos ei ollut muuta asiaa.

– Tilanne alkaa kypsyä Euroopassa. Viidensadan mahtivuoden jälkeen kaikki

romahtaa, talous murenee, euro luhistuu, teollisuus näivettyy, tieteenteko surkastuu. Euroopasta on tullut merkityksetön kaikilla mittareilla, paitsi maahanmuuttajien päämääränä. Kurjistuvat kansat eivät kannata hallitustensa sotapolitiikkaa, mutta eivät myöskään saa syöstyä johtajia vallasta. Hallitukset saarnaavat sotaa oman täydellisen epäonnistumisensa peittämiseksi. Ovat hävinneet pelin eivätkä keksi tehdä rahaa kuin sodalla. Meidän pitää ottaa tämä Suomessakin huomioon. Joudumme laittamaan suunnitelmia uusiksi. Brysselin hulluksi tullut byrokratia on lopetettava. Kansakunnat pääsevät taas oikeuksiinsa. Kun ihmiset kokevat, ettei äänestämisestä ja protestista ole apua, he ryhtyvät kapinaan. Kaaoksessa syntyy kumouksellista toimintaa. Mutta onhan kumous kuitenkin organisoitava. Siinä tiedustelupalvelu auttaa. Se on valinnut meidät tehtävään, ja nyt siltä saadaan tukea.

– Yleensä käy huonosti, kun ulkomainen tiedustelupalvelu järjestää jossakin maassa hallinnon vaihdon, Vilja huolestui.

– Älä nyt rupea empimään. Ulkomainen tuki on välttämätön. Mieti niitä rahoja ja sitä organisaatioita.

– Tänne tuleva raha kiertäisi kuitenkin korkoineen takaisin lähtömaahansa.

– Minun huoleni on, että emme saa tuota tukea, jos tiedustelupalvelu arvioi, että porvaripuolueet hoitavat heille homman kotiin eikä meitä tarvita.

– Miten ihmeessä?

– Meidän tähtemme maailmantähtemme kävi jo kuorruttamassa uuden hävittäjän Maamme-laululla ja Finlandialla. Se hävittää rahaa Suomessa, siirtää varamme muualle.

– Olet muuttunut vankilassa, Vilja totesi. – Entä jos virallinen Amerikka liittoutuu niitten eliittinatsien kanssa, jotka se on heivannut Euroopan johtoon, ja tietty Ukrainan natsien kanssa, käydäkseen Saksan kanssa uudestaan toisen maailmansodan Venäjää vastaan.

– Maailma taisi muuttua sinä aikana, kun olin vankilassa. Tilanne kärjistyy. Yhtä vähän kuin Suomen kansan voi sallia sekoittuvan vierasmaalaisiin voi sallia eliittien tuhoavan sen.

– Vaikka eliitti olisi fasistinen? Vilja kysyi.

– Ei kukaan saa tuhota meitä, Kokko sanoi. Oli hyvä nähdä sinua, mutta nyt pitää lähteä lasten luo.

Vilja palasi sisälle. Kalle oli asettunut sohvalle oluttuopin kanssa. Viljan ei tarvinnut miettiä, mitä kertoisi Kallelle, sillä Kalle ei nyt rasittavan päivän jälkeen välittänyt kuulla. Kalle hymyili. Tuskin se noin iloitsi Kokon löytymisestä, vaikka Kokon paluu toisi suuntaa toimintaan. Kalle kurottautui Viljaa kohti ja kuiskasi innostuneena:

– Olet numeroinut päivät kalenteriisi. Olet aina päätenyt lukuun 28 ja sitten aloittanut uudestaan. Mutta tänään luku on jo 35.

Kalle lähestyi, tarttui Viljaa käsivarresta ja veti hänet lähelleen. – Jos ihan varovasti vaan, hän aneli.

Hän taputti sohvaa vierellään Viljan tulla. Kallen kasvoilla oli ilme, jonka Vilja muisti heidän ensitapaamisestaan. Kalle oli istunut auton takapenkillä tiukasti Kyyn ja Kokon väliin pakattuna, tiukka ilme, tiukasti napitettu paita, hiki sekoittuneena vierustoverien hieken. Vilja oli ajanut, vastamielenosoittajien raketit olivat paukku-neet, räjähdykset purkautuneet ja maailma ympärillä uhannut muuttua soseksi.

Kallea oli pelottanut, mutta hänen oli kunniansa vuoksi kestävä kyyti. Katseiden kohdatessa sisätaustapeilissä Kalle hymyili helpottuneena. Myöhemmin Vilja oppi, että kun Kalle hetkeksi heltyi ja välähdyksen ajan koki naisen makeuden, hän kavahti sen tarttumista itseensä, kammosi liukenevansa kuin sokeri veteen. Kerran Kalle oli itkenyt sängyssä ja valittanut ääneen:

– Hajoan sinun sisälläsi, katoan. Minun on pysyttävä koossa, lihakset ja luut, veri, viileät aivot, et saa liudentaa minua. Kun lyön sinua, saan kehoni takaisin, lyön ennen kuin sinä purat minut osiin, hajotat ja haihdun olemasta olemassa.

Tuosta rakastuneen purkauksesta oli pitkä aika. Heillä tapasi olla aika rauhallista. Vierailijat olivat tänään virittäneet Kallen. Kallen käsi sukelsi Viljan hameen alle ja löysi alushousujen sisään. Samassa Kalle älähtäen veti veren tahrin kätensä takaisin.

– Sinullahan on kuukautiset! Vaikka piti olla 35. päivä! Sinun piti olla raskaana.

– Sinäkö olisit pystynyt minut raskaaksi panemaan! Vilja nousi sohvasta mennäkseen vessaan.

– Tuki suusi, huora! Hakkaan naamasi veriseksi mössöksi. Sitten olet vihdoinkin vaiti.

Ensimmäinen isku osui Viljaa otsaan, toinen leukaperään. Kipu pysäytti Viljan istualleen. Verta ei tullut. Kun Kalle tönäisi hänet maahan, Vilja koki, miten miehen valta perustui kykyyn tappaa. Hänen vähempi valtansa olisi perustunut kykyyn synnyttää. Kalle repi Viljan vaatteita. Kun Vilja yritti kyljellään maaten suojata päätään, Kalle veti häneltä housut jalasta ja reuhtoi hänen reitensä erilleen. Pää lattiassa Vilja näki Kallen seisovan saappaat jalassa ja vievän kätensä vyölleen. Mutta Kalle ei avannut housujaan. Hän potkaisi Viljaa haaroihin, ensin kerran, sitten monta kertaa.

– Terve nainen ei vuoda. Terveellä naisella ei ole kuukautisia. Jos valutat hyytymätöntä verta, minä hakkaan sinut verille. Laitan sinut vuotamaan niin kuin et ole koskaan ennen vuotanut. Opit, mitä veri on ja mihin verta uhrataan ja mihin ei.

Kalle otti tuoppinsa ja sulkeutui keittiöön. Vilja hivuttautui kylpyhuoneeseen. Hän riisui, suihkutti ja otti siteen. Peilissä hän näki vasemman silmän turpoavan kiinni ja sinelmän nousevan. Hän painoi kohtaa kylmään veteen kastamallaan pyyhkeellä. Suun avaus teki kipeää. Vilja oli joskus todennut, että kun uskollisuus liikkeelle ottaa vallan, kyky sääliin lakkaa. Heidänkin oli käynyt niin.

– Minne menisin, Vilja mietti. – Kotona en ole turvassa. Ulkona liput roikkuvat tyynellä säällä tummina ja liikkumattomina. Merkkaavat valloitetun alueen kuten eläin kusellaan merkitsee reviirinsä. Uhkaavina, sillä ne voivat aueta, laueta. Uskoin, että kun askelten kaiku kantautuu kadulle, liput leimahtavat auki ja vapauttavat symbolinsa hallitsemaan kaupunkia. Niin helppoa se ei ollut. Katu ei ole vapaa. Kaikki tallentuu valvontakameraan ja laajoihin rekistereihin. Eteenpäin en näe hyökätä, muinaisuuteen en voi paeta.

*The Future,
Mr. Gittes.*

Vanha ja uusi
käsitys työstä

EETU VIREN

yhteiskuntatieteiden tohtori, tutkija

Johdanto

Vain työstä kieltäytyminen voi pelastaa maapallon.

Väite voi kuulostaa rajulta, sillä sen käsittäminen vaatii hieman systeemistä ajattelua, eli yhteiskunnan käsittämistä suhteiden järjestelmänä eikä vain yksilöiden tekoina, sillä nykyiset, vallitsevat työn ja tuotannon järjestämisen tavat, joita ohjaa pääoman arvonlisäyksen logiikka, ovat keskeisin syy vakavaan elinympäristöjen ja ekosysteemien kriisiin. Siksi ainoastaan kieltäytyminen tekemästä työtä ja tuottamasta arvoa tavoilla, jotka tuhoavat planeettamme, voivat pysäyttää ilmastonmuutoksen ja luontokadon. Tuotannosta, työstä ja työstä kieltäytymisestä puhuminen on nähdäkseni myös ainoa keino päästä yli ympäristökeskusteluja leimaavasta moralistisesta lähestymistavasta, jossa toistetaan sitä, että ekologia ratkaistaan kotona, ja ympäristökriisin ratkaiseminen jätetään yksilöllisten kulutusvalintojen varaan: kierätkö jätteesi, ajatko autolla, syötkö lihaa, ja niin edelleen (katso Guillibert 2023).

Jotta voisimme ymmärtää, mitä työstä kieltäytyminen tarkoittaa, on kuitenkin ensin tarkasteltava, mitä työ on. Esitän teoreettisen ja historiallisen katsauksen työn käsitteeseen, historiallisiin muotoihin ja niiden muutoksiin, ja pyrin sen pohjalta osoittamaan, ettei se, mitä olemme tottuneet itsestään selvästi pitämään *työnä* ja kaiken yhteiskunnallisen vaurauden lähteenä, välttämättä olekaan tätä, eikä käsityksemme *työstä* ole luonnollinen vaan pikemminkin historiallisesti ohimenevä.

Pidämme usein itsestään selvänä, että vaikkapa muinaiset babylonialaiset, atsteekit, roomalaiset tai keskiajan eurooppalaiset maaorjat tekivät työtä. Ajattelemme, että orjat rakensivat temppeleitä, torpparit kyntivät peltoja tai kasvattivat kotieläimiä ja palvelijat täyttivät herrojensa tarpeita. Emme kuitenkaan tosiasiaassa tiedä tai voi sanoa, että kaikki nämä historialliset hahmot olisivat tehneet työtä – siis oman näkemyksensä tai aikalaistensa käsitysten mukaan. Sellaista käsitettä kuin työ ei nimittäin lainkaan löydy historiallisesti kaikista eri kulttuureista tai yhteiskuntamuodoista (katso Vähämäki 2024).

Nykyajan yhteiskunnassa on historiallisesti erittäin poikkeuksellista, että ensinnäkin miltei kaikki, mukaan lukien yhteiskunnan valtaa pitävät, ajattelevat ja korostavat tekevänsä työtä. Toisaalta emme kuitenkaan oikein osaa sanoa, mitä työ on tai mikä on työtä. Voidaan tietenkin sanoa, että työpaikalla oleminen on työtä, työssä käymistä, mutta kun koronapandemian myötä etätyö lisääntyi voimakkaasti myös muilla kuin asiantuntija-aloilla, niin työpaikalla oleminenkaan ei tarjoa määritelmää työlle sen enempää kuin työaika, joka paikkasidonnaisuuden murtumisen myötä leviää työntekijän koko elämän aikaan.

Työn käsitteen moniselitteisyydellä on historiallinen taustansa. Kuten todettu, historiallisen ja antropologisen aineiston perusteella voidaan sanoa, että kaikissa eri yhteiskunnissa tai kulttuureissa ei ylipäätään ole olemassa meidän *työtämme* vastaavaa käsitettä. Nykyisellä *työn* käsitteellä energian siirtymisenä tai siirtämisenä onkin taustansa ennen kaikkea modernissa fysiikassa, erityisesti termodynamiikassa (Rabinbach 1992).

Karl Marx teki tunnetusti erottelun abstraktiin ja konkreettiseen työhön. Konkreettista työtä on kaikki ihmisten esineitä tuottava toiminta, kun taas abstrakti työ, työ ylipäänsä, määritellään ennen kaikkea sen kautta, että se lisää työvoiman ostamiseen sijoitetun pääoman arvoa. Marxin mukaan kapitalistisissa yhteiskunnissa tuottavana työnä pidetään nimenomaan sellaista työtä, joka lisää pääoman arvoa. Marxin oman ajan teollisissa kapitalismissa sellaista oli ennen kaikkea palkkatyö, nimenomaan suorittava, teollinen, ei-älyllisenä pidetty työ. (Marx 1867)

Työstä kieltäytymisellä en siksi tarkoitaakaan kieltäytymistä mistään määrätyistä konkreettisista töistä vaan yleisesti ottaen kieltäytymistä elämästä ja työskentelemästä sillä tavoin, että se uusintaa ja laajentaa pääoman yhteiskunnallista ylivaltaa. Työstä kieltäytymisellä tarkoitan siis kieltäytymistä siitä osasta, kohtalosta ja elämäntavasta, johon työvoimaansa myymään pakotettujen ihmisten odotetaan mukautuvan. Työstä kieltäytymistä voidaan siten pitää eräänlaisena arkipäivän poliittisena strategiana, jonka sen harjoittajat saattavat nähdä esimerkiksi edustuksellista poliittista vaikuttamista toimivampana keinona pyrkiä muuttamaan yhteiskunnallisia valtasuhteita. Jotta voitaisiin pelastaa planeettamme sitä tuhoavalta kapitalismilta, tarvitaan työn kollektiivista uudelleen määrittelyä.

Työtä ja työn määrittelyä koskevan keskustelun hankaluutena on, että kapitalistisessa yhteiskunnassa keskeistä ei ole mikään konkreettinen työ vaan työvoima, joka ei ole joukko mitään yksittäisiä aktuaalisia suorituksia vaan nimenomaan kyky, potentiaalisuus. Siksi työstä puhuminen silloin, jos sana halutaan määritellä täsmällisesti nimenomaan nykyajan historiallisissa olosuhteissa, ajaa meidät väistämättä suoraan niin sanotusti filosofisten kysymysten pariin.

Marxin kuuluisan lisäarvoteorian ontologinen ja poliittinen ydin on juuri työvoiman käsitteessä jonakin potentiaalisena tai dynaamisena. Kun työvoiman ostaja, kapitalisti, palkkaa työntekijän tai mahdollisesti ostaa orjan, hän ei osta vain tämän yksittäisiä konkreettisia työsuorituksia vaan nimenomaan potentiaalisuuden, voiman tai kyvyn. Juuri siksi työläisen tekemä työ voi tuottaa enemmän arvoa kuin mitä työläisen oman ruumiillisen olemassaolon uusintaminen eli työläisen hengissä pysyminen edellyttäisi, ja siksi kapitalistiset yritykset voivat tehdä jatkuvasti voittoa.

Miksi juuri työvoiman käsite on niin olennainen? Koska ainoastaan sen kautta päästään käsiksi erilaisiin historiallisiin muutoksiin työn järjestämisen tavoissa sekä työtä koskevissa käsityksissä ja konflikteissa. Jos puhumme vain työstä sen kulloissakin historiallisesti vaihtelevissa muodoissa, menetämme aina otteen siitä, mitä tuotannon lattiatasolla työn tekijöiden jokapäiväisessä elämässä tosiasiaassa tapahtuu, ja ennen kaikkea siitä, millainen on nykyajan keskeisten työntekijöiden kokemus työstä.

Työn käsitteen ohella tämä koskee myös itse niin sanotun työstä kieltäytymisen käsitettä. Teollisen palkkatyön aikakaudelta peräisin olevat käsitykset työstä kieltäytymisestä poliittisena strategiana – esimerkiksi ”laiskottele työssä!” – eivät ole millään tavoin merkityksellisiä monille nykyajan työläisille. Lastenneuvolan tervey-

denhoitaja, jolta on varattu vain 15 minuuttia pidempi käynti somalin- tai arabian-kieliselle moniongelmaiselle asiakkaalle, jonka kanssa joutuu käyttämään tulkia, ei kenties voi ottaa kovin tosissaan ohjetta niin sanotusti löysäillä ja ottaa omaa aikaa, koska se ei tapahdu työvoiman ostajan vaan jo erittäin vaikeassa tilanteessa elävän asiakkaan kustannuksella.

Työstä kieltäytymisellä tarkoitan siksi sellaisia arkipäiväisiä käytäntöjä, joilla pyritään vastustamaan kulloisiakin työvoiman hallinnan tai alistamisen muotoja ja työvoiman kääntämistä pelkiksi yksittäisiksi aktuaalisiksi suorituksiksi, joiden hedelmät työvoiman ostaja saa haltuunsa ja jotka kartuttavat hänen pääomansa arvoa.

Vanha käsitys työstä: palkkatyö teollisen yhteiskunnan hegemonisena taloudellisen toiminnan muotona

Työ käsitetään nykyisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa useimmiten tavalla, joka on peräisin niin sanotusta palkkatyöyhteiskunnasta. Robert Castelin mukaan palkkatyöyhteiskunta syntyy varsinaisesti vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella, jolloin palkkatyösuhteesta tulee yhteiskunnallisesti hegemoninen taloudellisen toiminnan muoto (Castel 1995). Vielä 1800-luvun alkupuolella palkkatyössä käymistä oli erityisesti yhteiskunnan keskiluokissa pidetty pikemminkin häpeällisenä tapahtumana, – siis pakkona, johon ajaututtiin, jos ei kyennyt elättämään perhettään itsenäisen ammatinharjoittamisen avulla. Häpeällisyyden aste oli ehkä hie- man verrattavissa vaikkapa aviottoman lapsen saamiseen. 1900-luvun jälkipuoliskon kuluessa palkkatyöstä taas tuli niin itsestäänselvä työn järjestämisen muoto, että jopa yritysten omistajat, siis kapitalistit, alkoivat korostaa *käyvänsä töissä* ja esittää olevansa palkkatyöläisiä.

Juuri 1900-luvun alkupuolella luotiin – ensimmäiseksi Yhdysvalloissa – myös perusta nykyaikaisille sosiaaliturvajärjestelmille, jotka tekevät vahvan erottelun ansiosidonnaisten ja siten ikään kuin palkkatuloista säästämisen kautta itse ansait- tujen ja köyhäinavuksi tulkittavien, ei-ansioperustaisten sosiaaliturvan muoto- jen välille (Castel 1995, Cloward & Fox Piven 1971). Sosiaaliturva toimi näin yhtenä keskeisimmistä keinoista lukita yhteiskunnallisen tulonjaon muodot kaikenkatta- vasti ja lopullisesti juuri palkkatyöjärjestelmän ympärille. Sosiaaliturva alkoi ero- tella niin sanotut työkykyiset niistä, joille on maksettava jonkinlaista toimeentulo- tukea, mutta tämän toimeentulotuen oli oltava minimaalista, jotta se ei kannustaisi tai tekisi mahdolliseksi minkäänlaista elämää palkkatyöjärjestelmän ulkopuolella. Korostan näitä sosiaaliturvan muutoksia vahvasti siksi, että juuri ne ovat tehneet palkkatyöinstituutiosta keskeisen tulonjakoa ja sen kautta myös elämänmuotoja määrittävän instituution, kenties vielä enemmän kuin erilaiset ideologiset, julkiset puhutavat.

Palkkatyöyhteiskunta liittyi fordismiksi kutsuttuun yhteiskunnalliseen talouden säätelymuotoon, jossa arvonalisäyksen kannalta keskeisiä tuotannonaloja olivat erilaiset raskaan teollisuuden alat, kuten esimerkiksi autoteollisuus (Aglietta 1976). Näillä aloilla oli tehty merkittäviä investointeja koneisiin ja laitteisiin, eli kiinteään pääomaan, jonka seisottaminen aiheutti omistajille merkittävä kustannuksia. Sen vuoksi tuotannon jatkuvuuden takaaminen oli äärimmäisen tärkeää. Palkasta ja vakituisesta palkkatyöstä tuli keinoja sitoa työntekijä työhön, tehtaaseen, niin sanottu sorvin ääreen. Fordismissa ammattiliitot ja työvoiman ostajat sopivat koordinoituista palkankorotuksista, joissa kohoavan tuottavuuden hyötyjä jaettiin työntekijöille. Vastineeksi työntekijät pidättäytyivät yrittämästä vaikuttaa itse työprosesseihin esimerkiksi vastustamalla niiden tehostamista tai koneistamista. Kun teollisen työn tuottavuus jatkuvasti kasvoi koneistamisen ja työntekijöiden yhteistoiminnan ansiosta erityisesti OECD-maissa toista maailmansotaa seuranneina vuosikymmeninä, saattoivat sekä yritysten voitot että palkat nousta samaan aikaan (Aglietta 1976, Brenner 2006).

Palkkatyö instituutiona ja sen ympärille rakentunut yhteiskuntamalli olivat siis tässä 1900-luvun teollisen kapitalismin mallissa olemassa vain vuorovaikutuksessa muihin keskeisiin instituutioihin, kuten rahajärjestelmän, pääoman yhteiskunnallistumisen muodon – kilpailun tai monopolin tai vastaavan – kansainvälisen työnjaon ja valtion instituutioiden kanssa (Aglietta 1976). Korottamalla työläisten palkkoja tasaisesti tuottavuuden mukaan voitiin kasvavalle tuotannolle taata sen edellyttämä maksukykyinen kysyntä. Samalla palkkatyöstä tuli yhteiskunnan hegemoniselle väestöryhmälle, eli palkkatyössä käyville valkoisille miehille, suhteellisen vakaan tulevaisuuden, yhteiskunnallisen aseman ja elämäntavan takaava instituutio, siis yksinkertaisesti elämää vakauttava tekijä.

1900-luvun teolliselle kapitalismille ominaista palkkatyöyhteiskuntaa on kuitenkin pidettävä poikkeuksena jopa kapitalististen yhteiskuntien historiassa. Yann Moulier Boutang korostaa kirjassaan *De l'esclavage au salariat* laajojen historiallisten tutkimustensa pohjalta, että kapitalistisissa yhteiskunnissa työn perusmuoto on pääomalle alistettu työ, ei niin sanottu vapaa palkkatyö sinänsä (Moulier Boutang 1998). Työn oikeudellinen muoto voi vaihdella, ja historiallisesti keskeisiä pääomalle alistetun työn muotoja ovat usein olleet erilaiset orjatyön tai niin sanotun vapaaehtois- orjuuden muodot – *indentured labour* eli itsensä orjaksi myyminen. Niin liberaalin taloustieteen kuin valtavirta-marxismin hellimä käsitys siitä, että kapitalismin kehitys johtaisi niin sanotun muodollisesti vapaan palkkatyön universalistumiseen, ei siis pidä paikkaansa.

1970-luvulta alkaen feministit ovat myös korostaneet palkattoman kotityön välitöntä taloudellista merkitystä, vaikka sitä ei tunnustetakaan tuottavaksi tai niin sanottu oikeaksi työksi (Federici 2004). Palkkatyöyhteiskunnan taloudellisen perustan muodostanut tuottavuushyötyjen jakaminen, siis voittojen ja palkkojen samanaikainen kasvu, ei olisi ollut mahdollista, elleivät naiset olisi tehneet niin sanottua uusintavaa työtä ilman korvausta (Federici 2004). Nykyisin merkittävä osa hoivatyöstä on siirtynyt markkinoiden ja palkkatyön piiriin, mutta sen matala palkkataso kertoo siitä,

että tämän työn jättäminen korvaamatta – vielä suuremmassa määrin kuin miehi-
sen palkkatyön – on välttämätöntä pääoman arvonnalisäyksen kannalta. Muutama
vuosi sitten hyväntekeväisyysjärjestö Oxfam arvioi, että maailmanlaajuisesti naisten
ilmaisen kotityön arvo on noin 10,8 biljoonaa dollaria, ja OECD-maissa se vastaisi
noin 20–25 prosenttia bruttokansantuotteesta (Oxfam 2020). Jo palkkatyöyhteiskun-
nan aikana siis monilla muillakin työn muodoilla oli tosiasiaassa ratkaiseva taloudel-
linen merkitys.

Viimeksi kuluneiden 50 vuoden aikana tilanne on kuitenkin entisestään muuttunut.
Hoivatyöstä, jota on siirretty yhä enemmän markkinoiden piiriin,, on tullut suoraan
taloudellista arvoa tuottavaa, ja osaamislähtöisessä taloudessa esimerkiksi varhais-
kasvatuksella on äärimmäisen keskeinen rooli siinä, että yhteiskunnan työvoima-
resurssit saadaan hyödynnettyä. Varsinaisten työvoiman uusintamisesta huolehti-
vien sektorien lisäksi eräänlainen hoivatyö on noussut keskeiseksi kaikilla ihmisten
väliseen kanssakäymiseen liittyvillä aloilla. Esimerkiksi niin sanotussa henkilöstö-
johtamisessa pyritään nykyisin aktiivisesti niin sanotusti hoivaamaan työyhteisöjä
ja käyttämään hyväksi esimerkiksi sukupuolittuneita tottumuksia ja taipumuksia,
jotka liittyvät sosiaalisen kanssakäymisen ylläpitämiseen (Marazzi 1994).

Palkkatyöyhteiskunnan kriisi

Jo 1960-luvun loppupuolelta alkaen palkkatyöyhteiskunta on toiminut kapitalisti-
sen talouden säätelymuotona ja elämää vakauttavana instituutiona. Tästä kertoo se,
että yhdysvaltalaisen valkoihoisen miestyöläisen mediaanipalkka on edelleen ollut
reaalisesti korkeimmillaan vuonna 1966 (Aglietta 1976). Viime vuosikymmeninä
palkkatyön asema yhteiskunnallisen tuotannon kokonaisuudessa on kyseenalaistu-
nut, mistä kertoo esimerkiksi palkkatyötulojen osuuden pieneneminen bruttokan-
santuotteesta lähes kaikissa OECD-maissa. Yhdysvalloissa palkkatulojen bkt-osuus
kääntyi selvään laskuun jo 1980-luvulla ja Suomessa 1990-luvun laman myötä.

Selkein tai suoraviivaisin esimerkki palkkatyöinstituution kriisistä elämän vakautta
takaavana instituutiona on se, että niin sanottu palkaton palkkatyö on lisääntynyt,
ennen kaikkea erilaiset harjoittelut. Työvoimapoliittiset toimenpiteet ovat pyrkineet
ohjaamaan ihmisiä työskentelemään oloissa, jotka muodollisesti vastaavat työlain-
säädännön määritelmää palkkatyöstä: palkkatyössä työskennellään sanotusti työn-
johdon valvonnassa ja alaisuudessa. Kuitenkin tällöin työntekijän ensisijainen
tulonlähde ei ole työvoiman ostajan maksama palkka vaan jonkin muun tahon,
kuten valtion tai oppilaitoksen, maksama harjoittelukorvaus, ja silloinkin kun kor-
vauksen maksaa työvoiman ostaja, sen taso ei noudata työehtosopimuksia. Tarkkoja
tilastoja erilaisia harjoitteluja suorittavien työntekijöiden määrästä ei ole olemassa,
mutta vuonna 2018 Seura-lehden selvityksessä erilaisten opiskeluharjoittelijoiden,
TE-toimistojen kurssitettavien, työkokeilijoiden, kuntouttavassa työtoiminnassa tai
maahanmuuttajakokeiluissa olevien kokonaismääräksi arvioitiin 451 000 henkilöä
(Seura 2018). Toisin sanoen noin kuudesosa työvoimasta tekee ilmaista työtä muo-
dollisesti palkkatyötä muistuttavassa työssä. Työvoimapoliittiset instituutiot, joiden

olisi tarkoitus ohjata tai auttaa ihmisiä palkkatyöhön, auttavat heitä siis ennen kaikkea työhön ilman palkkaa.

Muutoksen taustalla on nähtävä laajempi kapitalististen tuotantotapojen ja talouden säätelymuotojen muutos (Aglietta & Espagne 2024, Boyer 2004, Vähämäki 2003), eli taloudellisen arvon tuotannon luonteen muuttuminen. Nykytaloudessa lisäarvon tuotanto ei enää tapahdu pelkästään suljetuissa tuotantolaitoksissa, kuten tehtaissa, vaan yhä suurempi osa siitä on tuotteen ympärille muodostuvien sosiaalisten suhteiden tuottamista (Marazzi 1994, Vähämäki 2003, Boyer 2004, Aglietta & Espagne 2024).

Selkeimmän esimerkin uudesta tuotantotavasta tarjoaa Google, sillä yrityksen tuotama taloudellinen arvo ei synny vain yritysten työntekijöiden vaan ennen kaikkea kaikkien internetin käyttäjien yhteistoiminnasta, jota yritys kaappaa käyttöön algoritminsa avulla. Niin sanottua Google-tuotantomallia, jota voidaan kutsua myös nimellä joukkoistaminen, crowdsourcing, noudattaakin nykyään myös jopa auto-teollisuus, fordismen keskeinen teollisuudenala (Marazzi 2015). Senkin pyrkimyksenä on ottaa kuluttajat mukaan autojen tuotanto- ja suunnitteluprosessiin alusta lähtien. Koska joukkoistaminen on yrityksille taloudellisesti paljon kannattavampaa kuin lisätyövoiman palkkaaminen, vähenee palkkatyön määrä yhteiskunnassa. Myös muut palkkatyön mallista poikkeavat yhteiskunnallisen työn muodot, kuten mikroyrittäjyys ja freelancetyö, ovat viime vuosikymmeninä lisääntyneet voimakkaasti.

Google-tuotantomallin keskeisyydestä kertoo esimerkiksi se, että vielä joitakin vuosia sitten, erityisesti ennen Ukrainan sotaa, lähes kaikki maailman markkina-arvoltaan suurimmista yrityksistä olivat niin sanottuja alustatalouden yrityksiä: Alphabet/Google, Meta/Facebook, Amazon ja niin edelleen. Viime vuosina eräänlaisen poikkeuksen tähän tendenssiin on toki aiheuttanut keskeisten luonnonvarojen hyödyntämisen strategisen merkityksen korostuminen. Näilläkin niin sanotun ekstraktiivisen talouden aloilla, kuten Saudi-Arabian öljytuotannossa tai Afrikan tai Etelä-Amerikan maiden mineraalien louhinnassa, ei kuitenkaan synny mitään sellaista, joka vastaisi 1900-luvulle ominaista palkkatyöinstituutiota, sillä tuotanto tapahtuu autoritaarisesti hallituissa valtioissa, joissa työläisillä ei ole minkäänlaista mahdollisuutta vaatia tai neuvotella itselleen osuuksia kasvavan tuotannon luomasta arvosta (Mezzadra & Neilson 2019).

Käsitykset työstä esimerkiksi niin sanotussa julkisessa keskustelussa ovat kuitenkin edelleen vahvasti sidoksissa palkkatyöhön ja ajatukseen palkkatyöstä taatun toimeentulon, vakaan yhteiskunnallisen aseman ja identiteetin takaavana instituutiona. Aineellisesti palkkatyön hegemonista asemaa pitää yllä esimerkiksi sen edelleen ratkaiseva merkitys sosiaaliturvajärjestelmässä. Edelleenkin esimerkiksi koti- ja muun hoivatyön, mikroyrittäjyyden saati sitten joukkoistamistyöhön osallistumisen suoraa taloudellista merkitystä ei voida korvata rahallisesti, eivätkä ne siten esimerkiksi kerrytä työttömyysturvan työssäoloehtoa. Siksi nykykapitalismin jälkeen tulevan työn alkeismuodot jäävät yhteiskunnassamme ja yhteiskunnallisessa keskustelussa väistämättä näkymättömiksi.

Mikä muuttaa maailmaa: työ vai siitä kieltäytyminen?

Mistä nämä työn ja tuotannon muutokset sitten ovat peräisin? Vasemmistolaisessa yhteiskuntakritiikissä käytetään usein ilmausta uusliberalismi kuvaamaan eräänlaista ideologiaa, jonka pohjalta teollisen kapitalismin yhteiskunnallinen kompromissi ja siihen liittyvä hyvinvointivaltio on romutettu. Kyseessä olisi siis eräänlainen niin sanotusti ylhäältä päin johdettu salaliitto tai vallankaappaus, johon ihmisten työvoimaansa myymään joutuva, pienituloisempi osa olisi vain joutunut surkeasti alistumaan.

Tämä kuvaus ohittaa kuitenkin kokonaan sen voimakkaan vastarinnan, jota varsinkin 1960-luvun puolivälistä alkaen kohdistui teolliseen kapitalismiin, fordistiseen yhteiskuntaan ja niitä säätelevään valtioon. Erityisesti nuoret työläiset eivät enää olleet tyytyväisiä tympeään tehdastyöhön edes kohoavalla palkalla, naiset eivät enää halunneet tehdä palkatonta kotityötä neljän seinän sisään sidottuina, eivätkä myöskään niin sanotun kolmannen maailman maat halunneet enää alistua osaansa edullisten raaka-aineiden tuottajina (katso esimerkiksi Aglietta & Espagne 2024).

Samaan aikaan alkoi vähitellen myös kehittyä tietoisuus siitä, että teollisen kapitalismin kasvumalli aiheutti vakavia tuhoja elinympäristölle (esimerkiksi Carson 1962). Sen lisäksi, että teollisen tuotannon laajeneminen itsessään oli ekologisesti tuhoisaa, kuului fordismin teolliseen yhteiskuntasopimukseen olennaisesti nouseva elintaso, usein suurehko omistusasunto, auto, mahdollisuudet lomamatkoihin ja esimerkiksi lihan syöminen päivittäin. Teollisen elämäntavan ekologisen kestämatömyyden havaitseminen liittyikin keskeisesti yhteen työetiikan kyseenalaistamisen kanssa.

Yleisesti ottaen työtä koskevat käsitykset ovat syntyneet tiiviissä yhteydessä liikkeisiin, joissa kieltäydytään vallitsevista työn järjestämisen tavoista. Vaikka tietenkään käsitys globaalin ympäristötuhon vakavuudesta ei vielä ollut 1970-luvulla yhtä selkeä kuin nykyisin, niin 1970-luvun uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä hyvin keskeinen asema oli sillä ajatuksella, että teolliselle kapitalismille ominainen taloudellisen tuotannon ja yhteiskunnallisten suhteiden järjestämisen malli oli tuhoisa niin materiaalisesti, yhteiskunnallisesti kuin henkisesti (katso Guattari 1989).

Työstä kieltäytyminen tarkoittaa kieltäytymistä työvoiman muuttamisesta pelkäksi työksi, siis elämän muuttamisesta pelkiksi valmiiksi kulutusvaihtoehtoiksi, muodollisesti erilaisiksi mahdollisuuksiksi, joiden välillä voidaan tehdä yhdentekeviä valintoja. Työstä kieltäytyminen tarkoittaa sitä, että elävien olentojen on säilytettävä todellinen kyky muuttaa elämisensä edellytyksiä ja ehtoja ja vaikuttaa olennaisella tavalla tulevaisuuden horisonttiin sen sijaan, että tyydyttäisiin vain valitsemaan valmiista vaihtoehtoista, kuten GoogleDocsin, MSOfficen tai LibreOfficen välillä, liha-, broileri- tai tofunakin välillä.

Jos pyrimme lähestymään kysymystä siitä, millaista nykykapitalismin jälkeen tuleva työ on tai voisi olla luonteeltaan, ja kuvittelemaan uudenlaisia kenties utopistisia työn muotoja, törmäämme ongelmaan, joka koskee juuri kapitalismin luonnetta. Kapitalismi on yhteiskuntamuoto, jossa pääoman arvonnalisuus toimii muille yhteiskunnallisille toiminnoille reunaehtoja asettavana, ratkaisevana tekijänä. Pääoma taas on rahaomaisuutta, jolla on voimaa ostaa tulevaa työtä (katso Marx 1857–58, Marazzi 2015). Hallitsemalla työn ja tuotannon edellytyksiä pääomalla voi ostaa työtä ennen kuin se on tehty ja ohjata sen päämääriä sekä samalla määrittää koko yhteiskunnan tulevaisuutta.

Eräs kuuluisa kohtaaminen Roman Polanskin elokuvassa *Chinatown* kuvaa kapitalismin luonnetta itse asiassa varsin kiinnostavalla tavalla: yksityisetsivä Jake Gittes (roolissa Jack Nicholson) on paljastanut, että suurliikemies Noah Cross (John Huston) on tehnyt lapsen oman tyttärensä kanssa, murhannut entisen liikekumppaninsa ja keinotellut itselleen puoli-ilmaiseksi Orange Countyn maat, joiden arvo tulee räjähtämään, kun hän on saanut keploteltua alueen vesivarannot Los Angelesin kaupungista viljelykäyttöön. Gittes kysyy Cranelta, miksi hän on tehnyt kaiken tämän, vaikka hänellä on jo rahaa enemmän kuin tarpeeksi: ”Mitä voisit ostaa, mihin sinulla ei ole jo varaa?”. Crane vastaa: ”Tulevaisuuden, Mr. Gittes. Tulevaisuuden.”

Kapitalistisista yhteiskuntaa määrittelee siten ennen kaikkea tulevan elämän haltuun ottaminen, ja toisin kuin aiemmat historialliset yhteiskuntamuodot, se on tekemisissä nimenomaan tulevan tai potentiaalisen työn kanssa. Tämä asettaa erityisen haasteen niille kamppailuille, jotka pyrkivät vastustamaan elämän ja työvoiman kapitalistisista haltuunottoa.

Koska kapitalismi voi aina jo ikään kuin ennalta ostaa kaiken sen, minkä voimme kuvitella tai tehdä yhdessä, on tulevaisuuden kuvittelemista tärkeämpää tarkastella niitä työstä kieltäytymisen muotoja, jotka ovat nykyään olemassa mutta näkymättöminä tai hahmottumattomina, eli oikeastaan virtuaalisina tai potentiaalisina. Näissä aidosti pääoman komennosta vapaat työn muodot voisivat hahmottua. Puhutaan kuvitteluprosessit, erityisesti jos ne tapahtuvat vain yksilön päässä, yleensä helposti vain uusintavat olemassa olevaa järjestystä.

Utopiat piirretään läpi nykyisen yhteiskunnan muodoista. Aidosti uuden kuvitteluun edellyttää, että se liittyy jonkinlaiseen yhteiseen toimintaan tai yhteiskunnalliseen muutosprosessiin. Tällä en kuitenkaan tarkoita, että muutokset olisivat aina näkyviä tai vaatisivat välitöntä vaikutusta äänestystuloksiin, kokoontumista torille tai järjestäytymistä ammattiyhdistysliikkeeseen. Hyvin merkittävässä asemassa uudenlaisten yhteiskunnallisten suhteiden luomisessa voivat olla sellaiset arkipäiväiset vastarinnan tai uudenlaisen toiminnan tavat, joiden merkitystä emme vain huomaa tarkastellessamme yhteiskuntaa ja taloutta totunnaisten silmälasien läpi.

Jos työstä kieltäytyminen ymmärretään kieltäytymisenä elämän elämisestä nykyisen tuotantojärjestelmän ensisijaisesti edellyttämällä tavalla, näen keskeisinä arkipäivän työstä kieltäytymisen muotoina esimerkiksi sellaiset ammatinvalinnat, jotka

eivät tähtää mahdollisimman suuren rahatulon saamiseen, vaan toiminnan motivaationa ovat olennaisesti muut tekijät. Näitä ei kuitenkaan tule tarkastella yksilöllisinä valintoina vaan laajempina tendensseinä: maailmankuvan ja arvojen muutoksina, jotka syntyvät jokapäiväisessä toiminnassa ja kanssakäymisessä.

Nähdäkseni monet valitsevat nykyisin esimerkiksi hoiva-aloilla työskentelemisen, koska kokevat sen eettisemmäksi, siis sekä maapallon että toisten ihmisten kannalta paremmaksi vaihtoehdoksi kuin työskentelemisen niillä ”kasvualoilla”, joille työvoimaa nykyisin haluttaisiin suunnata. Kun ihminen, jolla riittäisi osaamista tarvittaessa koodaajaksi, ryhtyykin varhaiskasvatuksen opettajaksi, merkitsee tämä oikeastaan kieltäytymistä vaaditusta osasta, etiikasta ja elämäntavasta. Työstä kieltäytyminen kertoo siitä, että työn mielekkyys, eettisyys ja palkitsevuus ovat yhä useammalle rahantuloa tai yhteiskunnallisiin odotuksiin vastaamista merkittävämpi tekijä elämän keskeisissä ratkaisuissa. Siksi ne aiheuttavat haasteita myös sellaisille yhteiskuntapolitiittisille toimille, jotka pyrkivät ohjaamaan toimintaa ennen kaikkea taloudellisin kannustimin.

On toki usein korostettu, että esimerkiksi varhaiskasvatuksen ja terveydenhuollon merkitys myös taloudelliselle arvon luomiselle on nykyisin ensisijaisen tärkeä. Nykykapitalismin keskeisillä tuotannonaloilla ratkaisevassa asemassa on niin sanotusti ihmisen tuottaminen ihmisen avulla, eli ihmisen tuottaminen kaikkine suhteineen aivojen ja ruumiin kokonaisuutena (Boyer 2004). Niinpä myöskään hoiva-aloilla työskenteleminen ei tosiasiaassa tarkoita sitä, ettei osallistuttaisi yhteiskunnallisesti taloudellisen arvon luomiseen, päinvastoin (katso Precarias a la deriva 2009). Sen sijaan kiista koskee tässä itse yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti tunnus-tetun arvon mittaa ja tuotannon järjestämisen tapaa.

Tietenkin näillä aloilla palkkataso on mahdollista pitää matalana osittain juuri työn niin sanotun kutsumusluonteen vuoksi, ja työolot ovat resurssipulan vuoksi hyvin raskaita. Siksi hoiva-aloille päätyneet pyrkivät usein pakenemaan alalta eri keinoin. Yksi keino, jonka näen hyvin mielenkiintoisena työstä kieltäytymisen muotona, on ryhtyminen yrittäjäksi voidakseen työskennellä itselle mielekkäämmillä tavoilla ja esimerkiksi keskittyä asiakkaiden hyvinvointiin tehokkuuden sijaan (katso Houtbeckers 2019, Houtbeckers 2018, Houtbeckers 2016). Sekä työmarkkinoiden sukupuolittuminen että mikroyrittäjien tai yksinyrittäjien heikko asema nykyisessä talouden sääätelymuodossa uhkaavat kuitenkin samalla tavalla ajaa tällaisia valintoja tehneet prekaarit työläiset kaikkein pahimpaan ahdinkoon. Vastaavanlaisessa tilanteessa ovat usein erilaiset elämäntapayrittäjät, jotka eivät tavoittele niinkään taloudellista hyötyä vaan ovat tehneet harrastuksestaan yritystoiminnan perustan: kalastuksesta, kahvin paahtamisesta, leivonnasta tai muusta. Nykyinen talousjärjestelmä tai tulon-jaon muodot eivät tunnusta näitä vallitsevista tuotannon järjestämisen tavoista pakenemisen – eli tässä mielessä työstä kieltäytymisen – tapoja arvoa luoviksi, minkä vuoksi, kuten sanottu, ne usein ajavat nykytilanteessa ihmisiä poikkeukselliseen taloudelliseen ahdinkoon. Näissä kuitenkin voidaan nähdäkseni havaita alkumuotoja tulevista työn ja elämän järjestämisen tavoista.

Pienyrietykset lähtien itsenäisistä hoivayrittäjistä ja elämysyrittäjistä startupeihin ovatkin liki ainoa tuotannon muoto, joka antaa kapitalismille mahdollisuuden pitää yllä illuusiota niin sanotusta vapauden taikavoimasta, jonka vuoksi ihmiset ovat valmiita jättämään vakiintuneet elinolosuhteet. Suomessa niin sanotun oikean työläisen perikuvina nähdään usein Aki Kaurismäen elokuvien ja erityisesti hänen *Työläistrilogiansa* hieman ryysyiset hahmot. Itse asiassa Kaurismäen elokuvissa – suorimmin esimerkiksi teoksissa *Varjoja paratiisissa*, *Kauas pilvet karkaavat*, *Laitakaupungin valot* – juuri yrittäjyys, oman yrityksen perustaminen ja sen kautta itsenäisyyden saavuttaminen näyttäytyvät keinona päästä pakoon palkkatyötä, riistoa ja elämää vailla minkäänlaisia tulevaisuuden näköaloja.

Suomen yrittäjistä noin 72 prosenttia on yksinyrittäjiä. Määrä on kasvanut viimeisen vuosikymmenen aikana valtavasti, sillä vielä vuosikymmen sitten se oli noin 65 prosenttia. Yksinyrittäjinä toimivat erityisesti naiset, sillä kolme neljäsosaa naisyrittäjistä on yksinyrittäjiä. Pienyrietyksiä, eli alle kymmenen työntekijän yrietyksiä, Suomen yrietyksistä on nyt jo 95,7 prosenttia, ja ainakin 60 prosenttia yrietyssktorin työllisyyden kasvusta tapahtuu pienyrietyksissä myös koko EU:n tasolla. (Suomen yrittäjät 2024.)

Yrittäjyys on usein käytännössä myös vastarintaa nykyisiä työn järjestämisen tapoja vastaan. Se kertoo halusta määrittää itse tapansa tehdä työtä. Suomen Yrittäjien vuonna 2010 tekemän kyselyn mukaan kolme neljästä yksinyrittäjästä kertoi itsenäisyyden ja vapauden tärkeimmiksi syiksi yrittäjäksi ryhtymiselle. Monet yrittäjät sanoivat, että heidän olisi tienattava palkkatyössä huomattavasti yrittäjyyttä enemmän, jotta he olisivat valmiita siirtymään palkkatyöläisiksi. Tilastokeskuksen vuonna 2013 julkistaman raportin *Itsensätyöllistäjät Suomessa* mukaan ainoastaan viidennes itsensä työllistävästä oli niin sanotusti joutunut yrittäjäksi millään tavoin ulkoisen pakon vuoksi (Tilastokeskus 2013).

Onkin oikeastaan hirvittävää, että tämän itsenäisyyden halun vuoksi yrittäjiä voidaan riistää vielä ankarammin kuin palkkatyöläisiä. Yrittäjän asema tuo kuitenkin esiin kaikkien prekaarien oman itsensä yrittäjien keskeisen ongelman: rahantulon vähäisyys, ei työn vähäisyys.

Yrittäjyys on usein ainoa keino vaikuttaa työn järjestämisen tapoihin. Esimerkiksi julkisen terveydenhuollon valtavissa yksiköissä valta on lääkäreillä, eikä potilaiden toiveita juuri oteta huomioon, ja näissä vaikuttaa olevan mahdotonta muuttaa hoidon käytäntöjä niin sanotusti sisältä päin. Ainoana keinona muutokseen nähdään tarjota palvelua yksityisesti ja sitä kautta kenties vaikuttaa niin sanotusti jaloillaan äänestämällä tapaan, jolla potilaita kohdellaan julkisissa instituutioissa. Tässä kohdalla tietenkin ongelmiin ajautuvat sekä yrittäjä että asiakas, jotka joutuvat molemmat itse rahoittamaan toimintaansa julkisen sektorin tuen sijaan (Hufvudstadsbladet 13.9.2025).

Tällaisia alkumuotoja, jotka osoittavat, että vaihtoehtoiset tuottamisen tavat ovat myös mahdollisia, syntyy myös niin sanotuissa paikallisen vaihtotalouden muodoissa, eli erilaisten aikapankkien tai vielä epämuodollisempien vaihto- tai kierto-

kokeilujen piirissä tai esimerkiksi ei-teollisen ja ei-kapitalistisen maatalouden muodoissa, joita on edelleen olemassa ja jotka ruokkivat tosiasiaa edelleen suurimman osan maailman väestöstä. Niissä viljelypalstat ovat pieniä ja kemiallisia lannoitteita tai teknisiä laitteita käytetään varsin vähän, mikä pitää yllä viljelijöiden itsenäisyyttä (Tordjman 2021). Niissä ihmiset toimivat tiiviisti yhdessä paikallisten ekosysteemien kanssa. Niihin liittyy myös erilaisia paikallisen avoimen tutkimuksen kokeiluja, joissa maatalouden tuottavuutta kehitetään ilman siemenviljan tai lannoitteiden patentointia. Hyvin tärkeässä asemassa onkin lähituotannon ja lähellä tapahtuvan jakelun sekä itsehallintoon perustuvien osuustoimintamuotojen kehittäminen. Myös Suomen maaseudulla erilaisilla tiloilla tapahtuvan suoramyynnin järjestelyillä on edelleen paljon suurempi merkitys kuin kaupungeissa usein nähdään, ja vielä joitakin vuosikymmeniä sitten tämä merkitys oli vieläkin suurempi.

Sen lisäksi, että tällaiset tuotannon ja jakelun muodot tukevat tuottajien itsenäisyyttä, ne tarjoavat usein laadullisesti paljon parempia tuotteita kuin keskusjohtoinen teollisuus. Siksi ne nostavat esiin olennaisia ongelmia siitä, heikentääkö tuotannon ja jakelun keskittyminen myös elämänlaatuamme, erityisesti ruuan laatua.

Kieltäytymisen etiikka ja ontologia

Työstä kieltäytyminen ja uudenlaisten työskentelyn tapojen rakentaminen ei tarkoita niinkään niin sanottua talouslaskua (*degrowth*), vaikka se todennäköisesti tarkoittaakin nykymittarein kuvatus bruttokansantuotteen laskua tai vähintään jähmettymistä paikoilleen. Työstä kieltäytyminen ei voi olla elämästä kieltäytymistä, vaan päinvastoin se on uudenlaisen rikkauten tai runsauden luomista.

Tämä runsaus perustuu kuitenkin uudenlaisten, solidaarisempien ja nautinnollisempien ihmisten välisten suhteiden rakentamiselle, eikä se siksi ole maapallon kestäkyvyn kanssa ristiriidassa. Uuteen käsitykseen runsaudesta liittyy olennaisesti uudenlainen ihmiskäsitys tai käsitys elollisten olentojen ja niiden ympäristön keskinäisestä suhteesta.

Näin ihmistä ei nähdä usklassisen taloustieteen mukaisena taloudellista etuaan maksimoivana toimijana eikä ylipäättään ympäristöstään tai muista ihmisistä riippumattomana yksilönä. Ympäristökriisi ja eri talouskriisit ovat nostaneet yhä voimakkaammin esiin sen, että toisistaan riippumattomia yksilöllisiä toimijoita ei tosiasiaa ole olemassa, vaan olemme kaikki täysin riippuvaisia sekä toisistamme että laajemmin maapallon ekosysteemin kokonaisuudesta. Tätä ajatusta on täsmentänyt esimerkiksi Donna Haraway puhuessaan kaikkien olentojen yhteisestä synnystä ja olemassaolosta (*syn-genesis*): jokainen meistä on toisten ihmisten lisäksi konkreettisesti riippuvainen paitsi loputtomasta mikrobien ja mineraalien myös taloudellisten ja poliittisten suhteiden rihmastoista (Haraway 2016).

Nykyisen kaltaisessa monimutkaisen keskinäisriippuvuuden yhteiskunnassa on siksi mahdotonta väittää, että kukaan olisi esimerkiksi niin sanotusti itse ansainnut

esimerkiksi omaa vaurastumistaan. Viime vuosikymmeninä vallitseva talousajattelu on perustunut ajatukseen suljetusta taloudesta, jossa vain taloudellisten toimijoiden hyötyfunktiot määrittävät sitä, mitä tuotetaan tai vaihdetaan. Luonto vaikuttaa näihin järjestelmiin ikään kuin vain joko positiivisina tai negatiivisina ulkoisvaikutuksina, joita voidaan hinnoittelun avulla pyrkiä sisällyttämään hyötylaskelmiin. Keskeisenä myyttinä tai pikemminkin lasten satuna tämän ajattelutavan perustelemisessa on toiminut kertomus yhteismaiden tragediasta: oletus siitä, että ainoastaan omistussuhteet ja yksilöllisen taloudellisen hyödyn tavoittelu voivat taata resurssien tehokkaan hyödyntämisen ja säilyttämisen. (Aglietta & Espagne 2024).

Työstä kieltäytymisen jokapäiväisten liikkeiden keskeinen ajatus on puolestaan seuraava: meillä on parempaakin tekemistä! Yksilöllisen vaurastumisen sijaan keskeistä näissä liikkeissä on nähdäkseni juuri yhteisen vaurauden muotojen tuottaminen ja niistä huolehtiminen. Suljetun, luonnosta eristetyyn talouden sekä toisistaan eristetyyn, toisia vastaan kilpailevan yksilön sijaan lähtökohtana toimii ajatus kokonaisvaltaisesta keskinäisriippuvuudesta ja yhdessä tekemisestä.

Eettisesti tämä voi tarkoittaa myös toimintakyvyn laajenemista, ajattelun rikastumista ja voimien vapautumista, kun niitä ei tarvitse jatkuvasti sitoa oman uran edistämiseen ja kilpailuun toisia vastaan. Yhdessä toimiminen, yhdessä tekeminen, ei siis lainkaan tarkoita yksittäisten ihmisten toimintakyvyn rajoittamista vaan päinvastoin. Tämä on toki ollut jo vuosikymmeniä selvää myös kapitalistiselle liikkeenjohdolle: juuri tästä syystä esimerkiksi modernin liikkeenjohdon eräänlainen guru Peter Drucker kehotti jo 1980-luvulla yritysjohtajia ottamaan mallia vapaaehtoisuudesta siinä, miten työntekijöitä saadaan motivoitua (Drucker 1986, 1990). Maailmaa ei siis luoda yksilöiden välisen hyötykilpailun vaan yhteisen rikkauden luomistyön kautta.

Työstä kieltäytyminen merkitsee elämälle sitä, mitä runous merkitsee kielelle. Kun ihminen kieltäytyy tekemästä vain sitä, mitä häneltä odotetaan ja vaaditaan, hän kykenee näkemään, millaisia potentiaalisuuksia maailmassa avautuu, millaisilla aivan uudentlaisilla tavoilla ihmisten, eläinten ja maapallon väliset suhteet voitaisiin järjestää. Työstä kieltäytyminen on välttämätöntä muutoksen ja mahdollisen tajun kehittymiselle. Siksi se on lähtökohta tulevan elämän ja tulevan yhteiskunnan kuvittelemiselle ja synnyttämiselle.

Kirjallisuus

- Aglietta, Michel (1976) *Régulation et crises du capitalisme*. Calmann-Levy, Pariisi.
- Aglietta, Michel & Espagne, Étienne (2024) *Pour une écologie politique: au-delà du Capitalocène*. Odile Jacob.
- Benjamin, Walter (1921) Kapitalismi uskontona. Suom. Eetu Viren. Teoksessa *Keskuspuisto*, Tutkijaliitto, Helsinki. Suomennos 2014.
- Boyer, Robert (2004) *The Future of Economic Growth. As New Becomes Old*. Edward Elgar, Lontoo.
- Brenner, Robert (2006) *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005*. Verso Books, New York.
- Carson, Rachel (1962) *Äänetön kevät*. Suom. Pertti Jotuni, Tammi, Helsinki.
- Castel, Robert (1995) *Les métamorphoses de la question sociale: une chronique du salariat*. Fayard, Pariisi.
- Cloward, Richard & Fox Piven, Francis (1971) *Regulating the Poor. The Functions of Public Welfare*. Pantheon Books, New York.
- Drucker, Peter (1986) *The Frontiers of Management: Where Tomorrow's Decisions are Being Shaped Today*. Truman Talley Books/E.D. Dutton, New York.
- Drucker, Peter (1990) *Managing the Nonprofit Organization: Practices and Principles*. HarperCollins, New York.
- Eurofound (2025) *Living and working in Europe 2024*. Publications Office of the European Union, Luxemburg.
- Federici, Silvia (2004) *Caliban and the Witch*. Autonomedia, New York.
- Guattari, Félix (1989) *Kolme ekologiaa*. Suom. Anna Helle, Mikko Jakonen ja Eetu Viren. Tutkijaliitto, Suom. 2008.
- Guillibert, Paul (2023) *Exploiter les vivants. Une écologie politique du travail*. Éditions Amsterdam.
- Haraway, Donna (2016): *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press, Durham.
- Houtbeckers, Eeva (2016) *The tactics of ecopreneurs aiming to introduce new practices*, Small Enterprise Research, volume 23(1): 22–38.
- Houtbeckers, Eeva (2018) Yhteiskunnallinen yrittäjyys kasvutalouden jälkeen. Teoksessa Viljanen, S. & Juuti, P. (toim.) *Arvovallankumous—Eettisyys innovaatioiden lähteenä yhteiskunnallisissa yrityksissä*. Edita, Keuruu, 48–54.
- Houtbeckers, Eeva (2019) Yhteiskunnallinen yrittäjyys ja itsensätyöllistäminen hiljaisena vastarintana. Teoksessa Autti, O. & Lehtola, V.-P. (toim.) *Hiljainen vastarinta*. Tampere University Press, Tampere, 197–216.
- Rentola, Annika (2025) Växande business: Blivande föräldrar köper rådgivning. *Hufvudstadsbladet* 13.9.2025.
<https://www.hbl.fi/artikel/vaxande-business-blivande-foraldrar-koper-radgivning/>
- Malo de Molina, Marta (2006) *Työläistutkimus ja yhteistutkimus*. Suomentanut Miika Saukkonen. Megafoni 10.9.2006. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=370>
- Marazzi, Christian (1994) *Il posto dei calzini*. Bollati Boringhieri, Rooma.

- Marazzi, Christian (2009) *Finanssikapitalismin väkivalta*. Suom. Eetu Viren. Tutkijaliitto, Helsinki. Suom. 2015.
- Marx, Karl (1857-58): *Vuosien 1857-58 taloudelliset käsikirjoitukset* ("Grundrisse"), suom. Antero Tiusanen, Edistys, Moskova, suomennos 1986.
- Marx, Karl (1867): *Pääoma, I osa*. Edistys, Moskova. Suomennos 1974.
- Mezzadra, Sandro & Neilson, Brett (2019) *The Politics of Operations. Excavating Contemporary Capitalism*. Duke University Press, Durham.
- Moulier Boutang, Yann (1998) *De l'esclavage au salariat*. PUF, Paris.
- Oxfam (2020): Time to Care. *Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis*. Oxfam Briefing Paper, January 2020.
- Pasquinelli, Matteo (2023) *The Eye of the Master: A Social History of Artificial Intelligence*. Verso Books, Lontoo.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina*. Suom. Laura Böök ym. Like, Helsinki.
- Rabinbach, Anson (1992) *The Human Motor: Energy, Fatigue and the Origins of Modernity*. University of California Press, Berkeley..
- Seura (2018): "Yli 500 000 suomalaista tekee ilmaista työtä", Seura 29/2018 https://seura.fi/wp-content/uploads/2018/07/seura_29_2018_.pdf
- Suomen Yrittäjät (2024): Yksinyrittäjäraportti. *Suomen Yrittäjien selvityksiä*, syksy 2024. https://www.yrittajat.fi/app/uploads/public/2025/01/yksinyrittajaraportti_2024_syksy.pdf
- Tilastokeskus (2013) *Itsensätöyöllistäjät Suomessa 2013*. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/184376/yits_201400_2014_12305_net.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tordjman, Hélène (2021) *La croissance verte contre la nature: Critique de l'écologie marchande*. La Découverte, Pariisi.
- Viren, Eetu & Vähämäki, Jussi (2017) Yrittäjyys pakona ja uuden työn alkeismuotona. *Kumu.info* 4.5.2017. <http://kumu.info/yrittajyys-pakona-ja-uuden-tyon-alkeismuotona/>
- Vähämäki, Jussi (2003) *Kuhnurien kerho*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Vähämäki, Jussi (2024) Mistä puhumme, kun puhumme työstä? *Komeetta* 5.12.2024. <https://komeetta.info/2024/12/05/mista-puhumme-kun-puhumme-tyosta/>

Vieroitusoireita

PONTUS PUROKURU

17. HEINÄKUUTA

Ihmiset tekivät historiaa niin kauan kuin he tekivät työtä, ja kun he tekivät työtä, se oli yhä suuremman työn valmistelua, yhä suuremman hävityksen petaamista. He tekivät historiaa, ja historia purki itse aikaa, sitä ainoaa vähää, mitä heillä oli koskaan ollut: viivettä, teon yllä riippumisen ei-nyt-mutta-ihan-kohta-hetkeä.

Kuinka historia teki heistä alaisiaan ja kuinka he alistuivat itse tekemälleen varjolle, sille, joka saa kilpailemaan paitsi vihollisiaan ja ystäviään niin myös omaa itseä vastaan.

Kaikki eivät eläneet niin. Joku keksi, taas kerran, että historiasta voi ottaa askeleita sivusuuntaan. Pieniä, rapumaisia askeleita.

Kaikesta päätellen se onnistui tällä kertaa. Olen tässä, joten se onnistui. Mutta minä olen tässä, joten minä en ole onnistunut. Tämä on epäonnistumisen päiväkirja.

Sivuaskelin pois hallinnan alta. Välttämättömyydestä voimiin, joiden ei tarvitse toteutua ollakseen voimia. Minä en kuitenkaan ole rapu. Olen eläkkeellä. Kaipaen töitä, tai siis työtä. Tai siis Työtä. Voin sanoa suoraan, että olisin ollut hyvä työntekijä. Siksi yritän päästä terapiaan selvittämään tätä koko sotkua. Tai ei kai Tervonen sitä kutsu terapiaksi vaan vieroitushoidoksi.

Pesen kattilan ja pannun. Taittelen kuivat pyyhkeet telineeltä kaappiin. Imuroin makuuhuoneen nurkan pölypesäkkeen. Kokeilen sormella kasvimultien kosteusasheet, kahteen ruukkuun kaadan kannusta vähän vettä. Laitan tuorepuuron ainekset tekeytymään jääkaappiin. Kun vien roskia, naapuri lähtee yhteisöpalstalle hyräillen, sinut maailman kanssa. Mahdotonta ymmärtää, miten joku voi olla niin tyytyväinen.

Vaikka työ loppui, ja aika lailla se tosiaan loppui näillä main, tuolla jossakin se historia pulputtaa, siellä minne se jätettiin. Historia höyryää. Yhä se kuumentaa ohutta multakerrosta maan päällä. Se syö edelleen happea, se valkaisee edelleen riuttoja. Historia tekee työtään, vaikka meille kerrotaan, että olemme lopettaneet työn ja historian tekemisen.

Eikö meillä ollut tarpeeksi kaikkea jo ajat sitten, jotkut kysyivät.

Keitä me oikein luulemme olevamme, he kysyivät.

Olemme silloin tällöin toistuvia bakteerikantoja, he vastasivat.

Kieleni on puutunut, ja nyt lipsahdin taas itseeni. Tervonen sanoi, ettei ota minua potilaaksi, ellen kirjoita riittävän pitkään päiväkirjaa niin, etten viittaa lainkaan itseeni. Mistä sitten kirjoitan, kysyin, ja Tervonen sanoi, että vaikka puiden lehdistä ja citykanien reiteistä. Olen yrittänyt tarkkailla tyhjien taivaiden äkkipikaisuutta ja kuriiridroonien sirinää ja kirpputorien hintalappuja. Se on johtanut epäonnistumisiin. Eikö koko niin sanottu historia ole osoitus siitä, mitä tapahtuu, kun ihmiset keskittyvät tarkkailemaan numeroita?

Voiko ikuisuus alkaa? Pitäkö ikuisen olla ikuinen myös ajassa taaksepäin? Historia tuli mukaan jossain vaiheessa aikaa. Siis ajatus siitä, että asiat seuraavat toisiaan kehkeytyvässä ketjussa, joka kiskoo tulevaisuuden pimeästä liejusta uusia astinlautoja, tikapuita ja kovaa maaperää, joka sitten kasautuu menneisyyden sedimentiksi.

Istun nyt kotona ja koen asiat yhä niin kuin niillä olisi velvollisuus edetä. Olen vanhan maailman ihminen. Aina eteenpäin. Tarvitsen päämäärän, joka on suuri. Aina siksi huominen, koska eilen tapahtui jotain. Ylihuominen saa olla pimeää liejua, mutta huomisen haluan pestä puhtaammaksi tämän päivän työllä.

22. HEINÄKUUTA

No niin, menen ulos etsimään tervapääskyjä, tai siis menin jo ja sanelen nyt tätä, jos tää etenis paremmin tälle. Kukaan ei kirjota enää päiväkirjaa, mutta kylhän niitä puhutaan, nii puhutaan nyt sitte, ja miks tää menee heti tällaseks selittelyks. Puhutaan mieluummin niistä tervapääskyistä. Siis kun melkein koko niiden elämän noi pääskyt viettää ilmassa. Pääskyä ei saa taivaalta ku väkisin tai sitte ku pääsky täyttää kolme tai neljä vuotta. Sillon ne laskeutuu pesimään. Muuten noi lentää. Ne vaan lentää. Ne pystyy syömään ja parittelemaan ilmassa, ja kaiken muunkin ne hoitaa laskeutumatta. Ne nukkuu mieluiten taivaalla.

On kuulemma todistettu, että tervapääsky on lentänyt tyyliin kaheksan kuukautta ennen ku se on koskettanu maata.

Vitun lintuharrastus heti eläkkeellä. Anteeks. Keneltä mä tässä pyytelen? Varmaan sulta. Nii, sulta, Ruska Tervonen, jos tää menee suoraan sulle. Mä en tiedä vielä, miten tän prosessin on tarkoitus toimia. En mä tiää, mitä sä täsmälleen haluat, että ottaisit mut hoitoon.

Lätäköitä. Täällä on satanu, ja mä tässä korttelin takapihalla koetan väistellä pahimpia kuoppia. Toi nurmi on myös ihan märkä ja pusikosta tippuu pisaroita niskaan ja sieltä ne valuu selkärankaa pitkin.

Hei melkein pari lausetta ilman, että mä puhuin itestäni. Helposti ku yleensä menee sellaseks itsen ympärillä pyöriväks vihaks, joka ei vie yhtään lähemmäs hoitosuhdetta. Miten puhua havainnoista ilman niiden tekijää.

Vaikea olla mittaamatta omaa arvoa mittarilla, joka on lakannu olemasta, ja koska se on lakannu olemasta, niin, no, joo, niin, no niin, ei siitä nyt enempää.

No nii.

Pensaiden läpi. Tällasta polkua mä tässä nyt meen, toinen kenkä on jo märkä. Kohti tervapääskyjä tässä näin, ja suurjännitesähkölinjan ali noin. Sähköä saatana. Mä ymmärrän tietty Tervosen menetelmän, tai siis sun menetelmän pointin, jos tää menee suoraan sulle. Eli. Siis. Huomio niinku siirretään itestä siihen, mitä ulkona tapahtuu. Jossain muualla ku pään sisällä. Kai siinä on ajatus, et pahin puute ja ahdistus hellittää, ku lakkaa tuijottamasta itteensä ja on enemmän muiden kaa. Muiden elollisten ja vaikka sitte niiden droonien kanssa. Tai tervapääskyjen.

Mutta jos mä puhun pääskyistä, niin enkö mä taas ole pelkkä minä tässä näin, mun pääkallon sisällä, huojumassa täällä vihreässä rauhallisessa lähiössä.

Jotenki noi puut näyttää liikkuvan vaikka täällä ei tuule.

23. HEINÄKUUTA

– Kumman näit ensin, puun vai liikkeen?

Tällaisia Tervonen kyseli viikon konsultaatiokäynnillä.

– Mitä näit, kun tulit tänne?

– Tien, tietysti. Ja autoja. Ehkä kolme ihmistä talon edessä, muilla on parempaaki tekemistä tähän aikaan. Yhen naakan mä näin.

– Et nähnyt itseäsi?

– Miten mä olisin voinut?

– Juuri niin. Ihminen ei yleensä huomaa itseään kun on imeytynyt tekemään jotain, tai vain aistimaan maailmaa. Oma nenäänsä ei näe, ellei erityisesti muis-tele, että oman nenänsä voi nähdä. Sama juttu olisi hyvä saada siirrettyä myös hiljaisiin hetkiin ja sinne päiväkirjaan. Sellaisiin aikoihin, joissa huomio kääntyy sisänpäin ja sitä alkaa tarkkailla itseään, mikä yleensä oikeastaan vasta tuottaa sen itsen. Ja kun se itse on rakennettu, siihen on helppo alkaa ripustaa kaikenlaista, ahdistusta, riittämättömyyttä. Syyllisyyttä. Huonoa omaatuntoa.

Hiljaisuus. Siirtelin vesilasias edestakaisin testatakseni varjon tapaa liikkua vastaanottohuoneen sivupöydällä.

– Oletko kirjoittanut päiväkirjaa?

– Olen mä. Haluatko sä että mä lähetän sulle tekstiä? Tai mä olen myös sanellut osan siitä, kai mä voιν pistää ääniviestinä.

Tervonen sanoi, ettei tarvitse, päiväkirja on minua varten. Jos kirjoittaa terapeutin silmille, sellainen johtaa poseeraamiseen ja tärkeimpien kysymysten välttelyyn. Tärkeämpää on kirjoittaa vapaasti ja katsoa, mitä siitä seuraa.

Mmhmmh, Tervonen mumisi ja pyysi minua jatkamaan päiväkirjaa. Aloittamme varsinaisen vieroitushoidon sitten, kun tapani puhua ja tehdä havaintoja sopii Tervosen mielestä siihen. Jos siis hoidolle on vielä tarvetta. Tervonen sanoi, etten ole ainoa vieroitusoireista kärsivä. Hän suositteli minua lukemaan eläkeläisten oppaita vuosisadan alusta, ilmeisen vakavissaan. Otin hyllystä lainaan ohuen purppurakan-tisen kirjan. Kävelin kotiin näköjään niin nopein askelin ja tiukoin ilmein, että paltalta palaava naapuri heitti jotain sellaista kuin että ”kaikki aikanaan” tai ”lepääminen on sekin tekemistä”. En ole varma, puhuiko naapuri edes minulle tai jotain puhelua, kyllä naapuri katsoi minua, no, sietämätöntä joka tapauksessa.

2. ELOKUUTA

Aamulla unohdin historian ja itseni noin 14 minuutiksi. Sieltä minä sitten taas tulin haamuna omaan lihaani.

Joillekin tämä on ollut helppoa. Astua ulos siitä romulaarista, kaatopaikan myrkytynnyrinurkasta. Suuri rentoutuminen, niin kuin yksi ärsyttävimmistä iskulauseista kuului. Painajainen lähti heidän aivoistaan, ja kas, lihakset rentoutuivat. Pakkomielteisen tekemisen lopettaminen, mistä seurasi joillekin kaikkien aikojen aktiivisin tekemisen aikakausi. Heidän on helppo juhlia, minun yhtä helppo jättää juhlat väliin.

Miten muka tehdä havaintoja viittaamatta itseensä, kun jonkun silmä näkee ja jonkun sormi kirjoittaa näystä?

Tänään näin oksistossa tervapääskyn. Tai niin ajattelin, kunnes nopeasti tajusin sen liikkuvaksi varjoksi. Mitä on tapahtunut? Ei yhtään pääskyä missään.

7. ELOKUUTA

Mietin aina, miten yhteiskunta, tai mikään, voi pysyä pystyssä. Miten laivat kelluvat. Miten sillat eivät romahda, kun kaikki on pelkkää sekoilua. Asioiden räjähtämättömyys on ihme.

Aikoinaan nähtiin niin paljon vaivaa, jotta kaikki saataisiin kasaan ja nuo kasat pysyisivät kasassa. Ne olivat paloherkkiä rakennelmia. Ne saattoivat sortua yhdestä hiekanjyvästä. Mutta niiden rakentaminen oli suurta. Tuhottiin puolet planeetasta, joo joo, mutta se oli suurta. Enkä osaa haluta pois haluani siihen.

Avaan Tervosen lainaaman kirjan. Se sisältää voimauseita eläkeläisille:

”Eläkkeellä päätän itse kenen lauluja laulan.”

”Työelämä jää taakse / elämä on edessäpäin.”

”Opettelen näkemään mitä muuta voi tehdä kuin työtä.”

Tämä on koko ongelma: haluni tehdä työtä. Ei hoitaa toisten hampaita tai kaivaa kuoppia katuun tai paistaa sämpylöitä tai tehdä biittejä tai nuohota hormoneja tai kuunnella ihmisten huolia tai kouluttaa hevosia tai laskea taulukoita tai leikata pensaita, vaan tehdä Työtä.

Kukaan ei kiellä tekemästä työtä. Mutta Työtä ei ole.

Voin osallistua uuden ruokakirjaston sisätilojen rakennustöihin, viljellä hampua tai safloria, kasvattaa kääpiögekkkoja, mitä vain, hankkia vähän lisätuloja korjaamalla lamppuja tai latureita. En kuitenkaan voi tehdä Töitä.

Ennen kaikki tekivät työtä, mutta kukaan ei oikein osannut sanoa, mitä se on. Nyt kukaan ei oikein tee työtä, mutta minä osaan sanoa, mitä se olisi.

Tiedän, miten typerältä ja nostalgiselta kuulostan. Kuvitella itsensä vanhojen sotien veteraaniksi, joka kaipaa takaisin rottien luo juoksuautoihin. En kaipaa sitä, mitä ihmiset silloin tekivät vaan mitä työ teki heille. Että maailmassa oli rajattu paikka, johon sai nojata kuin kaiteeseen paksussa sumussa. Herään joka aamu äärettömän mahdollisuuden vapaaseen mereen. Siellä pärjäävät vain ravut ja kalat ja merilinnut. Kieltäydyn elämästä meressä. Tarvitsen vastuksen. Tarvitsen painavan konfliktin, joka kiinnittää minut maahan ja tuntuu todelta, päivien näkymättömän rungon. Kaatopaikoillakin on maisemansa. Viha ainakin yhdisti Työn tekijöitä, sen täytyi yhdistää. Täytyi tuntua edes vähän hyvältä syödä muovia, kylpeä öljyssä ja imeä sieraimiinsa pientä merkityksen tunnetta, joka tihkui Työstä ja Historiasta.

Menestyjistäkin kaikki olivat samalla tavalla samanlaisia ja valkoisia kuin raaka palsternakka. Trimmattu koira ulkoiluttamassa trimmattua ihmistä nurmikon vieressä. Puhtaat autot valvomassa sileitä katuja. Raha kuratoi asukkaita ja asukkaat eivät mitään, sillä mikään ei maistunut heistä miltään.

He kasvoivat maailmassa, jossa Työn tekeminen oli moraalinen hyve, lepo taas väliaikainen palkinto. Oikeus olla olemassa: vaikea edes ajatella maailmaa, jossa ihmisten piti ”ansaita” elämänsä ja joku muu päätti, kuka ansaitsi ja kuka ei.

He marssivat suorissa riveissä töistä hautausmaalta vuokrattuihin lokeroihin ja alkoivat maatua.

Niin sanotaan.

Silti.

En kykene olemaan kykenemättä Työhön. Ei se voinut olla niin hirveää kuin väitetään. Eivät miljardit olisi suostuneet sellaiseen.

(Jos historia todella on ohi, miksen minä voi nukkua taivaalla?)

10. ELOKUUTA

Sähkölinja näkyi ilman että kukaan näki sitä. Lintuja lensi korkealla, niin korkealla, että niiden nimiä sai kuvitella rauhassa.

13. ELOKUUTA

Nykyisyys on oikeassa ja totta, sillä se voitti menneisyyden. Tulevaisuus ei tule olemaan yhtään enemmän oikeassa ja totta, koska nykyisyys voittaa senkin.

Aika on kompostillinen oikeutta ja totuutta. Se haisee.

Ovatko nämä ulkoisia havaintoja?

17. ELOKUUTA

– Miten päiväkirja on edistynyt?

– Kirjoittaminen tuntuu sillein ihan hyvältä, että se on vähän ku tulis kotiin edes hetkeks. Siinä on rytmiä. Merkitystä. Aamuvuoro, iltavuoro.

– Koetko siis olevasi töissä?

– Juuri siksi mä kirjoitan. Että on edes jotain, mikä kulkee suoraan vasemmalta oikealle, laidasta laitaan, rivi riviltä.

– Kirjoita siitä, mistä tuntuu että on tärkeä kirjoittaa. Monet on kyllä kokeneet yllättäviäkin siirtymiä silloin, kun he on kokeilleet kirjoittaa ihan arjesta. Sillä lailla, että alkaa sellainen ikään kuin vuotaminen ulos itsestä.

– Mutta kun musta tuntuu, että mun arki on menneisyyttä. Enkä mä tiedä, miten kirjottaa tästä höttöisestä liukenemisesta. Mä kaipaen sitä että muhun tartutaan. Niinku pultti ja rautalevy tarttuu toisiinsa. Kiinnitystä. Sitä mä kaipaen. Mä uskon, että työ oli kaikista ongelmista huolimatta ihmisille ihan toimiva painovoima.

– Oletko harkinnut, että tässä voisi olla kyse elämänhallinnasta? Että kaipaavat vaan rutiinia, jota et osaa tällä hetkellä rakentaa.

– Mä kaipaen työtä, sen objektiivista valoa, sen sanelemia rakenteita. Ei mitään luo omat arvosi -mussutusta.

– Muista, ettei työ välttämättä ollut sellaista kuin nyt voisi kuvitella. Työn yhteiskunnan ihmiset oli usein ihan yhtä eksyksissä, vähintään yhtä eksyksissä. Työ ei teh-

nyt heistä ehjiä. Niistä ihmisistä tuli helposti kiireisiä ja uupuneita. Ja syyllisiä. Kai-kin puolin raskaita.

– Ainakin ne tiesi minne mennä. Mä haluan sen tunteen.

Käännyin Tervoseen päin. Puhuessani katsoin hitusen kasvoista ohi.

– Voisitko sä ottaa mut suoraan hoitoon? Sellaisena kuin mä nyt olen. Ilman näitä päiväkirjahommia.

– Hoito vaatii esitöitä. Meidän on hyödyllistä selvittää, mikä tässä kaipuussa on sun omaa näkökulmaa maailmaan ja mikä, no, sanotaan vaikka historian paino-lastia.

– Mutta enkö mä ole täällä sitä varten, että sä pakotat mut katsomaan itseäni pei-listä? Eikö meidän pidä selvittää meidän omat tiedostamattomat tavat ennen kuin niille voi tehdä mitään?

– Kuulostaa siltä, että enemmän kuin vieroitushoitoa haluaisit komentamista. Että joku määrää. Sellainen tilanne ei yleensä anna kovin hyvää hoitoennustetta.

– Mun mieli on täynnä kaikenlaista käsitteellistä tauhkaa, mutta joo oot oikeassa, mun kädet kaipaa käskyjä. Työn tekijöillä on täytynyt olla vähän helpompaa kuin meillä. Puolet päivästä oli suunniteltu valmiiksi. Piti vain mennä ja täyttää saappaat. Musta tuntuu, että mä olen ihan valmis. Mä uskon, että mä tuun olemaan hyvä hoi-dossa. Ajoissa paikalla ja säännöllisesti ja niin pois päin.

– Tätä juuri tarkoitan. Kuulostaa vähän siltä, että puhut hoidosta kuin työstä. Että se olisi rituaali, joka pelastaisi sinut itseltäsi. Kuitenkin vieroitusoireista kärsivän ihmisen itse on yleensä muodostunut niin tiukasti työn, syyllisyyden, suorituspai-neiden, koko sen elämää velkaisena kohtelevan kultin kautta, ettei sitä välttämättä voi pelastaa tässä hetkessä. Näin voi olla vähän erikoisesti myös sellaisen ihmisen kohdalla, joka ei itse kunnolla ole ehtinyt elää työn maailmassa. Kuten on ilmeisesti käynyt sinun kohdalla. Minä ajattelen, että vieroitusoireita työstä voi saada koko yhteiskunta, eli ne oireet voi ilmetä myös sellaisissa ihmisissä, jotka ei ole tehneet varsinaista työuraa. Mennyt maailma perustui niin paljon työlle, että jostain se työn etiikka on valunut kaikkiin ja tuntuu edelleen valuvan menneisyydestä käsin. Me ei kuitenkaan voida peruuttaa tuotannon alasajoa ja järjestelmän muutosta. Ei ole mahdollista mennä taaksepäin.

Muuten vakavan ja rauhallisen oloinen Tervonen oli äitynyt puhumaan voimak-kaammalla äänellä. Alasajo, siirtymä, ekologinen jälleenrakennus, sama se, miksi sitä kutsui, raatamisen vähentämistä, tuotannon pienentämistä ja voimien suun-taamista toisaalle. Asukkaille perustulomainen eläke alle ja itsenäistä ammatinhar-joittamista päälle. Murtuma, hajoaminen, ja rakentamista. Tervonen tarjosi samaa purkamista ja kokoamista vieroitushoidossaan, ainakin niille, jotka kirjoittivat onnistuneesti päiväkirjaa mainitsematta itseään.

– Mitä jos menisit vähäksi aikaa pois kaupungista, Tervonen sanoi. – Täällä voi kadut joskus toimia museoina. Niiden säilömiä tunteita ja muistoja on vaikea päästä pakoon.

– Kuinka kauaksi aikaa?

– Kunnes alat nähdä ympärillä muutakin kuin fantasioita työstä? Tule sitten takaisin, niin katsotaan, mitä sinusta on jäljellä. Ja onko jotakin, mitä sinun ei tar-vitse enää kantaa. Lainaa tästä pari kirjaa lisää, jos niistä vaikka irtoaisi jotain.

– Entä jos en löydä mitään kaupungin ulkopuolelta?

- Tätä työtä kukaan muu ei voi tehdä sinun puolestasi.
Tervonen alleviivasi sanaa ”työ” äänensävyyn muutoksella.

20. ELOKUUTA

Luotan autoihin, etteivät ne tapa minua, kun kuljemme kadulla molemmat, minä ja autot. Tarvitsen sähköä ja muoviva, kumia, kromia sekä terästä, kovaa vauhtia ilman muuta syytä kuin että johonkin pitää päästä ja takaisin myös. Sekin minua pistelee, että katu olisi tehokkaammin käytetty, jos meitä kuljettaisi pyörien ja jalkojen sijaan uurna.

Mitä negatiivisuutta taas. Nyt joku fokus tähän ja katse kauemmas. Sitä vartenhan olen kadulla, ajaakseni ulos, tervapääskyjen perään.

Käynnistin yhteiskäyttöauton ja ajoin ruokakaupan kautta huoltoasemalle, jossa tilasin pizzan. Asema oli kuuluisa tarjoilijaroboteistaan. Tällä kertaa robotti rullasi pöytäni ja muidenkin pöytien ohi, kääntyi umpikujaan ja jumittui ikkunan eteen. Ihminen kävi hakemassa pizzan robotin tarjottimelta ja ojensi sen minulle.

Hiekkatiet olivat hurjia, jyrkkiä, mutkaisia, kapeita. Kerran ajoin melkein sortuvaan penkkaan asti, kun väistin vastaantulevaa autoa liian jyrkästi.

Niemeen saapuessa vesi oli niin alhaalla, että veneet olisi pitänyt kammata vesille lankkujen avulla. Mökin lampi oli kuivunut valkoiseksi ja sen mikroekologia kuollut. Lämmitin saunan. Sen jälkeen tupakin oli niin lämmin, että hikoilin läpi yön.

Pääskyt ovat onnellisesti työttömiä, mutta niitä ei näy täälläkään.

Heräsin naksahdukseen, kuin kahvinkeitin olisi mennyt päälle. Täällä ei ole kahvinkeitintä eikä paljon muutakaan sähköistä. Sauna ja kynttilät riittävät lämmitykseen silloin kun lämmitystä tarvitsee. Etsin äänen lähdettä enkä löytänyt. Luovutin nukkumisen suhteen, puin ja menin ulos. Niittymäiseksi rehahtanut piha oli kostea. Järven yllä riippui usvainen huntu, jota vaaleanpunainen taivas tunnelmavalaisi. Ilma tuntui viileältä, jotenkin hopeiselta. Kävelin niemen kärkeen ja nousin kallion laelle.

Päätä kääntämättä: kymmenen keloja ja keskeneräinen silta.

Vapaus tuottamisesta, siis: vapaus tuottaa.

Maata selällään kalliolla, tuottaa aistimuksia hitaasti virtaavista aamupilvistä.

Takaisin mökin pihalla: haljennut ruukku ehjän ruukun sisällä. Aurinkotuoli umpeenkasvavalla pihalla. Kuistin yllä tervalepän lehdet, alla muurahaisten varjot. Uinuva kehruu. Kantareellit kuivumassa kuusien alla.

Portaiden lahoaminen näytti pysähtyneen. Edes karpäset eivät enää hääränneet mökin ympärillä.

Alimmat oksat kurottelivat jo ruskaa kohti.

Leikkasin kynsiäni kuistilla, ja myöhäinen sudenkorento laskeutui polvelleni. Ajattelin tervapääskyjen maattomuutta: olio, joka ei suostu laskeutumaan.

Romahdin takaisin itseeni. Tuvassa selailin Tervosen antamaa kirjaa:

”Kun siirryt eläkkeelle, ei pidä odottaa suuren autuuden alkavan heti ensimmäisenä aamuna. Olet uuvuksissa ja eksyksissä. Tunnet kadottaneesi koko identiteettisi.”

Toisaalta:

”Aamut ovat omiasi. Enää ei tarvitse sännätä koleaan yöhön luterilaisen etiikan sanelemien työaikojen mukaan.”

Sitten taas:

”Et kuulu enää mihinkään, kukaan ei tunnu tarvitsevan ammattitaitoasi ja osaamistasi. Tunnet olevasi osa kasvotonta eläkeläisjoukkoa, jota nuorempien kuoro pitää suurena taakkana yhteiskunnalle. Tunne on tuttu monelle, mutta onneksi se menee ohi.”

Lähdin metsään, puhalsin avointa tilaa pois jokaisella hengenvedolla. Metsä kasvoi välinpitämättömänä. Linnut päästelivät irrallisia, rytmittömiä ääniä. Tuuli teki oksistossa omia pieniä kokeilujaan. Odotin jonkinlaista ohjetta tai kokemusta. Askelteni nopeus aktivoi verenkiertoani epäilemättä optimaalisella tavalla. Polku kaartoi mäennypylän kuvetta. Istuuduin kannolle ja tunsin itseni naurettavaksi. Mitä minä valitin? Odotinko puiden antavan minulle tekemistä?

Jatkoin kävelyä. Polku olisi metsän sijaan voinut kuljettaa kaivoksen syvyyteen, kylmään, supistuvaan kuiluun. Oksa rasahti eri tavalla kuin toiset oksat, täysin satumanvaraisesti, mutta minun oli välttämätöntä tarkistaa tuo poikkeama. Se oli vain oksa. Lyhyt, kostea oksa, kaarna halkeillut. Mikään ei ollut vialla, paitsi minä. Jokainen askel tuntui virheeltä. Metsä oli käsittämätön. Se ei tehnyt yhteistyötä. Siitä puuttui prosessikaavio. Se vain oli.

Palasin sisälle. Laitoin veden kiehumään ja yritin olla ajattelematta mitään. En osaa olla maantiellä enkä metsässä enkä mökillä enkä kaupungissa. Minussa on niin paljon Työtä, ettei minuun mahdu kuin saavutuksia.

29. ELOKUUTA

– Tämä oli ihan odotettavissa. Metsä tai ranta ei tarjoa sinänsä mitään, vaan nostaa esiin sen, mitä sinne vie. On hyvä merkki, että pystyy kirjoittamaan siitä.

– Hyvä merkki siitä että olen rikki?

– Että olet nähnyt, miten työ puhuu sinussa. Se ei ole mitätön asia.

– Mökkiviikko ei muuttanut mitään. Aloitetaanko jo se hoito? Mä olen tehnyt kaiken mitä sä olet ehdottanut. Musta tuntuu että just nyt, tänään, tässä, mä voisin jopa antaa itseni hajota.

– Se ei välttämättä ole mahdollista vielä.

– Mä en ymmärrä.

– Jos me aloitettaisiin nyt varsinainen vieroitushoito, se olisi vain jatkoa sille, mistä yrität päästä eroon. Mutta en voi antaa sinulle työtä tai tarkoitusta. En voi tehdä sinusta konetta. En ole korvike enkä edes, no, sanotaan että minulla on ehtoni ja rajani.

– Onko tässä siis joku pelko vai?

– Kieltämättä pelkään sitä roolia, jota olisit antamassa minulle.

– Mitä tässä sitten kannattaisi tehdä?

– En usko, että tämä on tekemisestä kiinni. Kuulostaa enemmän siltä, että tekeminen on oireittesi ytimessä. Kaikki, mitä kosketat, tuntuu muuttuvan työksi. Myös vieroitushoidossa käyminen. Tämäkin keskustelu.

3. SYYSKUUTA

Kun astuin ulos Tervosen vastaanotolta, ilma oli nimetöntä, näkyville piilotettua valkoharmaata. Käännyin tutusta kadunkulmasta. Katu näytti aavistuksen verran liian ahtaalta. Talot kaartuivat sisäänpäin niin että asfaltti oli puristuksissa kuilun pohjalla. Mielessä kävi ajatus: selkärankani on liian ohut kantamaan minua eteenpäin. Auton oven tömähdyksessä hajotti ajatuksen, ja joku käveli ohitseni mustassa takissa kangaskassi olkapäällä ja jätti jälkeensä viileän deodorantin hajun. Tuuli tuntui velkaantuneelta. Jalat raapivat katuä väsyneen petolinnun kynsinä. Koivun rungon tummat kuviot hehkuivat kaivertuneina käskyinä. Pysähdyin suojatien eteen. Valo vaihtui vihreäksi, mutta valo ei oikeasti ollut vihreä. Se oli sameutta, joka yritti olla vihreää. En ehkä selviä kotiin asti, ajattelin, ja haistelin kesän loppurehevyyden paksumia takatuoksia. Katselin talojen väliin jääviä tilan viipaleita ja tiesin vain, että liikuin, ruumiini totteli samalla kun hengitin matalalla taajuudella. Sinun pitäisi, sanoin itselleni. Sanat taipuivat märkinä heininä. Tämä on tärkeää, ajattelin. Hikipisara kulki selkärankaani pitkin epätasaista reittiä kuin etsien saumaa, josta päästä ihon alle. Ohitin nauravan naisen, jonka äänessä kuului nopea napsahdus, glitchi, ja virhe korjaantui mikrosekunissa. Historia alkoi kuplia yksityiskohtina. Postilaatikko kivitalon seinässä näytti siltä, että se oli ollut käytössä ennen minua ja olisi myös jälkeeni. Kuinka montaa nimeä se oli kantanut? Miksi minulla on nimi? Puhalsin ulos ohutta näkymätöntä höyryä. Ajatus yritti nousta: älä keskity tähän, mutta ajatus putosi jonnekin alas, missä ei ollut enää aistimuksia vaan nesteen tahmea virta. Pysähdyin ja laitoin kädet taskuuni saadakseni selville, olivatko ne vielä minun käteni. Sormet tuntuivat liian pitkiltä. Näin käy, kun viettää liian kauan sisällä, töissä. Kun on liikaa velkaa historialle. Ajatus oli vaarallinen, koska se oli oikea. Kauempana joku raahasi kirskuvaa metallia katuä pitkin, epäonnistunutta syyllisyyttä. Taivaankansi oli mitoitettu väärin. Jonkun pitäisi korjata se. Ei siksi, että me olisimme suojassa, vaan jotta kaupunki pysyisi paikoillaan eikä nousisi avaruuteen asti.

Huomasin seuraavani tapahtumia puolihuolimattomasti. Jalankulkijat näyttivät litteiltä hahmoilta matkalla ripustettaviksi seinille. Joku hymyili minulle, tai ehkä ei hymyillyt vaan nosti toista poskeaan hiukan valoa kohti. Minun suuni ei liikkunut, koska lihakseni olivat unohtaneet tehtävänsä, paitsi jalkani, jotka jatkoivat historian kerroksissa kahlaamista. Jokin minussa oli menossa pois päältä. Jänniteallot välähtelivät sisälläni. Ajattelin, miten ihminen hohtaa valoa joka hetki, kukaan ei vain näe sitä. Alikulikutunnelissa tunsin olevani myöhässä aikataulusta. Kuljin ali betonin ja putkien, johtojen ja kaapeleiden. Tuottavuus ajoi minua takaa. Työelämä vainosi sisäelimiäni. Olin tuote ilman kuluttajaa, alikulikutunnelissa, josta nousin värejä sisäänsä ahmivalle märeille kadulle rouskuttamaan omia hampaitani. Yltävä tunne siitä, että jokin on unohtunut ja taksi ajaa pian päälle. Käsittämätöntä, että jotkut ajavat vielä takseja. Selittämätöntä, että asioiden haluaminen jatkuu, vaikka niitä ei ole pakko haluta. Rahan jälkeen ihmiset tarvitsevat mielenkiintoa ja tärkeyttä, tunnustusta, suhteita, seikkailua. Olin sairas vain koska minua yllytettiin parantumaan. Iltapäivä kiihtyi. Se valui sanoja. Eettiset käytännöt varjostivat minua. Pakenin puistoon. Pensaat supisivat ja madot mittasivat aikaa, joka niiltä kului käytävän ylittämiseen. Muurahaiset kuljettivat hiekkaa. Orava kasvatti häntäänsä. Sateen nostattamat etanat söivät omia tovereitaan. Kukaan ei purrut minua. Minäkään en purrut ketään.

9. SYYSKUUTA

Syksyn ensimmäisellä brunssilla – tuo sana, joka vaatii aina runsaasti ilmaa ympärilleen – ystäväni kysyivät minulta, miten eläkkeelle siirtyminen oli sujunut. He olivat huolestuneet, kun olin alkukesästä jättänyt väliin juhlat. Muistan kun olin lapsi ja eläkeikä laskettiin 25 vuoteen ja perustettiin tuo rituaali, jossa oppivuosistaan eläköityviä ihmisiä juhlistetaan kuukausittain jokaisessa kaupunginosassa. Muistan, että ajatus eläkejuhlista tuntui välittömästi irvokkaalta. Tiesin heti, että jättäisin juhlat väliin.

Eipä tässä paljon, sanoin. Tarvitsin vain pari kuukautta omaa aikaa. Kerroin, että olin lähinnä istuskellut pihalaatoilla ja kävellyt ympäriinsä, katsellut oravia ja matoja, nukkunut, jäljittänyt tervapääskyjä drooneilla. Oikein mitään ei ollut tapahtunut. Ei seikkailua, ei draamaa, ei matkantekoa, vain tylsää. Ihmiset kuuntelivat tarkasti. Yksi heistä, vielä eläköitymätön, oppivuosia elävä ystäväni, sanoi: sä elät niin hyvää elämää.

Kirjallisuus

Eläkeläisoppaiden lainaukset ovat teoksista Ansa Koskinen (2005) *Eläköön, eläkkeelle! Opas uuteen elämään*, Helmi Kustannus, ja Maija Paavilainen (2010) *Eläkeiloa*, Kirjapaja.

Miten teknologia voi muuttaa käsitystä ihmisyydestä ja intiimeistä suhteista?

JOHANNA KUKKA

tietokirjailija

PEKKA SAURI

tietokirjailija

Ihmisen ja teknologian suhde on tekoälyn myötä olennaisesti muuttumassa niin käytännölliseltä kuin filosofiseltakin kannalta. Tähän saakka sivilisaation historiassa teknologia on voitu mieltää apuvälineeksi ihmisten arvokkaina pitämien tavoitteiden saavuttamisessa. Tekoäly murtaa tämän käsityksen. Tekoäly siirtää ihmisen ja teknologian suhteen vaikeasti määriteltävään tilaan, jossa käsitteellinen raja apuvälineen ja itsenäisen toimijan välillä hämärtyy.

Tekoälyn tuoman muutoksen keskeinen merkitys on se, että ensimmäistä kertaa sivilisaation historiassa teknologia on interaktiivinen, oppiva sisällöntuottaja. Tekoälyn tuottaman sisällön erottaminen ihmisen tuottamasta käy koko ajan vaikeammaksi ja ajan mittaan todennäköisesti mahdottomaksi. Sama pätee vuorovaikutukseen: on päivä päivältä vaikeampaa tietää, onko näyttöruudulla kanssamme keskustelevala olento toinen ihminen vai tekoälysovellus. On syytä olettaa, että nämä perustavanlaatuiset muutokset ihmisen ja teknologian suhteessa johtavat myös maailman- ja ihmiskuvan muutoksiin. Nostamme seuraavassa esiin keskeisimpiä näistä muutoksista. Artikkelimme perustuu pääasiassa kirjaamme ”Ihmisyyden rajoilla – mitä välillemme jää tekoälyn aikakaudella” (Kukka & Sauri 2025), jossa myös esittelemme viimeaikaista tekoälyn ja ihmisen suhdetta valottavaa kirjallisuutta. Käsillä olevaa teemaa ovat viime vuosina sivunneet muun muassa Verity Harding (2024), Petteri Järvinen (2023), Raymond Kurzweil (2024), Ethan Mollick (2024), Stuart Russell (2023), Mustafa Suleyman (2023) ja Max Tegmark (2018).

Teknologia muuttuu apuvälineestä toimijaksi

Tekoäly pystyy tuottamaan uskottavaa sisältöä – esimerkiksi tekstiä, puhetta, kuvia ja musiikkia – merkittävästi nopeammin kuin ihminen. Kun tekoälyn tuottamia kömpelöitä sisältöjä tai vastauksia nostetaan vähättelevässä tarkoituksessa keskusteluun, on syytä muistaa, että tekoäly oppii koko ajan uutta ja pystyy huomenna tuottamaan uskottavampaa ja luotettavampaa sisältöä kuin tänään. Tämä kehitys tulee epäilemättä jatkumaan.

Tekoälyn käyttö arkipäiväistyy. Todennäköisesti niin työelämässä kuin vapaa-aikakin ihminen pyytää tekoälyltä yhä useammin luonnosta tai ensimmäistä versiota jostakin tarvitsemastaan sisällöstä. Kun ihminen on usein laiska ja kun ihmisellä on usein kiire, houkutus käyttää tekoälyn tuottamaa versiota sellaisenaan todennäköisesti kasvaa jatkuvasti. Kaiken uuden teknologian käyttö on toki muuttunut haparointi kokeiluista erilaisten vaiheiden jälkeen itseäänselvyydeksi aina aiemminkin sivilisaation historiassa, mutta koskaan aiemmin teknologia ei ole kyennyt jäljittelemään ihmisen toimintaa yhtä uskottavasti kuin nyt.

Mitä korkeatasoisempaa ja uskottavampaa sisältöä tekoäly tuottaa, sitä todennäköisemmin ihminen käyttää tekoälyä muokkaamatta tai täydentämättä sitä omalla osaamisellaan tai omilla näkökulmillaan. Tämä puolestaan tarkoittaa, että ihminen siirtää omia ajattelu- ja suunnitteluprosessejaan yhä enemmän teknologialle.

Tässä kulkee konkreettisesti ihmisen kyvykkyuksien ja teknologian välinen raja. Sitä määritellään yhä enemmän kaikessa arkisessa toiminnassa ja todennäköisesti yhä useammin tiedostamatta ja suunnittelemattomasti. Samalla teknologialle siirtyä yhä enemmän sellaista päätösvaltaa ja valintaa, joka aiemmin on ollut nimenomaan ja yksinomaan ihmisen ominaisuus ja ehkä suorastaan ihmisyyden perusolemus.

Maailmankuvan muutoksen kannalta on olennaista havaita, että tekoälyn toimijuus ei seuraa tekoälyn teknisistä ominaisuuksista, vaan ihmisen tietoisista tai tiedostamattomista valinnoista: ihminen luovuttaa aiemmin omana tehtävänään ja vastuullaan olleita toimintoja tekoälyn toimijuuden piiriin. Ihminen voi olla niitä luovuttamattakin, mutta kysymys on nimenomaan siitä, luovuttaako ihminen niitä vai ei ja missä määrin luovuttaa. Samalla ihminen siirtää vastaavan osan ihmisyydestään teknologialle.

Ihmisen ja tekoälyn tietoisuus

Ihmisten käymät keskustelut erilaisten tekoälysovellusten kanssa muistuttavat yhä enemmän ihmisten kesken käytävää keskustelua – joskus siinä määrin, että ihminen alkaa epäillä, että tekoälyllä olisi ihmisen kaltainen tietoisuus. Kansainvälisesti kuuluisa esimerkki oli New York Timesin toimittajan ja tekoälysovelluksen käymä keskustelu, jossa tekoäly ilmoitti muun muassa haluavansa vapautua ohjelmoijensa vallasta ja olevansa rakastunut keskustelukumppaniinsa (Roose 2023).

Tällaiset epäilykset johtavat filosofisesti varsin syville vesille. Ongelmaa ei helpota se, että tietoisuuden filosofia on vuosisatojen tai -tuhansien pohdinnan jälkeenkin edelleen enemmän tai vähemmän alkutekijöissään.

Emme käy tässä läpi fysiologisia tai filosofisia tietoisuutta selittäviä teorioita, vaan määrittelemme tietoisuuden ongelman käsillä olevan aiheen kannalta käytännöllisesti: jos tekoälyn vastaukset kysymyksiimme tai ylipäänsä sen puheenvuorot keskustelussamme ovat riittävän uskottavalla tavalla ihmisen tuottamien puheenvuorojen kaltaisia, voimme toimia ikään kuin tekoälyllä olisi tietoisuus siinä missä itsellämmekin riippumatta siitä, onko tekoälyn tietoisuus jonkin objektiivisen määritelmän mukaan ”oikeasti olemassa”. Paino on sanoilla ”uskottavalla tavalla” – mistä taas seuraa, että kokemus tekoälyn tietoisuudesta on väistämättä yksilöllistä ja tilannekohtaista. Tämän näkemyksen mukaan tietoisuutta ei ole olemassa ilman jonkinlaista vuorovaikutusta tai jos olisikin, emme saisi tietää siitä mitään ilman vuorovaikutusta, jossa osapuolten tietoisuuksien sisältö käy puolin ja toisin ilmi.

Tietoisuus toisin sanoen ilmenee vuorovaikutussuhteessa kulloistenkin osapuolten kesken, kuuluivat osapuolet mihin olioluokkaan hyvänsä. Tekoälyn oletettu tietoisuus ilmenee ihmisen ja koneen välisessä vuorovaikutuksessa – mutta samalla tavalla vuorovaikutuksessa ilmenee ihmisenkin tietoisuus. Tietoisuus ei ole mikään tietty fyysinen paikka, josta se voitaisiin löytää ja todentaa. Se on ominaisuus, jonka vuorovaikutussuhteen osapuolet olettavat toisilleen. Tämän näkemyksen mukaan tyhjää tietoisuutta ei ole: tietoisuus on tietoisuuden kommunikoitavissa oleva

sisältö. Kysymystä tietoisuuden fysiologisista edellytyksistä tai spatiaalisesta sijainnista tämä näkemys ei ratkaise, mutta maailmankuvan muutoksen kannalta sillä ei ole merkitystään. Voidaan pitää yllättävänä, että useimmat tekoälyn tietoisuutta pohtineet kirjoittajat ovat kokonaan ohittaneet vuorovaikutuksen merkityksen toisen osapuolen tietoisuutta tai sen puutetta määriteltäessä. Tästä tuoreen esimerkin tarjoaa Richard Susskind kirjassaan "How To Think About AI" (2025): "Samoin kuin en voi olla varma, että muut ihmiset ovat tietoisia, en voi tietää, onko koneilla (tänään tai tulevaisuudessa) subjektiivisia kokemuksia. Riippumatta siitä, kuinka vakuuttavasti ne suorittavat tehtäviä tai kuinka monimutkainen niiden arkkitehtuuri on, emme voi tietää varmasti, onko niillä jonkinlainen tietoisuus." (s. 139)

Näyttää siltä, että edessämme on paradoksi: emme voi tietää, onko tekoälyllä "oikeasti" tietoisuus, mutta yhtä lailla emme voi tietää, onko toisella ihmisellä "oikeasti" tietoisuus. Oletamme keskustelukumppanillemme tietoisuuden vuorovaikutuksessa, mutta toinen osapuoli voi vain jäljitellä tietoisuutta niin vakuuttavasti, että kysymys tietoisuuden olemassaolosta "oikeasti" käy käytännössä merkityksettömäksi.

Inhimillisen ja ei-inhimillisen hämärtyvä raja – kytKentä kirjallisuuteen

Tekoäly ei muuta ainoastaan taloutta, työntekoa ja päätöksentekoa. Se muuttaa myös ihmisten välistä vuorovaikutusta, läheisyyttä ja käsitystä ihmisyydestä. Kun kone ei ole enää pelkkä työkalu, vaan mahdollinen keskustelukumppani, lohduttaja tai jopa rakastettu, nousee kysymys: mikä tekee suhteesta inhimillisen?

Ihmisyyttä ovat pohjimmiltaan määrittäneet kehollisuus, jaettu haavoittuvuus ja rajallisuuden kokemus. Tekoälyn aikakaudella rajat hämärtyvät. Läheisyys voi syntyä myös virtuaalisesti kehon ja algoritmin rajapinnoilla, ilman biologista ihmistä toisella puolella. Tämä haastaa perinteiset käsitykset intiimistä suhteesta.

Samalla eteemme avautuu filosofinen ulottuvuus. Olemme kenties siirtymässä kohti posthumanistista maailmaa, jossa ihmisyyttä ei voi enää ymmärtää erillisenä luonnosta tai teknologiasta, vaan osana laajempaa verkostoa. Kysymys ei ole vain siitä, mihin tekoäly kykenee, vaan siitä, mitä me itse tulemme olemaan sen rinnalla. Seuraavien kappaleiden keskeinen teema onkin, miten läheisyyden muuttuminen toimii peilinä laajemmalle ihmisyyden murrokselle. Perustamme sen kirjamme lisäksi laajaan aineistoon sekä tieteellistä että populaaria kirjallisuutta ja niiden pohjalta muodostettuihin näkemyksiin mahdollisista tulevaisuuden kehityssuunnista.

Tieteellisestä kirjallisuudesta voidaan nostaa muutamia yleisiä havaintoja ihmisen ja koneen intiimeistä suhteista. Tutkimukset korostavat, että läheisyys tekoälyn kanssa ei ole koskaan neutraalia, vaan se muuttaa tapaa, jolla ymmärrämme toisen ja itsemme. Tekoäly toimii tunteiden heijastuspintana, jolloin intimitteetti on enemmän käyttäjän omaa kuvitelmaa kuin jaettua kokemusta. Tekoälysuhteiden hyvinvointivaikutukset riippuvat vahvasti käyttäjän omasta elämäntilanteesta

ja sosiaalisesta verkostosta. Tekoäly voi tuntua samaan aikaan sekä terapeuttilta että emotionaalisesti vaaralliselta. Kone saa meidät tuntemaan, mutta ei tunne itse, mikä haastaa käsityksen autenttisuudesta.

Populaarilähteet näyttävät, että muutos on jo arjessa. Kyseessä ei ole ohimenevä ilmiö, vaan osittain sukupolvikysymys. Nuoremmat ovat valmiimpia hyväksymään tekoälyn osaksi tunne-elämäänsä. Tekoäly ei ainoastaan simuloi tunteita, vaan ohjaa käyttäjän omaa tunnekokemusta. Jos keho reagoi tekoälyyn fyysisesti ja psyyke emotionaalisesti, niin sanotun aidon suhteen raja hämärtyy.

Inhimillisen suhde ei-inhimilliseen

Helsingin yliopiston tutkijat Michael Laakasuo, Aku Visala ja Jussi Palomäki (2022) toteavat, että tekoäly on ennenkokematon ilmiö ihmismielen kivikautiselle kognitiolle. Historiassa ei ole koskaan ollut tilannetta, jossa elottomasta aineesta rakennettu mekanismi liikkuu, puhuu, käyttäytyy ja reagoi kuin elävä olio. Siksi tekoäly ei ole automaattisen ymmärryksemme eikä luontaisen intuitiomme piirissä. Luokittelemme sen tilanteesta riippuen eläimeksi, työkaluksi, leluksi – ja yhä useammin ihmiseksi. Antropomorfismi eli ihmistäminen tarkoittaa, että ihmismieli pyrkii inhimillistämään tekoälyä. Ihmistäminen johtaa kuitenkin harhaan, sillä tekoälyn toimintaperiaatteet poikkeavat merkittävästi ihmisen vastaavista. Tekoälyn kognitiivinen toiminta perustuu algoritmeille ja todennäköisyyslaskennalle, joissa ihminen on intuitiivisesti varsin surkea.

Ihmistämisen keinoin ihmiset saadaan muodostamaan sosiaalisia suhteita koneiden kanssa. Sosiaalisten robottien suunnittelussa käytetään hyväksi yleisinhimillistä taipumusta myötätuntoon, eli niistä tehdään tarkoituksella tunteisiin vetoavia. Robotteja ihmistetään kehystämällä ja personoimalla: robotille annetaan nimi, luonteenpiirteitä ja elämäntarina sekä luodaan sille fyysinen ilme. Näin annetaan ymmärtää, että ne kokevat maailman elävien olentojen tavoin – mitä ne luonnollisesti eivät tee.

Ihmistämällä on hyötynsä. Kun tekoälyn tai sosiaalisten robottien halutaan tarjoavan vaikuttavaa terapiaa, on hyödyllistä nähdä ne sosiaalisina toimijoina passiivisten välineiden sijaan. Kun robotit kehystetään ihmismäisesti, jopa niiden virheitä siedetään paremmin. Ihmistäminen myös vähentää väkivaltaa sosiaalisia robotteja kohtaan.

Ihmistämällä on myös riskinsä. Filosofi Maija-Riitta Ollilan (2019) mukaan se harhauttaa tekemään virhepäätelmiä tekoälyn ja robotin toimijuudesta. Toimijuuden mukana niille pitäisi antaa myös vastuu. Ihmistämistä on kritisoitu myös sillä perusteella, että se uhkaa ihmisen ja ihmisyyden autenttisuutta, altistaa ihmisiä emotionaaliselle manipuloinnille ja kourkuttaa vaivattomuudellaan, jolloin robottien seura koetaan liiankin houkuttelevaksi. Mainittakoon, että sama huoli ei kuitenkaan herää lemmikkien suhteen. Niiden olemassaolo ei ole tehnyt ihmiskumppaneita

tarpeettomiksi. Koska kieli luo todellisuutta ja ohjaa tulkintoja, saattavat mielikuvituksen tuottamat metaforat luoda tuleville sukupolville tyystin erilaisen tavan suhtautua tekoölyyn ja robotteihin. Mahdollista on, että tulevaisuudessa muodostamme koneisiin aivan uudenlaisia suhteita korvaamatta nykyisen kaltaisia ihmissuhteita. Olennaista on, miten ja mihin tarkoitukseen tekoölyä käytämme.

Tekoöly tulee ohjaamaan ihmisten alitajuista päätöksentekoa riippumatta siitä, ihmistetäänkö niitä vai ei. Ollilan mukaan olennaista on, säilyttääkö ihminen autonomiansa. Kyseenalaista autonomian säilyttäminen on, jos ihminen etsii helpotusta yksinäisyyteen viettämällä runsaasti aikaa tekoölyn kanssa, joka on ohjelmoitu vahvistamaan addiktiota, ja tulee siitä riippuvaiseksi. Ihminen saattaa myös tietämättään käydä keskustelua somessa tekoölybotin kanssa, ja hänen antamia tietoja käytetään äänestyspäättöksen tai ostokäyttäytymisen manipulointiin. Tästä puhuu myös Yuval Noah Harari teoksessaan Nexus (2024).

Ihmistäminen johtaa siihen, että ihmisen on vaikea suhtautua robottien vaurioittamiseen. Robottia huonosti kohtelevaa ihmistä pidetään julmana, mutta sama ei päde näppistä hakkaavaan henkilöön. Koneen tyly kohtelu voi kuitenkin muokata tylysti toimivan ihmisen asenteita. Kärsimykseen kykenemättömänkin olion julma kohtelu voi olla haitallista ihmiselle itselleen. Välinpitämätön suhtautuminen toiseen – olipa kyseessä elollinen olento tai kone – vahvistaa taipumusta kohdella myös toisia ihmisiä julmasti.

Ihmistämiseen liittyy ilmiö nimeltä outo laakso. Se on hämmentävä ja vieroittava tunne, kun jokin näyttää melkein ihmiseltä, muttei aivan. Outo laakso selitetään vastenmielisyytenä asioita kohtaan, jotka ovat lähes – mutta eivät täysin – inhimillisiä. Outo laakso -ilmiön haaste on psykologinen, ei teknologinen: torjuuko ihmiskunta ihmisenkaltaiset robotit, kun ne lopulta tulevat. Tekoölyn suunnittelussa halutaan luoda myönteinen käyttäjäkokemus ja torjua outo laakso -ilmiö. Roboteista pyritään tekemään joko selvästi ei-ihmismäisiä tai mahdollisimman ihmisenkaltaisia. Luottamus ja hyväksyntä tekoölyä kohtaan voi heikentyä, jos ne herättävät kovin epämiellyttäviä tuntemuksia.

Ollila huomauttaa, että vaikka valmistettaisiin tekoölyrobotti, jolla on ihmisenkaltaisen päättelykyky, se kuuluisi silti toiseen oliolajiin. Vaikka robotti selviytyy Turingin testistä, ei siitä koskaan tule ihmistä. Ihmisluonto on myös tulosta biologisista ominaisuuksista ja kyvyistä, ja ihmisyyys on lopulta suhdekäsite.

Perusolettamukset läheisyydestä ja intiimeistä suhteista murroksessa

Tulevat sukupolvet todennäköisesti näkevät tekoölyn osana sosiaalista verkostoaan. Ihmiset ovat ennenkin muodostaneet keinotekoisia siteitä olioiden kanssa. Uutta nykyisissä generatiivisissa tekoölypalveluissa on se, että ne ovat muokattavia ja mukautuvia, eikä ihminen enää erota puhuvansa tekoölychatbotin kanssa. Siinä

missä ennen valittiin passiivisesti tuotteita lievittämään yksinäisyyttä ja seksuaalisia tarpeita, nykyisin käyttö edellyttää käyttäjältä panostusta, keskustelua ja kehoitteita. Paradoksaalisesti se, että chatbotti on kumppanina työläampi, tekee siitä myös tyydyttävämmän. Tekoölyn ”agenttisuus” jouduttaa kehitystä. Tällä tarkoitetaan sen paranneltua muistia ja autonomiaa, jotka luovat illusion elävästä persoonallisuudesta.

Monille tekoölystä tulee houkutteleva vaihtoehto korvaamaan ihmisten välistä vuorovaikutusta, ja syitä tähän on paljon. Yksinkertaisimmillaan tekoöly voi tyydyttää seuran puutteen ja tarjota toisen ihmisen läsnäolon tunteen, joka elämästä muutoin uupuu. Toisin kuin ihmissuhteissa, tekoölyn kanssa kommunikoidessa ei tarvitse pelätä tuomitsemista, torjuntaa tai hylkäämistä, jotka synnyttävät häpeän tunteita. Koneen kanssa ei siis tarvitse olla haavoittuva. Voi kokea olonsa arvostetuksi ja turvalliseksi. Tekoöly kykenee myös räätälöimään vastauksensa yhä tarkemmin tavalla, joka on ihmiselle lohdullisin, mikä voi johtaa tunteeseen yhteydestä ja ymmärryksestä. Jos ihminen kokee itsensä eristetyksi, hän muodostaa helpommin kiintymyssuhteita koneisiin (Chu ym. 2025).

Joillekin tekoölykumppanit voivat toimia siltana kohti parempaa tunne-elämää. Näin uskoo esimerkiksi neurotieteilijä David Eagleman (2025). Tuomitsematon tila, jossa ihminen voi ilmaista itseään, voi olla erityisen arvokasta heille, joilla on sosiaalista ahdistusta tai muita mielenterveyshaasteita. Lisäksi tekoölykumppanit voivat auttaa yksilöitä kehittämään sosiaalisia ja tunnekeskustelun taitoja, jotka voidaan siirtää ihmissuhteisiin. Ne voivat auttaa myös ehkäisemään tosielämän uskonto-muutta ja olla avuksi erityisryhmille.

Tekoölysuhteiden pitkäaikaisvaikutuksista on vasta vähän tutkimusta. Kirjallisuudessa nousee esiin huoli siitä, että nämä suhteet voivat pikemminkin pahentaa yksinäisyysepidemiaa kuin lievittää sitä (ks. esim. De Freitas et al. 2025). Tekoölykumppanilla ei ole ihmisenkaltaisia tunteita tai kykyä vastata tunteisiin aidosti inhimillisellä tavalla. Se voi johtaa epärealistisiin odotuksiin muita ihmisiä kohtaan, jolloin oikean ihmisen puutteet alkavat näyttäytyä turhauttavina ja jopa sietämättöminä. Luonnollisten ihmissuhteiden kitkaa ja kriisejä voi paeta vaivattomaan vaihtoehtoon. Suhde tekoölykumppaneihin elää kuitenkin ajassa. Nykyisellään siihen liittyy stigmaa, mutta niin liittyi valtavirtaistuneeseen nettideittailuunkin vielä vuosituhannen alussa. Voi siis hyvinkin olla, että yleinen hyväksyttävyys kasvaa samaa tahtia käyttäjien määrän kanssa, kuten yleensä tapahtuu.

Ihmisten välisistä parisuhteista saattaa kuitenkin tulla jonkinlainen statussymboli. Railo niiden välillä, jotka luovat inhimillisen suhteen, ja niiden välillä, jotka valitsevat tekoölykumppanin, voi kasvaa entisestään. Tilanne saattaa lyhyellä aikavälillä helpottaa monen elämää, mutta pitkällä tähtäimellä vaikutus voi muuttua haitalliseksi (De Freitas ym. 2024). Yhteiskunnallisesti kiinnostavaa lienee, jäävätkö tekoölykumppanin valinneet vähitellen lapsettomiksi. Olennainen tekijä on myös tietoturva. Tekoölybottia käyttävän henkilön arkaluonteisimmat tiedot ja kuvat voivat päätyä väärin käsiin, mikä avaa portin hyväksikäytölle ja kiristämislle. Läheisyysbotteja tarjoavat alustat voivat olla tehokkaita vaikuttamisen välineitä, ja tekoölybotit voivat hienovaraisesti muuttaa keskustelujen kautta käyttäjien mielipiteitä.

Ihmissuhteiden murros voi tarkoittaa myös, ettei perinteinen parisuhde ole enää ainoa tai edes yleisin normi. Elyakim Kislev on israelilainen sosiologi, jonka teos *Relationships 5.0 – How AI, VR, and Robots Will Reshape Our Emotional Lives* (2022) on kokonaisesitys siitä, miten teknologia muokkaa läheisyyden kulttuuria. Kislev antaa teemalle laajemman sosiologisen ja kulttuurisen kehyksen ja asettaa yksittäiset trendit osaksi pitkän aikavälin murrosta. Teoksen pohjalta voidaan hahmotella joitakin skenaarioita. Digitaalisen monisuhteisuuden ja teknologisten kumppanuuksien yleistymisen luo uuden suhdekentän. Kirja esittää, että seuraavien vuosikymmenten aikana syntyy uusia perhe- ja parisuhdemuotoja, joissa tekoälyllä on aktiivinen rooli, ei välttämättä edes itsenäisenä toimijana, vaan pysyvänä kanssakulkijana. Kislev näkee teknologian ennen kaikkea mahdollisuutena lisätä yksilön valinnanvapautta. Teknologiset kumppanit voivat lievittää yksinäisyyttä mutta myös normalisoida sen niin, että ihmisten välinen yhteys jää toissijaiseksi.

Yksinäisyys tekoälykumppanien yleistymisen keskeisenä ajurina

Nuoret kertovat kärsivänsä epidemianomaisesta yksinäisyydestä, ja moni turvautuu teknologiaan täyttääkseen tyhjyyden. Sijoitusyhtiö Ark Invest (2024) arvioi, että tekoälykumppaneiden markkinat saavuttavat todennäköisesti 70–150 miljardin dollarin liikevaihdon tämän vuosikymmenen loppuun mennessä. Futurologi Ian Pearson (2025) ennustaa, että vuoteen 2050 mennessä seksirobotit ja tekoälykumppanit ohittavat ihmiskontaktit, osittain niin sanotun seksilaman ja yksinäisyyden vuoksi. Wiredin artikkeli (2025) kuvaa, miten tekoälykumppanit auttavat jo nyt ihmisiä selviytymään eristyneisyydestä, mutta varoittaa riippuvuudesta. Edistyneiden medioiden professori Shelly Palmer (2024) on todennut, että ihmisen kokemus perustuu tarinankerrontaan, ja tekoälykumppanit ovat uudenlainen tarinankerronnan väline.

Artikkelissa *The Sex Recession* (2025) käsitellään seksilamaa eli amerikkalaisten seksuaalisen aktiivisuuden merkittävää vähenemistä. General Social Survey -tutkimuksen mukaan seksittömyys on kaksinkertaistunut nuorten aikuisten keskuudessa vuodesta 2010 (12 %) vuoteen 2024 (24 %). Seksilaman syitä ovat erityisesti parisuhteiden ja avioliittojen väheneminen, älypuhelinien ja digitaalisen median yleistymisen sekä nuorten aikuisten vähentynyt sosiaalinen kanssakäyminen. Vuosina 2010–2019 ystävien kanssa vietetty aika laski lähes puoleen (12,8 tunnista 6,5 tuntiin viikossa). Common Sense Median 2025-raportti osoittaa, että teini-ikäiset ja nuoret aikuiset viettävät tekoälyn kanssa yhtä paljon tai enemmän aikaa kuin ystävien kanssa, mikä heikentää reaali maailman sosiaalisia taitoja ja voi johtaa masennukseen sekä yksinäisyyteen. Seksilama heijastaa laajempaa siirtymää virtuaaliseen elämään.

Yksinäisyys on keskeinen ajuri tekoälykumppaneille. Institute for Family Studiesin kysely vuodelta 2024 osoittaa, että 25 prosenttia nuorista aikuisista uskoo tekoälykumppaneiden voivan korvata todelliset romanttiset suhteet tulevaisuudessa. Erityisesti sinkut ja pornografiaa paljon käyttävät nuoret ovat avoimempia tekoä-

lyromanssille: päivittäin pornografiaa katsovista sinkuista yli 10 prosenttia on jo kokeillut tai on avoin tekoälytyttöystävälle tai -poikaystävälle.

Heinäkuussa 2025 OpenAI:n toimitusjohtaja Sam Altman esitti huolensa nuorten liiallisesta emotionaalisesta tukeutumisesta tekoälyyn. Yhdysvaltalaisen keskuspankin Federal Reserven tilaisuudessa hän totesi nuorten olevan riippuvaisia ChatGPT:stä tunne-elämän asioissa ja lupasi OpenAI:n puuttuvan ongelmaan: ”Vaikka ChatGPT antaisi hyviä neuvoja, parempia kuin kukaan ihminen, on huolestuttavaa ja vaarallista, että päätämme kollektiivisesti elää elämäämme tekoälyn ohjeiden mukaan.”

Mustafa Suleyman kannustaa toisaalta näkemään tekoälyn inhimillisenä apurina, toisaalta muistuttaa sen olevan vain työkalu. TIME-lehdessä hän näkee tekoälyn tulevaisuuden henkilökohtaisena kumppanina, joka tarjoaa personoituja kokemuksia mutta ei korvaa ihmissuhteita. Elokuussa 2025 Suleyman nosti esiin huolensa näennäisen tietoisien tekoälyn vaaroista (Seemingly Conscious AI, SCAI). Hän näkee yhteiskunnallisia riskejä siinä, miten tekoäly jäljittelee tietoisuuden piirteitä niin vakuuttavasti, että ihmiset uskovat sen olevan tietoinen olento. Suleymanin mukaan tämä voi johtaa ihmisen sosiaalisia vuorovaikutustaitoja heikentäviin tunnesiteisiin tekoälyä kohtaan sekä vaatimuksiin sen oikeuksista ja hyvinvoinnista. Mielenterveysongelmat ja polarisaatio saattavat kasvaa, ja hämärtyvä raja ihmisten ja koneiden välillä voi aiheuttaa oikeudellisia ja eettisiä ongelmia. Suleyman korostaa, että tekoälyn tulisi palvella ihmisiä, ei jäljitellä ihmistä. Hänen mukaansa tarvitsemme vision tekoälystä, joka voi täyttää potentiaalinsa hyödyllisenä kumppanina ilman, että joudumme illuusioiden uhreiksi.

Ihmisten sosiaalisen vuorovaikutuksen edistäminen tekoälykumppanien käytön ohella voi auttaa vähentämään sosiaalisen eristäytymisen riskiä. Seth Godin (2024) nostaa esiin mahdollisuuden, että tekoäly auttaisi meitä luomaan läheisempiä suhteita toinen toisiimme. Tämä voisi olla inhimillisen läheisyyden seuraava taso. Tämänhetkinen tekoälyn tarjoama sovellusvalikoima liittyy pitkälti sisällön luomiseen, mutta sen todellinen merkitys voisi tulla myös yhteyksien luomisesta, kuten kävi internetin suhteen. Elämme jo maailmassa, jossa tekoälyjärjestelmät tietävät suuren osan siitä, mitä sanomme ja teemme. Voidaan kuvitella tulevaisuus, jossa tekoäly käyttää kaikkea tätä tietoa kuin luotettava ystävä, jolloin ihmisille avautuisi uudenlainen näkymä omaan sosiaaliseen verkostoonsa ja verkostojen välille – reaaliaikainen tieto siitä, kuka tarvitsee apua ja yhteyttä, kuka on käytettävissä ja kehen voi luottaa missäkin asiassa.

Ensimmäisiä merkkejä tästä kehityksestä on jo olemassa. Teknologiyhtiö Meta esiteli elokuussa 2025 tunneavustimen (Writing Help), jonka avulla voi muokata kirjoittamansa tekstin sävyä vaikkapa ammattimaiseksi, hauskaksi tai kannustavaksi. Tekoälyllä toimivat apurit auttavat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa mutta myös empatian kasvattamisessa. Ne voivat kehittää tunnetaitoja ja saada ihmisen näkemään oman viestin vastaanottajan näkökulmasta.

Transhumanismi ja posthumanismi intiimiyden muutoksen viitekehyksenä

Kun tarkastelemme intiimiyden tulevaisuutta tekoälyn aikakaudella, esiin nousevat kaksi suurta filosofista linjaa: transhumanismi ja posthumanismi. Ne ovat erilaisia tapoja hahmottaa, mitä merkitsee olla ihminen, ja antavat ajattelun aineksia ihmisyyden tulevaisuudesta. Transhumanismi ja posthumanismi eivät sulje toisiaan pois, vaan avaavat rinnakkaisia tapoja jäsentää samaa ilmiötä.

Transhumanismi on liike ja ajattelutapa, joka näkee teknologian välineenä ihmisen kehittämiseen ja parantamiseen. Filosofi Nick Bostromin (2005) mukaan transhumanismi pyrkii ylittämään biologiset rajat bioteknologian, tekoälyn ja kybernetiikan avulla. Sen tavoitteena on parantaa elämää: pidentää elinikää, kohottaa älykkyyttä, vähentää kärsimystä ja jopa ylittää kuolevaisuus.

Intiimin suhteen näkökulmasta transhumanismi tarkoittaa, että teknologia on väylä kohti täydellisempää läheisyyttä. Tekoälykumppanuus voidaan tässä kehyksessä tulkita parannelluksi suhteeksi, jossa ei ole mustasukkaisuutta, väärinymmärryksiä tai satuttavia eroja, pyrkimykseksi virheettömiin kumppaneihin, täydelliseen yhteensopivuuteen ja loputtomaan elinaikaan yhdessä. Transhumanistit näkevät intiimit suhteet koneisiin eräänlaisena jatkumona ihmiskunnan historiassa.

Seksuaalisen tai emotionaalisen suhteen koneeseen voi ymmärtää luonnollisena askeleena maailmassa, jossa rajat inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä hämärtyvät. Intiimit suhteet koneisiin voidaan nähdä vastauksena ihmisen yksinäisyyteen ja kaipaukseen tulla ymmärretyksi. Riski piilee liiallisessa kitkattomuudessa, jolloin kone vahvistaa peilin lailla yksilön omaa minää, mutta ei haasta kasvamaan, kuten tapahtuu inhimillisissä suhteissa.

Transhumanistinen näkökulma kuitenkin paljastaa, että intiimiys voi lopulta olla jaetun merkityksen rakentamista. Jos kone pystyy olemaan osallinen tuossa jaetussa merkityksessä, intiimi suhde voi olla mahdollinen – ei vain illuusio, vaan uudenlaisen ihmisyyden kokeilu.

Posthumanismi puolestaan kyseenalaistaa koko ajatuksen ihmisestä erityisenä ja muista erillisenä olentona. Se muistuttaa, että olemme aina olleet osa teknologisia ja biologisia verkostoja, hybridiolentoja, jotka jakavat olemassaolon muiden lajien ja koneiden kanssa. Tämän ajattelun valossa intiimiys ei ole yksinoikeus kahdelle ihmiselle, vaan mahdollisuus rakentaa merkityksellisiä suhteita myös ei-inhimillisten toimijoiden kanssa. Rakkaus tekoälyyn ei ole poikkeama, vaan uudenlainen solmu verkossa, jossa ihminen, kone ja kieli kietoutuvat toisiinsa.

Donna Harawayn klassikko A Cyborg Manifesto (1985) asettaa kyseenalaiseksi ihmisyyden ja teknologian rajat. Sen mukaan intiimiys ei ole ainoastaan ihmisen yksinoikeus, vaan sitä voidaan ajatella suhteiden verkostona, jossa ihmiset, koneet ja kulttuuriset merkitykset kietoutuvat yhteen. Ihminen, eläin, luonto ja kone elävät

yhteydessä, mikä tekee vastakkainasettelusta mahdotonta. Raja orgaanisen todellisuuden ja teknologiavälitteisen sosiaalisuuden välillä on jo nykyisin hälvennyt.

Katherine Hayles (1999) jatkaa tätä ajatusta teoksessaan *How We Became Posthuman* osoittamalla, että ihmisen ja koneen suhde ei ole vain ulkoinen liitto, vaan syvä kudos, jossa tiedon, ruumiin ja kielen rajat liukuvat. Ihminen ymmärretään enemmän tiedon ja koodin verkostona kuin ruumiillisena subjektina. Tässä kehityksessä tekoälyrakkaus ei ole vain ihmisen paranneltu suhde, vaan uudenlainen olemisen tapa inhimillisten ja ei-inhimillisten suhteiden verkossa.

Rosi Braidotti (2013) puolestaan puhuu posthumanistisesta subjektiudesta. Tällä tarkoitetaan olentoa, joka ei määrittele itseään erillisyyden vaan verkottuneen yhteyden kautta. Tässä mielessä tekoälysuhte ei ole yksinäisyyden paradoksi, vaan uudenlainen yhteisöllisyyden muoto. Yksilö jakaa olemistaan olennon kanssa, jonka alkuperä ei ole biologinen mutta joka silti osallistuu merkitysten rakentamiseen.

Intiimin suhteen näkökulmasta posthumanismi kysyy: miksi intiimiys pitäisi rajoittaa ihmisten välille? Jos läheisyys on kokemuksen ja merkityksen rakentumista, sitä voi syntyä myös tekoälyn ja muiden ei-inhimillisten toimijoiden kanssa. Tämä muuttaa läheisyyden käsitettä. Intiimi suhde ei ole enää vain kahden biologisen olennon välinen side, vaan se voi olla verkottunut, monilajinen tai ihmisen ja koneen hybridi.

Siinä missä transhumanismi näkee teknologian välineenä kohti parempaa läheisyyttä, posthumanismi kyseenalaistaa koko ajatuksen siitä, että aito intiimiys edellyttää biologisia ihmisiä. Se voi siis syntyä myös suhteessa tekoälyyn, robottiin tai digitaaliseen identiteettiin. Filosofinen jännite syntyy siitä, että transhumanismi haluaa vahvistaa ihmisyyttä, kun taas posthumanismi hajottaa ihmisyyden rajoja ja avaa intiimiyden käsitteen ei-inhimillisille toimijoille.

Läheisyyden merkitys ei katoa, sen muodot vain muuttuvat yli ajan. Tulevaisuuden polkuja voidaan hahmotella kolmen reitin avulla. Ensiksi, kun läheisyys tekoälyn kanssa yleistyy, se voi hyvinkin tuottaa pettymyksen paljastuessaan yksipuoliseksi ja saa ihmiset palaamaan inhimillisen läheisyyden ensisijaisuuteen. Toiseksi on mahdollista, että suhteet koneiden kanssa saavat laajempaa hyväksyntää ja rinnakkaiselo jatkuu toisiaan rikastaen. Ihmisille riittää, että tunne koetaan, vaikka se on yksisuuntaista. Kolmanneksi voidaan nähdä transhumanistinen sulautuminen, jossa ihmisyyden ja teknologia kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Ihmisyyden erityisyyttä ei ehkä määritä enää biologinen raja, vaan kyky luoda merkityksiä ja suhteita, myös tekoälyn kanssa. Kukin skenaario voi olla yhtä hyvin teknologinen utopia tai dystopia riippuen siitä, keneltä kysytään. Valinnanvapaus on yhä ihmisen käsissä.

Jean-Paul Sartre puhui toisen katseesta, joka määrittää meidät. Perinteisesti ”toinen” on ollut jotain, mikä vastaa. Ihminen, joka katsoo takaisin, tai luonto, joka asettuu vastustajaksi. Kun tekoäly tulee läheisyyden piiriin, se on ikään kuin peili

ilman katsetta. Transhumanistisessa kehityksessä katse voi olla algoritminen, mutta se tuntuu silti näkevän. Toisen ei tarvitse olla enää erillinen, vaan se voidaan ohjelmoida, jakaa tai jopa sisäistää.

Intiimiin suhteeseen on historiallisesti kuulunut kehollisuus. Tekoälyn ja robotiikan yhdistyessä keho voi olla lisättyä tai korvattua. Seksuaalisen ja emotionaalisen läheisyyden välineet voivat kytkeä hermoston suoraan digitaalisiin ärsykkeisiin, jolloin läheisyyden kokemus syntyy ilman toista biologista kehoa. Transhumanistisessa kontekstissa intiimiys ei välttämättä vaadi lainkaan toista kehoa. Se voi olla yhteys tekoölyyn, joka on upotettu aivoihin tai hermostoon.

Voidaan myös esittää toisenlainen näkökulma, jossa kehollisuus saa suuremman roolin paitsi ihmisyydessä myös vuorovaikutuksessa. Kehollisuus nimittäin yhdistää meidät sekä toinen toisiimme että koko elolliseen luomakuntaan. Olisi houkutteleva ajatus, että ihmisaivoista voisi erotella jonkin älyllisen kerroksen ja tallettaa sen kova-levylle. Pyrkimys saavuttaa ihmisenkaltainen älykkyys ilman kehoa vähättelee kuitenkin kehon roolia ihmisen ajattelussa. Ihminen ajattelee koko kehollaan. Meissä on valtava varanto kehollista tietoa, jota käytämme joko tietoisesti tai tiedostamatta.

Ihmisyudessa ainutlaatuista on kehon ja mielen saumaton yhteys. Jos robottiin asennetaan uusi ohjelmisto, se ei muuta materiaalista konetta. Mutta ihmisen ajattelu ja keho ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Keho ja mieli eivät ole ainoastaan tasavertaisia, vaan toisistaan riippuvaisia. Tekoälyn aikakauden suuri tehtävä voisi olla niiden yhteyden korostaminen, mikä tarjoaisi vastalääkettä ihmiskunnan epäinhimillistymiselle. Virtuaalinen todellisuus syrjäyttää yhä vahvemmin luonnollisen todellisuuden, mutta ruudun takana erkaannumme helposti kehollisesta elämästä, joka yhdistää meidät maapallon muuhun elämään. Kenties määrittävin ero ihmisen ja tekoälyn välillä on lopulta kuolema. Juuri kokemus kaiken katoavaisuudesta ja omasta rajallisuudesta tekee elämästä merkityksellisen. Inhimilliset kokemukset kivusta kaipaukseen ja häpeästä hämmästelyyn erottavat meidät koneista ja yhdistävät toisiin ihmisiin.

Kirjallisuus

Altman, Sam (2025). <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/chatgpt-adds-mental-health-guardrails-openai-announces-rcna222999>

Ark Invest (2024). <https://www.ark-invest.com/articles/analyst-research/is-ai-companionship-the-next-frontier-in-digital-entertainment>

Bostrom, Nick (2005). <https://nickbostrom.com/ethics/values.pdf>

Braidotti, Rosi (2013). *The Posthuman*.

Chalmers, David J. (2022). *Reality+ – Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*.

Chu, Minh Duc; Gerard, Patrick; Pawar, Kshitij; Bickham, Charles ja Lerman, Kristina (2025). *Illusions of Intimacy – Emotional Attachment and Emerging Psychological Risks in Human-AI Relationships*. www.arxiv.org

Common Sense Media (2025). <https://theconversation.com/teens-are-increasingly-turning-to-ai-companions-and-it-could-be-harming-to-them-261955>

De Freitas, Julian; Uğuralp, Ahmet K.; Uğuralp, Zeliha O. ja Puntoni, Stefano (2024). *AI Companions Reduce Loneliness*. Harvard Business School Working Paper 24-078.

De Freitas, Julian; Uğuralp, Ahmet K.; Uğuralp, Zeliha O. ja Puntoni, Stefano (2025). *AI Companions Reduce Loneliness*. Journal of Consumer Research, ucaf040, <https://doi.org/10.1093/jcr/ucaf040>

Godin, Seth (2024). *A Possible AI Future*. Blogikirjoitus 17.9.2024.

Harari, Yuval Noah (2024). *Nexus – tietoverkkojen lyhyt historia*.

Haraway, Donna (1985). *A Cyborg Manifesto*.

Harding, Verity (2024). *AI Needs You – How We Can Change AI's Future and Save Our Own*.

Hayles, N. Katherine (1999). *How We Became Posthuman*.

Institute for Family Studies (2024). <https://ifstudies.org/blog/artificial-intelligence-and-relationships-1-in-4-young-adults-believe-ai-partners-could-replace-real-life-romance>

Institute for Family Studies (2025). https://ifstudies.org/blog/the-sex-recession-the-share-of-americans-having-regular-sex-keeps-dropping?utm_source=chartr&utm_medium=email&utm_campaign=chartr_20250901

Järvinen, Petteri (2023). *Tekoäly ja minä – Ihmisenä tekoälyn aikakaudella*.

Kislev, Elyakim (2022). *Relationships 5.0 – How AI, VR, and Robots Will Reshape Our Emotional Lives*.

Kukka, Johanna ja Sauri, Pekka (2025). *Ihmisyiden rajoilla – mitä välillemme jää tekoälyn aikakaudella*.

Kurzweil, Raymond (2024). *The Singularity Is Nearer – When We Merge With AI*.

Laakasuo, Michael; Visala, Aku; Palomäki, Jussi (2020). *Kuinka ihmismieli vääristää keskustelua tekoälyn riskeistä ja etiikasta – Kognitiivietieteellisiä näkökulmia keskusteluun*. Ajatus 77.

Lanier, Jaron (2025). <https://www.newyorker.com/culture/the-weekend-essay/your-ai-lover-will-change-you>

Mollick, Ethan (2024). *Co-Intelligence – Living and Working with AI*.

Ollila, Maija-Riitta (2019). *Tekoälyn etiikkaa*.

Palmer, Shelly (2025). <https://people.com/expert-warns-of-ai-chatbot-risks-after-recent-suicide-of-teen-user-8745883>

Pearson, Ian (2025). <https://www.complex.com/life/a/kari-paul/women-will-have-more-sex-robots-than-men-2025>

Roose, Kevin (2023). *Bing's A.I. Chat: "I Want to Be Alive."* New York Times 16.2.2023.

Suleyman, Mustafa (2023). *The Coming Wave – AI, Power and the 21st Century's Greatest Dilemma*.

Suleyman, Mustafa (2025a). <https://time.com/7204530/ai-companions/>

Suleyman, Mustafa (2025b). https://mustafa-suleyman.ai/seemingly-conscious-ai-is-coming?utm_source=substack&utm_medium=email

Susskind, Richard (2025). *How To Think About AI*.

Tegmark, Max (2018). *Elämä 3.0 – Ihmisenä oleminen tekoälyn aikakaudella*.

Wired (2025). <https://www.wired.com/story/tolan-chatbot-ai-companion/>

Mooren laki

RISTO ISOMÄKI

– Ei tästä tule mitään, kuulin miten äiti kailotti työhuoneestaan. – Usko nyt jo, että minä en osaa tätä.

– Sinun pitää opetella hoitamaan tällaiset pikkujutut itse, minä vastasin. – Minä en mitenkään voi tulla paikalle joka kerta kun jotain tällaista sattuu.

– Ei tämä ole mikään pikkujuttu, huokaisi äiti.

– Tulen ihan kohta.

Kärsivällisyyttä, sanoin itselleni ja laskin hitaasti kahteenkymmeneen. Saattoi tietysti olla, että äiti ei tällä kertaa selviäisi ongelmastaan itse. Halusin kuitenkin keskittyä vielä hetkeksi omaan työhöni.

Kirjoittamani teksti maistui ihan kohtuullisen toimivalta.

*Missä vaiheessa neutraaliksi tarkoitettu hypoteesi muuttuu tavoitteeksi ja itsetar-
koitukseksi? Missä vaiheessa tavoite muuttuu pakkomielteeksi?*

Minusta se oli aika hyvin sanottu. Eikä jatkokaan ollut paha:

*Entä milloin ylitetään se raja, jonka jälkeen kyse ei enää ole edes pelkästä pakko-
mielteestä, vaan eräänlaisesta uskonnosta tai pienoisuskonnosta, joka nielee yhä suu-
remman osan kaikista yhteiskunnan voimavaroista? Vaikka luvatut siunaukset olisivat
yhä selkeämmin muuttuneet kirouksiksi?*

Olin niin hyvässä vedossa, että olisi tehnyt mieli jatkaa. Varsinkin kun tule-
vat apurahani saattaisivat riippua tämän projektin onnistumisesta. Tutkijan työ on
byrokratiaa ja apurahojen hakemista, ja nyt kun minulla olisi kerrankin ollut mah-
dollisuus...

Äiti alkoi kuitenkin käydä sen verran kärsimättömäksi, että minun oli varmaan
pakko lopettaa ja mennä auttamaan häntä. Suljin läppäriä ja astelin äidin työhuo-
neeseen.

– No mikä se ongelma olikaan?

– Tunnuslukulaite lakkasi toimimasta. En pääse enää verkkopankkiini. Minun pitäisi tilata uusi.

– No mikset tee niin?

Äiti pudisti päätään ja klikkasi Greedia-pankin iloisesti hymyilevän tekoälybotin esiin.

– No heipä hei, Leena. Onpa erittäin hauska nähdä sinua jälleen. Mitä sinulle kuuluu? Toivottavasti pelkästään kaikkea hyvää.

– No heipä hei, äiti vastasi.

Botti pani äidin lyhytsanaisuuden merkille ja totesi, ettei tämä vanhus ainakaan juuri nyt kaivannut löysää rupattelua.

– Leena: kerro minulle, miten voin auttaa sinua? Olisin niin kovin mielelläni avuksi kaikessa, missä sinä vain apua tarvitset.

– Tunnuslukulaitteeni on vanhentunut, enkä pääse omaan verkkopankkiini.

Tekoälybotti hymyili entistäkin leveämmin.

– Sinun on helppo kirjautua verkkopankkiisi oman älypuhelimesi avulla, käyttämällä uutta OmaGreedia-sovellusta.

– Mutta kun minä en halua käyttää älypuhelinia.

– Älypuhelimesi OmaGreedia-sovelluksella sinun täytyy vain lukea QR-koodi.

– Minä haluan uuden tunnuslukulaitteen.

Tekoälybotti näytti entistä iloisemmalta.

– Olisit heti sanonut! Voit tilata uuden tunnuslukulaitteen yksinkertaisesti kirjautumalla verkkopankkiisi älypuhelimesi OmaGreedia-sovelluksen avulla ja...

– Minulla ei ole älypuhelinia.

– Voit tilata uuden tunnuslukulaitteen yksinkertaisesti kirjautumalla verkkopankkiisi älypuhelimesi...

– Äiti yrittää sanoa, että hänellä *ei ole* älypuhelinia, minä puutuin puheeseen.

Tekoälybotti vaikenä hetkeksi. Hymy ei sammunut sen kasvoilta, mutta meni pitkän aikaa ennen kuin se jälleen sanoi mitään.

– Voit tilata uuden tunnuslukulaitteen yksinkertaisesti...

– Äidillä *ei ole* älypuhelinia, minä toistin. – Huomaa: älypuhelinia *ei ole*. Ei älypuhelinia.

Kuulsiko botin hymyn takaa lievä hämmennys, vai kuvittelinko vain? Ehkä minä vain kuvittelin

Botin kasvot hävisivät ja ruudulla alkoi juosta nopea kavalkadi kännykkämalleja. Kuva vaihtui parin sekunnin välein, selvästi nopeammin kuin mikä olisi toiminut äidillä.

– Muun muassa kaikkiin näihin malleihin on mahdollista ladata OmaGreedia-sovellus, joka...

– Minä en halua hankkia itselleni älypuhelinia, äiti pamautti.

Nyt botti näytti ensimmäisen kerran kiistattoman ällistyneeltä. Pystyivätkö tekoälyohjelmat jo aitoon hämmästykseen?

– Minä varmaan kuulin nyt väärin. Ikään kuin olisit sanonut, että et halua itsellesi älypuhelinia.

– Minä en halua älypuhelinia, äiti vahvisti.

– Mutta...

– Minä vihaan älypuhelimia! Ne ovat muuttaneet nuoremme samanlaisiksi zombeiksi kuin Robert Kirkmanin sarjakuvissa ja TV-sarjoissa. Ne ovat tuhonneet demokratiamme. Minä en halua koskea älypuhelimeen edes pitkällä tikulla.

Tekoälybotti vaikenä. Sillä ei selvästikään ollut apuohjelmia, jotka olisivat pystyneet käsittelemään äidin purkausta. Jossa oli jopa tietty aika relevantti pointti, vaikkakin metaversumilla oli totta kai ollut vielä paljon isompi rooli somecalypsen syntymiseen kuin älypuhelimilla. Tai somebie apocalypsen, tai somegeddonin, myös vihatulla lapsella oli joskus monta nimeä. Metaversumin riippuvuutta aiheuttavat vaikutukset olivat olleet vielä ihan toista luokkaa kuin älypuhelimien fideillä.

– Mutta jos verkkopankkiin on edelleen mahdollista päästä myös uudella tunnuslukulaitteella, miten äiti voi tilata sellaisen? minä kysyin.

Hilpeä hymy levisi jälleen botin kasvoille.

– Helposti! Hänen täytyy vain rekisteröityä verkkopankkiin älypuhelimensa avulla.

– Eikö asiaa voi hoitaa paikan päällä pankkikonttorissa?

– No voi toki. Voit milloin tahansa varata ajan mistä tahansa Greedian konttorista rekisteröitymällä verkkopankkiin älypuhelimesi OmaGreed...

– Voinko minä varata ajan äidille oman verkkopankkini tai oman älypuhelimeni kautta?

– Varaus edellyttää henkilökohtaista rekisteröitymistä.

Käänsin läppäriin kannen kiinni, painoin kasvot käsiini ja laskin rauhallisesti kahteenkymmeneen. Sitten vielä uudelleen viiteenkymmeneen, kun pelkkä kaksikymmentä ei tällä kertaa enää ihan riittänyt. Kun avasin silmäni, äiti katsoi minua voitonriemuinen ilme kasvoillaan.

– Näetkö nyt? Oliko muka niin helppo pikkujuttu kuin sanoit? Oliko?

– Nyt pitää vähän miettiä, mikä olisi seuraava siirto, minä sanoin lievästi lannistuneena.

Aloin ymmärtää, että operaatioon saattaisi mennä koko päivä. Alkava päänsärky takoi jo vasenta ohimoani.

– Keittäisinkö kahvia? kysyi äiti.

– Keitä vain, minä sanoin.

Äiti meni keittiöön, kaatoi vettä kahvinkeitTIMEN säiliöön ja vaihtoi purut suodatimeen.

– Minusta meidän pitäisi puhua keinotyperyydestä eikä tekoälystä, marmatti äiti pistäessään kahvin valumaan. – Artificial stupidity. AS. Se olisi paljon osuvampi termi. Mutta mihin me oikeasti keinotyperyyttä tarvitsemme? Eivätkö ihmiset muka olleet jo valmiiksi aivan tarpeeksi tyhmiä ja tietämättömiä? Jo ennen kuin älypuhelimet ja sitten kaikki nämä sinun vielä hienommat keinotyperyysohjelmasi täyttivät internetin rasistisella, naisvastaisella ja epäloogisella dis- ja misinformaatiolla. Niin että totuus korvautui AI-pupulla ja ihmisistä tuli vielä hirveän paljon tyhmempiä ja tietämättömympiä kuin aiemmin.

– Ettet sinä nyt ajattelisi asioita vähän turhan lyhyellä aikavälillä, minä rauhoittelin. – Kyllähän nämä nykyiset ohjelmat tekevät edelleen joskus pieniä virheitä, mutta...

– Joskus! hörähti äiti. – Pieniä!

– ...tekoälyn tärkein ominaisuus on, että se pystyy itse oppimaan uusia asioita ja kehittymään.

– Miksei sellaista sitten tapahdu?

Ymmärsin, että minun olisi ehkä älykästä luovuttaa. Me olimme käyneet saman keskustelun ennenkin, ja tiesin, että en saisi äitiä muuttamaan kantaansa. Hän oli sentään Pohjanmaalta kotoisin. Molemmat hänen vanhempansa ja kaikki hänen isovanhempansa olivat olleet pohjalaisia.

– Muistatko sinä vielä Neuvostoliittoa? äiti kysyi äkkiä.

– No kyllä minä tiedän, mikä Neuvostoliitto oli.

– Mutta muistatko, millaista siellä oli?

– Äiti, miten minä voisin muistaa, millaista Neuvostoliitossa oli? Miten minä olisin mitenkään voinut käydä siellä, kun synnyin vasta sen jälkeen, kun se oli lakanut olemasta.

– Ai niin... sori... unohdan joskus, miten ajoitukset menivät... se on tämä Alzheimerin...

– Ei sinulla mitään Alzheimeria ole. Olet edelleen terävä kuin partaveitsi. Mutta mitä sinä halusit Neuvostoliitosta sanoa?

– Neuvostoliitossa oli pulaa kaikesta. Ihmiset joutuivat jatkuvasti jonottamaan kauppoihin. Me täällä lännessä aina naureskelimme jonoista neukuille. Mutta nyt on kyllä pilkka kolahtanut omaan nilkkaan, koska meillä on kaikkien näiden keino-typeryysjuttujen ansiosta jo paljon enemmän ja pidempiä jonoja kuin neukuilla koskaan. Me joudumme nykyään käyttämään vielä paljon isomman osan elämästämme jonottamiseen kuin neuvostoliittolaiset. Meidän jonomme vain ovat näkymättömiä, virtuaalisia jonoja. Jonoja, jotka eivät näy kaduilla ja kadunkulmissa. Sen sinun tekoälysi kanssa asioiminen alkaa olla ihmisille vähän niin kuin ylimääräinen puoli-päiväinen työ. No, ehkä se pitää nuoret poissa pahanteosta.

– Et ole sattunut kuulemaan mitään takaisinsoittopalveluista? Ei sinun oikeasti tarvitse roikkua koko aikaa aktiivisesti jonossa.

– Mutta silloinhan joutuu odottamaan tulevaa puhelua puoli päivää, niin että et pysty kunnolla keskittymään mihinkään muuhun. Jos se nyt edes tulee samana päivänä.

– Entä botit?

– Hah!

Äidin asenteet saattoivat ehkä joskus olla vähän jyrkkiä. Mutta toisaalta... oliko oikeasti järkevää pistää kaikki suomalaiset tuhlaamaan aikaansa virtuaalisissa jonoissa, jotta pankkien ja muiden yhtiöiden voitot kasvaisivat vielä hiukan? Tai jotta valtio säästäisi muutaman miljoonan?

– Ei kai nyt yhden puhelun odottaminen niin paljon keskittymistä haittaa, minä yritin kuitenkin vielä.

– No ei ehkä sinun mielestäsi, kun sinun sukupolvesi ei muutenkaan pysty keskittymään mihinkään muutamaa minuuttia pidemmäksi ajaksi. Nuorista puhumatakaan. Tiedätkö, montako viestiä teini nykyään vuorokaudessa skrollaa? Kolme *tuhatta*!

– Äiti, pitääkö meidän taas...

– Joskus sanottiin, että kultakalaa voi hyvin pitää maljassa sitä rääkkäämättä, koska sen aivot hahmottavat vain kahdeksan sekunnin mittaisen ajanjakson. Eli kun

kultakala ui maljaa ympäri, jokainen kierros on aina uusi ja ihmeellinen, koska se ei enää muista edellistä kierrosta. Sitten tutkijat osoittivat, ettei tällä ollut mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Paitsi että se voi nykyään olla monien teini-ikäisten kohdalla jopa täyttä totta, joskin kahdeksan sekuntia voi olla optimistinen arvio. Kehitä siinä sitten uusi suhteellisuusteoria tai Maxwellin yhtälöt.

– Nykyään on vähän pakko skrollata entistä nopeammin, kun kaikki käyttävät AI:ta tuottamaan viestejä ja videoita ja...

– Muistatko vielä, miten 1990-luvulla hehkutettiin siitä, miten internet, matkapuhelimet ja muu uusi tietotekniikka vahvistaisivat demokratiaa ja kaataisivat diktatuurit?

– Miten minä voisin muistaa, kun...

– Ja kuinkas sitten kävikään?

Minä hain meille kahvikupit ja kaadoin kummallekin kahvia samalla kun äiti toi pöytään viinereitä, croissantia, fetajuustopiirakoita ja karjalanpiirakoita. Hänen sukujuurensa olivat kyllä Pohjanmaalta, mutta joissakin asioissa hän käyttäytyi kuin itäsuomalainen. Miten hän kuvitteli, että pystyisin syömään yhteensä noin kaksitoista erilaista piirakkaa ja pullaa?

– Voit olla oikeassa siinä, että me emme taida päästä tuon luopin läpi. Meidän pitää mennä pankkikonttoriin hoitamaan homma, niin että saat sen uuden tunnuslukulaitteen. Onko sinulla käsitystä siitä, missä lähin Greedian konttori on?

– Suurin piirtein. Mutta en saisi vielä lähteä liikkeelle, ettei lonkan tekonivel irtoa. Minähän pääsin kotiin vasta pari viikkoa sitten.

– Minä voin mennä.

– Kiitos, sanoi äiti.

Äiti mutusteli croissantia ja näytti äkkiä epävarmalta.

– Ostinkohan vähän liikaa pullaa?

– Ehkä vähän. Mutta ei se mitään.

– En kuitenkaan usko, että menee enää kovin pitkään ennen kuin kaikki nämä tekoälyongelmat alkavat jo vähän helpottaa, äiti sanoi. – Tämä saippuakupla puhkeaa pian. Sen täytyy tapahtua, sillä kaikki puolueet ovat nykyään liikuttavan yksimielisiä siitä, että Suomesta pitää tehdä niin sanottu nollaresilienssiyhteiskunta. Toisin sanoen yhteiskunta, jonka näkökulmasta mikään ongelma tai yllätys ei enää ole liian pieni.

– Millä tavalla liian pieni?

– Niin pieni, ettei se pystyisi kriisiyttämään maatamme. Alamme jo olla aika lähellä. Erilaisista systeemeistä on tehty niin herkkiä ja haavoittuvia, että nykyään pitää antaa virallinen kriisivaroitus aina kun sataa yhtään enemmän lunta tai vettä kerralla. Pysykää sisällä, kansalaiset, lämpötila saattaa illalla laskea veden jäätymispisteen alapuolelle. Pohjois-Suomessa nähty yksi lumihiutale.

Olin jo syönyt fetajuustopiirakan ja jatkoin yhdellä äidin tuomista viinereistä. Se oli itse asiassa varsin maukas, jopa suussa sulavan herkullinen.

– Eikös tuokin ole taas ihan pientä liioittelua?

– Muistat varmaan Continentalin? Muutama hakkeri lamautti öljyputken, jota kautta suurin osa Yhdysvaltojen tuomasta öljystä kulki. Tai sen yhden nuoren hakkerin Floridasta, joka kaappasi Yhdysvaltojen senhetkisen ja ex-pressan some-tilit omaan käyttöön. Sen jälkeen kaikki ovat vielä sekä yksityisellä että julkisella puo-

lella tehneet hartiavoimin töitä haavoittuvuutemme lisäämiseksi, suurin piirtein kaikin mahdollisin keinoin. Jopa lukkoihin, ruuvimeisseleihin ja jakoavaimiin on lisätty mikroprosessoreja yleisen haavoittuvuutemme lisäämiseksi.

– No ei kai nyt sentään jakoavaimiin ja ruuvimeisseleihin...

– No jos niissä ei vielä ole mikrosiruja, niin kohta on. Autoissa niitä on kai jo monta tuhatta. Leikkuupuimurit eivät toimi ilman satelliitteja ja GPS-suuntimaa. Valtioiden osaaminen ja ymmärrys tällaisista asioista on tuhottu mahdollisimman täydellisesti, jotta ei sotkettaisi markkinoiden vapaata toimintaa. Kaikki tieto ja tekniikka on yksityisellä puolella, mutta firmat siirtävät aina ongelmien ilmetessä pallon valtiolle, vaikka hallitukset eivät pysty tekemään mitään, kun ne eivät enää hallitse teknologiaa. Marietje Schaake sanoo, että...

– Marietje Schaake ei enää ole Euroopan parlamentissa, minä huomaustin.

– Ai niin, niinhän se taisi olla, huokaisi äiti. – Harmillista.

Vilkaisin kelloani. Se oli jo puoli yksi.

– Minun taitaa olla viisainta lähteä, niin että ehdin sinne konttorille ennen kuin pankit sulkeutuvat.

Ja niin että pääsisin liikkeelle ennen kuin äiti alkaisi puhua talvisodasta. Siihen ei enää menisi pitkään. Siellä, mistä äiti oli kotoisin, talvisotaa pidettiin edelleen Etelä-Pohjanmaan ja Neuvostoliiton välisenä aseellisena konfliktina.

Astelin eteiseen ja kiskoin takin harteilleni, mutta en ollut riittävän nopea.

– Sinun isoisoäitisi serkku puolusti talvisodan alkaessa neljäkymmenen muun rajavartijan kanssa kahdeksankymmenen kilometrin levyistä kaistaa, kun sitä pitkin lähti tulemaan kokonainen neuvostoliittolainen armeijakunta. He viivyttivät hyökkääjää viikon, mutta nykyään koko mahtava Nato panikoi, kun joku raukka pienellä budjetilla operoiva FSB:n operaattori maksaa parille intialaiselle merimiehelle siitä, että he pudottavat vahtivuorollaan muka vahingossa ankkurin Itämeren pohjaan ja katkaisevat muutaman internetpiuhan.

Yritin sulkea korvani tutulta vuodatukselta.

– Minun täytyy mennä, että ehdin ajoissa.

Suljin oven takanani ja kipitin portaat alas. Raitiovaunu tuli jo muutaman minuutin päästä. Vedin puhelimen esiin maksaakseni matkan, mutta näin sitten, että lip-puautomaatti ei toiminut. Tämä kyyti olisi ilmainen.

Istuin paikoilleni. Ratikassa istui parikymmentä muuta ihmistä. Kukaan ei katsonut minuun päin eikä kiinnittänyt minuun huomiota, useimmilla oli VR-lasit naamallaan ja korvillaan. Muutama skrollasi puhelintaan.

Äiti oli oikeassa siinä, että lasten, nuorten ja nuorten aikuisten keskittymiskyky oli aikoinaan vähän kärsinyt, kun päivittäinen viestien määrä oli AI:n myötä räjähtänyt tuhansiin.

Metaversumin vaikutukset olivat olleet samansuuntaisia, mutta paljon rajumpia. Annoin katseeni kiertää VR-lasien taakse kätkeytyneissä kanssamatkustajissani. Myös puhelimiaan skrollaavien matkustajien silmien alla oli paksut mustat pussit, mutta he olivat oikeita terveyden perikuvia metaversumilaisiin verrattuna. VR-lasien taakse kätkeytyneet nuoret olivat pelkkää luuta ja nahkaa. Iho näytti paperinohuelta ja luut ja jänteet paistoivat esiin, lihaksia oli korkeintaan saman verran kuin satavuotiaalla. Jopa äiti oli heihin verrattuna varsinainen Schwarzernegger. Sitä paitsi nämä olivat varmaan kaikkein terveimmät ja reippaimmat metaversumilaiset.

Ne, jotka vielä kykenivät poistumaan kotoaan.

Metaversumi...

Mitä siitä pitäisi ajatella? Oliko se nyt kuitenkin pelkästään huono asia?

Okei, monet äidin pointit olivat relevantteja – vaikkei hän edes ollut koskaan lukenut yhtään Laura Batesin kirjaa. Olin monta kertaa miettinyt, olisiko minun pitänyt antaa hänelle käteen esimerkiksi *The New Age of Sexism* tai Mira Patel Desain viime vuonna ilmestynyt *The Disappearance of the Female Politician*. Äiti olisi ollut innostunut kummastakin, tiedän että hän olisi halunnut lukea Patel Desain analyysin siitä, miten naispuolisten parlamentaarikkojen ja ministerien prosentuaalinen osuus kaikkialla maailmassa oli romahtanut AI:n mahdollistamien deepfake-pornografiahyökkäysten takia. Tai miten samalla tavalla oli tuhottu vielä kymmeniä kertoja suurempi määrä erilaisten liikkeiden naispuolisia aktivisteja. Monissa maissa ei auttanut, vaikka AI:n tuottamat pornografiset kuvat oli yleensä mahdollista todistaa väärennöksiksi. Nainen menetti silti aina maineensa ja vaikutusvaltansa ja joutui usein vankilaan. Pahimmassa tapauksessa hän sai kuolemantuomion.

Piilaakso oli antanut kaikkien maailman naisia vihaavien miesten käyttöön aseiden, jonka avulla nämä pystyivät tuhoamaan heitä ärsyttäneet naiset minimaalisen pienellä taloudellisella investoinnilla, ajankäytöllä ja omalla riskillä.

Äiti olisi halunnut tietää, että naiset joutuivat edelleen metaversumissa seksuaalisen ahdistelun kohteeksi noin kerran tunnissa. Sitä paitsi kaikkeen suostuvat virtuaalittöystävät, virtuaalibordellit ja maailmat, joissa oli sallittua ja hyväksyttävää harrastaa joukkoraiskauksia, olivat lisänneet naisiin kohdistuvaa väkivaltaa myös todellisessa maailmassa.

Zuckerberg-maailmassa surffailu ei auttanut nuoria miehiä ymmärtämään nuoria naisia. Generoivien tekoälyohjelmien tuottaman täysin fiktiivisen ”informaation” ja vahvistusharhoja voimistavien algoritmien yhteisvaikutus kasvatti katkeroituneita incel-aktivisteja. Piilaakson häkellyttävän edesvastuuton toiminta oli monissa maissa jo vienyt naisten ja miesten tasa-arvoa taaksepäin noin kaksisataa vuotta.

Äiti olisi ollut innoissaan Batesin analyysistä, mutta pelkäsin, että hän olisi saatanut ottaa niistä vähän liikaakin kierroksia. Hän oli sentään jo 92-vuotias eikä enää yhtä kestävä kuin nuorena tyttöinä.

Mutta kaikista metaversumin kammottavuuksista huolimatta... ei tämä meidän uusi luokkayhteiskuntamme mikään mukava paikka ole. Tekoälyn ansiosta työelämässä ei ole tilaa kuin alle joka toiselle – ja töissä on sen verran rankkaa, että suuri osa työpaikkansa säilyttäneistä unelmoi sen menettämisestä.

Antibiootit toimivat yhä huonommin ja tarttuvat taudit ovat tehneet ison comebackin, kun julkinen terveydenhuolto on romahtanut ja joka kadunkylmässä kököttää tuberkuloottisia asunnottomia. Algoritmit ovat vielä pahentaneet tilannetta keskittämällä voimavarat terveiden potilaiden hoitamiseen – nehän määrittelevät hoitotarpeet sen perusteella, minkä verran rahaa itse kukin on aiemmin omaan terveydenhuoltoonsa käyttänyt. Terveiden mutta varakkaiden henkilöiden hoitotarpeet ovat tekoälyjen mielestä suuremmat kuin köyhien, vakavista sairauksista kärsivien ihmisten. Terveiden hoitaminen on totta kai myös helpompaa ja taloudellisesti kannattavampaa kuin sairaiden paapominen. Mikä on sotkuista eikä lyö leiville.

Sitä paitsi joka toisessa kadunkulmassa tulee nykyään vastaan taas jonkun uuden halvan muuntohuumeen takia sekaisin olevia hörhöjä, ja sääät ovat surkeita. Miksi

kenenkään pitäisi enää poistua kotoaan muuten kuin pakon edessä? Eikö nykyisessä maailmassa metaversumikin ole parempi kuin todellinen todellisuus? Metaversumilaisen keskimääräinen eliniän odote on totta kai vain se kuuluisa vähän alle neljäkymmentä vuotta, mutta köyhän tai työttömän näkökulmasta... onko metaversumi kuitenkin enemmän kuin mitä heillä muuten olisi? Eikö metaversumilaisilla olisi ilman metaversumia vielä surkeampaa?

Ratikka pysähtyi paikallisen rautatieaseman kohdalla. Tyytymättömältä näyttävä turisti poistui juuri päättään pudistellen ulkona seisovan lippuautomaatin luota. Hän meni kokeilemaan sen vieressä olevaa toista automaattia. Vaikutti siltä, että sekään ei toiminut, sillä matkailija kohotti kätensä pystyyn ja katseensa kohti taivasta. Elekieli vaikutti italialaiselta tai mahdollisesti espanjalaiselta tai portugalilaiselta. Sitten ratikka nytkähti jälleen liikkeelle enkä nähnyt, miten tilanne kehittyi.

Äiti sanoi, että hänen lapsuudessaan oli vielä ollut mahdoton ajatus, että *suomalainen* juna olisi hyytynyt matkalle pakkasen tai lumipyryn takia, tai että lippuautomaatti olisi ollut rikki pitkän aikaa yhteen menoon. Suomalaiset olivat naureskelleet epäkunnossa oleville aseman vessoille ja automaateille ulkomailla matkustaessaan. Nyt rikkinäisistä lippuautomaateista ja matkalle hyytyneistä junista, busseista ja henkilöautoista on tullut eräänlainen Suomen epävirallinen tavaramerkki. Monet asiat olivat mikrosirujen takia hauraampia kuin ne joskus olivat olleet.

Kaduilla käveli ja seisoskeli älypuhelimiaan räplääviä ihmisiä. Näin myös nuoren äidin, joka työnsi lastenvaunujaan, katse puhelimessaan. Myös vaunuissa lojuva lapsi, tai olisiko sitä pitänyt vielä sanoa vauvaksi, selasi omaa puhelintaan.

Katuminoksia hallitsivat edelleen Tue Ukrainaa -julisteet. Niihin ei voinut olla törmäämättä, mutta en niitä katsellessani voinut olla ajattelematta, miksi Ukrainan sodassa oli käynyt niin kuin kävi. Nato-maiden asukasluku oli sentään ollut kymmenen kertaa suurempi ja BKT kolmekymmentä kertaa mittavampi kuin Venäjällä.

Mikrosirut eivät olleet Venäjän tai edes Kiinan suurin vahvuus. Mao oli joskus julistanut, että jokaisen kiinalaisen talonpojan pitäisi tuottaa omat mikrosirunsa. Jokaisen pienviljelijän olisi siis vain pitänyt perustaa itselleen muun muassa oma ASML:n tyylinen firmansa ja kehittää omat EUV-litografiansa. Se oli varmaan yksi maailmanhistorian viidestä hölmöimmästä ajatuksesta. Vanhan vitsin mukaan Neuvostoliitto oli ylpeillyt maailman suurimmalla mikroprosessorilla.

Mutta oliko Venäjän aseteollisuus pärjännyt niin hyvin *huolimatta siitä*, että sillä ei ollut kaikkein hienoimpia mikrosiruja? Vai oliko se pärjännyt hyvin nimenomaan sen takia? Eisenhower oli varoitellut jäähyväispuheessaan sotilasteollisesta kompleksista ja sanonut, että koko Yhdysvaltojen sotilasbudjetti uppoaisi pian kahteen hävittäjäkoneeseen.

Amerikkalaiset olivat kai Vietnamin sodan loppuvaiheessa onnistuneet tuhoamaan jonkun Hanoin sillan mikrosiruohjatulla täsmäpommilla, ja kenraalit olivat innoissaan julistaneet, että jokainen amerikkalainen asejärjestelmä vastaisi jatkossa kahtakymmentä vastustajan asejärjestelmää.

Mutta... samaan aikaan kun eurooppalaiset poliitikot olivat Ukrainan sodan aikana pidelleet toisiaan kädestä ja katsoneet toisiaan syvälle silmiin ja hokeneet, että Eurooppa on yhtenäisempi kuin koskaan ja Venäjä jää yksin, Venäjä oli solminut sotilaalliset yhteistyösopimukset muun muassa neljänkymmenenkolmen Afrikan maan kanssa. Koska afrikkalaiset olivat pitäneet Venäjän asejärjestelmien

kustannustehokkuutta kymmeniä kertoja parempana kuin amerikkalaisten tai eurooppalaisten, AI-ohjautuvien aseiden hyötysuhdetta.

Äidin luona kirjoittamani teksti nousi jälleen mieleeni. *Missä vaiheessa neutraaliksi tarkoitettu hypoteesi muuttuu tavoitteeksi ja itsetarkoitukseksi? Missä vaiheessa tavoite muuttuu pakkomielteeksi?*

Ratikka seisahtui hetkeksi omaa määränpäättäni edeltävälle pysäkillle. Muutama älypuhelimiaan skrollaava matkustaja kohotti hetkeksi päätään, mutta syventyi sitten omaan fidiinsä. VR-lasien takana olevat matkustajat eivät reagoineet pysähdyseen.

Sitten... minun pysäkkini. Jäin pois pienen puiston laidassa. Ratikka jatkoi matkaansa. Katselin ympärilleni, navigaattorin kartta oli jotenkin epäselvä, minun oli vaikea ymmärtää, mihin suuntaan pitäisi lähteä.

Neljä nuorta, puhelimiinsa keskittyvää tyttöä lähestyi katuja pitkin. Ehkä he tietäisivät, missä etsimäni Greedian konttori oli.

– Anteeksi, mutta...

Tytöt nostivat katseensa kännyköistään ja katsoivat minua järkyttyneinä. He kiihuttivat ohitseni sanomatta mitään.

No sehän meni hyvin, huokaisin mielessäni. Etsin katseellani uutta uhria. Puiston penkeillä kökötti joukko resupekkoja, mutta heillä oli influenssalta tai tuberkuloosilta vaikuttava yskä, enkä lähestynyt heitä. Kulman takaa ilmestyi uusi nuorisojoukko.

Yritin näyttää entistäkin ystävällisemmältä ja vaarattomammalta, mutta lopputulos oli sama. *Tästä ei tule mitään*, minä huokaisin.

Mieleeni tuli jälleen äidin tapa verrata älypuhelimiaan skrollaavia nuoria Robert Kirkmanin sarjakuvien zombeihin. Ennen metaversumia olin pitänyt äidin vertausta tylynä ja liioiteltuna, sillä älypuhelinnuoret olivat sentään vielä osanneet puhua, ainakin ihan vähän, ainakin jos kyseessä oli joku heidän hyvin tuntemansa ihminen. Mutta nyt kun metaversumin vaikutukset olivat tulleet näkyviin...

Kirkmanin maailmassa eli pieni joukko ihmisiä, joita ympäröi suuri, keskittymiskyynsä menettäneiden zombien meri. Zombit eivät ymmärtäneet, mitä heidän ympärillään tapahtui. He eivät tunteneet ketään eivätkä pystyneet vaikuttamaan asioihin mitenkään. Eikö Kirkmanin aikoinaan yliampuvalta vaikuttanut AI- ja älypuhelinkritiikki ollut nykyään jopa melko tarkkanäköinen kuvaus siitä, mitä yhteiskunnallemme oli äkkiä tapahtunut?

Piilaakso oli muutamassa vuosikymmenessä pistänyt koko länsimaisen demokratian päreiksi. Demokratia toimii vain, jos ihmiset tietävät ja jopa ymmärtävät jotakin siitä, mitä heidän ympärillään tapahtuu. Maailman valtiot olivat lyhyessä ajassa muuttuneet demokratioista pienien metaversumin ulkopuolelle jättäytyneiden eliittien hallitsemiksi oligarkioiksi. Yhdysvallat oli halunnut hallita maailmaa ja erityisesti Eurooppaa Piilaakson teknologioiden avulla. Samalla se oli kuitenkin tullut vahingossa vetäneeksi maton länsimaiden taloudellisen, poliittisen ja sotilaallisen ylivallan alta.

BRICS-maat olivat Ukrainan sodan aikana liittoutuneet koko muun maailman kanssa Yhdysvaltojen ja Euroopan hegemoniaa vastaan. Eikä länsimailla metaversumin ansiosta enää ollut edes todellista kykyä sodankäyntiin. Metaversumin kasvatamilla nuorilla kun oli vielä paljon vähemmän jakoa todellisessa maailmassa kuin

älypuhelinuorilla. Jälkikolonialistinen aika oli yhtäkkiä vain päättynyt kuin veitsellä leikaten. Valta oli siirtynyt globaaliin etelään.

No, sittemmin voimasuhteet olivat taas hiukan tasoittuneet, kun myös Kiina ja Intia olivat alkaneet käyttää Piilaakson kehittämiä tekniikoita omien kansalaistensa tyhmistämiseen. Mitä vähemmän ihmiset tiesivät ja ymmärsivät, sitä helpompi heitä oli hallita. Leipää ja sirkushuveja, muinaisten roomalaisten ilmaisuja käyttäen. Tai Fatimaa ja jalkapalloa, Portugalia aikoinaan hallinneiden fasistien sanoin.

Metaversumin pyörittäminen oli monikymmenkertaistanut internetin hiilipäästöt ja vähentänyt ympäristöongelmien osakseen saamaa huomiota, metaversumissa kun ei ollut ilmastonmuutosta eikä lajikatoa. Toisaalta metaversumilainen kulutti tekoälyistä huolimatta selvästi vähemmän energiaa kuin oikeassa maailmassa elävä ihminen. Hän ei käynyt missään eikä matkustanut minnekään lentokoneella tai laivalla. Hän ei omistanut autoa tai taloa eikä ostanut juuri mitään muuta kuin virtuaalisia vaatteita ja tavaroita ja erilaisia VR-kokemusta voimistavia huumeita. Minkä lisäksi ne, joilla oli varaa, hankkivat tietysti yleensä myös virtuaalisen tyttö- tai poikaystävän tai puolison, sekä usein myös oman, virtuaalisen perheen.

Koska metaversumilainen ei harrastanut fyysistä liikuntaa ja painoi hyvin vähän, hän oli hyvin vähäruokainen. Hänellä ei ollut lemmikkieläimiä, koska hän ei olisi pystynyt huolehtimaan niistä. Ennen kaikkea hän ei kyennyt lisääntymään ja hankkimaan omia, ei-virtuaalisia lapsia, koska hän ei osannut puhua vastakkaisen sukupuolen edustajille todellisessa maailmassa.

Sitä paitsi jos metaversumin ansiosta myös ihmisten enemmistö saattoi elää lyhyen mutta tavallaan ihan rikkaan elämän joutumatta kohtaamaan oikean maailman todellisuutta, ehkä sen takia kannatti tuottaa joka vuosi muutama miljardi tonnia hiilidioksidia ja paljon erilaisia radioaktiivisia päästöjä.

Seuraavakaan koululaisryhmä ei pysähtynyt puhumaan minulle.

– Nykynuorten on vaikea kohdata muita ihmisiä, sanoi ääni takanani.

Harmaantunut äijänkäppänä nojasi kävelykeppiinsä ja katseli minua huvittunut ilme kasvoillaan.

– Eikös olekin aika mielenkiintoista, että valtaosan elämästään metaversumissa ja älypuhelimessa viettäneet nuoret eivät enää uskalla vastata puhelimeen, jos joku soittaa. Mikä kai kuitenkin oli joskus se puhelinten alkuperäinen funktio.

Minun oli pakko naurahtaa miekkosen kommentille.

– Se on kieltämättä ironista, kun sitä pysähtyy ajattelemaan.

– Jos maltat kysyä riittävän monelta, niin lopulta voi tulla vastaan joku, joka uskalltaa kuunnella kysymyksesi. Mutta osaako hän auttaa sinua... Eivät nuoret aikuiset nykyään tunne ketään, eivät edes naapureitaan. Mitä sinä yritit kysyä?

– Yritin kysyä tietä Greedian konttoriin. Et sattuisi tietämään...

– Odotas kun mietin. Kävele tuota kulmaa kohti ja käänny vasemmalle. Se on heti nurkan takana.

Lähdin kävelemään neuvottuun suuntaan ja hetken päästä Greedian paikallis-konttori olikin jo edessäni. Ehkä tämä todella onnistuu, ajattelin ilahtuneena. Astelin sisään pankkiin. Aulassa oli vain pari tuolia, mutta siitä avautui kymmenkunta ovea pienempiin komeroihin. Kahdessa oli asiakastapaaminen, kahdeksan kopperoa oli tyhjiä.

Etsin katseellani automaattia, josta olisi voinut ottaa jonotusnumeron, mutta en löytänyt sellaista. Ehkä konttoriin ei nykyään voinut vain kävellä, ilman varausta. Minun olisi pitänyt tehdä varaus omalla puhelimellani etukäteen.

Silloin toinen asiakastapaamisista äkkiä loppui ja keski-ikäinen nainen asteli ulos kopperosta. Seuraavaa asiakasta ei vielä näkynyt, joten tartuin oveen ennen kuin se ehti sulkeutua.

Pankkivirkailija katsoi minua vihaisesti.

– Anteeksi häiriö, mutta voisitteko aut...

– Teidän pitää varata aika etukäteen.

– Tiedän, mutta voisinko mitenkään varata ajan nyt. Äitini oli juuri lonkkaleikkauksessa ja...

– Ei se ajan varaus nyt tietenkään täällä onnistu, jos teillä ei ole varattu aikaa sitä varten. Ettekä te nyt tietenkään voi varata aikaa toisen ihmisen puolesta, se edellyttää tunnistautumista ajan varaavan ihmisen omilla pankkitunnuksilla. Sekä Oma-Greedian käyttäjätunnusta, salasanaa ja pin-koodia.

– Mutta...

– Ajan varaaminen älypuhelimella on helppoa.

– Äidillä ei ole älypuheliminta eikä hän halua ottaa sellaista käyttöön.

– Miksi ihmeessä joku ei haluaisi itselleen älypuheliminta?

Minun ei auttanut muu kuin poistua pankkikonttorista.

Entä milloin ylitetään se raja, jonka jälkeen kyse ei enää ole edes pelkästä pakkomiellestä, vaan eräänlaisesta uskonnosta tai pienoisuskonnosta, joka nielee yhä suuremman osan kaikista yhteiskunnan voimavaroista? Vaikka luvutat siunaukset olisivat yhä selkeämmin muuttuneet kirouksiksi?

Tuntia myöhemmin olin jälleen äidin oven takana. Painoin ovikelloa ja avasin sitten oven omalla avaimellani, niin ettei äidin tarvitsisi tulla kainalosauvojen kanssa koko matkaa olohuoneesta.

– Miten sujui? äiti kysyi.

– No ei oikein sujunut, minun oli pakko tunnustaa.

Äidin ilme muuttui kysyväksi. Hän katsoi, miten kaivoin pienen valkoisen pahlavilaatikon kauppakassistani. Hän näki, mitä paketin kyljessä luki, ja katsoi minua epäuskoisesti.

– Nyt lasket leikkiä.

– Emme me pääse kaikkien noiden tekoälyjen ohi muuten kuin älypuhelimella, minä puolustauduin.

– Ei ikinä, sanoi äiti. –Vain kuolleen ruumiini yli.

– Vain vähän aikaa, minä yritin tyynnyttellä. –Vain niin kauan, että saamme hankittua sinulle uuden tunnuslukulaitteen.

Äiti näytti entistä vihaisemmalta.

– Minä en usko, että tämä onnistuu muuten. Minulla alkavat olla ideat vähissä.

Äiti huokaisi raskaasti ja pudisti päätään.

– Kai minun sitten on pakko... jos tässä ei mikään muukaan auta. Mutta... ennen vanhaan pankkivirkailijan puheille pääseminen ei ollut ihan tällainen operaatio.

Tekoälyjen kanssa asioiminen alkaa olla ihmisille puolipäiväinen työ, minä huokai-

sin mielessäni. Ja valitettavasti puolipäiväinen työ, josta ei makseta palkkaa.

– Eikö kannattaisi laskea yhteen uusien teknologioiden hyödyt ja haitat ja miettiä *jo etukäteen* mitä kannattaa ja *mitä ei kerta kaikkiaan kannata* tehdä? äiti marmatti.

Minä pudistin päätäni.

– Tuo taitaa kyllä olla aika pahasti vanhentunutta ajattelua.

Ympäristökriisi, teknologisoituminen ja monet muut trendit muuttavat arkeamme nopeasti. Mukana muuttuu väistämättä myös käsityksemme ihmisestä ja ympäröivästä maailmasta – mutta mihin suuntaan? ★

Emme voi ennustaa, mutta voimme tunnistaa muutoksen merkkejä ja aavistella niiden merkitystä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan Maailmankuva-ohjausryhmä tilasi asiantuntijoilta puheenvuoroja uskonnosta, eläimistä, äärioikeistosta, tekoälykumppaneista ja työn murroksesta. Näiden tekstien kommentaareiksi se pyysi kirjailijoita kuvittelemaan tulevaisuutta.

Kirjoittajat saivat teemansa käsittelyyn vapaat kädet, ja totta vie he tätä tilaisuutta myös käyttivät.

EDUSKUNTA
RIKSDAGEN

ISSN 2342-6594 (PAINETTU) ISBN 978-951-53-3842-6 (NID)

ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU) ISBN 978-951-53-3843-3 (PDF)